

ISSN 2518-7937

№ 4(84)/2016

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

ҚАРАҒАНДЫ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ISSN 2518-7937

Индексі 74622

Индекс 74622

ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
КАРАГАНДИНСКОГО
УНИВЕРСИТЕТА

BULLETIN
OF THE KARAGANDA
UNIVERSITY

ПЕДАГОГИКА сериясы

Серия ПЕДАГОГИКА

PEDAGOGY Series

№ 4(84)/2016

Қазан–қараша–желтоқсан
30 желтоқсан 2016 ж.

Октябрь–ноябрь–декабрь
30 декабря 2016 г.

October–November–December
December, 30, 2016

1996 жылдан бастап шығады
Издается с 1996 года
Founded in 1996

Жылына 4 рет шығады
Выходит 4 раза в год
Published 4 times a year

Қарағанды, 2016
Караганда, 2016
Karaganda, 2016

Бас редакторы

ЖМ ХҒА академигі, заң ғыл. д-ры, профессор

Е.Қ.Көбеев

*Бас редактордың орынбасары
Жауапты хатшы*

Х.Б.Омаров, техн. ғыл. д-ры
Г.Ю.Аманбаева, филол. ғыл. д-ры

Редакция алқасы

Б.А.Жетпісбаева,	ғылыми редактор пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
М.Н.Сарыбеков,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Қ.М.Арынғазин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.Т.Каргин,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Л.А.Шкутина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Г.О.Тәжіғұлова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Э.Пфейфер,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Ш.М.Мухтарова,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
С.К.Әбілдина,	пед. ғыл. д-ры (Қазақстан);
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
И.А.Федосеева,	пед. ғыл. д-ры (Ресей);
Д.А.Казимова,	жауапты хатшы пед. ғыл. канд. (Қазақстан)

Редакцияның мекенжайы: 100028, Қазақстан, Қарағанды қ., Университет к-сі, 28

Тел.: (7212) 77-03-69 (ішкі 1026); факс: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторлары

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерде беттеген

Г.Қ.Қалел

Қарағанды университетінің хабаршысы. «Педагогика» сериясы.

ISSN 2518-7937

Меншік иесі: «Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті» РММ.

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігімен тіркелген. 23.10.2012 ж. № 13107–Ж тіркеу куәлігі.

Басуға 29.12.2016 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/8. Қағазы офсеттік. Көлемі 16,62 б.т. Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 468.

Е.А.Бөкетов атындағы ҚарМУ баспасының баспаханасында басылып шықты
100012, Қазақстан, Қарағанды қ., Гоголь к-сі, 38. Тел. 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Главный редактор
академик МАН ВШ, д-р юрид. наук, профессор
Е.К.Кубеев

Зам. главного редактора **Х.Б.Омаров**, д-р техн. наук
Ответственный секретарь **Г.Ю.Аманбаева**, д-р филол. наук

Редакционная коллегия

Б.А.Жетписбаева,	научный редактор д-р пед. наук (Казахстан);
М.Н.Сарыбеков,	д-р пед. наук (Казахстан);
К.М.Арынгазин,	д-р пед. наук (Казахстан);
С.Т.Каргин,	д-р пед. наук (Казахстан);
Л.А.Шкутина,	д-р пед. наук (Казахстан);
Г.О.Тажигулова,	д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Э.Пфейфер,	д-р пед. наук (Казахстан);
Ш.М.Мухтарова,	д-р пед. наук (Казахстан);
С.К.Абильдина,	д-р пед. наук (Казахстан);
Н.Б.Михайлова,	PhD, профессор (Германия);
А.Миколайчак,	PhD, профессор (Польша);
Т.В.Машарова,	д-р пед. наук (Россия);
И.А.Федосеева,	д-р пед. наук (Россия);
Д.А.Казимова,	ответственный секретарь канд. пед. наук (Казахстан)

Адрес редакции: 100028, Казахстан, г. Караганда, ул. Университетская, 28
Тел.: (7212) 77-03-69 (внутр. 1026); факс: (7212) 77-03-84.
E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Сайт: vestnik.ksu.kz

Редакторы

И.Д.Рожнова, Ж.Т.Нурмуханова

Компьютерная верстка

Г.Қ.Қалел

Вестник Карагандинского университета. Серия «Педагогика».

ISSN 2518-7937

Собственник: РГП «Карагандинский государственный университет имени академика Е.А.Букетова».

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан. Регистрационное свидетельство № 13107–Ж от 23.10.2012 г.

Подписано в печать 29.12.2016 г. Формат 60×84 1/8. Бумага офсетная. Объем 16,62 п.л. Тираж 300 экз. Цена договорная. Заказ № 468.

Отпечатано в типографии издательства КарГУ им. Е.А.Букетова

100012, Казахстан, г. Караганда, ул. Гоголя, 38, тел.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

Main Editor

Academician of IHEAS, Doctor of Law, Professor

Ye.K.Kubeyev

Deputy main Editor

Kh.B.Omarov, Doctor of techn. sciences

Responsible secretary

G.Yu.Amanbayeva, Doctor of phylol. sciences

Editorial board

B.A.Zhetpisbayeva ,	Science Editor Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
M.N.Sarybekov ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
K.M.Aryngazin ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.T.Kargin ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
L.A.Shkutina ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
G.O.Tazhigulova ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.E.Pfeyfer ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
Sh.M.Mukhtarova ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
S.K.Abildina ,	Doctor of ped. sciences (Kazakhstan);
N.B.Mikhaylova ,	PhD, professor (Germany);
A.Mikolaychak ,	PhD, professor (Poland);
T.V.Masharova ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
I.A.Fedosseyeva ,	Doctor of ped. sciences (Russia);
D.A.Kazimova ,	Secretary Cand. of ped. sciences (Kazakhstan)

Postal address: 28, University Str., 100028, Karaganda, Kazakhstan

Tel.: (7212) 77-03-69 (add. 1026); fax: (7212) 77-03-84.

E-mail: vestnick_kargu@ksu.kz. Web-site: vestnik.ksu.kz

Editors

I.D.Rozhnova, Zh.T.Nurmukhanova

Computer layout

G.K.Kalel

Bulletin of the Karaganda University. «Pedagogy» series.

ISSN 2518-7937

Proprietary: RSE «Academician Ye.A.Buketov Karaganda State University».

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No. 13107–Zh from 23.10.2012.

Signed in print 29.12.2016. Format 60×84 1/8. Offset paper. Volume 16,62 p.sh. Circulation 300 copies. Price upon request. Order № 468.

Printed in the Ye.A.Buketov Karaganda State University Publishing house.

38, Gogol Str., 100012, Kazakhstan, Karaganda, Tel.: (7212) 51-38-20. E-mail: izd_kargu@mail.ru

© Karaganda State University, 2016

МАЗМҰНЫ

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МЕН ТЕОРИЯСЫ

<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е., Мазачова Н.</i> Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда педагогтардың кәсіби міндеттерін кеңейту	8
<i>Медиева С.Х., Әмірбекова М.Р., Бейсенбаева А.М.</i> Тәртібі қиын оқушыларды тәрбиелеу әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде.....	16
<i>Дюсенбаев А.Ж., Горбачев А.А., Ахметжанова Г.А.</i> Кәсіби құзыреттілік оқушылардың кәсіби бағдар беру саласындағы міндеттердің бірі ретінде	25
<i>Жетписбаева М.А., Асылбек Т.Д.</i> Инклюзивті білім беру ерекшеліктері: Финляндия тәжірибесі.....	29
<i>Абдрашева Б.Ж., Кабылбекова Ж.К., Жакенова-Бике Ж.А.</i> «Өзін-өзі тану» курсы оқыту барысында жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру.....	35
<i>Есенбаева Г.А., Ульбрихт О.И.</i> Дискреттік математиканы оқыту туралы.....	40
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Абуғалиев Б.Н., Култанов Д.Т., Ершатов Қ.Б.</i> Алғашқы әскери дайындық сабақтарында азаматтық патриотизмді қалыптастыру.....	47
<i>Карманова А.А., Соколова И.Н., Пастушенко Т.А., Страма М.</i> Шетел тілдер факультеті студенттерінің академиялық жазу дағдыларын дамыту	50
<i>Азанбекова Г.Т., Асылова Р.О.</i> Аутизмді бар балаларды оқытуда кешенді әдістерді қолдану ..	56

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Мухтарова Ш.М., Муханова И.В.</i> Қазақ және шешен халықтары дәстүрлеріндегі тұлғаны тәрбиелеудің этнопедагогикалық аспектілері	62
<i>Золотарева Л.Р., Лебедев С.А.</i> Қазіргі заманғы дизайнды түсінудегі теориялық және практикалық көзқарас	72
<i>Қадырбаева Б.А., Төлбасова Б.Қ.</i> Жоғарғы оқу орындарында студенттер білімдерін рейтингтік бағалау ерекшеліктері.....	82
<i>Каланова Ш.М., Асылбекова А.З.</i> Кері байланыс нәтижелері	88
<i>Калиева Қ.М., Коржумбаева М.Б., Калменова Ж.Х.</i> Жеке тұлғаны қалыптастыратын алғашқы субъект ата-ананың алатын орны.....	95
<i>Минжанов Н.А., Абдақимов М.К.</i> Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік-педагогикалық дайындықтың негізгі құрылымдық элементтері	101
<i>Қосыбаева У.А., Пак Н.И., Сыздықова Н.Қ.</i> Жалпы білім беретін орта мектептерде математика пәнінен өткізілетін онлайн-сабақтардың әдістемелік негіздері	106
<i>Жилбаев Ж.О., Наурызбай Ж.Ж., Сырымбетова Л.С.</i> Қазақстанда балаларды тәрбиелеудің кейбір қырлары туралы.....	110
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Затынтейко А.М.</i> Тұрақты даму мен өмір бойы білім беру мәнмәтінде қазақстандық білім беруді жаңғырту туралы.....	114

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Дошыбеков А.Б.</i> Спорттық іс-шаралық маркетингтің теориялық-әдістемелік қырлары	118
--	-----

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР	123
----------------------------------	-----

2016 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында» жарияланған мақалалардың көрсеткіші. «Педагогика» сериясы	125
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е., Мазачова Н.</i> Расширение профессиональных функций педагогов при интегрированном обучении предмету и языку.....	8
<i>Медиева С.Х., Амирбекова М.Р., Бейсенбаева А.М.</i> Воспитание трудных детей как социально-педагогическая проблема.....	16
<i>Дюсенбаев А.Ж., Горбачев А.А., Ахметжанова Г.А.</i> Профессиональная компетентность как одно из условий в сфере профориентации учащихся	25
<i>Жетписбаева М.А., Асылбек Т.Д.</i> Особенности инклюзивного образования: опыт Финляндии	29
<i>Абдрашева Б.Ж., Кабылбекова Ж.К., Жакенова-Бике А.Ж.</i> Формирование духовно-нравственных качеств личности в процессе изучения курса «Самопознание».....	35
<i>Есенбаева Г.А., Ульбрихт О.И.</i> О преподавании дискретной математики	40
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Абугалиев Б.Н., Култанов Д.Т., Ершатов К.Б.</i> Формирование гражданского патриотизма на уроках начальной военной подготовки.....	47
<i>Карманова А.А., Соколова И.Н., Пастушенко Т.А., Страма М.</i> Развитие навыков академического письма у студентов факультета иностранных языков	50
<i>Азанбекова Г.Т., Асылова Р.О.</i> Применение комплексных методов обучения для детей с аутизмом.....	56

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Мухтарова Ш.М., Мусханова И.В.</i> Этнопедагогические аспекты воспитания личности в традициях казахского и чеченского народов	62
<i>Золотарева Л.Р., Лебедев С.А.</i> Теоретическое и практическое осмысление современного дидактики.....	72
<i>Кадырбаева Б.А., Тульбасова Б.К.</i> Вопросы рейтинговой оценки знаний студентов	82
<i>Каланова Ш.М., Асылбекова А.З.</i> Результаты обратной связи	88
<i>Калиева К.М., Коржумбаева М.Б., Калменова Ж.Х.</i> Роль родителей как первичных субъектов при формировании личности.....	95
<i>Минжанов Н.А., Абдакимова М.К.</i> Основные структурные элементы профессионально-педагогической подготовленности социального работника	101
<i>Косыбаева У.А., Пак Н.И., Сыздыкова Н.К.</i> Методические основы проведения онлайн-уроков по математике в средней школе	106
<i>Жилбаев Ж.О., Наурызбай Ж.Ж., Сырымбетова Л.С.</i> О некоторых аспектах воспитания детей в Казахстане.....	110
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Затынтейко А.М.</i> О модернизации казахстанского образования в контексте устойчивого развития и образования через всю жизнь	114

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Дошыбеков А.Б.</i> Теоретико-методические аспекты спортивно-событийного маркетинга.....	118
--	-----

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ.....	123
--------------------------	-----

Указатель статей, опубликованных в «Вестнике Карагандинского университета» в 2016 году. Серия «Педагогика»	128
--	-----

CONTENT

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Zhetpisbayeva B.A., Kubeyeva A.E., Mazacova N.</i> Expansion of teachers' professional functions in the content and language integrated learning	8
<i>Medieva S.H., Amirbekova M.R., Beisenbayeva A.M.</i> The education of difficult children as a socio-pedagogical problem	16
<i>Dyusenbayev A.Zh., Gorbachev A.A., Akhmetzhanova G.A.</i> Professional competence as one of the conditions in the field of vocational guidance of pupils.....	25
<i>Zhetpisbayeva M.A., Assylbek T.D.</i> Peculiar features of inclusive education: experience of Finland..	29
<i>Abdrasheva B.J., Kabylbekova J.K., Jakenova-Bike A.J.</i> Formation of spiritually-moral qualities of the person in the process of studying the course «Self-knowledge»	35
<i>Yessenbayeva G.A., Ulbrikht O.I.</i> On Teaching of Discrete Mathematics	40
<i>Imanbetov A.N., Sarmantaev A.S., Abugaliev B.N., Kultanov D.T., Ershatov K.B.</i> Formation of civic patriotism on lessons of basic military training	47
<i>Karmanova A.A., Sokolova I.N., Pastushenko T.A., Strama M.</i> Teaching academic writing skills to students of the faculty of foreign languages	50
<i>Azanbekova G.T., Asylova R.O.</i> Use of complex methods in teaching children with autism	56

TRADITIONS AND INNOVATIONS IN EDUCATION

<i>Mukhtarova Sh. M., Muskhanova I. V.</i> Ethnopedagogics aspects of education of the personality in traditions of the kazakh and chechen people	62
<i>Zolotareva L.R., Lebedev S.A.</i> Theoretical and practical understanding of modern design	72
<i>Kadyrbayeva B.A., Tulbassova B.K.</i> Questions rating assessment of students' knowledge	82
<i>Kalanova Sh.M., Assylbekova A.Z.</i> The external review feedback results	88
<i>Kaliyeva K. M., Korzhumbaeva M.B., Kalmenova J.H.</i> Parents as a subject in identity formation	95
<i>Minzhanov N.A., Abdakimova M.K.</i> The main structural elements of professional and pedagogical a social worker	101
<i>Kosybaeva U.A., Pak N.I., Syzdykova N.K.</i> The methodical bases on realization of online mathematics lessons in secondary schools	106
<i>Zhilbayev Zh.O., Naurysbai Zh.Zh., Syrymbetova L.S.</i> Some aspects of the education of children in Kazakhstan	110
<i>Zhilbayev Zh.O., Syrymbetova L.S., Zatyneiko A.M.</i> On the modernization of Kazakhstan's education in the context of sustainable development and life-long education.....	114

MODERN MANAGEMENT IN EDUCATION

<i>Doshybekov A.B.</i> Theoretical and methodological aspects of the sports and event marketing.....	118
--	-----

INFORMATION ABOUT AUTHORS	123
---------------------------------	-----

Index of articles published in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2016 y. «Pedagogy» Series	131
--	-----

ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ТЕОРИЯСЫ

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

УДК 378

Б.А. Жетписбаева¹, А.Е. Кубеева¹, Н. Мазачова²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова;

²Карлов Университет, Чешская Республика
(E-mail: zhetpisbajeva@mail.ru)

Расширение профессиональных функций педагогов при интегрированном обучении предмету и языку

В статье раскрыты сущностные характеристики интегрированного обучения предмету и языку (CLIL), учет которых предполагает расширение круга требований к профессиональной подготовке педагогов. Описан Европейский стандарт обучения преподавателей CLIL в качестве отправной точки при определении компетенций преподавателей для интегрированного обучения предмету и языку и обоснована возможность адаптации его программных модулей для различных региональных и национальных контекстов. Представлены эмпирические результаты исследования практики реализации полиязычного образования в Карагандинской областной специализированной школе-интернате им. Н.Нурмакова.

Ключевые слова: интегрированное обучение предмету и языку, профессиональная компетенция, стандарт обучения, рефлексия, оценивание, сотрудничество, языковое погружение.

Владение языками, наряду с предприимчивостью и цифровой грамотностью, сегодня является одной из основных компетенций, необходимых в жизни. Для того чтобы совершенствовать языковые умения людей, государство и система образования должны обеспечить единство, устойчивость и последовательность политики языкового образования.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 гг. определено поэтапное внедрение полиязычного обучения в организациях среднего образования, что предполагает изучение четырех школьных предметов естественноматематического цикла (информатика, физика, химия, биология) на английском языке [1]. Обеспечение потребности в педагогических кадрах, наряду с необходимостью развития современной учебно-методической и научно-педагогической базы, — первостепенная задача реализации трехязычного образования. На сегодняшний день в школах Казахстана 1202 учителя (2,4 %) преподают неязыковой предмет на английском языке. Потребность в учителях по предметам естественноматематического цикла, ведущих занятия на английском языке, составляет 22,5 тыс. [2].

Л.С.Выготский подчеркивал, что в основу многоязычия должна быть положена правильно устроенная система преподавания языков, соответствующая общественной ситуации развития. Школьная и вузовская системы, языковая политика государства могут действовать совместно, имея общие цели, и тогда эффект будет максимально удачным. Без развития академических языковых умений (слушания, говорения, чтения, письма и коммуникации в широком смысле) не будет качественного владения каждым из языков [3; 49].

Для достижения результативности полиязычного обучения в общеобразовательной школе необходимы особая организация учебного процесса на уроке, изменение подходов к его планированию и определению целей, отбору учебного материала, позволяющего при изучении совмещать содержание предмета и процесс освоения языка, и оцениванию.

Одним из наиболее распространенных и эффективных подходов к полиязычному преподаванию неязыковых предметов является интегрированное обучение предмету и языку.

Интегрированное обучение предмету и языку (Content and Language Integrated Learning, далее – CLIL) в средней школе представляет собой развивающуюся область теоретических и прикладных исследований, и единой концепции того, как школа должна реализовывать такое обучение, не существует. В литературе CLIL обычно определяется как «подход к обучению, имеющий два фокуса, в котором дополнительный язык используется для изучения и обучения как предметному содержанию, так и непосредственно языку» [4; 1]. Он направлен на поддержку изучения неродного (иностранного) языка, одновременно стимулируя изучение родного языка учащихся. При интегрированном обучении предмету и языку изучение языка является частью процесса изучения предмета, а предметное содержание используется на уроках изучения языка.

Хотя многие исследователи соотносят CLIL исключительно с обучением иностранному языку, приведенное определение позволяет выделить важные отличительные особенности данного подхода:

- CLIL поддерживает родной язык и усиливает изучение неродного (иностранного) языка, в связи с чем CLIL определяют как «все типы обучения, в которых второй язык используется для преподавания неязыковой дисциплины» [5; 37]. Специфические для каждой страны цели языкового образования могут достигаться посредством внедрения таких моделей CLIL, которые соответствуют определенным социально-экономическим, политическим и культурным традициям.
- CLIL содержит двойной фокус обучения: на уровне языка и на уровне предметного содержания. Для реализации этой задачи требуется особый подход к преподаванию, в котором неязыковой предмет не только преподается на неродном (иностранном) языке, но и посредством языка.

Вместе с тем, несмотря на особенности преподавания при интегрированном обучении предмету и языку, ряд зарубежных исследователей считает, что CLIL не является абсолютно новой методикой преподавания ни языка, ни предметного содержания; это, скорее, инновационная комбинация существующих методик для совместного преподавания языка и неязыкового предмета. Поэтому вполне логично предположить, что любая образовательная система уже содержит в себе необходимые (хотя пока еще и разрозненные) базовые элементы для внедрения CLIL. Следовательно, организационной основой полиязычного образования, направленной на овладение новыми когнитивно-коммуникативными комплексами (язык обучения в рамках предметов изучения), выступают принципы и способы учебной деятельности. В таком случае оно относится к интегрированному типу содержания образования, в котором равноправно представлены и деятельностная, и системно-мыследеятельностная, и практически все известные на сегодня течения культурологической парадигмы педагогической деятельности [6; 153].

Интегрированное обучение предмету и языку может осуществляться в различных образовательных контекстах, когда знание языка становится инструментом изучения содержания предмета. При этом язык включен в программу обучения, и необходимость погружения в языковую среду для возможности обсуждения предметного материала значительно повышает мотивацию использования языка в контексте изучаемой темы и обеспечивает как формирование полиязычия, так и достижение целей, предписанных Государственным стандартом.

При интегрированном обучении предмету и языку уроки должны проводить учителя, имеющие знания как об освоении неродного (иностранного) языка, так и о содержании предмета, что будет способствовать развитию основных коммуникативных навыков и академических, т.е. «предметных», языковых навыков. При этом учитель, используя разнообразные дидактические приемы и учебные средства, а также современные технологии, одновременно с обучением предмету расширяет и углубляет языковые компетенции обучающихся. Все сказанное накладывает на преподавателя новые профессиональные обязанности — обучать не только предмету, но и языку (посредством предмета) — и предполагает хорошее владение преподавателем необходимыми для этого методическими знаниями и умениями. Занятия требуют использования разнообразных коммуникационных форм подачи материала и организации работы, подбора учебного материала и разработки заданий к нему. У преподавателя, который будет работать по методике CLIL, должны быть сформированы определенные компетенции, что должно быть включено в содержание системы целенаправленной подготовки педагогических кадров.

Отправной точкой при определении компетенций преподавателей для интегрированного обучения предмету и языку может служить Европейский стандарт обучения преподавателей CLIL (далее – Стандарт) [7].

Стандарт создан в рамках проекта CLIL-CD, который финансируется Программой лингвистов – профессионалов Европейского центра современных языков. Так как программы CLIL стран-участниц Совета Европы имеют отличия в организации, содержании, интенсивности и выборе языков, Европейский стандарт подготовки учителей для интегрированного преподавания предмета и языка делает акцент на макроуровневых универсальных компетенциях преподавателей CLIL. Все это было установлено путем изучения программного содержания подготовки учителей в контексте CLIL, а также в процессе общеевропейского консультирования. Представленные в Стандарте программные модули дают возможность адаптировать их для различных региональных и национальных контекстов.

В трех модулях Стандарта перечислены двенадцать компонентов целевых профессиональных компетенций учителя интегрированного обучения предмету и языку:

Личная рефлексия. Приверженность к определенному познавательному, социальному и эмоциональному развитию является фундаментом для того, чтобы помогать познавательному, социальному и эмоциональному развитию учащихся.

Основы предметно-языкового обучения. Самым главным в подходе к предметно-языковому интегрированному обучению является понимание основных характеристик CLIL и их связи с самыми передовыми методиками преподавания, при помощи которых выстраиваются конструктивные взаимоотношения с учащимися и другими заинтересованными лицами.

Предметная и языковая компетенции. В CLIL успешное обучение предметному содержанию прежде всего, связано с усвоением языка, а углубленное изучение языка зависит от предметного содержания. Исследовательский подход к знанию взаимозависимости языков (родной, неродной, иностранный) и развитие познавательных способностей способствуют изучению и предметного содержания, и языка.

Методология. При интегрированном обучении предмету и языку принципы традиционной педагогики применяются по-новому. В связи с задачей учиться при помощи неродного (иностранного) языка многие аспекты традиционной педагогики требуют тщательного пересмотра. Целый ряд знаний и умений, имеющих отношение к методологии и оцениванию, объединяются для создания значимого и полезного учебного опыта для обучающихся.

Формирование обучающей компетенции. Преподаватели CLIL должны уметь поддерживать учащихся в формировании их компетенции самообучаться и производить самооценку с тем, чтобы они стали более самостоятельными; давать, получать и воспринимать конструктивную оценку/обратную связь учителя и одноклассников.

Сотрудничество с коллегами. Интегрированное обучение предмету и языку создает новую педагогическую среду, когда педагоги объединяются в команды для достижения определенных совместных педагогических целей. При этом педагоги в равной степени разделяют как вклад в достижение поставленных задач, так и ответственность за результаты совместной работы. Взаимодействие учителей в команде предполагает действия, направленные на изучение характера работы партнера-учителя, ориентацию своей деятельности на цели и задачи других членов команды, что требует совместного планирования и координации действий. Учителя реально будут взаимодействовать в рамках командной работы, а не просто составлять план межпредметных связей. Каждый учитель в рамках использования CLIL опосредованно или непосредственно будет участвовать в процессе работы партнера по команде и оказывать практическое содействие достижению целей преподавания предмета на изучаемом языке и усвоения языка учащимися.

Разработка направлений и приоритетов. При использовании подхода CLIL осуществляется индивидуализация и дифференциация процесса обучения, предполагающая определение совместно с учащимися их образовательных потребностей и реализацию ключевых концептов содержания предмета на доступном для них уровне путем модификации преподавания, чтобы принять во внимание различие языковых компетенций и потребностей обучающихся.

Разработка полноценного предметного опыта обучения. Поддержка учащихся в стремлении управлять эмотивной стороной процесса обучения посредством неродного (иностранного) языка, организация парной и групповой работы учащихся для активного обсуждения содержания предмета.

Оценивание. При использовании подхода CLIL должны быть сформулированы ясные, точные цели обучения в форме ожидаемых результатов обучения с фокусом на оценку, в первую очередь,

содержания и навыков по предмету, а затем — на оценку языковых навыков на неродном (иностранном) языке. Результаты обучения неродному (иностранному) языку можно разделить на три группы: речевые умения и навыки, лингвистические знания, понимание культуры (формирование понимания ценности собственной культуры и культурного многообразия).

Исследование и оценка. Преподавателю CLIL необходимо проводить анализ учебной деятельности в сотрудничестве с коллегами и другими заинтересованными лицами, включая учащихся, формулировать ключевые находки, важные для CLIL и обучения в целом (в овладении неродным (иностранном) языком, в психологии познания и результативности обучения), критически интерпретировать результаты исследований и оценки.

Ресурсы обучения и среда обучения. Для интегрированного обучения предмету и языку необходимы специфические ресурсы и насыщенная среда обучения. К специфическим ресурсам обучения относятся аутентичные материалы, которые понимаются как устные и письменные тексты, созданные носителями языка и не адаптированные специально для учебных целей. Может использоваться полностью аутентичный письменный текст (законодательные и правовые акты, статьи, опубликованные в печати и размещенные в сети Интернет) и частично аутентичный письменный текст, т.е. текст специально разработанного учебного пособия с включением неадаптированных оригинальных авторских текстов из учебных, научных и публицистических источников.

Управление CLIL. Разработка качественного интегрированного обучения предмету и языку — это целый комплекс, включающий в себя многих участников, в том числе учащихся, родителей, преподавателей CLIL, преподавателей других предметов и администраторов. Преподаватель CLIL должен использовать принципы профессионального самоуправления, работать с внутренними и внешними участниками образовательного процесса, разъяснять этнические вопросы относительно CLIL, включая гендерные и прочие инклюзивные моменты.

Уточним содержание предметной и языковой компетенции преподавателей CLIL в виде ожидаемых результатов. Преподаватель CLIL может:

- определить необходимое содержание обучения и препятствия для его осуществления;
- использовать стратегии для поддержки обучения языку (языковой скэффолд) на уроках предметного содержания;
- создавать возможности для освоения предметного содержания на уроках языка;
- использовать стратегии развития критического мышления относительно предметного содержания и языка;
- использовать стратегии для развития у учащихся навыков объединения новых предметных знаний с их личным опытом (например, с языком, другими школьными предметами, личным миром и миром за пределами школы);
- использовать стратегии, которые учитывают критический дискурс, причинно-следственные связи, базовые навыки межличностного общения, когнитивную академическую компетентность для поддержки языкового и предметного обучения, а также для развития общеучебных навыков.

Таким образом, Европейский стандарт обучения преподавателей CLIL является инструментом для разработки программы профессиональной подготовки и развития преподавателей, работающих на основе CLIL. Кроме того, он может быть использован для рефлексии и предполагает возможность дискуссий и дополнительных исследований по CLIL, что будет способствовать дальнейшему нормативному оформлению данного подхода, усилению его развития и превращению инновационного проекта в реально существующую образовательную практику [8; 160].

CLIL успешно внедрен в зарубежном образовании в Болгарии, Венгрии, Канаде, Финляндии, Эстонии и других странах. На основе CLIL-подхода в этих странах реализуются программы языкового погружения для овладения вторым или третьим языком.

Идея использования предметно-языкового интегрированного обучения возникла в результате возросших требований к уровню владения неродным языком при ограниченном времени, отведенном на его изучение. С этой проблемой сталкиваются учителя практически во всех странах.

Реализация CLIL в Казахстане носит эпизодический характер, и если осуществляется, то частично, в рамках отдельных организаций образования, к примеру в НИШ. В начальных классах НИШ городов Кокшетау и Талдыкорган в 2012 г. начат эксперимент по языковому погружению в казахский язык русскоязычных детей. Данная программа языкового погружения направлена на усиление казах-

скоязычной среды и развитие казахского языка в качестве государственного. Казахский язык становится когнитивным инструментом познания окружающей среды и усвоения содержания учебных предметов [9].

Для изучения практики полиязычного преподавания неязыкового предмета и оценки потенциала внедрения CLIL нами начаты исследования на основе глубинного интервью среди учителей Карагандинской областной специализированной школы-интерната им. Н.Нурмакова.

Язык обучения в школе — казахский, полиязычное изучение неязыковых предметов реализуется с 2007 г. с 7-го класса. География, биология, физика, математика преподаются на английском языке. Поскольку выпускники начальной школы имеют разный уровень владения английским языком, в 5-6-х классах осуществляется углубленное изучение английского языка, причем в 6-м классе — усиленная лексическая работа с предметными терминами и понятиями.

На основе эстонского опыта изучения практики и особенностей интегрированного обучения предмету и языку для проведения интервью нами был разработан вопросник для опроса учителей [10; 11]. Вопросник охватил 7 тем, направленных на рефлекссию учителями своей педагогической деятельности в процессе обучения предмету на неродном для учеников языке.

В интервьюировании участвовали 15 учителей, в том числе 8 — учителя, преподающие неязыковой предмет (географию, биологию, физику, математику) на английском языке, 5 — учителя английского языка, 2 — учителя русского языка и литературы.

Результаты интервью показали, что основной проблемой с которой сталкиваются преподаватели при работе в классе, является разный уровень владения учащимися языком, особенно в начальный период изучения предмета на английском языке. При пассивном владении большинством учеников английским языком они с трудом включаются в беседу или предпочитают говорить в ходе беседы на родном языке. Учителя, по их мнению, знают уровень владения обучающимися английским языком и степень подготовленности класса к восприятию содержания предмета. Некоторые из обучающихся вынуждены вести себя на уроке пассивно из-за недостаточного уровня владения языком изучения предметного содержания или обращаться к родному языку. Для преодоления языковых затруднений в школе введен офисный час — внеурочные консультации в соответствии с индивидуально-дифференцированными заданиями. Кроме того, некоторые учителя (20 %) отметили трудоемкость работы со словарем при изучении текстов, сложных для понимания.

Учителя исправляют речевые ошибки, не снижая при этом оценки за знание предметного содержания. На начальном этапе преподавания неязыкового предмета на английском языке ученикам разрешается на уроке использовать первый язык, но сами учителя не переходят на него, что направляет класс работать на иностранном языке. При подборе учебных материалов не всегда соблюдается принцип аутентичности; чтобы лучше понять содержание текстов, на уроках ученики обращаются к словарям для перевода значений незнакомых слов.

Все учителя считают, что ими оказывается необходимая языковая поддержка (языковой скэффолд) ученикам при изучении предмета на неродном языке. Так, большинство учителей обращаются к использованию синонимов, перефразированию, переводу вопросов на родной язык учеников, опираются на наглядности, разрабатывают адаптированные для учеников учебные пособия. Однако сама языковая поддержка понимается педагогами довольно узко и сводится фактически в большинстве случаев к семантизации слов и выражений, «переключению» или сознательному «непереключению» языкового кода. Преподаватели не ведут целенаправленного обучения языковым синтаксическим структурам и не обеспечивают «введения» не отдельных слов, а новых грамматических структур в спонтанную речь учащихся. Очевидно, без помощи учителя языка с этой задачей учитель-предметник справиться не может.

В ходе интервью было установлено, что учителя, преподающие предмет на неродном для обучающихся языке, активно сотрудничают между собой: обмениваются методическими находками, совместно разрабатывают учебные материалы и т.д. Учителя осознают недостаточность знаний и умений по обучению предмету на иностранном языке. К пониманию особенностей такого преподавания они пришли эмпирическим путем, так как в вузовской программе подготовки педагогов такое направление отсутствовало. Ни один из опрошенных учителей целенаправленно не изучал научно-методическую литературу об интегрированном обучении предмету и языку.

Таким образом, на основе анализа результатов интервьюирования можно заключить, что учителя, по их мнению, строят образовательный процесс, основываясь на предварительном анализе языковой подготовленности обучающихся к восприятию предметного содержания на иностранном языке.

В зависимости от уровня владения языком обучения учителя используют на уроках парные и групповые формы работы, методы активного обучения.

Для оценки потенциала внедрения CLIL проведен SWOT-анализ реализации данного подхода в образовательную систему средней школы (см. табл.).

Т а б л и ц а

SWOT-анализ реализации CLIL-подхода в образовательную систему школы

Ф а к т о р ы	
<i>П о з и т и в н ы е</i>	
Сильные стороны	Возможности
– погружение в языковую среду; – содержательная направленность языкового обучения; – значимый контекст общения на неродном языке; – развитие когнитивных навыков; – развитие дискурсивных умений на родном и неродном (иностранном) языках; – приобретение знаний о культуре других народов; – усиление мотивации благодаря использованию языковых компетенций в значимом контексте; – повышение конкурентоспособности выпускников; – развитие толерантности	– свободное владение неродным языком в повседневном общении и в общении на уровне предметного содержания; – востребованность на рынке труда; – неограниченный доступ к информационным ресурсам; – возможность продолжения образования за рубежом
<i>Н е г а т и в н ы е</i>	
Слабые стороны	Риски
– изначально низкий уровень владения учениками неродным (иностранном) языком; – недостаточность кадрового потенциала: отсутствие необходимых профессиональных знаний и умений интегрированного обучения предмету и языку; – недостаточность необходимого уровня владения неродным (иностранном) языком учителями-предметниками; – отсутствие необходимых УМК по неязыковым предметам; – отсутствие курсов повышения квалификации для учителей, реализующих CLIL; – низкий уровень взаимодействия учителей-предметников и учителей языка	– сложности при организации учебного процесса; – увеличение нагрузки как на обучающихся, так и на учителей; – на ранней стадии внедрения CLIL преподавание предметов на неродном (иностранном) языке может отрицательно сказаться на процессе усвоения самого предмета

Данное исследование будет продолжено в плане прямых наблюдений за учебным процессом, анкетирования обучающихся и анализа сложившейся практики обучения предмету на английском языке в Карагандинской областной специализированной школе-интернате им. Н.Нурмакова.

Несомненно, использование CLIL-подхода позволяет решать значительный круг образовательных задач. Изучение неродного (иностранного) языка и неязыкового предмета одновременно является эффективным средством достижения ожидаемых целей обучения и формирования навыков широкого спектра. Чтобы избежать возможных рисков при внедрении CLIL в образовательную практику средних школ, необходимо дальнейшее развитие полиязычного образования в вузовской системе по профессиональной подготовке педагогов интегрированного обучения предмету и языку. Здесь первостепенно важной представляется задача по определению содержания компетенций CLIL-педагога.

Список литературы

- 1 Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2016-2019 годы. — [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>
- 2 Отчет о реализации стратегического плана Министерства образования и науки Республики Казахстан на 2014-2018 годы, утвержденный постановлением Правительства Республики Казахстан от 26 марта 2014 г. №258. — [ЭР]. Режим доступа: http://sc.edu.gov.kz/fileadmin/2015/prilozhenie_1_2_3_4.pdf
- 3 Выготский Л.С. К вопросу о многоязычии в детском возрасте // Собр. соч.: В 6 т. — Т.3. Проблемы развития психики / Под ред. А.М.Матюшкина. — М.: Педагогика, 1983. — 368 с.
- 4 Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and language integrated learning. — London: Cambridge University Press, 2010. — 184 p.
- 5 Eurydice: Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe. — [ЭР]. Access mode: www.eurydice.org
- 6 Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: моногр. — Алматы: Білім, 2009. — 343 с.
- 7 European Framework for CLIL Teacher Education. — [ЭР]. Access mode: <http://www.ecml.at>
- 8 Стоянова А., Глушкова М. Как разработать и внедрить программу многоязычного образования: Руководство для разработчиков и менеджеров программ многоязычного образования. — Бишкек, 2016. — 243 с.
- 9 Джадрина М.Ж. Языковое погружение в Интеллектуальных школах: приобретенный опыт. — [ЭР]. Режим доступа: <http://conference.nis.edu.kz/october2015ru/index.php/contactus-2/contactus-4>
- 10 Бурдакова О., Джалалова А., Рауд А. Методика интегрированного обучения предмету и языку в учебном процессе Нарвского колледжа. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.narva.ut.ee>

Б.А. Жетписбаева, А.Е. Кубеева, Н. Мазачова

Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда педагогтардың кәсіби міндеттерін кеңейту

Мақалада пән мен тілді кіріктіріп оқытудың (CLIL) негізгі сипаттамалары көрсетілді. Оларды ескере отырып, педагогтардың кәсіби дайындығына қойылатын талаптарының аумағы кеңейтілетіні дәлелденді. Пән мен тілді кіріктіріп оқыту педагогтарының құзыреттерін анықтауда бастапқы шегі негізінде Еуропалық CLIL оқытушыларын дайындау Еуропалық стандарты сипатталды және оның бағдарламалық модульдерін әр түрлі аймақтық және ұлтық контекстерде бейімдеу мүмкіндіктері қарастырылды. Қарағанды облыстық Н.Нұрмақов атындағы мамандырылған мектеп-интернатында көптілді білім берудің жүзеге асыру тәжірибесін зерттеудің эмпирикалық нәтижелері берілді.

B.A.Zhetpisbayeva, A.E.Kubeyeva, N. Mazacova

Expansion of teachers' professional functions in the content and language integrated learning

The article deals with the essential characteristics of the content and language integrated learning (CLIL), consideration of which involves expanding the range of requirements for the learning of teachers. Described European standard of teachers training of CLIL as a starting point in determining the competency of teachers for integrated education content and language and proved possibility of adapting its program modules for the various regional and national contexts. Presented empirical results of the practical study of realization of multilingual education in Karaganda region in specialized boarding school of the name of N.Nurmakov.

References

- 1 State Program for Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2016-2019 years, [ЭР]. Access mode: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1600000205>
- 2 Report about the realization of the strategic plan of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2014-2018, approved by the Government of the Republic of Kazakhstan on March 26, 2014 №258, [ЭР]. Access mode: http://sc.edu.gov.kz/fileadmin/2015/prilozhenie_1_2_3_4.pdf
- 3 Vygotskyi L.S. Works: In 6 t. T.3. Problems of development of mentality / Under the editorship of A. M. Matyushkin, Moscow: Pedagogics, 1983, 368 p.
- 4 Coyle D., Hood P., Marsh D. Content and language integrated learning, London: Cambridge University Press, 2010, 184 p.
- 5 Eurydice: Content and Language Integrated Learning (CLIL) at School in Europe, [ЭР]. Access mode: www.eurydice.org
- 6 Zhetpisbayeva B.A. Polylingual education: theory and methodology: monograph, Almaty: Bilim, 2009, 343 p.

- 7 *European Framework for CLIL Teacher Education*, [ER]. Access mode: <http://www.ecml.at>
- 8 Stoyanova A., Glushkova M. *How to develop and implement a program of multilingual education: Guide for the developer and manager of multilingual education programs*, Bishkek, 2016, 243 p.
- 9 Dzhadrina M.Zh. NIS, [ER]. Access mode: <http://conference.nis.edu.kz/october2015ru/index.php/>
- 10 Burdakova O., Jalalova A., Raud A. *Methods of integrated learning content and language in the educational process of the Narva College*, [ER]. Access mode: <http://www.narva.ut.ee>

С.Х. Медиева, М.Р. Әмірбекова, А.М. Бейсенбаева

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: sara.orazbaeva.66@mail.ru)

Тәртібі қиын оқушыларды тәрбиелеу әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде

Мақалада отбасы тәрбиесі мен қоғамда қиын баланың болу себептері мен жүргізілетін жұмыс түрлері мазмұндалған. Қиын балаларды тәрбиелеу мәселесімен айналысқан қазақстандық белгілі ғалымдардың әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық әдебиеттерге жасалған түрлі талдаулары баяндалған. Қиын балаларды тәрбиелеудегі ұстанымдар қатары, тәртібі қиын балаларға арналған мекемелер мен оқу орындарында жұмыс істейтін тәрбиешілердің арнайы білімдерінің міндеті жайында айтылған. Сонымен қатар тәрбиеленуі қиын оқушыларға тән ерекшеліктерінің топтары берілген.

Кілт сөздер: ұрпақтар, адамгершілік, мінез-құлық, парасаттылық, мораль, саналы, күрес жүргізу, ой еңбегі, дау-жанжал, жағымсыз қылықтар.

Тәртібі қиын оқушыларды тәрбиелеу мен оқыту қазіргі уақытта әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде қарастырылады. Мұның өзі «тәртібі қиын» оқушылар санының жылдан жылға артып келе жатқандығын көрсетеді. Бұдан сәл ертерек уақытта «қиын оқушыларға» көбіне жасөспірімдерді жатқызсақ, қазіргі таңда бастауыш сынып оқушыларының арасында да осы топқа жататындар аз емес екендігі байқалады. Сондықтан «қиын оқушыларды» ерте жастан бастауыш мектеп кезеңінен бастап қолға алып, олардың сапалы білім мен саналы тәрбие алуларына мүмкіндік жасалуы қажет. «Тәртібі қиын оқушыларды» тәрбиелеу жүйесінде адамгершілік тәрбиесі маңызды орын алатыны белгілі. Мораль нормаларына жауап беретін айналадағы болмысқа жеке адам көзқарастарының сансалалығын ескере келгенде, адамгершілік тәрбиенің жеке тұлғаны қалыптастырудағы рөлі өте зор.

Жалпы, мінез-құлықтағы қиындық және «қиын балалар» түсінігі 1920-1930 жылдары пайда бола бастады. А. Макаренко, С. Шацкий, Л. Выготский, П. Блонский, тағы басқалар «қиын» балалар мәселелерін жан-жақты зерттеді. Ж. Баласағұни «Құтты білік» дастанында адамгершілік тәрбиесін тұлға бойындағы адамдық, парасаттылық, имандылық, тектілік және ізгілік қасиеттерін қалыптастырумен байланыстырады. Оның «Адамшылық жаса, адамға адам бол, Адам атын мақтаныш қып адал бол» деген ой-пікірлері әл-Фарабидің идеяларымен үндесіп жатыр.

Осы ой-пікірлерлерге ой жүгіртсек, қазақ даласында тұңғыш мектеп ашып, болашаққа оқу-білім сәулесін таратқан халқымыздың ағартушы-педагогы Ыбырай Алтынсарин, ұлы ғұлама Абай Құнанбаев, көрнекті қоғам қайраткері, ғалым-ұстаз Ахмет Байтұрсынов, қазақ жерінде тұңғыш ұлттық педагогика, психология пәндерінің негізін қалаған Мағжан Жұмабаев, Жүсіпбек Аймауытовтардың шығармаларынан да орын тауып, кешегіні бүгінгімен жалғастырып келе жатқан игілігі мол асыл қазына болып отыр.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық қызметінде мұғалімдердің бала тәрбиесінде адамгершілік мәселесіне жоғары талап қоя білу байқалады. Ыбырай Алтынсарин досы Н.И. Ильминскийге 1861 жылы қаңтардың 19 жұлдызында жазған хатында: «Осы жылы қаңтардың 8 жұлдызында менің көптен күткен ісім орындалып, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді, бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға, қойға шапқан аш қасқырдай, өте қызу кірісіп кеттім. Кейін паракор болып шықпаулары үшін оларға адамгершілік жағынан әсер етуге бар күшімді салып отырмын», — деп өзінің сүйікті ісіне белсене кіріскендігін зор қуанышпен жеткізді.

Ағартушы-педагогтың бұл пікірінен байқағанымыз, адамгершілікті оқу-тәрбие үрдісінің арқауы ете отырып, бала тәрбиесінде мұғалімнің рөлі ерекше екендігін түсіндіреді. Әрине, бұл мәселе қазіргі уақытта да маңыздылығын жоғалпағандығы белгілі. Бірде бір адамзат қоғамы өзінен бұрынғы аға буынның ақыл-ойын, тәрбиелік тәжірибесін пайдаланбай өмір сүрген емес.

Ы. Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан да бүкіл әлемдік тәлім-тәрбиенің деңгейі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық қасиеттерінен көрінетінін байқадық. Ол өз еңбегінде: «Мен балаларды жазалауды қалайтын қатал адам емеспін. Бірақ тентек етіп өсірсен, балалардың адамгершілік қасиетін жойып аласың», — деді.

Ж. Аймауытов баланы саналы азамат етіп тәрбиелеуге байланысты құнды пікірлер айтқаны белгілі. Ол «тәрбиенің негізгі мақсаты — мінезді түзеу, адамгершілікке қызмет ету, адал еңбек ете білуге тәрбиелеу» деген қағиданы қолдай келіп, «баланы тәрбиелеу үшін әрбір тәрбиешінің өзі тәрбиелі болуы керек. Себебі бала айтып ұқтырғаннан гөрі, көргеніне көп еліктегіш келеді. Солай болған соң балаға не жақсы мінез болсын, іспен көрсету керек», дейді.

«Тәрбие мақсаты — баланы тәрбиешінің дәл өзіндей қылып шығару емес, болашақ өз заманына лайық қылып шығару ғой» деп М. Жұмабаев тәрбие мақсатын келер күн талабымен байланыстырғысы келеді. Қазіргі таңда, ақпараттың дамыған заманында, бәсекеге бейімді ұрпақ тәрбиелеу оңай іс емес. Интернет желісімен санасын улап, психологиясы әлсіз, тынымсыз, шыдамсыз оқушыларды өмірдің алауан түрлі сынына дайындаудың қиындығын М. Жұмабаев болжап дұрыс айтқан [1].

Қиын балаларды тәрбиелеу мәселесі ХХ ғасырдың 20–30-жж. бастап, күні бүгінге дейін педагогтардың, психологтардың және заңгерлердің зерттеулеріне арқау болып, әр жақты қарастырылып келе жатыр. «Қиын», «педагогикалық ықпалдан тыс қалған», «тәрбиесі қиын» балалар түсініктеріне келер болсақ, алдымен, қиын балалар деп тәрбиесінде кем-кетігі бар балаларды, педагогикалық ықпалдан тыс қалғандарды, тәрбиеші, ата-ана қарауынсыз қалғандарды, тәрбиесі қиын және мінез-құлқында ауытқушылықтар басым балалар қатарына жатқызуға болады. Оларды жалпы және өзіндік ерекше-ліктерге қарап бөлуге болады. Тәрбиесі қиын балалар мәселесі педагогикалық тұрғыдан Д. Дриль, А.С. Макаренко, В.А. Сухомлинский, психологтардан В.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, А.А. Бодолев, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, отандық педагог-ғалымдардан Г.А. Уманов, В.В. Тифонов, Л.К. Керімов, отандық психологтардан М.М. Мұқанов, Ж.Н. Намазбаева және тағы басқалар қарастырса, әлеуметтану саласы бойынша Ш.Е. Жаманбалаева өз зерттеулерінде жасөспірімдердің әлеуметтік және жеке даралық білімдері мен өмір тәжірибелерінде адамзат қоғамының жетістіктерін рухани байлықтарын игеріп, мінез-құлқын, дүниетанымын қалыптастырып, күнделікті жүріс-тұрыстарын басқарып отыруға өз биліктері мен бостандықтарының алатын орнын айқындаған.

Л.К. Керімов өз еңбегінде қиын оқушыны жеке дара қайта тәрбиелеу тұжырымдамасын және ондағы педагогтың іс-әрекетінің белгілі жүйесін көрсетсе, Ш.Е. Жаманбалаева мінез-құлығында ауытқушылық бар балалардың әлеуметтік аспектілерін қарастырған.

Қиын бала мінез-құлқын ғалымдар жан-жақты қарастырғанына қарамастан, бұл мәселенің әлеуметтік педагогикалық мүмкіндіктері нақты көрсетілмеген. Балалардың қиын тәрбиеленуінің өзіне тән себептері бар, олар: отбасы, мектеп тәрбиесінің кемшіліктері, тұлғалық және биологиялық факторлар мен қоршаған қоғам ықпалы.

Қиын балалармен тәрбие жұмысын жүргізудің өзіндік топтары бар және олармен тәрбие жүргізудің өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл мәселенің басын шешу ата-анадан, қоғамнан бастау алатыны сөзсіз. Ол үшін отбасы ішіндегі мәселелерді орнықтыру бірінші орында болу керек.

Қазіргі жас ұрпақтың болашақтағы еліміздің ертеңі болып табылатын балалардың сана-сезімін, мінез-құлқын, ақыл-ойын дамыту үшін өзін-өзі басқаруды нығайтып ұжымдық, шығармашылық істерге қатыстырудың тәрбиелік маңызы зор. Сондықтан мектепте жүргізілетін тәрбие жұмыстарында ұстаз оқушылардың жеке жас ерекшеліктерін ескере отырып жұмыс істегені абзал. Себебі мұғалім оқу-тәрбие саласында қандай жұмыс жүргізгенімен, сыныптағы оқушылардың мінез-құлқын жете білмесе, алға қойған мақсаттарына жете алмайды [2].

Аса көрнекті чех педагогі Ян Амос Коменский өзінің еңбегінде адамгершілік тәрбиесіне үлкен мән беріп қараған. Ол «Аналар мектебі» атты кітабында отбасы тәрбиесіне байланысты өз ойын білдірді.

Джон Локк өзінің «Тәрбие жөніндегі ойлар» деген еңбегінде тәрбиенің психологиялық негіздеріне және адамгершілік қалыптастыру мәселесіне үлкен мән берді. Баладағы тума қасиеттерді жоққа шығара отырып, ол нәрестені не сызса сол болатын «таза тақтаға» теңеумен, тәрбиенің үлкен әсерлі күш екенін баса айтты. Ал Жан-Жак Руссо керісінше баланы табиғаттан дарынды деп таныды. Осыдан, оның ойынша, тәрбие баладағы тума қасиеттердің дамуына кедергі болмай, оған толық еркіндік беріп, әрі оның қызығулары мен құмарлығына икемделуі тиіс деген тұжырымға келді. Психология ғылымында да осыған орай көптеген зерттеулер жүргізілген болатын. Ата-анасы ие қасиеттерге баласы да ие болады. Тек, керісінше, болмыста көрінуі мүмкін. Мысалы, анасы биші бала әнші немесе музыкант, дарынды суретші болуы ықтимал.

М.Г. Песталотий педагогикада алғашқылардың бірі болып тәрбие мекемелерінде теориялық қызмет пен тәрбие іс-әрекеті бірлігінің маңыздылығын көре білді. Өзінің «Лингард пен Гертруда»

шығармасында ол тәрбиенің адамгершілікке негізделуі, балаларға сыйластық қатынас және оларда адамға деген мейірім мен қайырымдылыққа баулу хақындағы демократиялық идеяларын дамытты. Күнделікті педагогикалық қызметінде Песталоций балалардың оқуы мен тәрбиесін олардың мүмкіндігіне орай еңбекпен ұштастыруға көңіл бөлді, балалар қауымының тәрбиелік ықпалын пайдалана білуді уағыздады. Баланы еңбекке баулу оның өмірге деген құлшынысын оятып, күнделікті тіршіліктегі мәселелерді өздігінен шеше алуына көмектеседі. ХХІ ғасырдағы балалардың еңбек қабілеті өте төмен деңгейге жетіп отыр. Оның бәрі жаңа технологиялардың пайда болуы мен адамдардың оған тәуелділігімен тығыз байланысты.

«Баланы жан-жақты етіп тәрбиелеу үшін оны жан-жақты білу керек», — дейді белгілі педагог К. Ушинский. Мектепте педагогикалық тұрғыдан ойластырылып шешілген оқу-тәрбие үрдісін шебер жүзеге асыру үшін әрбір мұғалім, тәрбиеші, бүкіл мектеп ұжымы негізгі ұстанымдарды, яғни нақты сол істі басшылыққа алатын ғылыми негіздерді, табуы тиіс.

Қазіргі уақыт талабы — білім мен техниканың ерекше қарыштап дамыған заманы. Тәрбие мәселесі де қазіргі заманның өршіп тұрған мәселелерінің бірі болып тұрғаны белгілі. Себебі уақыт талабына сай оқушылар компьютермен ұялы телефонға әуестігі басым болып баратындығы жалған емес. Отбасында ата-аналары бала тәрбиесіне көңіл бөліп, күнделікті өмірі, сабағы, қайда жүргендігі жайындағы мәліметпен хабардар болып, тұрақты бақылау жүргізуді қолға алғаны жөн. Бала тәртібінің бұзылуы ата-ананы қиын жағдайларға итермелейтіндігі сөзсіз. Бұл орайда ата-анамен сынып жетекшінің атқаратын рөлі өте зор. Тәрбиелік мақсатта жүргізілетін іс-шаралар мазмұны мектеп оқушысына зор ықпал етері анық.

Қазіргі кезде педагогикалық, психологиялық әдебиеттерде көмек көрсету стратегиясы ретінде сипатталады. Аталмыш стратегия педагогтың оқушы мәселесін түсініп, шешу жолын тауып, жағдаятты өзгертуге көмектеседі. Педагог оқушыға қолдау көрсетеді, оған өз мейірімін төгеді, басқаша айтқанда, сәтсіздіктер мен кедергілерге қарамастан, ең мықтысы болуға талпынатын өзіндік жеке тұлға ретінде қабылдайды. Қолдау келесідей жағдайлардан көрінеді: яғни педагог адамды емес, оның іс-әрекетін бағалайды және тұлға ретіндегі сәтсіздіктеріне қарамастан, сөзсіз, тұлға ретінде қабылдайды. Өзара ықпалдастық нәтижесі — оқушының өз-өзімен қарым-қатынасы, өзіне деген сенімділігі, өз мінез-құлқын бақылай алуы, мықты тұлға ретінде қалыптасуға деген ынтасы болып табылады. Педагог іс-әрекетінің жалпы құрылымы бірнеше кезеңдерден тұрады:

- байланыс орнату, диалог құру мүмкіндігі;
- оқушы мәселелерін, оның жеке қасиетін, сонымен қатар оған келтірілетін кедергілерді анықтап алу;
- мәселені талқылау;
- психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету.

Дамыта көмек көрсету негізіндегі мәселені шешуде өзара ықпалдастықтың қарым-қатынас технологиясы педагог мінез-құлқының келесі техникасын ұсынады:

- әңгімелесуге қызығушылық білдіріп, оның бетіне тіке қарауға және тындауға үйрену;
- ойындағысының барлығын айтқызу, тыныштықты сақтай біліу, оқушының жай-күйін түсінуге тырысу;
- өз көңілінді білдіре білу;
- керекті ақпаратты алу және барлығын түсінуге бағыттылған сұрақтарды қоя білу;
- әңгімелесуші мәселесін түсінуге, оның шешімін табуға тырысу;
- жай кеңес беруден гөрі мәселенің шешіміне ықпал ететін шешім қабылдауға итермелеу.

Сынып жетекшінің оқушымен әңгімелесуге осындай шарттар ұсынылады. Оның негізінде адамға өзін-өзі дамытуға талпынушы тұлға ретіндегі көзқарас, ал оқушыға дамушы, оқушыларға көмек көрсете алатын адам ретіндегі көзқарас жатыр.

Отбасы — тұлға қалыптастырушы бесік. «Азамат қалыптастырамын десең, бесігіңді түзе», — деп ұлы ғұлама М. Әуезов әу заманнан бағыт беріп келеді [3].

Отбасыда адамаралық қатынастар негізі қаланады, бүкіл өмірге жетер еңбектік және әлеуметтік бағыт-бағдар түзіледі. Отбасыда өз кезегімен қарапайым да жеңіл түрде шешіліп жататын көптеген мәселелер, ересек шақта шырғалаң күйге түсіп жататыны белгілі. Шынымен де, бар тәрбиенің бастауы бесікте, отбасында екені белгілі. Бесікте ананың сүтімен сусындап, бесік жырын тыңдап, отбасы мейірімін сезініп, еңбек қабілетін шыңдаған бала егемен еліміздің ертеңі.

Отбасылық кейбір тұжырымдарды саралай келе, келесідей қорытынды жасауға болады:

- ықпалы басқа айналадағы әсерден, мектептегі мұғалімнің әсерінен де мықты. Жас ұлғаюмен ол әсер азаюы мүмкін, бірақ ешқашан өз маңызын жоймайды;

- қандай да бір басқа жағдайларда қалыптасуы мүмкін болмаған сапалары, қасиеттері, мінезі тек отбасында ғана дами бастайды;
- отбасы тұлғаның әлеуметтенуін қамтамасыз етеді, оның тәндік, моральдық және еңбектік тәрбиесіне болған мүмкіндіктерді мейлінше шоғырландырып, іске қосады. Қоғамдағы азамат мүшесі отбасыдан бастау алады, қоғам келбеті отбасыдан көрінеді;
- отбасының ықпалымен ғана бала санасына салт-дәстүр ұғымы беріледі;
- отбасының аса маңызды қызметтерінің бірі — азамат тәрбиелеу, ұлтжандылықты қалыптастыру, болашақ жанұя иегеріне дұрыс жол нұсқау және мемлекет заңдарын мойындап, құқықтарын сауатты пайдалана білетін қоғам мүшесін жетілдіру;
- отбасының балаға болашақ мамндығына нұсқау беру, оның армандарына деген ықпалы орасан.

Қазіргі экономикалық жүйеге байланысты отбасындағы тәрбие жоқтығының кейбір себептері ретінде келесі жағдайларды қарастыруға болады:

1. Көбінесе, көптеген еңбексүйгіш отбасыларда қаражат жағынан таршылық көруі.
2. Қоғамдық өмір мәдениетінің төмендігі.
3. Отбасы анасы, яғни әйел, мойнына артылған ауыртпалық.

4. Әлеуметтік-тұрмыстық және моральдық себептерден болып жатқан ерлі-зайыптылардың ажырасуы.

5. Бала тәрбиесінде ерте заманнан қоғамдағы отбасындағы ер адам мен әйел адамның атқартын ролі.

6. Бірнеше отбасылар арасындағы жан-жалдардан туындаған бәсеке.

7. Мектеп пен отбасы арасындағы байланыстың төмендеуі.

Отбасы дағдарысын реттеу және оның тәрбиелік ықпалын көтеру бағытында педагогтар мен психологтардың беретін ұсыныстары мен ақылдары.

Бұл жағдайда педагогика ешқандай жаңалық ашып бере алмайды: тәрбиенің қоғамдық, экономикалық қатынастардың жалпы заңдылықтарына тәуелділігі объективті шындық.

Білім беру мекемелерінен балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлықтарының қиындауы, іс-қимылдарының алдын алуын және оны жеңу жолдарының тәрбиелік рөлін арттыру.

Мектептерде арнайы білім дәрежесінде дайындалған әлеуметтік педагогтар мен психологтар қызмет атқарады. Бұл мамандарға балалар мен жасөспірімдер оқу және тәрбие барысында сенім артады. Оқытушылардың қызметіндегі басты бағыт тәрбиеге беріледі. Педагогтардың педагогикалық қызметтеріндегі жіберген қателіктері мен кемшіліктері, олардың тәрбиеленушілеріне жағымсыз ықпал етеді.

Білім беру мекемелеріндегі тәрбиені жақсы жолға қою ретінде атқарылады:

- мұғалімдер дайындығының құрамдық сапасын және олардың жоғары педагогикалық мәдениетін арттырып қалыптастыру;
- білім мекемелерінде педагогикалық қызметке барынша жағымды жағдай тудыру;
- мұғалімдер құрамының өз бетінше білімдерін жетілдірулеріне мүмкіндік туғызу, педагогикалық шеберліктері мен мәдениетін жетілдіру;
- білім мекемелерінде әлеуметтік қызмет ұйымдастыру, девиантты іс-қимылды балалармен және жасөспірімдермен жеке жұмыс жүргізу, мұғалімдер мен ата-аналарға көмектесу;
- білім беру мекемелеріндегі сабақтан тыс тәрбие жұмысының жүйесін дамыту;
- ата-аналарды тәрбие жұмысына жұмылдыру олардың педагогикалық даярлығын жетілдіру.

Отбасы мен мектептің өзара мақсатты әрекеттесуі отбасының, мектеп пен тұрғылықты жердегі әкімшілік органдардың балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлық, іс-қимылдарының алдын алу және оны жеңу жолдарын қарастыру.

Мектеп пен отбасы балалар мен жасөспірімдердің тәрбиесінде оң нәтиже беретін бірлескен әрекеттер жасауда. Сол мақсатта мынадай тәжірибелерді басшылыққа алуға болады:

- мектептерде ата-аналарға арналған әдістемелік семинарлар ұйымдастыру (ата-аналар дәрістері, ата-аналар семинарлары)

Балалар мен жасөспірімдердің мінез-құлқының ауытқуы іс-қимылын болдырмау мақсатындағы әлеуметтік-педагогикалық әрекеттің мынадай бағыттары анықталады:

- балалардың мінез-құлық, іс-қимылдарының әлеуметтік ауытқуындағы отбасының ролі;
- болашақ ата-аналарды отбасылық өмірге дайындау және өз балаларын тәрбиелеуі. Ол үшін мыналарды зерттеуі керек:
 - отбасы мүшелерінің қарым-қатынас негіздерін;
 - отбасы ішкі шиеленістер, оның пайда болу себептері, алдын алу мүмкіндіктері және жеңу жолдары;

- отбасы шаруашылығын жүргізу, отбасы қаржысы;
- балалық, жасөспірімдік кезеңдегі отбасылық тәрбие негіздері;
- отбасылық құқық негіздері. Бала құқықтары жөніндегі декларация және ата-аналар, олардың орнындағылардың құқығын анықтайтын құжаттар;
- отбасындағы жағымды адамгершілік қалыптарын отбасы ішілік қарым-қатынастарды, яғни отбасылық моральді-психологиялық ахуалды, сақтау;
- отбасы тәрбиесіндегі қателіктерге жол бермеу;
- баланың тұрақты адамгершілік бағыттары мен ұстанымдарын қалыптастыруы;
- балалық шақтан еріктік сапалары мен өзін-өзі құрметтеу сезімдерін тәрбиелеу арқылы адамгершілік-жігерлік қасиеттерін қалыптастыру;
- балаға күш көрсетіп, жәбірлеуге, ерік-жігерін төмендетуге немесе, керісінше, күш-қуатын қалыптастыруға жол бермеу, өйткені соның салдарынан олар әлсіз адамдарға зорлық жасауға, өктемдікке бейім келеді;
- балалар мен жасөспірімдерден ішімдікке, шылым шегуден бастартып, оларды құмар ойындарға әуестендіруге жол бермеу;
- баланы өзін-өзі тәрбиелеуге және онымен жұмыс жүргізу әдістемесіне үйрету.

Отбасы — адамзат қоғамның ең шағын бейнесі. Қоғамда отбасы екі қызмет атқарады, оның бірі – дүниеге ұрпақ әкелу, екіншісі – дүниеге келген сәбиді тәндік жағынан дамытуды қамтамасыз етіп, өмір бойы рухани жағынан жетілдіріп, оны тұлға ретінде қалыптастыру [4].

«Баланың құқығы жөніндегі» Конвенцияда (1989) отбасында баланың құқын қорғау, оған қамқорлық жасау көрсетілген. Отбасындағы жас ұрпақтың тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына ата-ананың, отбасы мүшелерінің қарым-қатынасындағы мейірімділік пен махаббаты қажет. Толыққанды отбасы болуы үшін ата-ананың және отбасындағы басқа мүшелерінің береке-бірлікті, түсіністікті сақтауы, сонымен қатар әр отбасы мүшесінің құқы қорғалуы тиіс.

Қазіргі отбасы тәрбиесіндегі басты бағдар баламен рухани үндестік пен үйлесімділікке ұмтылу, ата-бабадан қалған асыл мұраны сақтай білуге көңіл бөлу, халықтың тәлімдік-тәрбиелік мұрасын бүгінгі күнмен сабақтастыру болып табылады. Осыған орай отбасында еңбексүйгіштікке, баланың жасына сай еңбек түрлеріне және қоғамдық пайдалы еңбекке баулуды үйрету қажет. Ата-ана және әлеуметтік орта болашақ азаматтың денсаулығын жастайынан сақтау үшін, оның тәнінің дұрыс түзіліп қалыптасуына, салауатты өмір салтын нығайтуға ерекше мән бергені бүгінгі күннің өзекті мәселесінің бірі болып табылады.

Әр отбасы ата-тегінен келе жатқан кәсібін, өнерін, атқарған еңбегін құрметтеп оны кейінгі ұрпаққа үлгі-өнеге еткен, бірлесіп атқарған пайдалы қоғамдық еңбек барысында адамгершілік қағидаларды қатаң сақтап, дамытып отырған, ұрпағына ақыл-кеңес беріп, ата кәсібін құрметтеп, қалыптасқан дәстүрді жетілдірген. Туыстық, отбасылық қатынастарды бала кезінен қалыптастырған. Мысалы, ойын ойнау, көркем өнермен шұғылдану, еңбекке баланы қалыптастыру арқылы ересек адам мен баланың қарым-қатынасын нығайтуды көздеген.

Үлкенді құрметпен өнеге тұту, одан үлгі алу, біріккен шығармашылық еңбек етуді, белсенді іс-әрекетке баулуды дәстүрлі мерекелер, ұлттық өнер, ойын сайыстары арқылы іске асырған.

Туыстарға, айналадағыларға қамқор жасай білу, қиын жағдайға тап болғанда қол ұшын беру, туған жерді, табиғатты сүю, оны қорғау күнделікті өмір салтына айналған. Ересек бала өзінен кішіге қарым-қатынас жасай біліп, әлеуметтік-мәдени қалыптарды үйретіп, қамқорлық көрсетіп, өз ісіне жауапкершілікпен қараған. Отбасында қалыптасқан дәстүрлі мерекелерді өткізу арқылы баланың тұлғалық қасиетін жетілдіру жүзеге асырылған, мысалы, баланың дүниеге келуі, кәмелет жасқа толуы, үйлену тойы т.б.

Отбасылық қарым-қатынастың негізінде үнемі балаға қамқорлық көрсетіп, ол отбасы мүшесі, оның пікірі мен көмегі үлкендерге қажет деген сенімін қалыптастыру керек. Халық даналығына назар аударсақ, ол былай дейді: «Егер сен бір жылдық өміріңді ойласаң, онда арпа ек, он жылдық өміріңді ойласаң, онда ағаш ек, ал ғасырлық өміріңді ойласаң, онда бала тәрбиеле» [5].

Қазіргі уақытта бала тәрбиелеу көптеген отбасыларға қиындық туғызады. Отбасы ішіндегі мәселелер, ата-ананың күнделікті өмірдегі ұрысы, келіспеушілігі бала психикасына әсер етпей қоймайды. Отбасы шағын мемлекет десек, қандай мемлекет болмасын, уақыт өте бір дағдарыстарға ұшырайды. Ол мемлекет өз халқына жағыну үшін, халқын бірлікте ұстап тұру үшін тәртіп пен ұрпағының сол шағын мемлекеттің ішінде тәрбиесі терең, мазмұнды болашақ ұрпақ тәрбиесіне қажетті тамыр-

ын тереңге жайған бесік тербелу қажет. Ұрпақ өсіріп отырған ата-аналарға байланысты қазіргі таңда ұл бала тәрбиесі де, қыз бала тәрбиесі де көңіл көншітерлік жағдайда емес. Отбасын құратын жастар тек жеңіл жұмыс істеп, қиындықсыз өмір сүруді қалайды.

Әр адам өзін қоғамның саналы азаматы екенін түсінсе, осы бағытта отбасындағы ата-аналар бала тәрбиесіне уақытын бөліп қызмет етсе, алынбайтын қамал болмайтыны белгілі.

Балаларға ерекше қарайтын отбасылары да бар. Балаларына барлық жағдайды жасайды, ешнәрсе істетпейді, өз бетімен шешім қабылдауға мүмкіндік бермейді. Мұндай отбасында тәрбие әр түрлі болады:

- тәрбиенің дұрыс жолда берілмеуі, балаға жетпеуі бұзақылыққа, тәртіп бұзушылыққа әкеліп соғады;
- құрғақ және қатал тәрбие (ата-аналар – бір, әжесі – басқа, мектеп – өз алдына тәрбиелегенде) түрлі психикалық ауруларға шалдықтырады.

Отбасы мен тәрбие берілуіне байланысты әр түрлі адамдар өсіп шығады: төзімді, еңбексүйгіш, тез ашуланшақ, жауапкершілігі жоқ, психикасы бұзылған т.б. Отбасындағы өзара қарым-қатынас балалық шақта ғана емес, өмірдің кейінгі жылдарында да маңызды болып қала береді. Ата-ана мен баланың арасында эмоциялық шынайы қарым-қатынастың болмауы, маңызды тұлғалық қатынастардың бұзылуы баланың жүйке дамуындағы кемістіктердің пайда болуына әкеліп соғады. Сондықтан отбасы тәрбиесінде ата-аналардың жалпы ұстанымы, педагогикалық мәдениеті, тәрбиелеу стилі, баламен өзара қарым-қатынасы басты рөл атқарады. Мұның өзі бізге отбасының әлеуметтік бейнесін сипаттауға мүмкіндік береді.

Отбасыларының әр түрлі болатыны белгілі: жақсы және нашар, толық және толық емес, ыдырайын деп тұрған және ыдыраған. Осындай отбасында балалар бар. Балаларға толық, бірақ қолайсыз отбасында өмір сүру өте қиын (отбасында ұрыс-керіс, жұбайлардың біреуінің өзін дұрыс ұстамауынан реніш, келіспеушілік, айқай-шу, тағы басқа жағдайлардың барлығы балаларға ауыр тиеді).

Отбасы тәрбиесінде ата-аналардың үйлесушілігі, мінезі, өз-өзін ұстауы да ерекше орын алады.

«Сіз өз балаларыңыздың тәрбиесін бастамас бұрын өзіңіздің мінез-құлқыңызды тексеріңіз ... сіздің жеке мінез-құлқыңыз — шешуші нәрсе... Ата-аналардың өздеріне талап қою, олардың өз отбасын қадірлей білуі, өзінің әрбір қадамын қадағалап отыруы — тәрбиенің ең басты және ең бірінші әдісі», — деп тұжырымдаған А.С. Макаренко. Ұлы педагогтың бұл ойымен келіспеске болмайды. Ата-ана әрқашан да баласына үлгі-өнеге болуы керек. Бұны тек ақыл-насихат ретінде айтпай, іспен көрсету арқылы тәрбиелесе, келесі ұрпақтың рухани тәрбиесінің шарықтағаны.

Тәрбиеленуі қиын оқушылар мен педагогтың оқудағы қарым-қатынасын, оқушылардың қараусыз қалушылығын педагогикалық рөлдің субъектпен байланысын көрсетуінде функционалдық байланыс бар. Мектеп қабырғасындағы эпизодтық төбелес, ұрлық, мұғалім мен оқушы арасындағы жанжал т.б. барлығы мектеп өміріндегі бұзақылықты қалыптастырады. Бұзақылық сипат оқушылардың қараусыз қалушылығының педагогикалық мінез-құлқын бейнелейді.

Қазіргі таңда отбасылардың арасындағы келіспеушілік, отбасындағы қарама-қайшылықтардың болуы балаға қатты әсер етеді. Отбасында берекенің болмауы, ата-балаға тәрбие беретін, ата-ананың жаман жолға, ішімдікке салынуы, нашакорлыққа бой ұруы, баланың алдында бір-бірін балағаттауы өсіп келе жатқан жеткіншек санасына теріс пікір қалыптасуын арттырады. Бала жасынан сүйіспеншілікке, отбасында махаббат мейіріміне бөленбей қатал, қатыгез болып, кейін жас өскен сайын қылмыскер болуы да ғажап емес. Қазіргі кезде отбасындағы жанжалды көрген балалар әкесінің анасына қол көтергенін көріп өсіп, кейде анасын қорғаймын деп, қылмысқа да барып қалып жатқан тұстар болады. «Тәртібі қиын оқушы» болып шыға келеді.

Балаға жас ерекшелігіне қарай тәрбие берсе, сөзсіз, тәрбиелі ұрпақ қалыптасатынына нық сеніммен қарауға болады. Осы орайда «егер бала бұзақы бола бастаса, онда бұған бала кінәлі емес, педагогикалық әдістер кінәлі» деген А. Макаренконың пікірін қайта қарауға тура келеді. Пайдасыз әдістердің зиянды салдарын түзеу үшін жан-жақты ойластырылған, ғылыми негізделген педагогикалық-психологиялық жүйе болуы керек. Ал ұлы Абайдың сөзі қайта тәрбиелеу ісін жігермен бастауға дем береді. Ол жеке тұлғаның қалыптасып дамуы туралы былай тұжырымдайды: «Баланы ең алдымен қоршаған ортасы, көшесі тәрбиелейді».

Халықтық педагогиканы, яғни этнопедагогиканы, оқыту үрдісінде пайдалана отырып, ұлттық тәрбие беруде жеткіншектерге тілі мен әдебиетін, тарихы мен өнерін қастерлеп, салт-дәстүрін

меңгерту оқушыларға қажет. Сол арқылы ұрпаққа ақыл-ой, еңбек, адалдық, эстетика, отбасы тәрбиесіне байланысты тәлім-тәрбие беретіні ежелден белгілі. Бала туғаннан отбасы мұндай қасиеттерді бойына сіңіре беру керек. Сонымен қатар жасөспірімдерді нашақорлықтан, ұрлықтан арашалауда, олардың санасына кісілік, адамгершілік қасиеттің рухын ұялатуға берері көп ата-бабаларымыз әдептілігімен, өнерпаздығымен, отбасы мүшелерінің бір-біріне деген өзара достық қарым-қатынасымен, ерен еңбегімен балаларына үлгі-өнеге көрсеткен. Енді ғана тілі шығып келе жатқан балаға жас кезінен мақал-мәтелді, жаңылтпаштарды, ертегілерді сіңіріп өсірсе, «Бала — біздің болашағымыз» деп санайтын әрбір ата-ана үшін дұрыс жол болып саналады. Ол дұрыс ұрпақ қалыптастырудың бірден-бір жолы болып табылады [6].

Психология ғылымында дамуды меңгеру, игеру, тыңдау ретінде емес, өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жасау, өзін-өзі құру ретінде қарастыратын басым тұжырымдама қалыптасқан (С.Л. Рубинштейн, В.П. Зинченко, А.Г. Асмолов, Б.С. Братусь т.б.). Әрбір адам өз алдына дербестікке ие бола отырып, дамуында қайталанбаушылықты құрайды. Сондықтан тәрбиесі қиын оқушылардың дамуындағы ерекшеліктерді былай көрсетуге болады:

- даму үрдісінде жыныстық айырмашылық ерекше мәнге ие болады, М.С. Егорова қыз балалар мен ер балалардың санаткерлік, тұлғалық сипаттары және тіл табысу ерекшеліктері жағынан айырмашылық бар екендігін бөліп көрсетеді. Мысалы, қыз балалар вербалды қабілеттері жағынан ер балаларды, ал ер балалар математикалық қабілеттері жағынан қыз балаларды басып озады. Сонымен бірге ер балалар агрессивті болып келеді, сондықтан балалар психиатриясы саласы бойынша көрнекті ағылшын маманы М. Раттер темперамент пен патологияның байланысын көрсетеді. Темпераменттің ерекшелігіне байланысты әрекеттерді орындау тәсілдеріне, оқушылардың мінез-құлқының стилінде мынадай көрсеткіштер бойынша шынайы айырмашылықтар байқалады: белсенділік, шапшаңдық деңгейі, әр түрлі биологиялық циклдердің басқарылуы (ұйқы, сергектік т.б.). Сонымен бірге балалар бейімделуге қабілеті жағынан да, яғни жағдайдың өзгеруіне байланысты, мінез-құлқын оңай өзгерту білігі бойынша; эмоциялық реакцияның қарқындылығына (қуанышқа және айқайға әр түрлі реакцияның болуы) қарай; қарым-қатынас жасау, тіл табысу сипаты бойынша дараланады. Сонымен бірге ерекше, өзіне тән темпераменті бар балалардың мінез-құлқында кертартпа сапалардың дамуы байқалып, мұның өзі оқушының тәрбиесін қиындатады;
- тәртібі қиын оқушылардың пайда болуына табиғи ерекшеліктер мен оқудың қиындығының байланысы да себеп болады (М.К. Акимова, В.Т. Козлова, О.А. Степанова т.б.). Оқу үлгерімінің төмен болуының бір себебі баланың өзінің жүйке жүйесінің ерекшеліктерін дұрыс қолданбауы және мұғалім мен ата-аналардың да бұл ерекшеліктерді ескермеуі болып табылады. Қазіргі түсінік бойынша даралық-типологиялық ерекшеліктерді ескеру және оларды педагогикалық үрдісте міндетті түрде есепке алу қажет. Мәселен, кейбір психологиялық зерттеулер өзінің нейродинамикалық ерекшеліктері бойынша әлсіз және жігерсіз оқушылар, көбінесе оқуға үлгермейді немесе оқу үлгерімі төмен болатынын дәлелдейді. Ал М.К. Акимова өз зерттеуінде жүйке жүйесі әлсіз және жігерсіз оқушылардың арасында үздік оқытындар да жиі кездесетінін атап көрсетеді. Сондықтан мұғалім мен ата-аналардың оқушының табиғи ерекшеліктері мен мүмкіндіктері арасындағы байланысты дұрыс ескермеу салдары тәртібі қиын оқушының пайда болуына негіз болады.

Қай заманда болмасын тәрбие берушілер, педагогтар, ата-аналар тәрбие беру түрін екі топқа бөлді, кейбірі балаға қаталдық танытуды дұрыс санаса, баланың тікелей бағынышты етуді, қатаң тыңдауын және тәртіптілігіне қолжеткізудің кепілі деп санаса, екіншілері тәрбиенің негізі балаларды мейрімде, қайырымдылықта қарау деп білді. Бірақ ешқайсысы баланың психологиясы, баланың темпераментіне қарай тәрбиелеу керек екенін ескермеді.

Ғылыми деректерге үңіле қарасақ, тәрбиесі қиын балалардан байқалатын бірден-бір белгілер: біріншіден, аномалды қажеттілік, екіншіден, тұрақты кері қасиеттер жиынтығы, үшіншіден, отбасы мүшелерімен немесе педагогтармен тұрақты егесу жағдайлары, төртіншіден, сыртқы фактордың, яғни басқа адамдардың, көмегінсіз өзін-өзі тәрбиелеуге деген қабілетсіздігі. Сынып жетекшілері тәрбиесі қиын баламен жүргізілетін жұмысты мына мәселелерден бастағаны жөн:

- «тәрбиесі қиын балалардың» жас ерекшеліктеріне мән беру;
- көп жағдайда бірінші орынға терең зерттеу, психологиялық-педагогикалық және медициналық мәселелерін міндетті түрде қарастыру;
- мектептегі жоспардағы жұмыстарды дұрыс орындау және оны қадағалау;
- психолог-мамандармен жиі әңгімелесіп, ол баланың көңілін таба білу керек.

Тәртібі қиын балалардың шығу себептері мыналар:

- 1) қоғамдағы жағдай мен отбасындағы тұрмысының қиындығы;

2) балалардың мінез-құлқының жағымсыз ерекшеліктері мен психикасының өзгеше болып қалыптасуынан немесе нормадан ауытқуынан;

3) мектепте бастауыштан педагогтардың дұрыс тәрбие бермеуінен.

«Елдің көркі тіл десек, отбасы көркі сәби ме дейсің», — деп Қ.Мырзалиев тегін айтпаған. Егер отбасы өз ұлттық тілінде сөйлесе, отбасы ішінде сыйластық, үйлесушілік болса, бұл отбасының дұрыс қалыптасуына жол ашады.

Бүгінгі ХХІ ғасырдың басты мәселесі болып дұрыс ұрпақ қалыптастыру, болашаққа нық сенімді болу табылады. Ұрпақтың мәдениетті, ұлттық санасының жоғары болуын қалыптастыру мақсат етіледі. Осынау заманның сан-қилы мәселелерімен ата-ананың бала тәрбиелеудегі үлкен қиындықтарға тап болатыныны да белгілі. Негізінен, барлық мәселе ата-аналар тарапынан баланың бос уақытын дұрыс, орынды пайдаланбаудан, тұрмыстың нашарлығы мен отбасындағы келеңсіз жағдайлардан бастау алатындығы да болады. Бала тәрбиесін жас ерекшеліктеріне қарай жүргізсе, баланың ынтасын дамыту арқылы әдіс-тәсілдерді жаңартып отырса, заман талабына сай мектеп пен ата-аналар дұрыс жолға қойылған тәрбиелік мазмұны жоғары жұмыстар атқарса іс нәтижелі болып жемісін беретіндігі сөзсіз [7].

Қазіргі көп мәдениетті қоғамда балаға сырттан әсер етуші жағдайлар оның жаңа қалыптасып келе жатқан тұлғасына ауқымды әсерін тигізеді. Ст. Холл «бала толыққанды дамуы үшін өз халқының сезімдері мен көзқарастарын басынан өткеруі қажет» деп санайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Алтынсарин Б.* Таңдамалы шығармалары. — Алматы: Ғылым, 1994. — 76, 77-б.
- 2 *Керімов Л.К.* «Қиын» оқушылар және оларды қайта тәрбиелеу мәселелері. — Алматы: Жазушы, 1991. — 25-б.
- 3 *Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М.* Педагогика. — Алматы: Атамұра, 2000. — 83, 84-б.
- 4 *Қалиева Г.* Қазақстан мектебі. — 2002. — № 4. — 22, 23-б.
- 5 *Қоянбаев Ж.Б.* Отбасы балалар және жеткіншектер тәрбиесі. — Алматы: Рауан, 1990. — 234-б.
- 6 *Ахметжанова Н.* Мінез-құлқы қиын балалар // Ұлағат. — 2001. — № 1. — 29-б.
- 7 *Өтеген Қ.* Қазақстан мектебі. — 2012. — № 7. — 59, 60-б.

С.Х. Медиева, М.Р. Амирбекова, А.М.Бейсенбаева

Воспитание трудных детей как социально-педагогическая проблема

В статье отражены проблемы семейного воспитания. Дан обзор социально-психологических и педагогических исследований видных казахстанских ученых по этой проблеме. Рассмотрены условия среды, способствующей возникновению трудных детей в обществе, а также содержание видов работ, проводимых с такими детьми. Определены кредо и система принципов работы с трудными детьми, особенности в их воспитании. Подчеркнута необходимость профильного образования воспитателей, работающих в специализированных учебных заведениях.

S.H. Medieva, M.R. Amirbekova, A.M. Beisenbayeva

The education of difficult children as a socio-pedagogical problem

The article reflects the problem of family education. A review of the socio-psychological and pedagogical research of prominent Kazakh scientists on this issue. We consider the environmental conditions conducive to the emergence of difficult children in the community, as well as the content of the types of work carried out with children. Defined creed and principles of the system of work with difficult children, especially in their education. It stressed the need for specialized education teachers working in special schools.

References

- 1 Altynsarin Y. *Favorites proizvedeniya*, Almaty: Gylym, 1994, p. 76,77.
- 2 Kerimov L.K. «*Difficult*» children and questions, Almaty: Zhazushy, 1991, p. 25.
- 3 Koyanbaev Zh.B., Koyanbaev R.M. *Pedagogika*, Almaty: Atamura, 2000, p. 83, 84.
- 4 Kalieva G. *Kazakhstan mektebi*, 2002, 4, p. 22, 23.
- 5 Koyanbaev Zh.B *Family education of children and adolescents*, Almaty: Rauan, 1990, p. 234.
- 6 Ahmetzhanova N. *Ulagat*, 2001, 1, p. 29.
- 7 Otegen K. *Kazakhstan mektebi*, 2012, 7, p. 59, 60.

A.Zh. Dyusenbayev¹, A.A. Gorbachev², G.A. Ahmetzhanova³

¹*M. Utemisov West Kazakhstan State University, Uralsk;*

²*Krasnodar State Institute of Culture, Russia;*

³*Ye.A. Buketov Karaganda State University
(E-mail: dinkaz73@mail.ru)*

Professional competence as one of the conditions in the field of vocational guidance of pupils

In article problems of self-realization and a samoaktualization of the personality where professional activity holds a specific place are considered. In the conditions of market economy quality requirements of training of specialists which, in turn, directly depend on successful professional self-determination not only of graduates of the higher and secondary professional education, but also pupils of comprehensive school increase. Authors of article paid the main attention to a professional orientation of pupils, i.e. on rendering the psychology and pedagogical help in the choice of a profile of training, a way of continuation of education, in acquisition of a profession to them.

Key words: innovative technology, training, professional orientation, socio-economic situation, information, vocational guidance, vocational training, specializing in the design.

*To be educated is to have
an opportunity to discover new.*

Abu Nasyr al-Pharabi

Every young man throughout life's journey constantly have to make decisions. The problem decision-not always an easy task, because it is often the right choice depends on human well-being and sometimes-and his fate.

Career Guidance is a natural extension of the entire educational work with students, and in some sense it is the logical conclusion. Full help students in choosing a profession not only helps him to organize a very educational activity (when he is consciously studying school subjects, which may be useful to him in the future adult, working life), but also brings calmness elements in student attitude towards their future (when the optimistic life and professional perspective saves teen from the temptations of today's life).

At senior leading activity is training. They direct their efforts mainly on those subjects which in future will be linked to their professional activities. Therefore, we must help to broaden and deepen knowledge and skills related to their future profession. And teach adequately assess their abilities and opportunities.

The choice of profession determines the success of a professional career and life. At work, a person acquires friends, is included in the community of people with similar interests, the meaning of life. And if a person is not able to find themselves in the profession, is not satisfied with its results, he does not feel comfortable.

The increased demands of modern production to the level of professional training of personnel even more than before, to the urgency of the problem of professional orientation of young people, as a significant part of professional intentions of the students often do not meet the needs of the national economy in the frames of a certain profession. Youth Professional Orientation in nature is not only and not so much the problem of teaching. It is properly called a social problem for which solutions the efforts of some teachers is not enough. The essence of career guidance as a public problem manifests itself in the need to overcome the contradiction between the objective needs of society in a balanced structure of the frame and the prevailing subjective inadequate professional aspirations of young people. That is, according to the purpose of vocational guidance system must have a significant impact on the efficient allocation of labor resources, the choice of the life path of youth, its adaptation to the profession. «Vocational guidance system at the present stage of its development is designed to ensure coordination of government agencies, schools, families, institutions of vocational, specialized secondary, higher education and other social institutions involved in its implementation, continuous and timely resolution of scientific and organizational issues related to the vocational guidance, vocational guidance character complex design influences on the individual student, taking into account the socio-economic outlook».

The law «On education» RK: «The main task of the education system-the national human values, the achievements of science and practice, aimed at creating the necessary conditions for education in the formation and establishment of the professional basis of individuals, the introduction of new learning technologies, provides task of further development of the system education».

Model of the people, the young generation of the country since independence, along the path of ethical education is one of the key issues on this field. It is said that in order to address the main ideas and tasks of vocational guidance and vocational training to young generation [1].

In the words of Russian pedagogue K. Ushinskiy, in accordance with the requirements of modern times, each teacher should enhance their knowledge, rather than monotonous lessons, corresponding to the new requirements of the use of innovative technology in their daily lessons, only then will the lessons interesting, relevant and effective. As the President said: «In the future, to join the ranks of more developed countries, need to correspond to modern education. Kazakhstan in the developed countries will lead and make peer-education». Therefore, the current stage of development of the education system poses a problem of technology learning process.

Vocational training in many of the new socio-economic issues includes educational trends. Today is one of the most important issues considered becoming a professional expert point of view the lack of a lack of vocational training students. According to the teachers, each student has his own vision, passion and interest in the profession, must be active in making innovations and disclosure. These issues will have a direct impact on their development. For one of the main issues of vocational training shall be subject to the non-compliance of personal training, the possibility and ability of the student. In this case, the reason is the lack of work on the student's orientation to career choices. Part of these issues are found in the creative professions.

Professional orientation is joint actions of school teachers, engineers, doctors, engineers, teachers, family, labor groups aiming to prepare the younger generation to consciously choose your favorite specialty. Professional orientation of students in the world of professions, their content, particularly its requirements for an individual, who along the properties, production sectors of the economy challenges of development, education conscious interest in their chosen profession consistent with its role in a market economy. Vocational system guidance in practical ability, the need to integrate into the country's economy.

The purpose of career-oriented training of the younger generation in choosing a profession consciously, as you know, training. To do this, the students should show some kinds of education:

- internal psychological and social education, significant regulatory activities;
- self-consciously taking into account personal qualities, improve the performance of the professional orientation.

The main components of professional orientation:

1. Information of professional orientation;
2. With a young age to accustom public benefit performance;
3. Constitution for professional orientation;
4. Professional adaptation [2].

In working with the abilities to first create the motivation to achieve results, it is important to learn to work creatively.

In the Message to the people of Kazakhstan the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev said, — «We intend to fully update the content of vocational and technical education». This is an important high level professional and technical education, and support for state [3].

Vocational training, professional training are the most important sector of the education system; vocational training of workers and specialists, their training, retraining and advanced training. Initial vocational education is provided in vocational schools and colleges on the basis of basic general education and is aimed at training skilled workers in various fields of activity. Also, directly in the workplace, in educational and industrial plants, training centers that train workers and employees on courses and other educational and production structures being training in the profession. Secondary vocational education is given to students of colleges and vocational schools. The term of study in college 3-4 years. Available secondary education, as well as citizens with related specialty colleges can receive initial vocational training under the reduced, accelerated programs of vocational secondary education. Professional colleges combined to produce a basic secondary education, and it is aimed at training professionals receiving vocational secondary education. Young graduates of general and vocational high schools are educated in universities, institutes, academies and persons equated to them institutions [4].

Accelerating the pace of economic development (production of high-tech industries, construction), speaks of a certain level of skills shortages. Employers feel the shortage of specialized professionals. Therefore, should be in close contact with employers, training for educational institutions, demand in the labor market.

The state program of education development in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020, technical and vocational education:

- industrial-innovation development of economy based on queries, update the structure of the content of technical and vocational education;
- development of training infrastructure for sectors of the economy;
- based enterprises, the number of trainees at the expense of the state order in schools, technical and vocational education increase in the proportion of students secured places for practice phased 90% increase;
- increase the proportion of students of technical and vocational education at the expense of the employer of the total number of students, 2% increase;
- increase the share of education institutions, technical and vocational education with modern teaching equipment, the total number of 90% is expected to increase.

To 2020 year:

- fully meet the needs of the labor market, training on the basis of the national qualifications system;
- in training and production workshops and laboratories to provide modern information technology training and production and processing equipment;
- to meet the specific requests of enterprises, cooperative learning a wide publication;
- training in technical and vocational education prestigious institutions will be attractive to young people;
- business and professional community to actively participate in the training and development of technical and vocational education;
- it is expected that work will be independent centers of qualification certification with the participation of employers in the sectors of the economy [5, 6].

Currently, West Kazakhstan State University. M. Utemisov, Department of Fine Arts and Design, 5V042100 «Design», 5V010700 «Fine Arts», 5V041700 «Decorative Arts» in the training of specialists in the field. Since almost all of this specialty in creative direction, it is very important to carefully explain to future students career guidance. Because, to train students obtained their knowledge are our graduates, teachers, jewelers, masters of textile architecture, designer, tailor, designer, advertising designers. Students who have little desire for creativity education causes in turn the complexity of teachers.

The basis of the weighted target policy head of state in the future competitive educate students of the XXI century. I am sure that, in accordance with this we are educating, forming highly creative person, scientist teacher researcher, gentle psychologist, diligent worker, comprehensive master deep connoisseur, humanist, with active patriots, only then there will be strong in the society and qualified, highly cultural, all-round development.

References

- 1 Профессиональная ориентация учащихся: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов; под ред. А.Д. Сазонова. — М.: Просвещение, 1988. — С. 223.
- 2 Сыздыкова Ә.И. Оқушыларды ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиелеу // Мектептегі технология журн. — 2010. — №12. — 5, 6-б.
- 3 Өстеміров К. Кәсіптік оқыту әдістемесі. Педагогикалық мамандықтар бойынша жоғары және орта кәсіптік білім беретін оқу орындарының студенттеріне және орта кәсіптік білім беретін оқу орындарының студенттері мен өндірістік оқыту шеберлеріне арн. оқулық. — Алматы: РАДиАЛ, 2006. — 240 б.
- 4 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: www.akorda.kz
- 5 Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика: оқулық. — 2-бас. — Астана: Фолиант, 2010. — 656 б.
- 6 ҚР білім беруді дамытудың 2011—2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: tempuskaz.belight.net/files/pr_development_ru.doc

А.Ж. Дюсенбаев, А.А. Горбачев, Г.А. Ахметжанова

Кәсіби құзыреттілік оқушылардың кәсіби бағдар беру саласындағы міндеттердің бірі ретінде

Мақалада кәсіби бағдар беру саласындағы өзін-өзі іске асыру және өзін-өзі тану мәселелері қарастырылған. Нарықтық экономикада мамандарды сапалы дайындауда, жалпы білім беретін мектептерде және орта кәсіптік білім беру, жоғарғы оқу орындарында кәсіби бағдар беруде өзін-өзі бағыттау зерттелген. Авторлар мамандықты таңдауда оқушылардың кәсіби бағдар беру саласында, бейінді оқытуда психологиялық-педагогикалық көмек қажет ететіндігіне назар аударған. Сонымен қатар білікті жұмыс кадрларын даярлау жүйесі, оқу жүйесіндегі кәсіптік бағдар беру жұмыстары жайлы пікірлермен бөлісті.

А.Ж. Дюсенбаев, А.А. Горбачев, Г.А. Ахметжанова

Профессиональная компетентность как одно из условий в сфере профориентации учащихся

Рассмотрены проблемы самореализации и самоактуализации личности, где профессиональная деятельность занимает особое место. Отмечено, что в условиях рыночной экономики возрастают требования к качеству подготовки специалистов, которые, в свою очередь, напрямую зависят от успешного профессионального самоопределения не только выпускников высшего и среднего профессионального образования, но и учащихся общеобразовательной школы. Основное внимание уделено профессиональной ориентации учащихся, т.е. оказанию психолого-педагогической помощи в выборе профиля обучения. Показаны пути продолжения образования при приобретении профессии.

References

- 1 *Professional orientation of students*: Text book for students pedagogical specialties.; edition A.D. Sazonova. — Moscow: Prosveshchenie, 1988, 223 p.
- 2 Syzdykova A.I. *School Technology magazine*, 2010, 12, 5–6 p.
- 3 Ustemirov K. *Training techniques*, Textbook for students of pedagogical specialties of higher and secondary vocational education institutions and students of vocational training institutions and trainers, Almaty: RADiAL, 2006, 240 p.
- 4 Message from the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev to people of Kazakhstan, [ER]. Access mode: <http://www.akorda.kz/>
- 5 Kurmanalina Sh., Mukanova B., Galymova A., Ilyasova R. *Pedagogy: textbook, 2nd edition*, Astana: Foliant, 2010, 656 p.
- 6 The state program of education development of RK for 2011-2020, [ER]. Access mode: tempuskaz.belight.net/files/pr_development_ru.doc

М.А. Жетписбаева, Т.Д. Асылбек

*Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова
(E-mail: zhetpisbajeva_m@mail.ru)*

Особенности инклюзивного образования: опыт Финляндии

В статье представлен зарубежный опыт инклюзивного образования, в частности, Финляндии, которая демонстрирует одну из эффективных моделей инновационной системы образования. Отмечено, что в финской системе школьного образования одной из основных ценностей является инклюзивность, реализуемая в соответствии с принципом «школа для всех». Определены следующие особенности инклюзивного образования в Финляндии: инклюзивный подход как основополагающий принцип организации базового образования, создание интегрирующей образовательной среды, разработка современной Концепции развития инклюзивного образования, подготовка профессиональных кадров к работе в инклюзивной среде в педагогических вузах или на педагогических факультетах университетов, использование в школах различных форм инклюзивного обучения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная школа, специальная педагогика, инклюзивная среда, дети с ограниченными возможностями в развитии, совместное преподавание.

В современном мире одной из ведущих тенденций развития школьного образования является обеспечение права образования для всех. Представляя свое видение образования для всех, участники Всемирного форума по образованию в Дакаре (2000 г.) заявили, что для достижения этой цели исключительная важная роль принадлежит инклюзивному (включающему) образованию. В Конвенции о правах инвалидов провозглашено право детей на обучение в школах по месту жительства независимо от наличия физических, интеллектуальных или иных особенностей. Статья 24 данного международного документа гласит, что государства-участники признают право инвалидов на образование. В целях реализации этого права без дискриминации и на основе равенства возможностей государства-участники обеспечивают инклюзивное образование на всех уровнях и обучение в течение всей жизни [1]. Республикой Казахстан Конвенция о правах инвалидов ратифицирована Законом «О ратификации Конвенции о правах инвалидов» от 20 февраля 2015 г. № 288-V.

В результате все большее число стран, в том числе Республика Казахстан, стремится содействовать тому, чтобы их школы приобрели инклюзивный характер. Одним из приоритетных направлений Государственной программы развития образования на 2011-2020 гг. является внедрение системы инклюзивного образования и увеличение доли дошкольных организаций и школ, создавших условия для включения детей с ограниченными возможностями в развитии (далее – ОВР) в общеобразовательный процесс. Однако Национальный план действий по развитию инклюзивного образования в Республике Казахстан [2] подчеркивает, что дошкольные и общеобразовательные школьные организации не способны оказывать квалифицированную поддержку таким детям, о чем свидетельствует фрагментарность практического осуществления инклюзивного образования в организациях образования. Проблема заключается не столько в том, как перевести в обычную школу детей с ОВР, а скорее, в том, как трансформировать обычную школу, чтобы она отвечала разнообразным потребностям всех учащихся. Важно, чтобы наличие в классе разных детей (дети с ОВР, дети-сироты, дети, оставшиеся без попечительства родителей, представители национальных меньшинств) воспринималось участниками образовательного процесса не как проблема, а как благоприятная среда для формирования толерантности и подготовки детей к жизни в условиях разнообразия. Для реализации этих задач требуются усилия всех участников образовательного процесса.

Во всех западных странах есть опыт обучения детей с особыми образовательными потребностями и своя модель их педагогического сопровождения и поддержки. Опыт инклюзивного образования в Финляндии представляет для Казахстана большой интерес, учитывая то, что по результатам сравнительных международных исследований качества образования 15-летних школьников (в этом возрасте в большинстве стран мира учащиеся оканчивают базовую школу) финские школьники имеют самые высокие показатели (PISA 2006, 2009, 2012). Эффективные элементы финского опыта можно адаптировать при организации инклюзивного образования в общеобразовательных школах Казахстана.

В научной и нормативно-правовой литературе для определения процесса обучения детей с ОВР в разных странах используются различные термины — «интеграция» и «инклюзивное образование». Различия между этими терминами достаточно существенные [3]. Основное различие заключается в

том, что интеграция ставит цель — вовлечение детей с разными возможностями в уже сложившуюся школьную жизнь и школьную структуру. Инклюзивное образование с самого начала рассматривает всех детей без исключения частью общеобразовательной системы, и для детей с ОВР нет необходимости в какой-либо специальной адаптации, поскольку они с самого начала являются частью школьной системы. Одна из основных целей инклюзивного образования состоит в том, чтобы любая школа могла быть готовой принять детей с различными возможностями. Это предполагает изменения в структуре и работе школ, изменения во взглядах учителей общего и специального образования, которые привыкли обучать только определенные группы детей.

В международных [4, 5] и отечественных [6] документах приводятся различные определения термина «инклюзивное образование». Казахстанские ученые используют толкование, изложенное в материалах Саламанкской декларации о принципах, политике и практической деятельности в сфере образования детей с особыми образовательными потребностями: «Инклюзивное обучение — это система образовательных услуг в условиях общеобразовательной организации, которая базируется на принципе обеспечения основополагающего права детей на образование и права учиться по месту проживания. С целью обеспечения равного доступа к качественному образованию общеобразовательные учебные организации должны адаптировать учебные программы и планы, методы и формы обучения, ресурсы к индивидуальным образовательным потребностям и разным формам обучения детей с особыми потребностями» [4].

Изучение литературы позволяет определить следующие основные положения инклюзивного образования:

- Все дети разные.
- Все дети могут учиться.
- Есть разные способности, разные возможности, различные этнические группы, разный рост, возраст, происхождение, пол.
- Адаптация системы к потребностям ребенка.

Инклюзивное образование детей с ОВР — процесс, в который вовлечены все высокоразвитые страны мира. В странах Западной Европы например, в Англии, Германии, Дании, возможность совместного обучения детей с отклонениями в развитии рассматривалась уже в 40-е годы XX в. Как отмечают российские ученые, сегодня ни в США, ни в Западной Европе нет ни одной школы, детского сада, где бы вместе с обычными детьми не находились дети с ограниченными возможностями здоровья и жизнедеятельности [7]. В постсоветских странах процесс внедрения инклюзивного образования начат в третьем тысячелетии. Активно работают в данном направлении Армения, Беларусь, Россия.

В каждой стране реализуются собственные модели включения детей с ОВР в общую систему образования. В последнее десятилетие именно Финляндия демонстрирует одну из эффективных моделей инновационной системы образования, которая отдаёт первостепенный приоритет наиболее важным субъектам образования — ученикам. В финской системе школьного образования наряду с обязательностью, бесплатностью и равенством одной из основных ценностей является инклюзивность.

Инклюзивность в финских школах реализуется в соответствии с принципом «школа для всех» на основе идеи обязательности и доступности образования каждому ребенку по месту жительства. Инклюзивное образование развивается в Финляндии более 20 лет и сопровождается серьезными научными исследованиями на основе достижений специальной педагогики [8]. Инклюзивное образование понимается как процесс развития и постоянного совершенствования общего образования, которое должно быть доступно всем детям без исключения, в том числе мигрантам, детям из отдаленных районов, национальных меньшинств, с ограниченными возможностями.

Страна является участницей Конвенции ЮНЕСКО о борьбе с дискриминацией в области образования. Финляндия подписала Саламанкскую декларацию; подписала, но не ратифицировала Конвенцию о правах инвалидов. Инклюзивное образование закреплено на законодательном уровне. В законе отражена доступность образования для лиц с ОВР, предусматривающая создание дифференцированной среды обучения в зависимости от характера нарушения. В Национальный учебный план внесены специальные изменения, обеспечивающие интегрированное обучение лиц с ОВР в массовых школах [9].

Анализ научной и нормативной литературы, результатов исследований по реализации инклюзивного образования в Финляндии позволяет определить следующее:

1. Инклюзивный подход считается основополагающим принципом организации базового образования. Однако ни один законодательный или управленческий документ не содержит положений, на основании которых «инклюзивное образование» можно причислить к основополагающим принципам образовательного процесса.

2. Общие принципы инклюзивного образования закреплены в законодательстве, в котором определены четкие намерения создать интегрирующую образовательную среду.

3. Разработана современная Концепция развития инклюзивного образования, в соответствии с которой реализуются следующие положения:

- Все дети обучаются в основной школе в соответствии со своими возможностями. Каждый решает в образовательном процессе свои задачи.
- В решении проблем учащихся участвует весь школьный коллектив, а не только специальный педагог (командный подход).
- В педагогическом процессе учителя используют общие и специальные методы и приемы обучения.
- Специалисты консультируют родителей, в каких условиях ребенку будет лучше. Родители выбирают, в каком классе будет учиться ребенок.
- Детям с инвалидностью индивидуальные компенсаторные средства и необходимое оборудование предоставляются за счет государства. Педагогов общеобразовательной школы обучают ими пользоваться.
- Учащимся с нарушением мобильности предоставляется помощник, а с нарушенным слухом – сурдопереводчик.
- Специальная помощь оказывается и эмигрантам. Они сначала обучаются в классе подготовки, где основной упор делается на математику и финский язык, который изучается как второй. Обучение в классе подготовки проводится на родном языке. Затем ученик интегрируется в общее образование [10].

4. Осуществляется подготовка профессиональных кадров к работе в инклюзивной среде в педагогических вузах или на педагогических факультетах университетов. Вузовская подготовка учителей предполагает включение знаний и навыков по работе с детьми с ограниченными возможностями, включая составление индивидуальной программы обучения, навыки командной работы и др. Так, специальная (коррекционная) педагогика и инклюзивное образование являются важными аспектами подготовки педагогов в Университете Лапландии. Идеи инклюзивной педагогики апробируются студентами в ходе педагогической практики на каждом курсе.

5. В финских школах инклюзивное обучение реализуется в следующих формах:

- интеграция детей с ОВР в обычные классы;
- обучение в смешанных классах, преподавание в которых ведется постоянным и специальным педагогами одновременно, количество учеников в таком классе может достигать 25 человек;
- оказание специальной поддержки в виде обучения как в малых группах с частичным отрывом от класса, так и без отрыва от него;
- дифференцированное специальное обучение в специальных классах, в которых обучаются, как правило, дети с более тяжелыми или со сложными, сочетанными нарушениями. С ними работают 2-3 специальных педагога и ассистент. Количество детей — до 10 человек. Каждый ребенок с ОВР имеет свой индивидуальный план обучения. По окончании школы они получают справку об окончании школы.

Вместе с тем в стране есть несколько специальных школ для учащихся с серьезными отклонениями в поведении и умственном развитии. Одна из них — школа Тервавайля, где обучаются дети, нуждающиеся в усиленной поддержке по причине серьезной задержки речевого развития, глухоты, инвалидности, неврологических расстройств или иных показаний различного спектра [11].

Кроме того, существует система государственных образовательно-консультативных центров, которые организуют сопровождение и поддержку обучающихся с ОВР, их родителей и педагогов. Сотрудниками центра проводятся долгосрочные курсы, организуемые в самом центре, краткосрочные курсы на базе обычных школ, а также мастер-классы по обучению детей с ОВР. Педагогов обучают работе с детьми с разными проблемами. Таких центров в Финляндии 7, но расположены они неравномерно, на севере есть всего один. Проблемой является то, что дети попадают в центр поздно, так как нет единой национальной базы данных о детях с ОВР [12].

Главная особенность, которую можно выделить в инклюзивном образовании Финляндии, — это то, что сфера специальной педагогики неразрывно связана с образованием в целом. В международной педагогической теории и практике понятие «специальная педагогика» используется как общепонятный термин, так как соотнобразуется с современными гуманистическими ориентирами мировой системы

образования: корректность, отсутствие унижающего человека ярлыка. Финское определение специальной педагогики означает следующее: специальное обучение является инструкцией, разработанной специально для удовлетворения уникальных потребностей ребенка с ограниченными возможностями, т.е. это образование, разработанное с учетом потребностей конкретного ребенка [13].

Таким образом, в финской инклюзивной школе объектом адаптации является образовательная среда, а не ученик. Ключевой фигурой в реализации инклюзивного образования является педагог, но чтобы эффективно обеспечить учащихся необходимой поддержкой, учителям необходимо работать совместно с другими коллегами.

В штате каждой общеобразовательной школы есть специальные педагоги, помощники учителя, социальные работники, медицинская сестра. Помимо учителей в классе работают консультанты, а на уроках учителю помогают ассистенты (студенты вузов) и специалисты по работе с детьми с особыми потребностями. Консультанты — помощники учителя — закреплены за всеми классами, в которых учатся дети, требующие особого внимания. В то время, когда педагог занят организацией и проведением учебного процесса, помощник-консультант оказывает ученику помощь в решении учебных заданий и общении со сверстниками.

Основной проблемой, с которой сталкиваются педагоги массовых школ, является недостаточная разработанность методического сопровождения инклюзивных практик обучения [12]. В учебных программах обозначены лишь общие принципы преподавания предметов, а педагоги, руководствуясь ими, подбирают методику обучения самостоятельно.

Новой и перспективной формой сопровождения детей с ОВР, разработанной в Финляндии, является взаимодействие учителей, со-учительство — совместное преподавание. Совместное преподавание — это форма сотрудничества педагогов, предусматривающая преподавание предметов в классе с различным контингентом учащихся одновременно двумя преподавателями (обычно преподавателем без специального образования и дефектологом).

Различные формы совместного преподавания описаны в книге Э.Кесялахти и С.Вяйрюнен [11]. Исследователи приводят опыт преподавателей педагогического колледжа Лапландского университета, практикующих совместное преподавание. Материал для совместного преподавания определяется ими заранее, график проведения совместных занятий составляется в начале учебного года. В график работы также закладываются часы на планирование совместной деятельности.

Совместное преподавание, по мнению педагогов, имеет много преимуществ, как для учеников, так и для них самих. Действуя совместно, они заручаются поддержкой коллег, учатся друг у друга и объединяют усилия. Планирование занятий совместно с коллегой повышает эффективность преподавания, более того — мотивирует и заставляет подходить к своей деятельности с энтузиазмом. Педагоги обмениваются материалами и идеями. Работая совместно, они лучше понимают образовательный потенциал учеников.

Дети тоже чувствуют больше внимания, получают больше поддержки и общения. В условиях совместного преподавания учащихся, нуждающихся в особой поддержке, замечают раньше и помогают им быстрее. Кроме того, совместная форма преподавания позволяет более полно и объективно учитывать индивидуальные способности учеников и легче справляться с проблемными ситуациями. Совместное преподавание мотивирует детей к учебе.

Важной особенностью инклюзивного образования в Финляндии является групповое обучение и поддержка со стороны одноклассников. Финские педагоги, практикующие совместное преподавание, организуют работу в группах или парах как элемент инклюзивного образования. Состав групп варьируется в зависимости от ситуации или учебных задач. Группы формируются по способности работать вместе, по наличию особых потребностей, особенностей восприятия и уровня подготовки. Работа в группах развивает коммуникабельность и навыки взаимодействия, дети учатся уважать друг друга. Каждый раз, работая в группе или паре с разными одноклассниками, дети учатся контактировать по-новому, принимать друг друга такими, какие они есть, учатся поддерживать тех, кто нуждается в поддержке. Такое взаимодействие помогает создать инклюзивную атмосферу.

Зарубежные исследователи говорят об «опыте трансформации», который переживается педагогами, ставшими инклюзивными учителями. Постепенная профессиональная трансформация, в которую вовлекаются учителя, связана с освоением новых профессиональных навыков, с изменением своих установок в отношении учеников, отличающихся от своих сверстников. Практика показывает, что негативное отношение к инклюзии меняется, когда учитель сам учится, начинает работать с такими детьми, приобретает свой собственный педагогический опыт, видит первые успехи ребёнка и принятие его в среде сверстников.

Недостаточная профессиональная готовность кадров является основной проблемой развития инклюзии в образовании на сегодняшний день и требует развития определенной системы, ориентированной на изучение и распространение успешного опыта.

Таким образом, при всей успешности образовательной системы Финляндии страна не имеет четкой модели инклюзивного образования. В данный момент нельзя сказать, что ее система инклюзивного образования развивается как принципиальная альтернатива, исключающая все виды дискриминации. В своем развитии финское инклюзивное образование опирается на традиционную систему специального образования со специализированными школами, специальными классами и формами обучения детей с особыми потребностями. Вместе с тем при реализации инклюзивного образования в Казахстане необходимо учитывать эффективный опыт зарубежных стран, в частности, систему подготовки педагогов для инклюзивного образования в Финляндии, использование финскими педагогами разных форм совместного преподавания и педагогической поддержки детей с ОВР.

Список литературы

- 1 Конвенция о правах инвалидов. — [ЭР]. Режим доступа: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml.
- 2 Национальный план действий на долгосрочную перспективу по обеспечению прав и улучшению качества жизни инвалидов в Республике Казахстан на 2012 – 2018 годы (постановление Правительства Республики Казахстан от 16 января 2012 года № 6). — [ЭР]. Режим доступа: https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/sotsialnoe_obespechenie/id-P1400000254/.
- 3 Исакова А.Т., Мовкебаева З.А., Закаева Г., Айтбаева А.Б., Байтурсынова А.А. Основы инклюзивного образования: учеб. пособие. — Алматы: L-Pride, 2013. — С. 280.
- 4 Саламанская декларация. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf.
- 5 Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов. Приняты резолюцией 48/96 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года. — [ЭР]. Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml 8.
- 6 Закон РК «Об образовании». — [ЭР]. Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747.
- 7 Назарова Н.М. К проблеме разработки теоретических и методологических основ образовательной интеграции // Психологическая наука и образование. — М., 2011. — Вып. №3. — С. 5–11.
- 8 Farrel M. Educating Special Children: An Introduction to Provision for Pupils with Disabilities and Disorders. New York and London, 2008.
- 9 Vayrynen S., Kesalahti E., Flotskaya N., Bulanova S., Volskaya O., Ysova Z. Learning from Our Neighbours: Inclusive Education in the Makin. — Rovaniemi: University of Printing Centre, 2013. — 102 p.
- 10 Елисеева И.Г. Инклюзивное образование в Финляндии // Открытая школа. — 2014. — № 7(138).
- 11 Кесялахти Э., Вярюнен С. Претворяя в жизнь идеи инклюзивного образования: опыт соседних стран. — Рованиеми: Издательский центр Лапландского Университета, 2013. — С. 133.
- 12 Вольская О.В., Флотская Н.Ю., Буланова С.Ю., Усова З.М. Модели реализации инклюзивного образования в современном мире // Современные проблемы науки и образования. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.science-education.ru/120-17065>
- 13 Clements P., Sprinks T., Philips E. Equal Opportunities: How to Recognize Diversity, Encourage Fairness and Promote Anti-Discriminatory Practice, 2009.

М.А. Жетписбаева, Т.Д. Асылбек

Инклюзивті білім беру ерекшеліктері: Финляндия тәжірибесі

Макалада инклюзивті білім берудің шетелдік тәжірибесі ұсынылған, атап айтқанда, Финляндиядағы білім берудің ең бір тиімді жүйесінің инновациялық моделі көрсетілген. Авторлар финдік мектептік білім беру жүйесінде ең басты құндылық ретінде инклюзивтілік екендігін, яғни, «мектеп барлығы үшін» атты қағидатқа сәйкес жүзеге асырылып жатқандығын атап өткен. Финляндиядағы келесі инклюзивті білім беру ерекшеліктері анықталған: инклюзивті тәсіл базалық білім беруді ұйымдастырудың негізгі қағидаты ретінде, біріккен білім беру ортасын құру, инклюзивті білім беруді дамытудың қазіргі тұжырымдамасын құру, кәсіби мамандарды инклюзивті ортада педагогикалық жоғары оқу орындарында немесе университеттің педагогикалық факультеттерінде жұмыс істеуге даярлау, мектептерде инклюзивті білім берудің әр түрлі нысандарын пайдалану.

M.A. Zhetpisbayeva, T.D. Assylbek

Peculiar features of inclusive education: experience of Finland

There is the foreign experience of inclusive education available in the article as Finland's experience considered to be one of the effective models of innovative education system. Authors specify the inclusivity realized according to the «school for all» principle as one of the main values in the Finnish school education system. There are defined the following features of inclusive education in Finland: inclusive approach as the fundamental principle of organization of basic education, development of integrating educational environment, implementation of the modern Concept on the inclusive education development, training of specialists for work in the inclusive environment at pedagogical higher education institutions or pedagogical faculties of universities, applying of various forms of inclusive education at schools.

References

- 1 *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, [ER]. Access mode: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml access mode.
- 2 National Action Plan to Secure the Rights and Improve the Quality of Life of Persons with Disabilities (2012 – 2018) (Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan, January 16, 2012, No. 6).
- 3 Iskakova A.T., Movkebayeva Z.A., Zakayeva G., Aitbayeva A.B., Baytursynova A.A. *Bases of inclusive education: Manual*, Almaty: L-Pride, 2013, 280 p.
- 4 *Salamanca Declaration*, [ER]. Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/salamanka.pdf access mode.
- 5 *The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities*. Adopted by the United Nations General Assembly, forty-eighth session, resolution 48/96, annex, of 20 December 1993, [ER]. Access mode: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml 8 accessmode.
- 6 [ER]. Access mode: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30118747 access mode.
- 7 Nazarova N. M. *Psychological science and education*, Moscow, 2011, 3, 5–11 p.
- 8 Farrel M. *Educating Special Children: An Introduction to Provision for Pupils with Disabilities and Disorders*, New York and London, 2008
- 9 Vayrynen S., Kesalahti E., Flotskaya N., Bulanova S., Volskaya O., Ysova Z. *Learning from Our Neighbours: Inclusive Education in the Making*, Rovaniemi, University of Printing Centre, 2013, 102 p.
- 10 Yelisseyeva I.G. *Open school*, 2014, 7(138).
- 11 Kesalahti E., Vayrynen S. *Realizing ideas of inclusive education: experience of neighboring countries*, Rovaniemi: Publ. center of the University of Lapland, 2013, 133 p.
- 12 Volskaya O.V., Flotskaya N. Yu., Bulanova S.Yu., Usova Z.M. *Modern problems of science and education*, [ER]. Access mode: <http://www.science-education.ru/120-17065> access mode.
- 13 Clements P., Sprinks T., Philips E. *Equal Opportunities: How to Recognize Diversity, Encourage Fairness and Promote Anti-Discriminatory Practice*, 2009.

Б.Ж. Абдрашева, Ж.К. Кабылбекова, Ж.А. Жакенова-Бике

*Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті
(E-mail: kabylbekova_z@mail.ru)*

«Өзін-өзі тану» курсының оқыту барысында жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру

Мақалада «Өзін-өзі тану» курсының оқыту барысында жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруының жолдары қарастырылған. Заманауи педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі — жастарды жалпы адамгершілік құндылықтар негізінде тәрбиелеу, жеке тұлғаның қалыптасуында өзін-өзі оқыту, өзін-өзі жетілдіру арқылы руханилыққа жетелеу. Кәсіби білікті мамандар дайындау — үшінші мыңжылдықта орта білім мектебінің білім жүйесінің басты мақсаты. Ұлттық білім беру жүйесі өскелең ұрпақтың дамуына, балалар мен жастарда адамгершілік сенімдерінің, мейірімділік, әдемілік, адамгершілік сынды жалпы адами құндылықтар мен адамгершілік мінез-құлықты қалыптастыру арқылы жеке тұлғаны дамытуға бағытталған.

Кілт сөздер: рухани-адамгершілік, тәрбие, өзін-өзі тану, педагогика, жеке тұлға, қоғам, оқу-тәрбиелеу, бағдарлама, білім беру, дәріс.

Бүгінде рухани және адамгершілік мәселелері әлемдік қоғамның басты назарында, себебі адамдардың санасында рухани және адамгершілік құндылықтардың дамуынсыз бір де бір қоғам өзінің әрі қарай дамуын көре алмайды.

Бұл жөнінде Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің «Қазақстан — 2050»: мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Стратегиясы (14.12.2012 ж.) атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Әлем дүниетанымдық және құндылықтар дағдарысын бастан өткеруде. Біз қазір экономикалық мәселелерден гөрі, рухани мәселелерге басым назар аударылатын мемлекетіміздің дамуы кезеңіне қадам басудамыз», — деген болатын.

«Жер бетіндегі адамдардың, алғашқы кезекте үлкендердің басты міндеті — рухани білімді ілгерілетуде өзіне және басқаларға көмек көрсету, оны өскелең ұрпаққа жеткізу», — деп Республикалық «Бөбек» балалар қайырымдылық қорының негізін қалаушы және Президенті С.А. Назарбаева Дүниежүзілік рухани мәдениет форумында баса айтқан болатын (Астана, 2010) [1].

Бүгінгі күні ұлттық білім беру жүйесі өскелең ұрпақтың дамуына, балалар мен жастарда адамгершілік сенімдердің және де махаббат, мейірімділік, шындық, әдемілік, адамгершілік сынды жалпы адами құндылықтармен адамгершілік мінез-құлықты қалыптастыру арқылы жеке тұлғаны дамытуға бағытталған. Осыған орай заманауи педагогиканың маңызды міндеттерінің бірі балаларды жалпы адамгершілік құндылықтар негізінде тәрбиелеу болып табылады. Бұл міндеттің отыз жыл бойғы тәжірибелік шешімі болып, елімізде өскелең ұрпақты дамыту және рухани адамгершілікке тәрбиелеуде белсенділік танытқан, Қазақстан Республикасының бірінші ханым Сара Алпысовна Назарбаева авторы болатын «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік рухани-адамгершілік білім жобасын жүзеге асыру болып табылады.

«Өзін-өзі тану» курсы — бұл, ең алдымен жаһандану кезеңінде бақытты өмір сүре алатын, қоршаған ортаны сақтай алатын, өмірлік ұстанымы басқа адамдарды түсіне алатын, өз әлемінің ұлттық бейнесін қорғай отыра, түрлі мәдениет пен өмірлік тәжірибелерге құрметпен қарайтын рухани ағарған адамды, Ғаламшар азаматын және бір мезетте Қазақстанның азаматын қалыптастыру, жеке тұлға ретінде дамыту жүйесі. «Өзін-өзі тану» философия және психология, педагогика және тарих, дінтану және мәдениеттану, әдебиет, ұлттық психология, этика, эстетика, әлеуметтану сияқты гуманитарлық және жаратылыстану ғылыми пәндерді байланыстырған жұмылдырылған база тәріздес [2].

«Өзін-өзі тану» курсы білім беру орындарында оқу-тәрбиелеу қызметі жүйесінде жетіспеушіліктің орынын толтыруға мүмкіндік беретіндігімен және оқытуға, тәрбиелеуге дәстүрлі және жаңа қадамдардың мазмұнын ашуға көмек көрсететіндігімен анықталды. Руханилық басымдығы оқытудың жаңа мазмұндағы әдістері мен қадамдарын таңдауды анықтап берді.

«Өзін-өзі тану» курсының мазмұны Қазақстанда өмір сүретін ұлттар мен ұлыстардың дәстүрлерін ескере отырып, жалпы адами құндылықтарды: махаббат пен бақытты, кеңпейілділік пен

жанашырлықты, шындық пен мейірімділікті, өмірдің мәні мен әділеттілікті, шыдамдылықты тануға бағытталған.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев халыққа өз Жолдауында: «Біз әрбірінің ар-ожданын, беделін құрметтейтін, жоғары адамгершілік, этикалық стандарттар және рухани құндылықтары бар қоғам құруымыз қажет», — деп атап айтқан болатын. Осы талаптармен «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік бағдарламасының мақсаты астарласып жатыр.

Балалардың рухани-адамгершілік дамуы, оларды өз еркімен өмір сүрулеріне дайындау барлық ғасырларда қоғам мен мемлекеттің дамуындағы маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Балалардың, жасөспірімдердің және жастардың жеке тұлғаларын қалыптастыру заманауи қоғамда экономикалық және саяси реформада жүзеге асатындықтан, жастардың құндылық бағыт-бағдарларының өзгеруіне, бұрыннан келе жатқан ұстанымдары мен көзқарастарының ауытқуына әкеліп соқтырды. Бұл міндеттің тәжірибелік шешімі болып «Өзін-өзі тану» жобасын жүзеге асыру болып табылды. Балаларды, оқушыларды, жастарды адамгершілік білім беру бойынша қоғамдық-педагогикалық бастама қоғам мен адамның қарым-қатынасын үйлестіруге қабілетті білім берудің жаңа үлгісінің сызбасын айқындады және педагогтар мен қоғам тарапынан ауқымды қолдау тапты.

Қазақстан Республикасының жоғарғы оқу орындарындағы оқу жоспарларына жаңа «Өзін-өзі тану» пәнінің енгізілуінің мақсаты — жалпы адами құндылықтарға және адамгершілік идеалдарға жүгінуілері арқылы студенттердің жеке тұлғалық дамуына үлес қосу. Бұл курстың мазмұны жастарға өзіне, өзгелерге, қоршаған ортаға құндылық қатынастарын дамытуға көмек көрсетуге, кәсіби өсуіне бағытталған. Адамгершілік кәсіби мәдениеттің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Заманауи қоғамда бүгінде түрлі кәсібиліктің сипаттамасында аса маңызды жауапкершілік ұғымы бекерден маңызды ұғым болып қалыптасқан жоқ.

Жеке тұлғаның өзін-өзі тануында және рухани әлемінің құрылуында өнер маңызды құрал болып табылады. Өркениеттің дамуы тарихы адам ойының қоршаған ортаны тануға, сол қоршаған ортада адамның алатын орнын түсінуге ынталанғанын куәландырады.

Қазақстандық білім беру, қоғамның модернизациялануы үдерісінде бола тұра жоғары адамгершілік мінез-құлқы бар бәсекеге қабілетті мамандарды даярлау мәселелерін өзектендіреді.

Бүгін қоғам алдында «руханилықты қайта тірілту» міндеті тұр. Интеллектуалдық, эстетикалық, еңбек, дене шынықтыру, рухани-адамгершілік тәрбиелеу мәселелері аса өзекті бола түсуде.

Кіші мектеп жасында мінез-құлықты қалыптастыратын жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің негізі құралады, баланың жеке өзі дамиды, өзін-өзі тануға қызығушылығы пайда болады. Мұның бәрі мамандардың рухани-адамгершілік саласында жоғары білімді мамандарды қалыптастыруға мүмкіндік беретін мақсатты, бағытталған жұмысты талап етеді [3]. 2001 жылдан бастап «Өзін-өзі тану» рухани-адамгершілік білім беру курсы мен бағдарламасы мектепке дейінгі мекемелерде, мектептерде және еліміздің жоғарғы оқу орындарында оқытылды. 2005 жылы ҚР Білім және министрлігі және облыстық басқармалар жанында «Өзін-өзі тану» Рухани-адамгершілік білім беруді республикалық үйлестіру кеңесі құрылды.

Тәжірибе 175 білім беру ұйымдарында жүргізілді: 60 – мектепке дейінгі мекемелерде, 75 – жалпы білім беретін орта мектептерде, 10 – жетім балаларға арналған мектеп-интернатта, 1 – колледжде, 29 – жоғарғы оқу орындарында, оның ішінде академик Е.А. Бөкетов атындағы ҚарМУ-да.

Тәжірибе барысында «Өзін-өзі тану» курсын оқыту әдістерін және мазмұнын, рухани-адамгершілік білім беру мәселелерін талқылау бойынша, оқыту семинарлары, халықаралық, республикалық, аймақтық конференциялары жүйелі түрде жүргізіліп тұрды. Тәрбиешілер, мұғалімдер үшін «Өзін-өзі тану» пәні бойынша оқу құралдары, оқу-әдістемелік кешендер әзірленді. Ұстаздар, ата-аналар, студенттер және оқушылар арасында жүргізілген әлеуметтану сауалнамасы бұл бағдарламаның қажеттілігін көрсетті. Көп жылғы тәжірибелерден кейін «Өзін-өзі тану» бағдарламасы қоғам, ғалымдар, жас зерттеушілер тарапынан қолдау тапты.

«Өзін-өзі тану» курсын жүргізу бойынша ғылыми-зерттеу қызметін, мониторингті адамның үйлесімді дамуының ұлттық ғылыми-тәжірибелік «Бөбек» орталығы институты басшылық етеді.

Жоғары оқу орындарында педагогикалық факультеттерде балаларды өзін-өзі тануға оқытатын мұғалімдерді дайындау қажеттілігі туды. «Бөбек» орталығының ұсынысы бойынша бакалавриат, магистратура және докторантура (PhD) мамандықтарының классификаторына 2009 жылы «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» жаңа мамандығы енгізілді. Осыған байланысты Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде 2010–2011 оқу жылдарында «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» жаңа мамандығы ашылды.

Қазақстанда алғашқы мамандандыру 2010 жылы ашылды және бұл бағыттағы мамандандарды дайындауға еліміздің жоғары оқу орындары үшін 300 грант бөлінді. Заманауи қазақстандық қоғамда өскелең ұрпаққа рухани-адамгершілік білім беруді және тәрбиелеуді басымдылық маңызын нығайту үшін көп мүмкіндіктер жасалуда. Бұл бағытта білім беру мекемелерінің қызметінде «Өзін-өзі тану» оқу пәнінің алатын орны ерекше. Адамгершіліктің дамуы, адамды тәрбиелеу мәселелері қоғамды әрдайым толғандырған. Бүгінде әлем жалпы адами құндылықтарды дамыту бойынша жаңа білім беру бағдарламалар іздестіру үстінде. Жаңа ұрпақты адамзаттың рухани мәдениеті құндылықтары мен жетістіктеріне үйрету заманауи қоғамның өзекті мәселесі болып табылады.

«Бала құқығы туралы» БҰҰ Конвенциясында «толыққанды адамгершілік дамуға құқығы» көрсетілген. Адамгершілік — бұл адамның бала жастап бастап этикалық нормалармен, тәртіп ережелерімен басшылық ететін ішкі рухани сапасы.

Бала тәрбиесіне ықпал ететін мүмкіндігі бар мұғалім өз қызметінде осы мәселеде маңызды роль атқаратынын білуі тиіс. Осы себепті педагогтың міндеті баланы ар-ождан принциптерімен, этикамен таныстыру, адамгершілік ұғымдар мен түсініктерді қалыптастыру болып табылады.

Заманауи қоғамда өскелең ұрпақтың рухани және адамгершілік дамуының қалыптасуы, азаматтардың жаңа типін тәрбиелеу, шынайы патриоттарды, өзіндік ой пікірі бар, белсенді, интеллект мүмкіндігі мол және адамгершілік принциптері бар азаматтарды тәрбиелеу мәселелері маңызды болуда.

Заманауи білім берудің, қоғамның және мемлекеттің маңызды мақсаты болып, жоғары өнегелі, жауапты, шығармашылықты, ынталы, бәсекеге қабілетті Қазақстан азаматының қалыптасуына және дамуына педагогикалық қолдау көрсету, тәрбиелеу болып табылады.

Патриотизм, адамгершіліктің нормасы, ұлтаралық келісім, толеранттылық тән және рухани даму, заңға бағына білу. Бұл құндылықтар жеке меншік нысанына тәуелсіз барлық оқу орындарына енгізілуі қажет.

«Өзін-өзі тану» пәнінің әзірленуінің басты идеясы — оқу және тәрбиелеу үдерісі барысында балаларға, жасөспірімдерге рухани-адамгершілік құндылықтарын сіңіру.

«Өзін-өзі тану» бала мен жасөспірімнің рухани-адамгершілік мәдениетінің дамуына, өз өмірінің мәнін түсінуге, өзінің «Менін» түсіну арқылы адамның жоғары болмысын, өзін-өзі тануға бағытталған пән. «Өзін-өзі тану» пәні мәдениеттің, жалпы адами құндылықтың, адамның шығармашылық қабілеттілігін дамыту, өзінің қайталанбас даралығын ұғыну, әрбір оқушы өзінің табиғи қабілеттілігін ашуды дамытуға бағытталған. «Өзін-өзі тану» пәнінің негізін құрайтын руханилық-зияткерлік, этикалық және эстетикалық негізгі үш өлшемнің бірлігінде дәлелденеді. Пәннің базалық мазмұны төрт негізгі бөлікті қамтиды: адамның өзін-өзі тануы; адам және қоғам; адам және қоршаған орта; адамзаттың рухани тәжірибесі. Өзін-өзі танудың пәндік аймағы әрбір оқушының өзінің табиғи қабілеттілігін ашуға және өзінің ішкі әлемін ашудағы шығармашылық шамасына, өзінің қайталанбас даралығын ұғынуға бағытталған мақсатты оқыту барысын ұйымдастыруға болжанған.

Сабақтар адамзаттың рухани мұрасының жақсы үлгілеріне жүгінеді. Оларды жиі «Халық даналығы» сабағы деп атайды. Оқушылар өздерінің ішкі әлеміне талдау жүргізеді және өзінің жеке әрекетіне баға береді, өзінің жеке «Менінің» сыртынан жолдар іздейді, ұғынады, үйренеді, өзінің ойын, сөзін және әрекетін талдайды, өзінің жағымсыз қасиеттерін жеңіп, жағымды қасиеттерін жетілдіреді [4]. Өзін-өзі тану сабақтарында оқытушымен ашық диалог жүргізіледі, әлеуметтік-рөлдік ойындар мен тренингтерде адамдардың өзара қарым-қатынас әлемі зерттеледі, өмірлік бақылаулары бойынша пікір алмасады, қоғамға қызмет етудің практикалық дағдылары дамытылады. Өзін-өзі тану ерекшелігін есепке ала отырып, денсаулық сақтау әлеуетіне ие әр түрлі стандартты емес сабақ түрлері пайдаланылады. Осы бағытта басты рөл оқытудың және тәрбиелеудің заманауи әдістерімен, психологиялық біліммен, балалардың жас ерекшеліктерінің есебімен педагогикалық барысты өз бетінше құрастырудағы ептілікті білетін мұғалімге бұрылады. Өзін-өзі тану мұғалімі сабақта жеке тұлғаның шығармашылық шамасын ашуға, оның қабілеттілігіне және мүмкіншілігіне көмектесетін әртүрлі дәстүрлі және дәстүрлі емес интерактивті нысандар және оқытудың әдістерін пайдаланады. Рухани адамгершілік білімінің ерекшеліктеріне сәйкес, оқушылардың саны емес, олардың оқудағы жетістіктерінің сапалы бағалары маңызды. «Өзін-өзі тану» пәні өзін-өзі дамытудың және өзін-өзі жеке тұлғаландыруды актуализациялаудың, оқушылардың маңызды өмірлік ептілікке және кеңінен шоғырланудың дағдыларына ие болуларына көмектесу және қолдау көрсетуге қажетті жағдай болып табылады.

Білім – қазіргі заман әлеміндегі ұлы құндылықтардың бірі, себебі жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы үшін жағдай туғызады. Егер немқұрайды білімге мамандар емес, ал нағыз, сенімді кәсіпқой, шығармашылық, жасампаз адамдар ие болса, қоғам ұтады, ал осы міндеттерді шешуде басты рөлді, атап айтқанда, «Өзін-өзі тану» пәні атқарады.

Жоғары білім әр түрлі гуманитарлық ғылым өкілдерінің арнаған жұмыстарының маңыздылығын қарайтын әлеуметтік институт тәріздес. «Өзін-өзі тану» оқыту тәртібінің орны және рөлі жоғары білім жүйесінде маңызды. Осы тәртіп жас адамға қоршаған ортаны түсіну, өзін ұғыну және соған өзін арнау, өзінің өмірлік ұстанымын анықтауда, өзінің қоршаған ортаға дұрыс жалпы адами құндылықтармен көзқарасын жүйелеуде көмекке келеді. «Өзін-өзі тану» жаңа пәні он жыл бойы дүниежүзілік білім жүйесінде, жалпы адами құндылық-тарға, оқыту тәжірибесінде ұйымдастыру кестесін құру және өзгертуде жаһандық өзгерістер қатарын-да интегративті инновациялық курс сияқты жасалды. Білім берудің жаңа үлгісі адамның шығармашылық қабілетін дамыту және барлық көп білім беру қызметін жаңғыртуға толық деңгейде бағытталған.

«Өзін-өзі тану» пәнінің рухани-адамгершілік тереңдігін ашу адамзаттың ұлы оқытушыларының ілімдері және өмірбаяндарында шоғырланатын өркениеттің рухани тәжірибесіне артусыз болмайды. Ұлы адамдардың өмірбаяндары кемел өмірді бастаудың, ойлардың, сөздердің істердің бірлігінде, сонымен қатар барлық жастағы оқушылар үшін көтеріңкі ойлардың таусылмас қайнар көзі және шабыт беруші болып табылады.

Шынында, біз сыртқы әлемді түсіну және меңгеруді үйрендік, алайда өзіміздің ішкі әлемімізді зерттеуді және түсінуді ұмыттық, яғни өз-өзімізді. Қазіргі заманғы адамзат кең байтақ бүкіл әлемді жаулап алып жатқанын мақтан тұтады, алайда біз өз өзімізді жаулай алмағанымыз анық.

Ілгерілеу мен білімнен қандай пайда, егер адам ызадан, ашкөздіктен, қызғаныштан, қайғы-қасіретпен және өзгелерге қайғы-қасірет келтіріп өмір сүруден құтыла алмай жүргенде. Осы туралы қазақтың ұлы классиктері де айтқан. Мысалы, Шәкәрім Құдайбердиев ғалымдарға барлық білім беру мекемелерінде міндетті «Ар-ұждан ғылымын» жасау және енгізуді ұсынған болатын. Қазақтың аса көрнекті ақыны және ойшылы: «Адамның жақсы өмір сүруіне үш сапа негіз бола алады. Олар: барлығынан басым болатын адал еңбек, мінсіз ақыл, таза жүрек. Бұл сапалар адамды дүниеге келген күннен бастап тәрбиелейді».

Өзін-өзі тану сабақтарын ар-ұждан сабақтары деп атауға болады, себебі ар-ұждан барлық рухани-адамгершілік құндылықтарын айқындаушы болып табылады. Бүгінгі күні Шәкәрім Құдайбердиевтің арманы орындалды деуге болады, себебі өзін-өзі тану сабақтары Қазақстанның барлық жалпы білім беретін мектептерінде жүргізіледі. Руханилық — бұл «адамның сол немесе басқада жоғары құндылықтарға ұмтылуы, адамның өзін өзгертуге талпынуы, өзінің өмірін сол мақсатқа жақындатуы және ішкі үйреншілікпен босатылуы» (В.И. Даль).

Ғасырлар бойы адамдар рухани-адамгершілік құндылықтарды жоғары бағалады. Қазіргі заманғы қоғамда пайда болған әлеуметтік-экономикалық терең жаңғырту бізді Қазақстанның болашағы, оның жастары туралы ойлануға мәжбүрлейді. Қазіргі уақытта адамгершілік бағдар алынған өскелең ұрпақты руханисыздықта, нанымсыздықта, қатыгездікте кінәлауға болады.

XXI ғасырдағы адамның руханилығы, оның шығармашылық ой өрісі, инновацияларға ашылуы қоғамның негізгі капиталы болып есептеледі. Қазақстан Республикасында Білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, адамның тұлғалық биіктігі мен кәсіби артуына жету мақсатында білімге құзыретті көзқарасты жүзеге асыру үшін қолайлы жағдайлар жасалған. Сонымен бірге Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы жүйесі адамгершілік пен руханилықты дамытуға бейімделгені анық көрінеді. Төмендегі түсініктер қарастырылып, мағынасына келесі мән беріледі:

- жалпыадамзаттық, ұлттық, этномәдени және тұлғалық құндылықтарды үйлестіру;
- бірыңғай дүниетанымды дамыту;
- азаматтық сана;
- өмірлік дағды;
- оқушылардың шығармашылық белсенділігі.

«Өзін-өзі тану» жобасы баланың жалпы дамуына, рухани әлемді және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Басты мақсат — баланы өзімен, қоғаммен және қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүруге үйрету.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания: собр. соч. — М.; Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1986. — Т. 8. — С. 11–28.
- 2 Антология педагогической мысли Казахстана / Сост. К.Б. Жарикбаев, С.К. Калиев. — Алматы: Рауан, 1995. — С. 512.
- 3 Нысанбаев А.Н., Соловьева Г.Г. Изменимся вместе с детьми (философское обоснование предмета «Самопознание»). — Алматы: Компьютерно-изд. центр Ин-та философии и политологии МОН РК, 2002. — С. 61.
- 4 Государственный общеобязательный стандарт по предмету «Самопознание». — Алматы: ННПООЦ «Бөбек», 2006. — С. 74.

Б.Ж. Абдрашева, Ж.К. Кабылбекова, А.Ж. Жакенова-Бике

Формирование духовно-нравственных качеств личности в процессе изучения курса «Самопознание»

Рассмотрены педагогические условия формирования духовно-нравственных качеств личности в процессе изучения курса «Самопознание». Отмечено, что огромное внимание уделяется становлению личности через самообразование, самопознание. Выделена одна из главных задач современной системы педагогического образования — подготовка и воспитание духовно-нравственной личности, которая сможет заложить основные концепции нового тысячелетия в условиях независимого Казахстана. Определен один из самых актуальных вопросов педагогической теории и практики — поиск оптимальной национальной модели образования, опирающейся на традиционные духовные ценности народа.

B.J. Abdrasheva, J.K. Kabyzbekova, A.J. Jakenova-Bike

Formation of spiritually-moral qualities of the person in the process of studying the course «Self-knowledge»

The article examines the pedagogical conditions of formation of spiritual and moral qualities of the person in the process of studying the course «Self-knowledge». Great attention is paid to the formation of the personality through self-education, self-knowledge. One of the main problems of modern teacher education system — training and education of spiritual and moral personality, which could lay the foundation concepts of the new millennium in terms of independent Kazakhstan. One of the current issues and practices educational theory is a search for an optimal national model of education, which is based on the traditional spiritual values of the people

References

- 1 Ushinsky K.D. *Man as the subject of education*: Collected ed., Moscow; Leningrad: Publ. House of the Academy of Pedagogical Sciences of the RSFSR, 1986, 8, p. 11–28.
- 2 *Antologiya pedagogical thought Kazakhstan* / Compilers K.B. Zharikbaev, S.K. Kaliev, Almaty: Rauan, 1995, p. 512.
- 3 Nysanbaev A.N., Soloviev G.G. *Change with children (philosophical justification «Self-knowledge» subject)*, Almaty: Institute of Philosophy and Political Science MES RK, 2002, p. 61.
- 4 *State obligatory standard on the subject «Self-knowledge»*, Almaty: NNPOOTS «Bobek», 2006, p. 74.

G.A. Yessenbayeva, O.I. Ulbrikht

*Ye.A. Buketov Karaganda State University
(E-mail: esenbaevagulsima@mail.ru)*

On Teaching of Discrete Mathematics

This article is designed to help teachers make discrete mathematics more meaningful and understandable for the students. Teachers all over the world have developed different ways to teach discrete mathematics successfully in order to raise standards of achievement. This article brings together some of these tried and tested ideas from teachers, including the extensive experience of mathematical teachers and their colleagues working together in higher schools. The article is aimed at improvement of quality of teaching of discrete mathematics. In addition to understanding some issues that the teachers face in a mathematics classroom, we have included some teaching strategies of teaching mathematics.

Key words: discrete mathematics, set theory, combinatorics, graph theory, genetic approach to the teaching of discrete mathematics, Petri nets.

We all know that English is applied to almost all aspects of life: Music, Medicine, Communication, and Business — name it all. And of course, mathematics is included to add up the list. Today, our textbooks are translated in English and it is also taught using the English language as well. No wonder, even in Mathematics, English reigns for quality teaching because it allows mathematical terms to be expounded and expressed in a more understandable manner.

Mathematical education is considered to be the principal component of comprehensive education as well as the factor influencing the quality of education at a higher educational establishment on the whole run.

Yet regardless of how English is being used to explain Mathematics, there are some, or even most students who find Mathematics too difficult to understand. The dilemma is brought up particularly when school pupils encounter numbers that cannot be conceptualized as quantities in an obvious way. Therefore, «clarity is required in terms of the language used by both teachers and textbooks. One significant risk is that the explanatory models and metaphors used by teachers are over generalized by pupils or create contradictions».

This concern is actually taken heed by a thesis studied by Cecilia Kilhamn (University of Gothenburg). To be specific, she details on a risk that the explanatory models and metaphors used by teachers are over generalized by pupils that results to create contradictions. For example: The learner's insights such as zero in the context of Mathematics is visualized to be nothing when in fact, it is still a numerical figure with numerical value. What's worse is that with this mentality, young learners tend to have difficulties in understanding «how subtraction works and being able to deal with the number line are important prerequisites for negative numbers».

If learners have this kind of mentality, they will really have a hard time understanding Math. On second thought, students who excel more in English actually have a hard time coping up with Math; but it doesn't really justify the issue. If you were the teacher who sees this concern among your students, how are you going to work this out?

According to Kilhamn, it is important that the deficiencies and limitations of these metaphors are also made clear in teaching, and that logical mathematical reasoning is used in parallel with concretized models.

That's why it is important to learn language in the context. Allow learners to conceptualize the nature of Mathematics different from that of the native language. If teachers are able to convey this thought comprehensively, her students will know the difference. Besides, our English languages have enough words to be used to make Mathematics easier to understand. The ones who are tasked to convey this just have to convey it accurately.

Introduction.

For most students, the first and often only area of mathematics in college is calculus. And it is true that calculus is the single most important field of mathematics, whose emergence in the 17th century signalled the birth of modern mathematics and was the key to the successful applications of mathematics in the sciences.

But calculus (or analysis) is also very technical. It takes a lot of work even to introduce its fundamental notions like continuity or derivatives (after all, it took 2 centuries just to define these notions properly). To

get a feeling for the power of its methods, say by describing one of its important applications in detail, takes years of study.

If you want to become a mathematician, computer scientist, or engineer, this investment is necessary. But if your goal is to develop a feeling for what mathematics is all about, where is it that mathematical methods can be helpful, and what kind of questions do mathematicians work on, you may want to look for the answer in some other fields of mathematics.

There are many success stories of applied mathematics outside calculus. A recent hot topic is mathematical cryptography, which is based on number theory (the study of positive integers 1, 2, 3, . . .), and is widely applied, among others, in computer security and electronic banking. Other important areas in applied mathematics include linear programming, coding theory, theory of computing. The mathematics in these applications is collectively called discrete mathematics. («Discrete» here is used as the opposite of «continuous»; it is also often used in the more restrictive sense of «finite».)

The aim of this article is not to cover «discrete mathematics» in depth (it should be clear from the description above that such a task would be ill-defined and impossible anyway). Rather, we discuss a number of selected results and methods of teaching discrete mathematics, mostly from the areas of combinatorics, graph theory, and combinatorial geometry, with a little elementary number theory.

At the same time, it is important to realize that mathematics cannot be done without proofs. Merely stating the facts, without saying something about why these facts are valid, would be terribly far from the spirit of mathematics and would make it impossible to give any idea about how it works. Sometimes this is not possible; quite simple, elementary facts can be extremely difficult to prove, and some such proofs may take advanced courses to go through.

Another important ingredient of mathematics is problem solving. You won't be able to learn any mathematics without dirtying your hands and trying out the ideas you learn about in the solution of problems. To some, this may sound frightening, but in fact most people pursue this type of activity almost every day: everybody who plays a game of chess, or solves a puzzle, is solving discrete mathematical problems. Treat it as puzzle solving, and if you find some idea that you come up with in the solution to play some role later, be satisfied that you are beginning to get the essence of how mathematics develops.

We hope that we can illustrate that mathematics is a building, where results are built on earlier results, often going back to the great Greek mathematicians; that mathematics is alive, with more new ideas and more pressing unsolved problems than ever; and that mathematics is an art, where the beauty of ideas and methods is as important as their difficulty or applicability.

Discrete mathematics is the study of mathematical structures that are fundamentally discrete. In contrast to real numbers that have the property of varying «smoothly», the objects studied in discrete mathematics – such as integers, graphs, and statements in logic – do not vary smoothly in this way, but have distinct, separated values. Discrete mathematics therefore excludes topics in «continuous mathematics» such as calculus and analysis. Discrete objects can often be enumerated by integers. More formally, discrete mathematics has been characterized as the branch of mathematics dealing with countable sets (sets that have the same cardinality as subsets of the natural numbers, including rational numbers but not real numbers). However, there is no exact definition of the term «discrete mathematics». Indeed, discrete mathematics is described less by what is included than by what is excluded: continuously varying quantities and related notions [1].

How can you explain the meaning of Discrete Mathematics in layman's terms? Courses in Discrete Math started a few decades ago when computer usage became common. Universities found that the typical math sequence that leads to calculus courses did not sufficiently cover the math needed by computer scientists. So they put together the extra math topics needed into a course, now called Discrete Mathematics.

The calculus sequence dealt with real-valued functions quite well. But it did not deal with much math other than the mathematics of real numbers. Since the real numbers are continuous, this mostly left areas of math that dealt with discrete as opposed to continuous sets of values.

For example, logic deals with two values, true and false.

Number theory deals with natural numbers or integers.

Here are some topics covered in Discrete Mathematics, and some examples as to their importance:

1) Logic. Used in proofs to show that one step follows from the previous step. Surprisingly, logic gates are used in the hardware of all modern computers

2) Set theory. This is an unexpectedly complicated theory, given that we mostly think of a set as a collection of unique objects. One fun and important topic in set theory is that some infinite sets are bigger than others.

3) Combinatorics (counting). Do you know how to count? If so, if I have a class of 50 students, in how many ways can I choose 5 of them to help me move a table? If that's easy for you, try this. McDonalds has 40 items on its menu. How many food orders with 8 items are there? (Keep in mind that repetition is allowed here. For instance, you can get 5 McRib's, and 3 large fries. A perfect meal.)

4) Recurrence relations and recursion. Recursion is a fascinating topic, and its importance in mathematics cannot be overstated. Here's a simple question that is more easily expressed using a recurrence relation. The half-life of Cesium-137 is 30 years. If you start with 1 Kg. of Cesium-137, how much will be left after 1000 years?

5) Graph Theory. So many aspects of real life can be modeled with graphs that graph theory experts are usually focused on just a few areas. Here's one important question that can be answered by graph theory. Given 20 cities, and the distance between them, what is the shortest route from one of the cities to another of them?

6) Tree theory. Did you know that the files and folders on you C: drive can be modeled with a tree? Or that a binary search tree can find a value in a sorted structure with 1 trillion elements before you can blink your eyes?

The article of A.V. Kalinkin outlines the issues of setting the content of special courses in higher mathematics for undergraduate students of technical specialties. He presents the experience and innovations in teaching methods, based on using model calculations that include standard problems in educational process. He gives sample calculations for the students' homework on the equations of mathematical physics, methods of optimization, discrete mathematics, probability theory and mathematical statistics. In particular, he describes the methodological impact of modern computer-assisted construction of the analytical solutions of mathematical problems on the students' learning process. He discusses the psychological aspects of the teachers' work with the students. The problem of improving the existing technology training is common to the disciplines of physical and mathematical profile and the higher school [2].

The article of I. Safuanov is devoted to genetic approach to the teaching of discrete mathematics. As noted earlier (Safuanov, 2005), the principle of the genetic approach in teaching mathematics requires that the method of the teaching of a subject should be based, as far as possible, on natural ways and methods of knowledge inherent in the science. The teaching should follow the path of the development of knowledge. We will call the teaching of a mathematical discipline genetic if it follows natural ways of the creation and application of the mathematical theory. Genetic teaching gives the answer to the question: how can the development of the contents of the mathematical theory be explained?

Genetic teaching of mathematics at universities should have the following properties:

- it should be based on students' previously acquired knowledge, experience and level of thinking;
- for the study of new themes and concepts, the problem situations and wide contexts (matching the experience of students) of non-mathematical or mathematical content should be used;
- in teaching, various problems and naturally arising questions are widely used, which should be answered by students independently with minimal necessary effective help of the teacher;
- strict and abstract reasoning's should be preceded by intuitive or heuristic considerations; construction of theories and concepts of a high level of abstraction can be properly carried out only after accumulation of sufficient (determined by thorough analysis) supply of examples, facts and statements at a lower level of abstraction;
- students' mental and cognitive activity should be stimulated: they should be constantly motivated;
- the gradual enrichment of mathematical objects through the study of interrelations with other objects, through consideration of the objects themselves and by looking at results from new angles and in new contexts should be undertaken.

The genetic approach to the teaching of mathematical disciplines has various aspects: historical, logical-epistemological, psychological, and sociocultural. The basic themes of a course of discrete mathematics for pedagogical universities provide rich opportunities for using all these aspects, beginning with a historical one. Furthermore, one can also apply the principle of the concentrated teaching in this course.

The program of a course includes the following themes: Fibonacci numbers. Transformations of the sums of degrees of natural numbers. The Euler's summation formula. Elements of coding theory. Codes detecting and correcting errors. Hamming codes. Elements of combinatorics. Newton's binomial theorem. Pascal's triangle. The basic concepts of the graph theory. Eulerian graphs. Hamiltonian graphs. Planar graphs. The theorem of Euler about polyhedra. The nonplanar graphs of Kuratowski - Pontryagin. Bipartite graphs. The theorem of Koenig. The problem of Four colours.

It is expedient to begin the course with acquainting students with the method of mathematical induction. One can introduce the principle and method of mathematical induction informally, proceeding from reasons of common sense.

It is appropriate to demonstrate the first applications of the method of mathematical induction on the example of summation of consecutive natural numbers (or of their degrees). From these tasks, one can proceed to the proof of the Euler's summation formula.

As other applications of the method of mathematical induction it is possible to consider Catalan numbers, elements of combinatorics with Newton's binomial theorem and Pascal's triangle and, finally, Fibonacci numbers. The Fibonacci numbers have huge number of beautiful properties, many connections to other sections of mathematics; they have a lot of applications. The applications go as far as to the theoretical foundations of the stock and currencies exchange activities. The connections of Fibonacci numbers with gold section allow to consider the numerous applications in art – in architecture, music, together with applications in other spheres of the human activity - construction, botany etc.

Certainly, such concepts connected with names of famous scientists, as the Fibonacci numbers, the Pascal triangle, Newton's binomial formula, allow us to consider in detail both historical sources and preconditions of their origination. Therefore, it is possible to create fruitful problem situations for introduction and construction of these concepts.

These problem situations will promote also the development of motivation of learning. Elements of the coding theory (codes correcting errors, Hamming codes) constitute an applied theme intensively developed mainly during the second half of twentieth century.

One can easily find both practical tasks, which have resulted in creation of the appropriate theories, and connections of these theories with such important sections of theoretical mathematics as linear algebra, theory of groups, theory of polynomials and theory of fields.

The great place in the course of discrete mathematics is occupied by elements of graph theory – one of major theoretical bases of modern applied mathematics which is distinct from traditional sections connected with concepts of limit and continuity.

The graph theory also has been intensively developed mainly in 20th century. However, the first sources of graph theory are in 18th century, when Leonhard Euler was the first to pose and solve the famous problem on Seven Bridges of Königsberg.

This problem, which until now has not lost its importance as an entertaining task for the capable pupils, results in the important concept of the Eulerian graph (graph containing an Eulerian cycle that is a cycle in a graph which visits each edge exactly once). It is possible to introduce also other concepts and results of graph theory (for example, Hamiltonian, planar and bipartite graphs) using a history of their origination from practical tasks and even from entertaining puzzles.

For example, the concepts of planar and nonplanar graphs can be developed from the consideration of the famous problem of Three Houses and Three Wells, On the other hand, the famous Four Colour problem («whether four colours are sufficient to colour every planar map in such a way that regions sharing a boundary are coloured in different colours») gives rise to the demonstration of the complexity of graph theory. The simplified version of the problem where the number of colours is five can be solved more elementarily and its solution can be presented in a class.

Our experience of teaching discrete mathematics has contained rich manifestations of principle of concentrated teaching: anticipation, repetition, combination of functions and linkage (Verzahnung). For example, such topics as recurrences and coding theory are linked to many concepts of fundamental mathematics such as infinite series, groups, polynomials and matrices. Throughout the course, the ideas of induction and recurrence are repeatedly developed and used. Entertaining problems (Königsberg Bridges, Three Houses and Three Wells, Horse Tour on Chessboard) anticipate important concepts of graph theory. More globally, the course of discrete mathematics as a whole anticipates further, more sophisticated courses in Computer Science.

Thus, it is possible and useful to apply the genetic approach (combined with the principle of concentrated teaching) to the teaching of discrete mathematics [3].

The article of N.V. Zolotova and of R.S. Ismagilov [4] is devoted to the presentation of one of the numerous applications of General concepts of Discrete Mathematics. As an example the beginnings of the theory of Petri networks are outlined. The main concepts of this theory are defined and the work of Petri

networks is described. Such a description is given, first, the language of the theory of graphs (visual description); then the work of the Petri network is described in the language of linear operations on vectors with integer coordinates. The Graph theory and trees markings are affected. The problem of the algorithmic solvability of the tasks associated with graphs markings is touched. It is explained how Petri networks are used for description of complex systems, in particular to describe the working of the system of interacting devices. An example of Petri networks of this kind is considered in detail. The exposition is closed in itself and does not require prior knowledge on the subject. For perception of the stated one needs only basic information on graph theory and the beginning of linear algebra. The article material can be introduced into the teaching, for example, the topics of students' studies [5].

There are many teaching methods in education that enhance the learning process of the students [6]. We list some teaching methods, which are successfully used for teaching discrete mathematics.

To achieve the goal of teaching, the teacher must adopt effective teaching methods. The teacher has many options to choose from, different techniques, designed specifically for teaching and learning. Writing lesson plans is a foremost thing that a teacher must do, before executing any teaching strategy in the class. The teaching method should be adopted on the basis of certain criteria like the knowledge of the students, the environment, and the set of learning goals decided in the academic curriculum.

Students respond differently to different methods. Also, the students have their unique way of demonstrating the knowledge acquired, and absorbing the information that is imparted. So, to aid this process of demonstrating the knowledge, the teacher has to adopt a technique that assists the students in retaining the information and increasing their understanding. There are many techniques to teach students like questioning, modeling, demonstrating, collaborating, and explaining. All of these have been discussed here.

Specific Methods and Strategies.

Questioning. Testing and questioning are always known to be effective methods due to its interactive nature. The questions are asked by the teacher with an intention to know what the student has learned from earlier discussions. It helps in deciding what should be taught further.

This can even be vice-versa — students questioning the teachers to clarify the doubts that would enhance their understanding of the subject. The inquisitive instinct of the students evoke them to ask questions and satiate their query.

The teacher should encourage this in a positive way so that the student's critical thinking is developed. Testing differs in one aspect from questioning. A test is taken in order to know about the previous knowledge, what has been already taught to the students.

Explaining. Sometimes, the experiences can also be shared as a part of knowledge that would work as a source of inspiration for the students. While adopting this method, the teacher should give an introduction and a proper summary. Make sure that the information is specific to the audience.

The explanation should be accompanied with suitable examples for a better understanding of the students. It is like a discourse on a particular subject or topic that is for the entire class or public. Explaining can be clubbed with the modeling process to be more effective, and to have a long-lasting effect on the pupils.

Modeling. Modeling is a type of visual aid for teaching as well as learning. It is a known fact that the human brain absorbs more, and understands better, when visual aid facilitates explanation. This method works on three criteria - observing, retaining, and replicating. The students learn more by observing the things, and acquire it by imitating it time and again.

This is also known as reinforced behavior. This type of learning has a very important role to play in the learning process, especially during the student period, though it can happen in any stage of life. This helps the students to visualize things and, then hypothesize the solution.

Demonstrating. With the help of demonstrative teaching, students get an opportunity to explore the various aspects and understand the theory from a different perspective. Demonstration is a step-by-step explanation, along with their reasons, and significance for the better understanding of the student.

It enhances the student's understanding by practically applying the knowledge, and sharpen their skills and hence, help them in identifying and organizing the subject matter in a more efficient way. Practical experimentation is a very good method used for demonstrating the subject.

Collaborating. Teamwork is a contemporary form of collaboration. The students are taught to work in a group that makes the instructing easier for the teacher. This method of teaching promotes a sense of mutual responsibility among the students. They learn to put in more effort to research for the topic, and apply effec-

tive techniques to get the result. This inculcates patience and develops an ability to critically analyze a subject. It gives an opportunity to the students to solve the problem by a healthy discussion and co-operation. This is what we call 'group discussions' which motivates the students to perform in a team, show leadership skills, and enhances the presentation capabilities as well. This is one of the best, direct instructional methods.

These techniques for special education is a little different from the methods and theories for others. The education is imparted to these students based on their strengths and weaknesses. The teachers cater to the special needs of the students like modification in the regular teaching program, use of supplementary aids that allows students to participate in the learning process. Different effective teaching strategies are adopted on the basis of the disabilities. Four kinds of provisions are adopted in special education and they are inclusion, mainstream, segregation, and exclusion.

Apart from these defined methods, nowadays many other methods are being adopted to give quality education. Methods like role-play, story or games, seminars, presentations, workshops, conferences, brainstorming, case study, educational trips and modern audio-visual aids like documentary films, computers, Internet, etc., have been introduced in education. These new methods have increased the pace of learning and understanding of discrete mathematics. This also enhances the capability of the students to research and think logically about a given problem. We hope teachers will use the ideas in this article help students increase their mathematical knowledge and skills.

References

- 1 Белоусов А.И., Ткачев С.Б. Дискретная математика. — М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2004. — 743 с.
- 2 Калинин А.В. Методические особенности преподавания специальных математических дисциплин на старших курсах // Гуманитарный вестн. — М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана (электронный журн.), 2014. — № 2(16). — [ЭП]. Режим доступа: <http://hmbul.ru/articles/178/178.pdf>
- 3 Сафонов И. Генетический подход к преподаванию дискретной математики /28 РМЕ конференция: Междунар. группа по психологии матем. образования. 14–18 июля. — Берген, Норвегия, 2004. — Т. 4. — С. 153–160.
- 4 Золотова Н.В., Исмаилов Р.С. Опыт преподавания дискретной математики: сети Петри /Инженерный журнал: наука и инновации. — М.: МГТУ им. Н.Э. Баумана (электронный журн.), 2013. — № 5(17). — [ЭП]. Режим доступа: <http://engjournal.ru/articles/738/738.pdf>
- 5 Питерсон Дж. Теория сетей Петри и моделирование систем. — М.: Мир, 1984. — 264 с.
- 6 Есенбаева Г.А., Копжасарова У.И., Дениварова Н.В. Об особенностях преподавания математики на английском языке / Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — Караганда: Изд-во КарГУ, 2014. — № 3 (75). — С. 52–58.

Г.А. Есенбаева, О.И. Ульбрихт

Дискреттік математиканы оқыту туралы

Мақала оқытушыларға көмек ретінде дискреттік математиканы студенттерге аса мағыналы және түсінікті жеткізу үшін арналған. Жетістіктер деңгейін арттыру мақсатында бүкіл әлем оқытушылары дискреттік математиканы оқытудың түрлі тәсілдерін ойлап тапты. Бұл мақалада оқытушылардың, сондай-ақ жоғарғы оқу орындарында жұмыс істейтін көп тәжірибелі математика пәнінің оқытушылары мен олардың әріптестерінің кейбір тексерілген және зерттелген пікірлері жиналған. Авторлар дискреттік математиканы оқытуда сапа деңгейін арттыруға атсалысқан. Сонымен қатар математикалық сыныптарда кездесетін кейбір сұрақтарды түсінуге қосымша ретінде математиканы оқытудың кейбір оқыту стратегияларын енгізген.

Г.А.Есенбаева, О.И.Ульбрихт

О преподавании дискретной математики

Цель статьи — улучшить качество преподавания дискретной математики, сделать ее более осмысленной и понятной для студентов. Авторами проанализирован обширный опыт работы преподавателей математики высших учебных заведений и общеобразовательных школ. Рассмотрены различные способы обучения дискретной математике в целях повышения уровня учебных достижений. Разработаны некоторые обучающие стратегии преподавания математики по отдельным вопросам, с которыми сталкиваются преподаватели в математических классах.

References

- 1 Belousov A.I., Tkachev S.B. *Discrete Mathematics*, Moscow: MSTU named after N.E. Bauman, 2004, 743 p.
- 2 Kalinkin A.V. *Humanitarian Bulletin*, Moscow: MSTU named after N.E. Bauman (electronic journal), 2014, 2 (16), [ER]. Access mode: <http://hmbul.ru/articles/178/178.pdf>
- 3 Safuanov I. *Genetic approach to the teaching of discrete mathematics /28th PME Conferences: International Group for the Psychology of Mathematics Education*, Bergen, Norway, July 14–18, 2004, Vol. 4, p. 153–160.
- 4 Zolotova N.V., Ismagilov R.S. *Experience of teaching discrete mathematics: Petri networks*, Moscow: MSTU named after N.E. Bauman (electronic journal). 2013, 5(17), [ER]. Access mode <http://engjournal.ru/articles/738/738.pdf>
- 5 Peterson J. *The theory of Petri nets and modeling systems*, Moscow: Peace, 1984, 264 p.
- 6 Yessenbayeva G.A., Kopzhasarova U.I., Denivarova N.V. *Bulletin of the Karaganda University. Pedagogy series*, 2014, 3 (75), p. 52–58.

A.N. Imanbetov¹, A.S. Sarmantayev¹, B.N. Abugaliev¹, D.T. Kultanov², K.B. Ershatov²

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University ;*

²*I. Altynsarin Arkalyk State Pedagogical Institute*

(E-mail: aman_imanbetov@mail.ru)

Formation of civil patriotism at lessons of basic military training

The article data of formation of civil patriotism of basic military training lessons are considered, furthermore it describes the use of generation relationship materials in civil patriotic education of students in secondary schools, as well as the patriotic education of students, where the effectiveness of patriotic education at basic military training lessons is indicated, researching the initial values of the Kazakh people. And also authors notified that they eliminated the themes, that lost importance of ideologycal approach in the article, instead of it they printed methodical instruction that carry out a new military doctrine. At the same time, the authors presented and analyzed results of the educational character actions carried out in schools.

Key words: patriotism, schools, schoolchildren, education, approach, lesson, Armed forces, army, military service, generations

The basic military training of young people is one of the main issues of organization and actualization in education institutions in the Republic of Kazakhstan. The basic military training is a compulsory subject all types of secondary schools, vocational educational institutions (colleges), vocational-technical schools (vocational schools), conscription and draft-age youth despite of ownership and subordination.

The teacher as organizer of the basic military training should teach to protect the sovereignty of the Republic of Kazakhstan, the process of formation the views of young people, consciously learn to be willing to take responsibility for problems of servicemen. The role of the military oath of young people in the classroom must promote understanding of the reach and value.

The duty of the every soldier is to develop interest for Armed Forces of the Republic of Kazakhstan, the combat traditions, military industries and types of service features, military profession, military education, as well as encouraging Regulations of the Armed forces, and to fulfill the requirements of the charter explains.

Nowadays the new deep social and economic changes taking place in society requires a new impact to the development of basic military training as well as methodology and believes that it is necessary to change the paradigm of pedagogical sciences. The concept of development of education is only to upgrade to the principles of theoretical knowledge, while failing to meet the basic requirements of reform[1].

At the beginning of the twenty-first century and the end of the twentieth century, who lived in the former Soviet system, all the countries of the Commonwealth of Independent States, including the theory and practice of military training for the first big crisis is defined actions. It is crisis: the value, purpose, content, technology, and is reflected in all levels of performance.

In case of such historical and social formation, the new analysis of scientific and educational literature of public educational institutions in accordance with the characteristics of the formation and development of students' knowledge through the point of view of the future is one of the most important tasks in the education of citizens.

Educational institutions of the Republic of Kazakhstan, during the teaching of basic military training in schools as a result of a comprehensive study of students' point of view, the outlook for carrying out military training, the first class of spiritual, moral, and the need for the introduction of elements of the educational process of the content of the formation of a special approach to the first special of research opportunities for military training carrying out of the research-based theoretical point of view and its lessons apply to a wide range of spiritual values of courtesy, there is a contradiction between the radical [2].

Basic military training and physical disciplines complement each other. For example basic military training prepares young people be ready protect motherland of the future, foster patriotism, but it is not possible achieve goal of physical education. The main duty of schools is to train how to protect younger generation for patriotism, to love their own country from the first classes.

The schools get the command to start teaching the basic military training every year. This order «Physical education lessons combatant commands given accordance requirements military charters Republic Kazakhstan» — words of this evidence, the combatant commands, military terminology is input from the minds of young students regular. The conclusion: these two twins and their discipline for teacher is duty [3].

The president of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev's strategy «Kazakhstan-2050» is security of first national consist.

The support of our sovereign country is «Armed Force», young people are trained for Armed Force by the subject «the basic military training» from school.

Every teenager from threshold school prepare himself to military service their homeland — Republic of Kazakhstan and understands civic responsibility before people, to know modern weapons within short period, be worthy an independent democratic homeland [4].

The subject «basic military training» is a special subject, since our country gained independence «basic military training» cope many political and social problems and being formed within discipline.

The «basic military training» methodology work system strictly compared other disciplines. The reason for this: experience of the stock from former Soviet Union. Few topics have loss ideologically value but it has methodology instruction.

The political topics removed from program. These methods are timed on Kazakh language. All of this, course, basic military training special status the state discipline, should understood as result strict military discipline.

Military-patriotic education means prepare moral and physiological protection sovereign country.

This basic directions of preparation:

- to explain purpose and content laws of «military service and duty» of our country, our concern Armed Forces;
- to explain their duties in protecting homeland, explaining features present war, political discernment;
- to explain their involvement consumption pattern and proud, meaning courage and self-sacrifice, promotion heroic deeds of older generation;
- to explain psychological qualities, period of political moral;
- to provide military and technical education;
- to explain main part work of military patriotic education;
- using different methods, personal qualities and taking national peculiarities, patriotic education of students' knowledge and experience;
- to conduct patriotic education, political, moral, aesthetic and physical education;
- to attention patriotic education initiatives, wishes requires.

In theoretical subject «History» is to come up than the other subjects. In practical subject is «Physical education».

The military patriotic work is done collaboration effective with the school team, all students, even beginner courses and training sessions will conduct demonstrative and educative lessons. The students should know anthem, the symbols of independence, the authors of symbols, the meaning of symbols [5].

The subject «basic military training discipline» contributes to the spread of patriotic education in future. This works are canalized on celebration «Armed Forces Day» and «Victory Day» anniversary.

Experience has shown that patriotic education to be effective in the presence of political tension in the direction of public utility, and its impressive ability to choose the forms and methods. This choice should be kept in mind the views of students, teachers training, material resources.

Most importantly, the educational purpose of these measures and choose the methods is necessary to define the objectives of carrying out preparatory works for adults (with veterans of the Great Patriotic War and the war in Afghanistan).

It is proud to research materials, to find out its position in the country, brings up the courage of parents. We suggest that experienced teachers should be responsible for the organization of work.

This possibilities gives them to estimate themselves, their abilities and personal, professional quality of pedagogic knowledge to assess in terms, education has been carried out to check the level of their educational services.

Therefore, this training kind of patriotic education of future professionals in education and upbringing have a very high degree of dynamic harmony.

Thus, based on the theoretical study and practical work, the following conclusions can be drawn from the results. The level of patriotic education of civil pedagogical approach, aimed at developing the students represented patriot patriotic education confirmed that directions of patriotic education of students.

References

- 1 *Қалмырзаев Ә.* Қазақстандық патриотизм қалай қалыптасады // Егемен Қазақстан. — 1998. — 10 қаңт. — № 6. — 2-б.
- 2 *Узақбаева С.* Средствами казахской народной педагогики // Вестн. науч. пед. центра АГУ им. Абая. — Алматы, 1992. — № 9. — С. 13.
- 3 *Ембергенова Ж.* Халықтық педагогика құндылықтарының жастардың салауатты өмір салтына тәрбиелеу негіздері. (Арнайы курс бағдарламасы). — Жезқазған: Полиграфия, 1998. — 18 б.
- 4 *Васютин Ю.С.* Военно-патриотическое воспитание: теория и опыт. — М., 1984. — С. 163.
- 5 *Калюжный А.А.* Роль учителя в нравственном воспитании школьников. — Алматы: РБК, 1994. — 120 с.

А.Н. Иманбетов, А.С. Сармантаев, Б.Н. Абугалиев, Д.Т. Култанов, Қ.Б. Ершатов

Алғашқы әскери дайындық сабақтарында азаматтық патриотизмді қалыптастыру

Мақалада жалпы білім беру мектептерінде оқушыларға азаматтық-патриоттық тәрбие беруде ұрпақ сабақтастығының материалдарын қолдану туралы баяндалды. Сонымен қатар оқушыларға патриоттық тәрбие беруде қазақ халқының ұлттық құндылықтары зерттеліп, мектептегі алғашқы әскери дайындық сабақтарында патриоттық тәрбие беру жұмыстарының тиімділігі туралы айтылды. Сондай-ақ авторлар идеологиялық тұрғыдан мәнін жоғалтқан тақырыптарды пән бағдарламасынан алып тастап, олардың орнына жаңа әскери доктринаны іске асыратын әдістемелік нұсқаулықтардың жарық көруі жайлы мәлімдеді және мектептерде жүргізілген тәрбие жұмыстарының нәтижелерін жан-жақты сараптап көрсетті.

А.Н. Иманбетов, А.С. Сармантаев, Б.Н. Абугалиев, Д.Т. Култанов, Қ.Б. Ершатов

Формирование гражданского патриотизма на уроках начальной военной подготовки

В статье показано значение военно-патриотического воспитания на уроках начальной военной подготовки. Исследовано влияние материалов о взаимосвязи поколений на гражданское и патриотическое воспитание учеников в общеобразовательных школах. Отмечена эффективность использования материалов по данной тематике, а также исследований о главных духовных ценностях казахского народа на уроках начальной военной подготовки. Авторы исключили из программы дисциплины темы, которые утратили актуальность. Предложена новая методическая инструкция. Представлены и проанализированы результаты проведения мероприятий воспитательного характера в школах.

References

- 1 *Kalmurzaev A.* *Egemen Kazakhstan*, 1998, 10th january, 6, p. 2.
- 2 *Uzakbaeva S.* *Vestnik of Almaty State University by name of Abay scientific-pedagogical centre*, Almaty, 1992, 9, p. 13.
- 3 *Embergenova Zh.* *Basics of national pedagogical education of youth healthy lifestyle* (special course program), Zhezkazgan: Polygraphy, 1998, p. 18.
- 4 *Vasjutin Yu.S.* *Military-patriotic education: theory and experience*, Moscow, 1984, p. 163.
- 5 *Kalyuzhny A.A.* *The teacher's role in the moral education of students*, Almaty: RBC, 1994, 120 p.

A.A. Karmanova¹, I.N. Sokolova¹, T.A. Pastushenko¹, M. Strama²¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda;*²*The Centre for the Development of Polish Education Abroad, Mokotow, Poland
(E-mail: antossik_anna@mail.ru)*

Teaching academic writing skills to students of the faculty of foreign languages

The authors of this article reveal the importance of didactic principles in teaching academic writing in English to students. Updating of the investigated topic is associated with the issue of teaching students to write in a foreign language, with determination of new requirements for the quality of training young professionals. The article analyzes the possibilities of mastering the discipline «Language for academic purposes» in terms of teaching. In the context of formation of academic competencies it reveals the importance of certain pedagogical conditions. The article shows how the continuity of specific educational stages may be used while training academic writing skills in a foreign language.

Key words: academic writing, foreign languages, speech activity, stages of teaching, pedagogical conditions, didactic principles, academic competences, essay parts, written communication, research skills.

The experience of teaching the course «Language for academic purposes» at the faculty of foreign languages shows that one of necessary, but insufficiently developed skills which students have is the skill of academic writing in a foreign language. Today the curriculum of the specialty 5B011900 «Foreign language: two foreign languages» includes the discipline «Language for academic purposes» which is taught in the final year, however modern conditions reveal the necessity for an integrated approach to the development of skills of academic writing. Students do not fully manage to acquire the skills of academic writing whereas it represents the necessary condition for receiving higher education.

The analysis of essays reveals students' weaknesses as absence of stringency in thinking and accuracy of thought, low level of analysis and generalization performance, weak display of independence and initiative in choice of their own view of life [1]. In this regard updating of this problem is determined by modern requirements to quality of young specialists' vocational training which implies that the skill of academic writing in a foreign language is very important. It is caused by the requirement of society for the experts proficient in oral and written foreign language in the midst of all those socio-political and socio-economic transformations in Kazakhstan and growth of economic and cultural relations with foreign countries.

Theoretical reasoning of importance of skills in academic writing makes it possible to emphasize the following tendencies:

- academic writing promotes the realization of knowledge of a foreign language through linguistic-cultural course contents;
- academic writing (for example, in English) together with reading, speaking and listening creates correspondent integrative qualities such as: system city, integrity and complexity of speech activity in professional formation of future expert;
- academic writing in a foreign language during vocational training of expert in any profile has to become not only an independent type of speech activity, but also to fulfill educational, developing and disciplinary functions of development of student's identity.

This purpose requires the increase in efficiency of teaching a foreign language in general and to improve practical focus of contents on vocational training in «Language for academic purposes» that causes, in turn, formation of the following work directions:

- organizing the training process of students on the basis of learner-centered and activity approaches;
- applying productive methods for practical use of academic writing when training students;
- developing methodological aspects of improving the process of teaching academic writing, both while learning a foreign language, and within the discipline «Language for academic purposes».

Implementation of productive teaching academic writing in English to students requires application of such didactic principles as:

- continuity of levels of training (from basic to advanced);
- integrity of teaching the speech activity as such;
- competent integration of all types of speech activity (reading, writing, listening, speaking) [2].

The need for these principles is attributed to the fact that academic writing in the system of professional training in the conditions of the faculty of foreign languages will always interact with the following components: as a separate type of speech activity along with reading, speaking and listening; as a means of improving the quality of students' vocational training in integration with reading, listening and speaking. Therefore for productive teaching of academic writing in a foreign language to students it is also important to focus on the principles of complexity and adaptability as well in order to provide both efficiency of teaching academic writing in a foreign language to students from intermediate to advanced level, and development of professional qualities of students' speech activity as future experts [3, 4].

The analysis of work of the faculty of foreign languages shows that today, as a rule, preference is assigned to the approach which considers writing in a foreign language only as an aid for teaching other types of speech activity, i.e. skills of writing lag behind the level of proficiency in other types of speech activity. Solution of this problem requires realization of certain pedagogical conditions of teaching the skills of academic writing in a foreign language which, in particular, would provide the continuity of the following stages:

- 1) at the initial stage students study spelling, grammar, vocabulary and adequacy of using it;
- 2) the second stage implies teaching academic writing where students get the skills of style in official academic writing.

Besides the second stage should preferably begin not in the 4th year of study as it occurs now, but at least in the third year, and it also should be based on the level approach.

These stages are realized provided that the following pedagogical conditions are satisfied:

- maintenance of such contents, forms and methods of teaching students which would make learning a foreign language a complete process of speech activity (reading, writing, listening and speaking) focused on consolidation of skills in academic writing;
- establishment of substantial and functional connections between all types of speech activity for the purpose of ensuring system city and consistency in developing the skills of academic writing;
- interrelation of development of academic writing skills with students' creative self-realization during their speech activity;
- continuity of levels of essential, intermediate and advanced assimilation while teaching a foreign language;
- differentiated approach to teaching a foreign language with account of students' acquisition of language competences;
- continuous updating of integral educational process with innovative methods of teaching academic writing of proficiency level in a foreign language.

Against this background, when studying the course «Language for Academic Purposes», the following academic competences are to be developed in students:

- acquisition of skills in structuring a text at the level of competent organization of its contents within sentences and paragraphs;
- well-developed language skills in terms of style and vocabulary for competent writing of articles, texts, and various business and information documents;
- ability to analyze and assess written works of various levels, including both their own and someone else's texts;
- ability to work with authentic sources, and also to prove their own point of view about their assessment, etc. [5].

We know that all students have different level of proficiency in a foreign language, thus, according to the level of proficiency in a language the exercises used in the course of training must be different. In order to teach them to state their ideas in a piece of writing competently, we have to teach them:

- to correctly write and use in a professional context lexical units, such as nouns denoting phenomena and objects of professional sphere, verbs denoting process, adjectives denoting characteristics of professional objects;
- to build sentences correctly, from simple to compound and complex sentences;
- to structure paragraph and text correctly.

Our Russian-speaking students first of all organize their thoughts and arrange them in sentences in Russian, and only then to the Russian sentence they choose an equivalent in English, beginning with grammar structure and up to lexical and phonetic filling of Syntegra. The distinctive feature of English sentence is fixed word order. In order to develop the skills of correct organization of an English sentence, we use the following exercises:

1) Translating from Russian into English. A wide-spread mistake of students in this task is a transfer of the structure of Russian sentence in English. Most often they put words in random order, like in Russian, forgetting about the fixed word order. More often it happens in impersonal sentences peculiar to the academic style. At this stage, it is important to pay attention not only to spelling of words, but also to organization of sentences according to grammar rules of English.

2) Putting words in the sentence in correct order. These can be exclamatory, declarative and interrogative sentences.

3) Identifying the sentence parts: For example: Identify subjects and predicates in the following sentences.

4) Correcting the mistakes. Mistakes can be very different: in arrangement of punctuation marks and capitalization, in agreement of subject and predicate.

After students have mastered the arrangement of sentences according to the rules of English, it is possible to proceed to writing paragraphs. In our case paragraph is a group of sentences united under one theme or idea. Paragraph consists of three main parts: topic sentence, body and concluding sentence [6].

For work with structuring a paragraph and writing it, we use the following exercises:

1) Studying the paragraph: Read the paragraph and answer questions;

2) Working with the topic sentence. For example: 1. Read each paragraph and three topic sentences below it. Then choose the best topic sentence and write it on the line. Read the paragraph again. Make sure that the topic sentence gives the main idea for the whole paragraph;

3) Working with the body. Here it is very important that each sentence belong to the topic sentence. They are to support idea, add details or give examples to the ideas in the topic sentence. For example: 1. Read each paragraph carefully. Underline the topic sentence. In each paragraph, one supporting sentence does not belong because it isn't directly connected to the topic sentence. It doesn't fit the ideas in the paragraph. Put parentheses () around the one sentence that doesn't belong;

4) Working with the concluding sentence. The concluding sentence usually in brief conveys the information of the paragraph. In many cases, information in the topic sentence is similar to the idea in the concluding sentence. However, it can be an offer, an opinion, or a prediction. For example: 1. Read each paragraph. Then read the concluding sentences below it. Circle the letter of the best concluding sentence;

5) Writing an individual paragraph on the given theme. After students have acquired the technology of organizing sentences and paragraphs in English, we proceed to creation of individual thematic texts, namely essay.

But despite the variety of types of essay, all of them have common structure. Each essay, irrespective of type it belongs to, includes: introduction, body, and conclusion. Usually introduction and conclusion consist of one paragraph while the body — from three paragraphs. Meanwhile there is a great variety of ways to teach writing each part of essay, regardless its type.

Introduction for many types of essay represents only one paragraph. This is an introduction paragraph which usually consists of three parts:

1) The hook;

2) The connecting information;

3) The thesis statement.

A good hook isn't so simple to write. It demands training and non-ordinary approach. The following exercises are good to use:

1) Ask a question. If the reader wants to know the answer to a question which «has hooked» him, he will read the essay;

2) Use interesting observations which will make readers learn the main reasons for events;

3) It is possible to use a unique scenario to capture attention of the reader;

4) Start with a well-known quote which will begin the essay in the direction unexpected for the reader;

5) Use a surprising or shocking statistics.

The following stage of work with essay is to teach writing the connecting information from the hook to the main / thesis statement. Connecting information includes from three to five sentences which help to direct the reader on the essay topic. These sentences can be background information or examples about the topic. It is worth to note that the topic shouldn't be discussed at once. First, it is necessary to imagine that the reader already knows about the topic. Then to fill gaps between what the reader already knows and what he needs to know about the topic. It is very important to know your readership when you write the essay.

Further, we proceed to the main / thesis statement. The main / thesis statement formulates the main idea of the essay and reports how information will be organized. The thesis statement determines the main idea which you want to convey, and tells what moments will be explained and confirmed in the body of the essay. The thesis statement is a draft of the essay. Many thesis statements include the idea about the essay topic, and after that general reasoning in support of the idea or position.

The following stage is the work with the supporting statements or the body of the essay. The supporting statements in the essay are the body of the essay. The supporting sentences always refer to the topic sentence of the paragraph. In the body of the essay the author explains and confirms his ideas or opinions which he expressed in the thesis statement. The body of a good essay is to develop the thesis statement, so that the reader can understand the author's point of view completely. The supporting statements mainly represent examples, reasons or grounds, facts or more specific or peculiar information about the essay topic. Without these sentences the essay will turn into general description or review.

One of ways to make the supporting information in the body of the essay clear is to use suitable transitional words, or linking words. They will help the reader to follow ideas of the essay. These can be both separate words, such as but, this and although; and phrases: in addition, as a result, for these reasons. The body of the essay consists of three or four paragraphs between introduction and conclusion. The body of the essay usually follows the organization plan determined by the author before he begins to write. This organization differs depending on the type of the essay.

The following stage is the work with the conclusion. It is important that the essay have a good conclusion. Introduction and conclusion often contain the same ideas and words. Someone thinks that to write the conclusion is the most difficult part of the essay; for others on the contrary it is the simplest. When writing the conclusion it is important to follow these principles:

1) The reader should be shown that this is a conclusion. The conclusion can be marked with some transition or link words which tell the reader that it is the last part of the essay. For example: in conclusion; from the information given; to summarize. Sometimes the first sentence of the conclusion states the thesis or the main idea of the essay again: As previously noted there are numerous problems that new parents face today;

2) The conclusion shouldn't introduce new information. The conclusion is to help the reader to conceive again the main ideas which you presented in the essay. Therefore, any new information in the conclusion will sound as continuation of the essay body;

3) For many authors the conclusion is difficult to write. It demands much work, creative approach and concentration as well as writing of a good hook and the thesis statement does. The type of essay can determine the way of ending the essay; however the ideas given below can help in writing the conclusion of the essay:

- The last sentences often represent the suggestion of some idea, opinion or prediction about the essay topic;
- Sometimes the last sentence just says that the question discussed in the essay is supported with such a large number of convincing facts that the answer to the question is absolutely clear now. It is better to change contents and style of the conclusion, but the conclusion usually finishes with the sentence which expresses an offer, an opinion, or a prediction. The author assumes what is to be done now, or the author suggests final opinion about the topic, or foretells what may happen further. The essay without conclusion looks incomplete [7].

As the specific feature of academic writing is its formal style of exposition, students have to use scientific vocabulary properly, perform preciseness and clarity when composing a text, and also shouldn't use phrase logical units and words of colloquial style excessively [8]. In this regard the teacher is faced with a task to develop students' ability to structure the text so that they can use this skill in the scientific activity later on, as the correct structuring of the text is the most important component of academic writing. When students acquire the discipline «Language for academic purposes», teachers have to make students aware of various samples of texts; then on the basis of these samples to express their thoughts in their piece of writing through such types of texts as narration, reasoning, composition, etc. Thus, students have to know the main signs of genres of academic writing like: scientific article, research paper, summary, and essay; to be able to analyze scientific articles with regard to the author's research strategy; to have skills of writing research papers and summaries of scientific articles, etc. on their own [9].

It is also necessary to note that as the specialty 5B011900 «Foreign language: two foreign languages» is focused on pedagogical sphere, adequate selection of language material is important, and that naturally demands the account of thematic and genre accordance. This means that the question consists in the choice of

the topic of pedagogical sphere where the highest demand is for certain specific training of future experts. For that purpose the problem of assimilation of professional and highly specialized vocabulary becomes a question of paramount importance [10]. Hence the main feature of this course is to be its practical orientation on the development of academic writing skills, and this provides also parallel development of students' both cognitive (ability to make hypotheses, to analyze information, etc.), and language abilities (ability to convey a thought and to present it by means of language means) [11].

Modernization of higher education system of recent years in Kazakhstan is focused on the search for effective ways of improvement of foreign language teaching. Training process nowadays becomes closely connected with a real opportunity for university graduates to be integrated into the international scientific environment where they will be required to show not only the knowledge of language, but also their research skills [12]. In this process in recent years a special attention is paid to written communication in the form of scientific articles, reports, business reports. This makes the task of development of students' foreign-language academic abilities extremely urgent.

References

- 1 Советский энциклопедический словарь / Под общ. ред. А.М. Прохорова. — М.: Сов. энцикл, 1989.
- 2 Валеева Л.А., Сиразеева А.Ф., Морозова А.Ф. Развитие навыков академического письма у студентов неязыкового вуза // Современные проблемы науки и образования. — 2015. — № 3. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17956> (дата обращения: 10.02.2016).
- 3 Валеев А.А., Кондратьева И.Г. Факторы успешного обучения иноязычному профессиональному общению // Современные проблемы науки и образования. — 2014. — № 6. — [ЭР]. Режим доступа: <http://www.science-education.ru/120-16318> (дата обращения: 17.12.2014).
- 4 Валеева Р.А., Шакирова А.А. Гуманизация обучения иностранному языку: зарубежный опыт // Образование и саморазвитие. — 2014. — № 2 (40). — С. 72–75.
- 5 Academic Literacy: A Statement of Competencies Expected of Students Entering California's Public Colleges and Universities. — ICAS, 2002.
- 6 Keith S. Folse; April Muchmore-Vokoun; Elena Vestry Solomon. Great sentences for great paragraphs 1. Heinle Cengage Learning. — 2010.
- 7 Лямзина Т.Ю. Жанр эссе (к проблеме формирования теории). — [ЭР]. Режим доступа: http://www.psujour.narod.ru/lib/sci_p.htm, свободный. — Заглавие с экрана. — Яз. рус.
- 8 Демидова О. М. Развитие умений академического письма магистров неязыкового вуза // Молодой ученый. — 2014. — №1. — С. 510–516.
- 9 Примерная программа дисциплины обучения иностранным языкам (в вузах неязыковых специальностей) / Сост. Е.В. Мусницкая, Н.И. Гез, Н.М. Громова и др.; Минобрнауки РФ. — М.: Информика, 2000. — [ЭР]. Режим доступа: http://edc.spbu.ru/new_gost/progt/in2.htm (дата обращения: 13.03.2013).
- 10 Акопова А.С. Подготовка магистрантов гуманитарных факультетов университета к научно-исследовательской деятельности в курсе иностранного языка: дис. ... канд. пед. наук. — Ростов н/Д., 2005. — 214 с.
- 11 Craswell G. Writing for Academic Success. — London: Sage Publications, 2004. — 288 p.
- 12 Жетписбаева Б.А., Карманова А.А. Культура речи и речевая культура / Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2014. — № 3(75). — С. 8–15.

А.А. Карманова, И.Н. Соколова, Т.А. Пастушенко, М. Страма

Шетел тілдер факультеті студенттерінің академиялық жазу дағдыларын дамыту

Мақалада студенттерді ағылшын тілінде академиялық жазуға оқытуда дидактикалық ойындардың маңыздылығы қарастырылды. Аталмыш мәселенің өзектілігі студенттерді шетел тілінде жазуға оқыту мәселесіне, жас мамандарды дайындау сапасына қойылатын жаңа талаптардың анықталуына байланысты. Авторлар студенттердің «Академиялық мақсатқа арналған тіл» пәнін оқытушы тұрғысынан игеру мүмкіндіктеріне талдау жасады. Академиялық құзыреттіліктерді қалыптастыру барысында белгілі бір педагогикалық шарттардың маңызын ашты. Сондай-ақ шетел тілінде академиялық жазу дағдыларын оқытуда нақты оқу кезеңдерінің сабақтастықтығы қалай пайдаланылатындығын көрсетті.

А.А. Карманова, И.Н. Соколова, Т.А. Пастушенко, М. Страма

Развитие навыков академического письма у студентов факультета иностранных языков

Актуализация исследуемой проблемы связана с задачей обучения студентов письму на иностранном языке, с определением новых требований к качеству профессиональной подготовки молодых специалистов. Выделена значимость дидактических принципов при обучении студентов академическому письму на английском языке. Исследованы возможности освоения студентами дисциплины «Язык для академических целей» с точки зрения преподавательской деятельности. В контексте формирования академических компетенций раскрыта значимость определенных педагогических условий. Показано использование преимуществ конкретные образовательные этапы при обучении навыкам академического письма на иностранном языке.

References

- 1 Soviet encyclopedic dictionary / ed. A.M. Prohorov, Moscow: Sovet Encyclopedia, 1989.
- 2 Valeeva L.A., Sirazeeva A.F., Morozova A.F. *Modern problems of science and education*, 2015, 3, [ER]. Access mode: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17956> (date of the application: 10.02.2016).
- 3 Valeev A.A., Kondrat'eva I.G. *Modern problems of science and education*, 2014, 6, [ER]. Access mode: <http://www.science-education.ru/120-16318> (date of the application: 17.12.2014).
- 4 Valeeva R.A., Shakirova A.A. *Education and self-development*, 2014, 2 (40), p. 72–75.
- 5 *Academic Literacy: A Statement of Competencies Expected of Students Entering California's Publ. Colleges and Universities*. – ICAS, 2002.
- 6 Keith S. Folse; April Muchmore-Vokoun; Elena Vestry Solomon. *Great sentences for great paragraphs 1*, Heinle Cengage Learning, 2010.
- 7 Lyamzina T.Yu. *Genre essay (to the problem of the formation theory)*, / [ER]. Access mode: http://www.psujournal.narod.ru/lib/sci_p.htm, free, title screen, russian Language.
- 8 Demidova O. M. *Young scientist*, 2014, No. 1, p. 510–516.
- 9 *Approximate program discipline of teaching foreign languages (language specialties in high schools)* / Compilers: Musnickaja E.V., Gez N.I., Gromova N.M. and others, The Ministry of education RF., Moscow: Informika, 2000, [ER]. Access mode: http://edc.spbu.ru/new_gost/progr/in2.htm (date of the application: 13.03.2013).
- 10 Akopova A.S. *Training graduate students of humanitarian faculties of the University to research activities in the foreign language course*: dis. ... cand. ped. sci., Rostov-on-Don, 2005, 214 p.
- 11 Craswell G. *Writing for Academic Success*, London: Sage Publications, 2004, 288 p.
- 12 Zhetpisbayeva B.A., Karmanova A.A. *Bulletin of Karaganda University, Pedagogyc*, 2014, 3(75), p. 8–15.

Г.Т. Азанбекова, Р.О. Асыллова

*І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған
(E-mail: azanbekova.gulnaz@mail.ru)*

Аутизмді бар балаларды оқытуда кешенді әдістерді қолдану

Мақалада балаларда кездесетін ауытқулардың бірі – ерте жастағы балалар аутизмді қарастырылды. Ерте жастағы балалар аутизмінде балада айналадағы қоршаған адамдармен қарым-қатынасқа түсуде қиындықтар туындайды. Авторлар аутист-балалардың өзінің құрдастары және ересек адамдармен қарым-қатынасқа түсуін жақсарту мақсатында жүргізген эксперимент жұмысының кезеңдерін сипаттайды. Экспериментте кешенді түзете-оқыту әдістерін түрлендіріп қолданған. Балалар аутизмінде кешенді түзете-оқыту әдістерін және заманауи технологияларды қолдану баланың жалпы дамуына, құрдастарымен қарым-қатынасына және баланың одан әрі дамуына қолайлы әсер ететіндігін эксперимент нәтижесі көрсетті.

Кілт сөздер: балалар аутизмі, әлеуметтік орта, мутация, патогендік фактор, хромосомалық өзгерістер, глобалды оқыту, сенсорлы интеграциялау, заманауи әдістер, сөздікпен жұмыс, логопедиялық тренажер.

Әрбір ата-ана баласы өмірге келгеннен кейін оның денсаулығының дұрыс болғанын қалайды. Ата-анасы баланың жасаған әрбір қимылына, оның жүзінің жадырағанын, басқан әрбір қадамын, алғашқы шығарған дыбысына, айтқан сөзіне қуанады. Әр бала қоршаған ортаның қамқорлығын қажет етеді. Бірақ кейбір балалар қоршаған ортадан алыстап, өз әлемінде өмір сүреді. Олар әр жаңа нәрсеге қызықпайды, оны танып-білуге қызығушылығы болмайды. Осындай балалар қарым-қатынас жасауда, әлеуметтік ортаға бейімделуде, ата-анасымен сөйлесуде қиындықтарға кездеседі. Осындай белгілер арқылы балада аутизмнің немесе оның кейбір белгілерін анықтауға болады.

Елімізде аутизм туралы ақпарат аз, ал онымен күресіп жүргендер көп. Әлем бойынша 67 миллион адам аталған дертпен арпалысса, қазақстандықтардың үлес салмағы мыңнан асып жығылады. Елімізде аутизмді бар балалардың саны күрт өсуде. 2003 жылы 77 бала тіркелген болса, 3 жылдан кейін бала саны 255-ке жеткен, 2010 жылға қарай 326 бала тіркелген. Ал қазіргі таңда балалар аутизмді мың жарымға жуық балада байқалған [1].

Аутизм ми жұмысының бұзылуынан туады. Мамандар аутизмнің 300-ге жуық себебін атап отыр. Бірақ нақты тұжырым, дәйекті дәлел жоқ. Ең алғаш аутизм туралы Э. Блейлер, Лео Каннер, О.С. Никольская, Г. Аспергер, А. Ретта, К.С. Лебединская сынды ғалымдар қарастырған. Қазіргі кезеңде аутизмді зерттеу өрісі кеңейіп отыр. Аутизм — бала дамуындағы ауытқушылықтың ауыр түрі, ол әлеуметтік ортамен қарым-қатынастың жоқтығын білдіреді. Симптом ретінде аутизм көптеген психикалық ауруларда кездеседі, бірақ кейбір жағдайларда ерте жастан байқалып, бала дамуына кері әсерін тигізеді. Бұл жағдайды ерте балалық аутизм (ЕБА) синдромы дейді. Ол болса психикалық даму зақымдалуының бір нұсқасы ретінде қарастырылады. Сонымен қатар бала бойында аутизмнің кейбір клиникалық көріністері байқалса, оны аутистикалық тұлғалық қасиеттер деп атайды. Нақты симптом ретінде 2-3 жасқа қарай қалыптасуы мүмкін [2].

Қазіргі уақытта аутизмнің нақты себептері анық зерттелмеген. Көп ғалымдардың деректері бойынша, аутизмді бар балалардың себебі орталық жүйке жүйесінің бұзылуы салдарынан болады. Тұқымқуалаушылық фактордың әсері мол екенін көптеген зерттеушілер мойындайды. Сонымен бірге мидың органикалық зақымдалуы да аутист балаларда жиі кездеседі. Тұқым қуалаушылық хромосомалық өзгерістер, зат алмасу өзгерістері, анасы жүкті және туу кезінде алған жарақаттар, нейроинфекциялар, тағы басқа жағдайлар барлығы да жағымсыз әсер ету мүмкіндігі бар.

Аутизмнің пайда болу себептерін түсіндіретін нақты дәлелденген ақпараттар өте аз. Бұрынырақ балаларға қызылшаға және шошқаборлыққа (свинка) қарсы егілетін екпе салдарынан пайда болады деген болжам болған. Бірақ уақыт өтісімен, көптеген зерттеулер нәтижесінде бұл болжам жоққа шығарылды. Ал, психоаналитиктердің ойынша, баланың алғашқы даму кезеңіндегі «ата-ананың эмоциялық салқындығы» да себеп болады [3].

Себептердің 1-тобы тұқым қуалаушылықпен байланысты. Кейбір мамандардың айтуынша, аутизм тұқым қуалайды және ол гендік деңгейде беріліп отырады. Кей жағдайларда бұл тұжырымның растығын дәлелдейтін мысалдар да бар, себебі аутистік белгілер бір отбасының мүшелерінен байқалып жатады. Алайда ғалымдар аутизмге жауап беретін генді әлі күнге таба алған жоқ.

Себептердің 2-тобына хромосомалық (генетикалық) мутация, зат алмасудың туа бітті аурулары жатады. Кейбір генетикалық синдромдар мен зат алмасу ауруларының клиникалық симптомдарының

катарына аутистикалық белгілер де кіреді. Мұндай аурулардың қатарында сынғыш (фрагильді) Х-хромосома, Ретт, Мебиус синдромдары, сонымен қатар фенилкетонурия, мукополисахаридоз және басқалары бар.

Себептердің 3-тобы орталық жүйке жүйесінің түрлі себептермен зақымдалуымен байланысты. Оған мыналар түрткі болуы мүмкін:

- жүктілік және туу кезінде түрлі патогендік факторлардың әсер етуі: нейроинфекция, вирустық инфекция, жарақат, асфиксия және т.б. Мұндай жағдайда аутизмді аурудың салдарынан болған жүйке жүйесінің резидуалды-органикалық күйі деп қарастырады;
- биохимиялық, нейробиохимиялық және метаболикалық ауытқулар. Арнайы зерттеулер (жұлын сұйықтығы, қан, несеп сараптамалары) көрсеткеніндей, аутистикалық симптомдар физиологиялық тұрғыдан белсенді заттар (серотонин, катехоламин және дофамин) алмасуының бұзылуынан болады. Биохимиялық өзгерістер мен аутистикалық белгілердің арасындағы байланыстың бар екенін дәлелдейтін зерттеулер бар [4].

Аутизмнің алғашқы белгілеріне тоқталатын болсақ, белгілер баланың үш жасына дейін анық байқалады. Әдетте, ер балаларда жиі кездеседі. Ата-анасы баланың құрдастарымен салыстырғанда кеш дамып, әлі сөйлемегенін байқайды. Алғашында бала естімейтін сияқты болып көрінеді, бірақ тексеру барысында нәтижесі олай еместігін көрсетеді. Мұндайда баланың жалпы дамуы тежеледі. Мінезі тұйықтала түседі. Атын атап шақырса, елең етпеуі де мүмкін. Өзге балалармен де ойнамайды. Танып-білуге ұмтылмайды. Тіпті жаңа ойыншық та оны қызықтыра алмайды. Яғни, мұндай балада қалау, сағыну, аяныш, өкініш, қамқорлық сияқты сезімдердің ешқайсысы болмайды. Оған бәрібір. Өз әлемінде, өзімен өзі өмір сүреді. Тәулік бойы ұйықтамай жүре беруі мүмкін. Ештеңені қажет етпейді.

Кейде бала сөйлеуді бастайды, бірақ біраз уақыт өтісімен, сөйлеу қабілетін қайта жоғалтады, күнделікті қылықтары қайталанады, күнде бір ойыншықпен және жалғыз ойнайды. Тіпті ойыншықтың тек бір бөлігімен ғана (мәселен, тек қолымен немесе басымен) ойнауы мүмкін. Күнделікті қайталанатын тәртіптің өзгеруін бала өте қиын қабылдайды. Ата-аналарының айтуынша, бала көзге тіке қарамайды. Көбісінің зияткерлік қабілеттері де төмен [5].

Аутист-балаларды оқытуда кешенді түзете-оқытуда жаңа технологияларды қолданудың артықшылығы оқу материалын визуалды түрде елестете алу қабілеті болып табылады. Қоғамның және білім беру жүйесінің қазіргі кездегі дамуы түрлі іс-әрекеттердің интенсификациялық үрдісінің өсуіне байланысты болып келеді. Осыған орай, болашақ білім беру жүйесі мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған білім берудің көп бөлігі жаңа технологияларға негізделетінін, қозғалмалы ойын және ақпараттық технологиялардан тұрады.

Тәжірибе көрсеткендей, кешенді түзете-оқыту әдістері мақсатты түрде аутист балаларды түзете оқыту және тәрбиелеуде пайдалану балалардың жан-жақты дамуына, түзету мен толықтыру жақтарына психологиялық-педагогикалық жағдай жасайды. Сонымен қатар әр баланың тұлғалық ерекшеліктерін ескереді.

Түзете-оқыту үрдісінде кешенді түзете-оқыту әдістерін қолдану бала ағзасының компенсаторлы мүмкіндіктерін белсендіріп, ауытқушылықтарды жеңуге, алдын алуға мүмкіндік туғызады. Осы толықтырудың негізінде мүмкіндігі шектеулі балалардың қабылдаудың сақталған түрін жүзеге асыру және баланың психикалық функцияларын дамыту қолайлы жүзеге асады.

Ақпаратты көрнекі түрде көрсету қандай іс-әрекет болсын оның әсерлілігін жоғарылатады. Арнайы білім беруде бұл әсердің маңызы зор. Заманауи құралдарды, диагностикалық әдістерді және технологияларды қолдану баланың тек сол кездегі ғана функциясын анықтамай, сол кезде пайда болатын объективті қиындықтарды анықтап, оларды қолжетімді тәсілмен жеңуге көмектеседі.

Аутизмді бар балалардың қарым-қатынасқа түсуін, әлеуметтік ортаға бейімделуін, сөйлеу тілін қалыптастыруда кешенді түзете-оқыту әдістерін қолдану бойынша тәжірибелік-эксперименттік жұмыс Талдықорған қаласында орналасқан «№1 психологиялық-педагогикалық түзету кабинеті» КММ-де жүргізілді. Арнайы мекемелердің педагогикалық ұжымы біз жүргізген зерттеулік ізденіс жұмыстарға оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру мақсатында белсенділік танытты. Арнайы мекемедегі педагог-логопед ғылыми-зерттеу жұмыстары мен тәжірибесін топтастыру үшін арнайы тақырыппен жұмыс жасайды. Логопед ғылыми ізденіс тақырыптары, негізінен, аутизмді бар балалардың сөйлеу тілін қалыптастыру төңірегінде топтастырылады. Сонымен бірге педагог-логопед, біздің тәжірибелік-педагогикалық жұмысымызда көрсетілгеніндей, арнайы мекемелердегі жұмыстардың болашақтағы

жоспарына сәйкес аутизм диагнозы бар балалармен жүргізілетін түзету жұмыстарында қатыстырылды.

Аутизмі бар балалармен түзету жұмыстарын жүргізуде біз ұсынған әдістеменің тиімділігін көрсетудегі зерттеу жұмыстарының мақсаты ерекше болды. Эксперимент жүргізу үшін зерттеу жұмысы бойынша эксперименттің ұйымдастырылу кезеңдерін белгілеп алдық. Алғашқы кезеңінде тәжірибелік-эксперимент жұмысы ұйымдастырылып, белгіленген іс-шаралар жүйесі жүзеге асты:

- эксперимент жұмысының мазмұны іріктелді;
- педагогикалық бірізділік анықталды;
- оқу үдерісіне ендірілген бағдарламалар мен оқыту формаларының мазмұнының тиімділігі анықталды.

Эксперимент 4 бағытта жүргізілді:

- аутизм диагнозы бар балалардың сөйлеу тілін, қарым-қатынасын, психикалық процестерін «Ойын технологиясы» әдісі бойынша ойын элементтерін қолдану арқылы қалыптастыру;
- глобалды оқыту әдістемесі бойынша аутизмі бар балалардың есте сақтауын дамыту;
- сенсорлы интеграциялау әдісі арқылы аутизмі бар балалардың қоршаған ортаға көзқарасын қалыптастыру;
- ақпараттық технологияны қолдану әдісі бойынша «Дэльфа–142,1» тренажерін қолдану арқылы аутизмі бар баланың сөйлеу тілін жан-жақты дамыту.

Эксперимент жұмыстарын жүргізу кезінде түзету кабинетінде оқытылатын 6 бала қамтылып, зерттелді. Эксперименттік жұмыс барысында қолданылған әдістер:

1. Ойын технологиясын қолдану.

Аутизмі бар баламен қарым-қатынас орнату.

«Айналма» ойыны.

Ойын барысы: нұсқаушы балалар арасынан барлық баламен амандасып, әр баламен қол алысып амандасатын баланы таңдайды. Сол бала айналма ортасында болатын баланы таңдайды. Барлық балалар қолдарынан ұстап, шеңбер құрады. Ортадағы баламен амандасады. Ортаға балалар кезекпен тұрады. Сәлемдескен кезде мына сөздер айтылады:

*Балақайлар, тұрайық;
Шеңбер құра қалайық;
Сен де менің досым;
Мен де сенің досың;
Барлығымыз доспыз.*

Қарым-қатынасты дамыту.

«Қуыршақпен ойна» жаттығуы.

Ойын барысы: түрлі тақырыптар бойынша сюжеттік-рольдік ойындар жүргізу. Мысалы, «Дүкенге барамыз», «Қонақта». Қуыршақ балаға әлеуметтік рольдерге кіруге көмектеседі.

Зейінді дамыту.

«Артығын тап» жаттығуы.

Ойын барысы: нұсқаушы берілген суреттердің ішінен артығын табуды тапсырады. Мысалы, қияр, асқабақ, сәбіз, алма. Артығы: алма.

Қозғалыстық ойындарын дамыту.

«Достармызға үй саламыз» ойыны.

Ойын барысы: нұсқаушы балаларды екі топқа бөліп, олардың Ақтөс және Шарик атты екі достарының барын айтады. Олар өте жақсы достар. Тек олардың тұратын үйі жоқ. Қане, оларға үй салып көмектесейікші. Осылайша, бір топ Ақтөске, екінші топ Шарикке үй салады. Ол үшін балаларға кубиктер мен тапсырмалар беріледі. Кім үйді бірінші салып бітіреді.

2. Глобалды оқыту әдістемесін қолдану.

Ерте жастағы аутист-балаларды оқытуда глобалды оқыту әдістемесін қолдану барынша тиімді болып табылады. Глобалды оқыту – баланың бүкіл сөзді толығымен қабылдауы (жазылуына қарап).

Келесі жаттығуда біз сөздерді бөліктерді бойынша глобалды оқытамыз. Сөздің бөліктері, буындар, жеке әріптер. Мысалы: *ма-ма, па-па, а-ға, ал-ма, ал-м-ұрт*. Аталмыш әдіс арқылы бірте-бірте қалыпты оқуға өтуге болады деп санаймыз.

Баланы ең алдымен қандай сөздермен таныстырған жөн? Әрине, ең алдымен, біз қарапайым, күнделікті қолданыста жүрген сөздерден бастаймыз. Олар: *ана, әке, аға, апке, ата, ана* т.б.

Біраз уақыт өткеннен кейін ұзақ сөздерді қосуға болады. Мысалы: *қуыршақ, машина, кітап, ойыншық* т.с.с., яғни біз бұл кезеңде де балаларың күнделікті қолданатын, айналасындағы заттарға сүйенеміз. Келесі кезеңде біз жақын адамдардың аттарын қосып жазамыз. Мысалы, *Айгүл мама, Асқар аға, Жанна тәте* т.б.

1-тапсырма. Нұсқаушы балаға қарапайым заттық суреттерді көрсетеді. Суреттің астында алдын ала даярланған заттың аты жазылған. Балаға берілетін тапсырма: алдын ала даярланған жазуды тиісті суреттің астына қою қажет. Алынатын суреттер: *машина, автобус, кеме, қайық, ұшақ, тік ұшақ* т.б.

2-тапсырма. Дәл осы тапсырма, тек осы жолы тапсырма күрделене түседі. Яғни, суреттер іс-әрекетті сипаттайды, сөйлем екі сөзден тұрады. Мысалы, *машина жүрді, кеме жүзді, ұшақ ұшты* т.б., бала тиісті сөз жазылған карточканы сәйкес суретпен біріктіруі қажет.

3-тапсырма. Тапсырма ерекшелігі — заттың сынына мән беру. Яғни түсіне, көлеміне, пішініне. Мысалы, *қызыл машина, сары автобус, үлкен қайық* т.с.с. балаға берілетін тапсырма тиісті сөз жазылған карточканы сәйкес суретпен біріктіруі қажет.

Әр тапсырада 3 суреттен берілген. 1-суретті дұрыс тапқаны үшін — 2 ұпай, дұрыс жауап бермеген жағдайда 0 ұпаймен бағаланады. Сонымен қатар:

- 7-9 ұпай — жоғарғы деңгей;
- 3-5 ұпай — орташа деңгей;
- 0-2 ұпай — төменгі деңгей.

3. Сенсорлық интеграция әдістемесін қолдану.

Көп адамдар денесін сезініп, сезімдерін сәйкестендіріп, қоршаған ортаны сол арқылы тануға тырысады. Ал аутизм диагнозы бар балаларға ол қиынға соғады.

Сенсорлы интеграция терапиясы баланың қоршаған орта тітіркендіргіштеріне тым қозып отырғанын немесе қоршаған ортаның аса әсер етпегенін болжап, анықтауға көмектеседі. Осылайша, сенсорлы интеграцияның мақсаты — мидың сенсорлы ақпаратты өңдеуін жүзеге асыру. Сол арқылы бала күнделікті өмірде сол ақпаратты қолдана алады.

Сенсорлы интеграцияның мысалдары:

- гамакта тербелу (кеңістікте бағдарлану);
- музыкаға билеу (есту жүйесі);
- бұршақ толтырылған қораптармен ойын (тактильді сезімдерін дамыту);
- туннельде жорғалау (кеңістікте бағдарлану және жанасу);
- қозғалып тұрған шариктерге жанасу (көру сезімі мен тактильді бағдарлануы);
- орындықта айналу (тепе-теңдік және көру қабілетіне әсер);
- бөренеде тепе-теңдік ұстап тұру (тепе-теңдік сақтау) [6].

4. Ақпараттық технологияны қолдану әдісі бойынша «Дэльфа–142,1» тренажерын қолдану.

«Дэльфа–142,1» логопедиялық тренажері баланың ауызша және жазбаша сөйлеу тілін жан-жақты дамыту, түзету бағдарламасының кешені түрі болып табылады. Ол кез келген дыбыс, әріп, буын, сөз, сөйлем сияқты сөйлеу тілінің бірліктерімен жұмыс жүргізуге, мынадай логопедиялық міндеттерді: сөйлеудің грамматикалық-лексикалық жақтарын дамыту мақсатымен тыныс алуды және дауысты түзету, сөйлеу бұзылыстарын түзету үрдісіне ойын элементтерін қосу, сөздік материал мен жаттығу типтерін жан-жақты қарастыруға, түрлі мақсатқа сай материалдарды қолдануға (суреттер, әріптер, буындар, сөздер, сөйлемдер), баланың жеке мүмкіншіліктерін ескере отырып, деңгейлік тапсырмалар беруге, логопедиялық жұмыспен қатар баланың қабылдауын, зейінін, еске сақтауын дамытуға мүмкіндік береді.

Тренажерлар зиятында ауытқуы бар, тірек-кимыл аппаратында бұзылысы бар, сөйлеу бұзылысы бар балалардың психологиялық ерекшеліктеріне және қабылдау ерекшеліктеріне сәйкес жасалады.

Жаттығулардың құрылымы:

«Дыбыс» мәзірі:

- «Мерекелік торт», «Алау», «Шырша», «Шалқан» және «Бұршік» ойындары дұрыс, сапалы, бір қалыпты тыныс алуды қалыптастыру үшін берілген. Сонымен қатар бұл жаттығулар ринолалиясы және ринофониясы бар балалардың мұрындық реңкін түзеуге қолданылады;
- «Көбелек», «Ертегілік сарай» және «Диірмен» ойындары бірлескен сөздерді немесе сөз тіркестерін айтуға ықпал етеді;
- «Бауырсақ», «Сусиыр» және «Жанартау» жаттығулары экрандағы жануарлардың әрекетіне қарап, түрлі дауыстағы дыбыстарды айтуға көмектеседі. Мысалы, сусиыр аузын қатты ашқан сайын «а» дыбысы қатты шығады;

- «Ғарыш атқышы» және «Отшашу» жаттығулары қысқа дыбыстарды жылдам әрі анық айтуға ықпалын тигізеді;
- «Паровоз» және «Батпырауық» жаттығулары дауыссыз дыбыстарды айтуға септігін тигізеді. *С, ш, х* және *ф* дыбыстарын дұрыс айтқанына қарай паровоздың түтіні күнге, әуе шарына, жалауға дейін көтеріледі. Дыбыс айту дұрыс болмаса, паровоз түтіні өзгереді.

«Әріп» мәзірі:

- «2 бөліктен әріп құрастыр», «4 бөліктен әріп құрастыр», «Әріп жина» әріптің оптикалық контурын бекітуге арналған. Олар деңгейлерге байланысты бөлінеді. Осы үш тапсырмада бала құрастыратын әріпті таңдай алады;
- «Суреттер» сөздегі алғашқы әріпті табуға, анықтауға арналған. Сонымен қатар ұқсас фонемды әріптерді анықтауға ықпал етеді;
- «Том және Тим» дауыссыз дыбыстардың жұмсақ-қаттылығына қарай дыбысты талдауын қалыптастырады.

«Буын» мәзірі:

- «Сиқырлы құдық» жаттығуы алғашқы оқу дағдыларын қалыптастыруға арналған. Сол арқылы балалар қиын буынды сөздерді айтуға жаттығады.

«Сөз» мәзірі:

- «Тығымаш» жаттығуы арқылы сөзге дыбыстық талдау жасауға жаттығады. Стимулды материалды таңдауға байланысты (суреттер, аудио) фонемды қабылдауын жан-жақты дамытуға болады;
- «Мозаика» жаттығуы сөздің жазылуын тануға және сөзді тұтас оқуға үйретеді. Еске сақтау мен қабылдауды түзетеді.

«Сөйлем» мәзірі:

- «Сөйлемді қалпына келтір», «Сөйлем құрастыр», «Түсіп қалған сөзді қой», «Сөйлемді аяқта» жаттығулары сөйлеу тілінің лексика-грамматикалық жақтарын дамытуға арналған. Ол балаға сөздер мен сөйлем арасындағы мағыналық және грамматикалық байланысты қоюға жаттықтырады.

«Мәтін» мәзірі:

- «Мазмұндау», «Әңгімелеу», «Сурет бойынша әңгімелеу» жаттығулары байланыстырып сөйлеу тілін дамытуға арналған. «Мазмұндау» бөлімінде берілген тақырып бойынша әңгімелеуге арналған көмекші сөздер, сұрақтар, сөздіктер берілген. «Суретке қарап әңгіме құрау» бөлімінде суретшілердің 21 түрлі картиналары берілген (портрет, сюжетті суреттер, пейзаж). Әр суретке, оның эмоциялық мағынасына сәйкес музыкалық үзінді таңдалған. Ол баланың суретті сипаттауына көмектеседі.

«Сөздікпен жұмыс» және «Белсенді сөздігін қалпына келтіру»:

Тренажерда базалық сөздік енгізілген. Ол жалпы көлемі бойынша 4,5 мың сөзден тұратын 63 сөздіктен тұрады. Ол жалпы және тақырыптық сөздер («Киім», «Тамақтар», «Мектеп» т.с.с.), сонымен қатар сөздіктер фонетикалық принцип бойынша құрылған). Баланың жеке мүмкіншіліктерін ескере отырып, деңгейлік тапсырмалар беріліп, логопедиялық жұмыспен қатар, баланың қабылдауын, зейінін, еске сақтауын дамытуға мүмкіндік берілді.

Аутизмі бар балалардың оқытуда, қарым-қатынасқа түсуін, әлеуметтік ортаға бейімделуін, сөйлеу тілін қалыптастыруда, психикалық үрдістерін дамытуда кешенді түзете-оқыту әдістерін жүйелі қолданып, пайдалану үдерісіне сараптаулар мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік беріп отыр:

- тәжірибелік топтағы балалардың психикалық функцияларын қалыптастыру сапасы жоғарылады;
- аталмыш жаттығуларды, тапсырмаларды орындауда балалардың белсенділігі, қызығушылығы арта түсті;
- аутизмі бар балаларға жүргізілген эксперименттен кейін балалар мен педагог арасындағы қарым-қатынас жаңа қарқын алды;
- аутизм диагнозы бар балаларға эксперимент жүргізу нәтижесінде жақсы нәтиже көрсетілді.

Түйіндей келе, біз мынандай қорытындыға келдік. Аутизмі бар балаларға түзету-педагогикалық көмек көрсету, оларды қоғамдық ортаға бейімдеу, өзінің қатарлас құрбыларымен қарым-қатынасқа жиі түсуін бақылау, отбасымен, арнайы мамандармен қарым-қатынасын, әлеуметтік педагог, психолог, логопед тарапынан қолдау табуы қажет. Балаларға түзету-педагогикалық көмек көрсету шараларын жүргізуде кешенді түзете-оқытудың, заманауи әдістердің маңызы зор. Аутизм диагнозы бар балалардың қоғамда өздерін ұстай алуын, достарымен қарым-қатынасқа түсуге әзірлігін

арттырудың маңызды тәсілі арнайы таңдап алынған түзету-педагогикалық көмек көрсетуді қолдану болып табылады.

Қорыта айтқанда, аутизмді бар балалармен жүргізілген жұмыс нәтижесі бойынша зерттеу болжамдарының дұрыс екені дәлелденіп, аутизм диагнозы бар балаларды оқытуда кешенді түзете-оқытудың, заманауи әдістерді пайдаланудың тиімділігі көрсетілді. Яғни, аутизмді бар балалармен жұмыс жүргізу барысында кешенді түрде әдістерді қолдану баланың сауығуына барынша мүмкіндік береді. Ең алдымен, баламен қарым-қатынас орнату оңайға түседі, қызығушылығы оянады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: http://tezister.net/index.php?newsid=102426&news_page=2
- 2 Щипицина Л.М. Детский аутизм. Хрестоматия: учеб. пособие для студ. высш. и средн. пед. психолог. и мед. учеб. заведений. — СПб.: Дидактика Плюс, 2001. — С. 368.
- 3 Мамайчук И.И. Помощь психолога детям с аутизмом. — СПб.: Речь, 2007. — С. 288.
- 4 Юханссон И. Особое детство / Пер. со швед. О. Б. Рожанской. — М.: Центр лечебной педагогики, 2001. — С. 168.
- 5 Аршатская О.С. Психологическая помощь ребенку раннего возраста при формирующемся детском аутизме // Дефектология. — 2005. — № 2. — С. 46–56.
- 6 Питерс Т. Аутизм: от теоретического понимания к педагогическому воздействию. — СПб.: Ин-т специальной педагогики и психологии, 1999. — С. 192.

Г.Т. Азанбекова, Р.О. Асыллова

Применение комплексных методов обучения для детей с аутизмом

В статье рассмотрено одно из серьезных детских расстройств – ранний детский аутизм, при котором у ребенка возникают трудности в общении с окружающими его людьми. Описаны этапы экспериментальной работы, где были применены комплексные коррекционно-обучающие методы для улучшения взаимоотношений детей с таким нарушениями со сверстниками и взрослыми. Сделаны выводы, что использование при раннем детском аутизме комплексных коррекционно-обучающих методов и современных технологий положительно влияет на общее развитие ребенка, на его взаимоотношения с ровесниками, а также на дальнейшее и его развитие.

G.T. Azanbekova, R.O. Asylova

Use of complex methods in teaching children with autism

This article deals with one of serious childhood disorders – early infantile autism. Children with early autism have difficulties in communication with people around them. The author of this paper described the stages of experimental work where complex correctional teaching methods were applied to improve relationships between children and peers and adults. According to the results of experimental work it can be concluded that use of complex methods of correctional training and modern technologies in early infantile autism has a positive impact on children's development of relationships with their peers as well as on their further development.

References

- 1 [ER]. Access mode: http://tezister.net/index.php?newsid=102426&news_page=2
- 2 Shchipitsina L.M. *Infantile autism. Reading book: textbook for students of higher and secondary pedagogical, psychological and medical schools*, Saint-Petersburg: Didactics Plus, 2001, p. 368.
- 3 Mamaichuk I.I. *Psychologist's counseling children with autism*, Saint-Petersburg: Rech, 2007, p. 288.
- 4 Johansson I. *Special childhood*, transl. from Swedish by O.B. Rozhanskaya, Moscow: Center for curative pedagogics, 2001, 168 p.
- 5 Arshatskaya O.S. *Defectology*, 2005, 2, p. 46–56.
- 6 Peeters Th. *Autism: from theoretical understanding to pedagogical impact*, Saint-Petersburg: Institute of special pedagogy and psychology, 1999, p. 192.

БИЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ TRADITION AND INNOVATION IN EDUCATION

УДК 378:37

Ш.М. Мухтарова¹, И.В. Мусханова²

¹Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова;

²Чеченский государственный педагогический институт, г. Грозный, Россия
(E-mail: shak.ira.53@mail.ru)

Этнопедагогические аспекты воспитания личности в традициях казахского и чеченского народов

Раскрыты этнопедагогические аспекты воспитания личности в традициях казахского и чеченского народов. Сравнительный анализ традиций этих народов привел к заключению об общечеловеческих ее основаниях, построенных на диалектике «общее – особенное». Отмечено, что своеобразие педагогических особенностей народов подчеркивает ценность этнических культур в системе мирового наследия. Показано, что этнопедагогизация – процесс, направленный на формирование этнокультурной личности. Сделано предположение о том, что этнокультура и язык, являясь фундаментом, основой данного процесса, играют в нем функционально разные роли.

Ключевые слова: этнопедагогика, этнопедагогизация образования, этнический компонент, воспитание, этнокультура, ценности, национальные традиции, обычаи, фольклор, нравственность.

Соотношение национального и общечеловеческого во все времена составляло одну из фундаментальных проблем общественного развития. Нарастающая тенденция к унификации мирового образовательного пространства может таить в себе угрозу выживания национально-культурных ценностей этнических общностей. В истории этому есть пример. В советский период унификация и русификация содержания образования привели к потере исторической памяти, отторжению от исконных традиций народов. Теория и практика интернационального воспитания в большей части советского периода страдали абстрактностью и односторонностью, так как не исходили из национальной самобытности культур народов Союза и находились в зависимости от моноидеологического влияния партии [1; 174]. Это обстоятельство усилило наш интерес к проблеме с позиций поиска оптимальных путей, направленных на сохранение этнического своеобразия народов в движении к общечеловеческому единству.

Этнопедагогика способствует самовыражению этнического опыта воспитания в формировании новых поколений. Ведь каждый народ обладает ценным опытом воспитания, сохранившимся в его исторической памяти. Понятие «этнопедагогизация образования», в последнее время используемое в педагогической литературе, подразумевает внедрение этнопедагогического образования и этнопедагогического компонента в учебный процесс. Этнопедагогизация рассматривается как «целостный процесс системного исследования, изучения, освоения и применения богатейшего этнопедагогического наследия народов и стран» [2; 211]. В данной работе мы будем исходить из определения Ф.Г. Ялалова, который под «этнопедагогизацией» в рамках культурологического подхода понимает «процесс обновления содержания путем разработки и последовательного внедрения этнокультурного, межкультурного и поликультурного компонентов» [3; 25].

В свою очередь, этнический компонент в содержании образования есть основа этнокультурного образования, более широкого относительно этнопедагогического. Данное утверждение основано на

том факте, что этнический компонент в содержании образования в целом есть не что иное, как совокупность элементов этнонациональной культуры. Таким образом, в нашем понимании сложилась следующая градация: этнопедагогический компонент — этнопедагогическое образование; этнический компонент (этнокультурный компонент) — этнокультурное образование. Соответственно, этнопедагогическое образование составляет часть этнокультурного образования.

Концепция этнопедагогизации системы образования государств СНГ содержится в работах И.А. Арабова, Ш.М.-Х. Арсалиева, Г.Н. Волкова, А.Ш. Гашимова, В.М. Григорьева, К. Жарыкбаева, З. Нигматова, Д.Е. Иванова, С.К. Калиева, К.Ж. Кожамметовой, М.Б. Кожановой, Р.В. Комракова, Ж.Ж. Наурызбая, И.В. Мусхановой, В.А. Николаева, Т.Н. Петровой, И.О. Поповой, В.А. Слостенина, Г.В. Давлекамовой, Г.А. Станчинского, М.И. Стельмахович, С.А. Узакбаевой, М.А. Хайрулдинова, М.Г. Харитоновой, Е.Л. Христовой, В.Ю. Штыкаревой Ю.А. Рудь, А.П. Орловой и многих других ученых.

На основе анализа этнопедагогических работ отмечаем, что в научной литературе последних лет этнопедагоги и этнопсихологи выделяют два подхода к исследованию народного опыта воспитания: эмик (специфический) и этик (общий). Их сущность заключается в различиях воспитательного опыта этнических групп (культурно-специфический подход внутри этносистемы) и универсального подхода, изучающего общее и частное и воспитании в культуре разных этносов [4; 78]. Перспективы развития этнопедагогики связываются исследователями с рассмотрением ее роли в механизме формирования национального самосознания, патриотизма, культуры межнационального общения, толерантности, а также с большими возможностями ее использования в современной социализации личности. Сегодня внимание ученых привлекает проблема реализации идей этнопедагогики в формировании поликультурной личности (Ю.А. Белогуров, Л.Н. Бережнова, О.Д. Мукаева, Л.Л. Супрунова, В.И. Матис и др.). Л.Н. Бережнова указывает на «востребованность этнопедагогики, направленной на определение путей этносоциализации подрастающего поколения в новых условиях межкультурного взаимодействия мирового сообщества» [5; 7].

Этнопедагогика, исследующая своеобразие воспитания этносов и педагогическое воздействие национальных культур на формирование личности, рассматривает различные национальные модели воспитания. Свообразие педагогических особенностей народов подчеркивает ценность этнических культур в системе мирового наследия. Все национальные системы воспитания, устанавливая разные приоритеты в целях и средствах воспитания, являются не равноценными, но одинаково необходимыми для развития всего социума через оптимизацию отношений личности и общества.

История неоднократно демонстрировала миру, что попытки игнорирования национально-этнических различий имеют обратное действие, приводя к возрастанию этноцентрических тенденций в обществе, к формированию обостренного чувства национального самосознания и акценту на национально-культурных составляющих этнической общности.

Изучение национальных традиций воспитания разных народов приводит к заключению об общечеловеческих ее основаниях, построенных на диалектике «общее – особенное». В данной антитезе одно без другого существовать не может. Ведь только многообразие особенного в совокупности порождает общее. В этом плане интересна мысль Б.Ф.Поршнева о том, что всякое противопоставление объединяет, всякое единение противопоставляет. Таким образом, этнопедагогика — это не только своеобразно-специфический опыт определенного этноса, имеющий национальные формы выражения, но и общечеловеческие традиции воспитания, содержание которых довольно сходно. Г.Н. Волков отмечает универсализм этнопедагогики (дисперсная этнопедагогика), ее общечеловеческие основы. Он подчеркивает ее «пансофизм», обобщение человеческой мудрости о воспитании. «Этнопедагогический диалог, диалог культур подчеркивают межнациональное, общечеловеческое в духовно-нравственных ценностях народа» [6; 10].

З. Нигматов считает, что «каждый народ имеет свой оригинальный свод педагогических знаний, присущих только ему и основанный на его собственной культуре. Вместе с тем мы вправе говорить и об общности народной педагогики, так как традиции педагогики многих народов различаются лишь по форме внешнего выражения, а не по содержанию» [7; 22]. Следовательно, народная педагогика разных народов, выраженная в средствах воспитания (фольклор, традиции и т.д.), содержит в себе общечеловеческую сущность, так же как и этническая и национальная культура. В.И. Матис отмечает, что предметная область этнопедагогики не остается неизменной: задачи формируются и уточняются в зависимости от социального заказа, связанного с движением самопознания [8; 57].

Мы убеждены, что как наука и как предмет (учебный курс) этнопедагогика сегодня может служить не только целям национального образования, по выражению Г.Н. Волкова, и выступать в роли «педагогике национального спасения», но и всего человечества. Эти требования выдвигают социально-политические условия полиэтнических сообществ, так как этническая неоднородность состава населения многих государств мира обусловлена стремлением к адекватному мирному сосуществованию и взаимодействию людей разных по этнической, конфессиональной и культурной принадлежности. Таким образом, в условиях вхождения Республики Казахстан в мировое образовательное пространство возникает потребность в теоретическом освещении проблемы формирования поликультурной личности будущего педагога на основе толерантности и практических разработок данной технологии, чему может способствовать не только этнопсихология, но и этнопедагогика, ибо их межпредметные связи очевидны. В данном случае аргументом выступает диалектическое единство общего и особенного в этнопедагогике. Общим в ней являются общечеловеческие нравственные ценности, а особенное отражает этнопедагогические особенности личностей конкретной этнической группы. Плюралистический подход к народной педагогике предполагает исследования уникальности педагогической культуры каждого народа.

Педагогическая ценность прогрессивных национальных особенностей воспитания заключается в их содействии преодолению национальной обособленности. Современная этнопедагогика, ориентированная на инновационные процессы общественного развития, располагает огромными возможностями в деле воспитания толерантности, ненасилия, культуры межнационального общения. Особенно важна в этом плане этнопедагогическая подготовка будущих учителей, профессиональная значимость которых в трансляции толерантного отношения в обществе весьма ощутима.

Итак, сказанное выше позволяет сделать вывод о том, что акцент на общности педагогических культур не обезличивает этническую педагогику, а обогащает ее сравнительно-сопоставительным анализом, тем самым способствуя развитию глобального сознания у молодого поколения. В эпоху глобализации этнопедагогика своим общечеловеческим содержанием нравственности должна внести вклад в воспитание человечества. Большим потенциалом в выявлении общности национальных культур обладают такие научные направления этнопедагогики, как этнопедагогическая аксиология и этнопедагогическая эпистемия.

Фундаментом, объединяющим традиционные ценности педагогических культур разных народов, выступает нравственность. В духовно-нравственном здоровье общества, народа и личности огромная роль принадлежит средствам национальной культуры, существенными элементами которой являются фольклор, музыка, декоративно-прикладное искусство и др. В стремлении человечества к совершенству нравственность порождает пути взаимодействия и сближения народов на основе их национальных различий и является залогом решения многих глобальных проблем современности [9; 114]. Задача сохранения уникальности каждого этноса, его оригинальной национальной культуры в полиэтническом государстве и обращения к мировому культурному наследию сегодня решается посредством введения в систему образования этнического компонента.

Для теоретического анализа весьма сложных и многоуровневых процессов этнопедагогизации необходимо ввести понятие «пространство этнопедагогизации» — пространство, в котором создаются все необходимые условия, где организуется и реализуется целенаправленный процесс этнопедагогизации формирования личности на основе традиционных методов народного воспитания.

Естественная среда подразумевает окружение, в котором развивается и формируется личность (природная среда, друзья, коллеги, их взгляды, интересы и увлечения). Этнокультурную микросреду мы будем интерпретировать в дальнейшем как среду, специально созданную на базе этнокультурных ценностей для достижения основной цели исследования — формирования этнокультурной личности; считать, что конечные цели воспитания во всем этом пространстве едины; вектора воспитания, т.е. ценностные ориентиры в семье, школе и вузе, не только не расходятся, но и не противоречат друг другу (противоречивость ценностных ориентиров наблюдалась в Чеченской Республике в советский период: школа воспитывала детей в духе атеизма, а семья — в духе ислама).

Создание этнокультурной среды в пространстве этнопедагогизации (в семье, дошкольных образовательных учреждениях, школе и вузе), основанной на этнических традициях нравственного воспитания: культ семьи, матери, отца, ребенка, предков, Родины, природы и земли; изучение национальной литературы, развитие философского мышления, привитие личности духовно-нравственных ценностей и этики этноса, усиление ее мотивации к изучению родного языка — непереносимые условия для эффективного протекания исследуемого процесса (рис.) [10; 89]

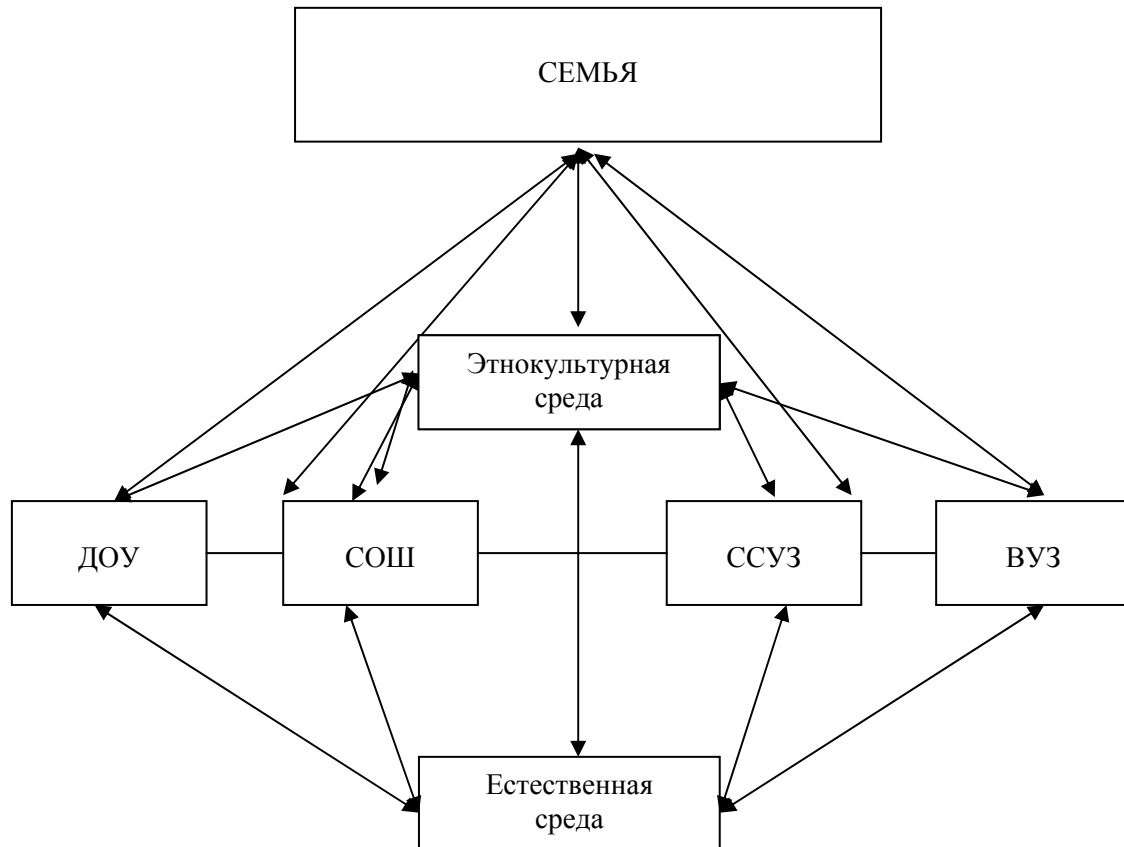

Рисунок. Схема пространства этнопедагогизации

Традиционную культуру не случайно называют художественной народной педагогикой. Соединяя в себе устное народное творчество, художественные ремесла, танец, обряд, песню, она дает подрастающим поколениям целостное представление о мире, формирует взгляд на духовные и семейные ценности народа, воспитывает сознание живой связи времен и поколений. Вот почему и сегодня национальная культура с ее мудрыми, ненавязчивыми уроками народной педагогики широко используется педагогами в восполнении «культурного иммунитета» подрастающего поколения. Развитие духовности личности немыслимо без создания его представлений о себе как части своего народа и его культуры.

Как показал многовековой опыт развития человечества, традиции не исчезают бесследно сами по себе, они уходят вместе с их носителями, если прерывается связь поколений. Г.Н. Волков сказал по этому поводу: «Если национальное умирает в детях — то это означает начало смерти нации. При наличии гармонии между национальным и интернациональным чем больше национального в воспитании, тем сильнее, культурнее, духовно богаче нация» [2; 33].

Обряды, традиции и обычаи всегда имели влияние на детей, их рост и развитие. Г.Н. Волков отмечает, что «...традиции имеют определяющее значение в народной судьбе. Евреи, потерявшие язык, страну, сохраняют себя этнически именно благодаря традициям. Они, оказывается, в данном случае даже важнее, нежели язык, который выступает здесь как элемент традиционности» [2; 140]. Кодар Ауэзхан интерпретирует понятие «традиции» как «то, что удерживает нас в культуре и истории» [11; 70].

Под традициями принято понимать сложившиеся на основе длительного опыта совместной деятельности ее членов и прочно укоренившиеся в их жизни нормы, правила и стереотипы поведения и действий, повседневного общения между людьми, соблюдение которых стало потребностью каждого члена малой группы. В психологии общая классификация традиций выделена В.Г. Крысько по признакам: по содержанию, по принадлежности к различным группам и по сферам проявления. На основании данных признаков национальные традиции рассматриваются как нормы общественных отношений, сложившиеся внутри социальной группы — этноса. Функционирование и жизнеспособность национальных традиций определяются степенью личностного и общественного их принятия и эмо-

циональной притягательностью [12; 214]. Не зря Л.Н. Гумилев, считал, что в отличие от культурной традиции традиция этническая — это не преемственность мертвых форм, созданных человеком, а единство поведения живых людей [13; 456].

Соотношение традиций и обычаев, их сущность, сфера действия рассмотрены в трудах Ф.С. Эфендиева, И.В. Суханова, К.Ж. Кожамметовой Н. Сарсенбаева, Г.К. Шалабаевой, К.Ш. Нурлановой и других. Многочисленные работы посвящены изучению традиций как фактора этнической социализации (Д.М. Бурхинов, Н.Л. Абузарова, Д.А. Данилов, С.Д. Намсараев, А.Г. Корнилова, И.Н. Сандипова и др.).

По определению И.В. Суханова, «...обычай — способ социального поведения людей, традиция — специальная форма организации воспитательной деятельности» [14; 146]. Традиции и обычаи являются механизмом существования социальной памяти. В случае утраты традиций происходит распад социальной памяти. Традиции имеют системно-функциональную природу, включающую обычай, обряд, ритуал, праздник, церемонии. Эти компоненты являются механизмом функционирования, сохранения и передачи традиций.

Ритуальные процессы сопровождают человека на протяжении всей его жизни. В народе не зря говорят: хочешь узнать народ — изучи его обычаи и традиции. Посредством обычаев и обрядов казахи выражали свое видение и понимание мира, свое отношение к нему. Отсюда и любовь народа к своим обрядам, обычаям, традициям, «...отправление обрядов и означало у древних казахов познание. Выражение «ырымшыл казак» (обрядолюбивый казах) достаточно метко характеризовало психологические особенности казахского этноса» [15; 104].

Происхождение обрядов, обычаев, традиций казахов уходит в далекое прошлое народа. Многие из них в своей сущности не имели религиозной основы, возникли еще в доисламский период. Они были порождены потребностью практики, реальной действительностью, стремлением упорядочить отношения людей в различных социальных ситуациях.

Принята классификация обычаев, обрядов по религиозному признаку. Их делят на дореволюционные, религиозные и безрелигиозные (гражданские). В советский период в этнографии была принята следующая классификация современных праздников и обрядов:

- 1) общественно-гражданские или общественно-политические;
- 2) лично-гражданские;
- 3) лично-семейные или семейно-бытовые.

Казахские обычаи и обряды, на наш взгляд, можно классифицировать в соответствии с возрастными этапами жизни человека на: обычаи и обряды детского цикла; обряды и обычаи, соблюдаемые в народе молодыми людьми; традиции, обычаи и обряды, которых придерживается большинство казахского населения в преклонном возрасте. Отдельно можно рассматривать календарные обряды, правовые обычаи и традиции. Обычаи и традиции народа не могут существовать внационально, они всегда имеют национальную окраску.

Казахский народ, благодаря основному закону жизни — преемственности поколений, сохранил свои самобытные положительные обычаи и традиции до наших дней. Через призму столетий, из уст в уста, из поколения в поколение передавались казахами генеалогические знания о родословной народа. Эта традиция сохранилась и до наших дней. С малых лет старшие знакомят юное поколение с его родословной, генеалогическим древом рода, племени в целом. Нерушимой связью поколений веет от традиции казахов не покидать отцовского очага (шанырака), не уезжать с родных мест. К. Нурланова пишет: «Казахская обрядовая культура с младенчества формирует контекст мироощущений и соответствующего образа жизни и жизненного поведения» [15; 67].

Древние обычаи и обряды, на которых воспитывалось молодое поколение, зарождали в детской душе сознание этнической принадлежности к данному роду, племени, нации. Благодаря кочевому образу жизни, обычаям и обрядам, национальному колориту, который окружал ребенка в те далекие времена, в нем рано развивалась этническая самоидентификация со своим народом.

Кульм ребенка в казахской семье возникал с его рождения, в особенности мальчика как продолжателя рода, наследника. «Ұл туғандға күн туады» (Родился сын — взошло солнце), — говорят казахи. Воспитание в казахской семье, как и у других народов, начинается с колыбельных песен. Педагогическое назначение колыбельной песни определил Г.Н. Волков: «Колыбельная песня — это сплав мелодии, ритма, ласкового движения и слов, рассчитанный на содействие росту и развитию ребенка» [2; 88]. Казахские колыбельные песни, как и все жанры устного народного творчества, отражали жизнь,

быт, духовный мир кочевого народа. Идея совершенства человеческой личности, пожелание вырасти настоящим джигитом вкладывались в содержание колыбельных песен матери.

Универсальным средством выражения народной мудрости выступают сказки. К.Д. Ушинский назвал сказки первыми блестящими попытками народной педагогики. В сказках привлекают внимание общечеловеческое и этническое содержание, их сочетание и неповторимость. Любимцами казахского народа, в уста которых он вкладывал свое национальное «Я», стали этнические образы сказочного жанра — остроумные и красноречивые Алдар-Косе и Жиренше, храбрый Ер-Тостик, красавица Кункей, мудрый старец и т.д. В воспитании молодого поколения на протяжении многих веков достойное место занимают народные батыры Кобланды, Алпамыс, Ер-Таргын, Камбар, смелая и умная Кыз-Жибек, Баян-Сулу, Карашаш, Кортка, Карлыгаш и др. Герои сказок, выходцы из простого народа, как мужчины, так и женщины, наделены положительными нравственными качествами, внешней и внутренней красотой.

В народных изречениях четко определены взаимоотношения женщины и мужчины в семейных узах. Отец — глава и кормилец семьи, женщина — хранительница очага. В народе бытует высказывание о главной роли мужчины в семье: мужчина — «голова», жена — «шея». Отец — наставник детей, однако и роль матери в воспитании детей высоко оценивается народными представлениями: «Анасын көріп — қызын ал» (Возьми замуж девушку, прежде узнав, кто ее мать). Гендерный признак ярко выражается в отношении казахов к сыну и дочери: «Ұл — қоныс, қыз — өріс» (Сын — опора, дочь — новая родня).

Патриотизм, героизм во имя народа — главный лейтмотив пословичных изречений, предназначенных мужчине — батыру, защитнику родной земли: «Атаңның баласы болма, адамның баласы бол», (Не будь сыном отца, будь сыном народа), «Батыр мың қол бастайды» (Батыр ведет тысячу человек). Героизм во имя нации, защита родины прославляются народом: «Ер өзі үшін туады, ел үшін өледі» (Герой рождается для себя, но умирает за людей), «Батыр — ел ырысы, жанбыр — жер ырысы» (Батыр — счастье для народа, дождь — счастье для земли). В отношении женщины пословицы и поговорки народа характеризуют ее как мать, жену, невестку, дочь, т.е. согласно ее социальным ролям в кочевом обществе.

Одним из важных средств в народной педагогике является воспитание трудом. Воспитательное воздействие народной педагогики направлено на формирование качеств у мальчиков и девочек, необходимых нации для выживания, на подготовку подрастающего поколения к жизни.

Народная педагогическая мудрость через все свои средства пронесла основную цель воспитания — формирование совершенного человека. Народный идеал совершенного человека в казахской народной педагогике выражался в пословице «Сегіз қырлы, бір сырлы адамды тәрбиелеу» (воспитать разносторонний талантливый человек) и рассматривался как суммарный, синтетический образ, но представления об идеальном мужчине и женщине формировались согласно их социальным ролям и под воздействием тендерных стереотипов, испокон веков сложившихся у народа.

Обычаи и традиции этноса отражают лучшие черты национального характера, нравственно-духовное кредо народа. Традиции и обычаи как средства народного воспитания во многом определяют ориентацию ребенка на ценности своего пола. Знание своей родословной, генеалогического древа для юношей и девушек — одна из доминирующих нравственных традиций казахского народа, сохранившаяся до наших дней. Гостеприимство для обоих полов не только высокое моральное качество, но и показатель внутренней национальной культуры казахского народа, его национального самосознания. Почитание старших отражалось в мельчайших потребностях быта: «Не садись первым за стол», «Не прикасайся к еде, пока это не сделают старшие», «Лучший кусок отцу-кормильцу», «Не болтай в присутствии старших», «Не садись на почетное место» и т.д. Казахские обычаи и традиции способствовали сохранению и укреплению семьи, усиливали гармонию брачных уз.

Известно, что этнокультурные ценности имеют мощный воспитательный потенциал, являются базой формирования духовно-нравственных ценностных ориентаций личности. На более высоких ступенях развития общества, в связи с образованием этноса, нации, их характер структурируется, обогащается общечеловеческими и национальными особенностями. Так как ценности национальной культуры представляют часть общероссийской, казахстанской, и общечеловеческой культуры, то их изучение необходимо вести во взаимосвязи с различными ответвлениями мировой культуры. На наш взгляд, к наиболее действенным методам этнопедагогизации формирования личности необходимо

отнести создание специальной образовательной среды, личный пример воспитателя, использование народного идеала, изучение национальных традиций, ритуалов и обрядов и, конечно же, язык.

Для чеченского ребенка постижение традиционных норм общения начиналось с усвоения разнообразных форм выражения вежливости по отношению к старшим членам семьи, женщине, ровесникам, младшим. В работе рассмотрена система взаимоотношений «старший — младший» в чеченской семье, подразумевающая не только подчинение младших старшим по возрасту, но и заботу старших о младших.

Чеченский народ, как и каждый народ, имеет свою самобытную нравственную культуру и богатую духовную историю. Именно они позволили в процессе исторического развития выработать свое представление об идеальном члене общества — собирательный образ, включающий все лучшее и ценное, что выработано этносом веками. У чеченцев таким идеалом мужчины, живущим по древнему этическому кодексу «Къонахалла», является «къонах». Основопологающими категориями ценностей системы чеченской этики и данного кодекса являются *«адамалла — человечность, гуманность»*, *«нийсо — справедливость»*, *«цIано — духовная чистота»*, *«овздангалла — нравственность»*, *«ларам — почтительность, уважение»*, *«сий — честь»*, *«собар — выдержка, терпение»*.

В основе кодекса — культ «къонаха», достойного мужа, главным смыслом жизни и деятельности которого является служение народу, обществу и Отчизне. Понятие «къонах» переводится как русский язык как «сын народа». Его поведение, образ жизни, отношения с людьми жестко регламентированы. Данное понятие всегда выступало синонимом чести, мужества и благородства. Не случайно у чеченцев бытует мнение, что самое трудное на свете быть «къонахом», еще труднее — оставаться им на протяжении всей жизни. О сложности и многогранности нравственных устоев чеченцев говорит существующая иерархическая структура понятия «мужчины», имеющая восемь ступеней [16; 165].

В нашем исследовании проанализированы существующие у чеченцев строгие правила межличностного общения, регламентированные в зависимости от возраста и социального статуса общающихся (старший–младший, дети–родители, брат–сестра, сверстник–сверстник). В них много условностей и запретов, частично выраженных посредством нравственной категории «эвхъазалла» — мощного регулятора межличностного общения. Понятие «эвхъазалла» — нарушение норм, правил и запретов (этических, нравственных и социальных). Чтобы дать более полное представление данной нравственной категории в работе представлено и проанализировано семантическое поле концепта «эвхъазалла» — *керт эвхъаза йоккху ахь, божарица эвхъаза ю и йол, вовшарица эвхъаза ваьлла и шигь, зударица эвхъаза ву иза, йолаца эвхъаза ваьлла иза, доьзалехь юкъ эвхъаза ялла, герзаца овхъаза ваьлла иза*. Всякое отступление от правил в межличностном общении всегда негативно воспринималось окружающими и обществом, заслуживало порицания: *«тIех эвхъаза ву иза, лела ца хеа цунна»* (ведешь чересчур развязно, непозволительно свободно разговариваешь, противопоставляешь себя обществу). При этом крайне важны были тон, тембр голоса, сделанный акцент. В данном случае «эвхъаза и эвхъазалла» выступают как нравственные категории, характеризующие ограничения, связанные с манерой общения. Особенно ярко их действие проявляется в семейном общении. В чеченских семьях не принято, чтобы свекор выражал недовольство или делал замечания невестке. Она, в свою очередь, должна относиться с глубоким почтением и уважением к нему, стараться предугадать его желания и ни при каких условиях не перечить ему. Если в силу каких-то причин свекор выражал недовольство поведением невестки, а она в ответ возражала или противоречила ему, то считалось, что они оба переступили границу дозволенного в межличностном общении («юкъ эвхъазалла или эвхъазалла юкъа еана царна»). Приведенные примеры позволяют заключить, что вся культура воспитания чеченцев ориентирована на формирование личности с внутренней позицией невосприимчивости («эвхъазалла»), т.е. личности, ориентированной на соблюдение жестких правил и норм межличностного общения, поведения в обществе, семье и кругу друзей [16; 164].

По содержанию и целям чеченский фольклор можно разделить на героико-исторический эпос (илли), лирические песни, назмы (песни религиозного содержания), лирико-эпические (узамаш) песни, баллады, пословицы и поговорки и т. д.

В чеченском героико-историческом эпосе (илли) народом создан образ турпала — смелого, уважительного, спокойного и благородного героя, обладающего силой воли, которому присущи толерантность и гуманность в поступках и суждениях (все эти характеристики чеченцы объединяют в одно понятие «яхь», не имеющее аналога в русском языке). Понятие «яхь» намного шире, чем понятия «благородство» или «дух соперничества», оно охватывает практически все сферы жизни чеченца. «Яхь» — это нравственная категория, которая является движущей силой, мотивом к благородным

поступкам. С самого раннего детства ребенку прививают мысль о том, что он должен стать самым смелым, самым мужественным, самым благородным и самым терпимым, т.е. воспитывают его в стремлении к совершенству. Подобная совершенная личность, обладая необходимыми внутренними силами и мотивами, представляет собой «яхь». Именно эта черта характера заставляет чеченца делать добрые дела, совершать обдуманные поступки, думать о бедных и обездоленных; защищать, если это необходимо, не только свою страну, но и село, дом от неприятеля; быть великодушным, заботливым и внимательным к окружающим. Всю свою жизнь чеченец-мужчина стремится к идеалу мужчины — кьонах, Каждый мальчик, с детских лет понимая, что данное приближение может быть бесконечным, не сворачивает с выбранного пути, идет к достижению поставленной им цели. Так как конечные цели различны, то и степень приближения к идеалу у каждого своя.

Как известно, важным средством нравственного воспитания любого народа являются пословицы и поговорки. Анализ закономерностей функционирования назидательных высказываний в них подтверждает данный факт. Пословицы – один из фольклорных жанров, афористически сжатые, грамматически и логически законченные изречения с поучительным смыслом в ритмической организационной форме, для них характерны образность и неповторимый колорит. Рассмотрим некоторые чеченские пословицы и поговорки. «Орел рождается только в горах», «Если к тебе пришла беда, подними голову, если к людям – опусти», «Доброе слово – что лето, злое слово – зимняя стужа». Использование подобных выражений — неоценимая помощь в вопросах формировании толерантности и межличностных отношений в обществе. Поговорки играют роль неких средств реагирования на ситуацию, служат аргументом, агитацией, формой санкции или поощрения: «Хьекъал долчу стеган дош доца хуьлу» (У умного – разговор короткий), «Хумахаар боккха ницкъ бу» (Знание – сила), «Дикачу дашо лам бухбаьккхина» (Доброе слово гору сдвигает), «Генарчу йиши – вешал гергара лулахо тоьлу» (Лучше сосед рядом, чем родич вдали, «Шен ненан мотт ца хууш верг – нана йоцу боб ер ду» (Человек, не знающий родного языка, сирота). При формировании трудолюбия у ребенка народная педагогика опиралась на бытовые пословицы и поговорки: «Сискал ша хьуна йог'лур яц» (Хлеб сам не приходит), часто использовала сгустки мудрости, имеющие отношение к нравственно-философским коллизиям жизни «Умного и вода не унесла, и огонь не сжег», «Скверная ворона скверно каркает», «Руками делай, а головой думай», «Снисходительность дополняет щедрость», «Прощающий – благороден». Подобные факты описаны в монографии З.Б. Цаллаговой «Этнопедагогическая афористика». В унисон чеченской пословице «Воспитанный человек и дома ест как в гостях» звучат слова А.П.Берже: «Чеченец умерен в пище, способен переносить лишения» [1; 121].

Использование пословиц, поговорок в системе современного школьного образования повысит, по нашему убеждению, эффективность этнопедагогизации формирования личности — процесс, направленный на формирование личности, ориентированной на сохранение и воспроизводство ценностей национальной культуры в творческой жизнедеятельности, способной к культурному саморазвитию, культурно-нравственной регуляции поведения.

Таким образом, этнопедагогизация — процесс, направленный на формирование этнокультурной личности. Обосновано предположение о том, что этнокультура и язык, являясь фундаментом, основой данного процесса, играют в нем функционально разные роли. Если этнокультура — сокровищница материальных и духовных ценностей этноса, на которых формируется этнокультурная личность, то язык — средство приобщения ее к этим ценностям; являясь душой народа, он носитель и составная часть его духовной культуры. Как показал анализ содержания этнокультуры народов, понимать, уважать и ценить культуру других народов способна только личность, умеющая любить и ценить родную культуру.

Список литературы

- 1 Мухтарова Ш.М. Становление и развитие этнического компонента в содержании высшего педагогического образования Казахстана в 30-е года XX века // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2009. — № 4 (56). — С. 169–174.
- 2 Волков Г.Н. Этнопедагогика. — Чебоксары, 1974. — 362 с.
- 3 Ялалов Ф.Г. Этнодидактика: моногр. — М.: ГИЦ ВЛАДОС, 2002. — 151 с.
- 4 Лебедева Н. Введение в этническую и кросс-культурную психологию: учеб. пособие. — М.: Ключ-С, 1999. — 244 с.
- 5 Бережнова Л.Н. Этнопедагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. /Л.Н. Бережнова, И.Л. Набоков, В.И. Щеглов. — М.: Академия, 2007. — 233 с.

- 6 Волков Г.Н. Универсализм этнопедагогика (дисперсная этнопедагогика) // Этнопедагогика в системе образования: опыт, проблемы и перспективы: матер. междунар. науч.-практ. конф. — Атырау, 2005. — С. 7–12.
- 7 Нигматов З.Г. Плюралистический подход к этнопедагогическим исследованиям // Теория и практика физической культуры. — 1999. — № 8. — С. 22–23.
- 8 Матис В.И. Педагогика межнационального общения: учеб. пособие. — Барнаул: Изд-во БГПУ, 2003. — 510 с.
- 9 Мухтарова Ш.М. Этнокультурное образование будущих педагогов: поиск и решение проблемы: моногр. — Караганда: Санат, 2008. — 390 с.
- 10 Мусханова И.В. О семейном воспитании чеченцев как социально-педагогическом феномене // Вестн. Моск. гос. областного ун-та. — 2011. — № 3. — С. 86–92.
- 11 Кодар А. Степное знание (Очерки по культурологии). — Астана, 2002. — 205 с.
- 12 Крысько В.Г. Психология и педагогика в схемах и таблицах. — Минск: Харвест, — М. АСТ, 2000. — 384 с.
- 13 Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. — Л.: Гидрометеиздат, 1990. — 604 с.
- 14 Суханов И.В. Обычаи, традиции и преемственность поколений. — М.: Политиздат, 1976. — 216 с.
- 15 Нурланова К. Символика мира в традиционном искусстве казахов // Кочевники. Эстетика: познание мира традиционным казахским искусством. — Алматы: Ғылым, 1993. — С. 213–214.
- 16 Мусханова И.В. Кодекс чести «Къонахалла» в контексте культуры воспитания чеченцев // Вестн. АН ЧР. — 2012. — № 2. — С. 160–167.

Ш.М. Мухтарова, И.В. Мусханова

Қазақ және шешен халықтары дәстүрлеріндегі тұлғаны тәрбиелеудің этнопедагогикалық аспектілері

Мақалада қазақ және шешен халықтарының тәрбиелеу дәстүрінің этнопедагогикалық аспектілері ашылды. Осы халықтардың салт-дәстүрлерін салыстырмалы талдау оның жалпы адамзаттық негіздерге салынған «жалпы – ерекше» диалектикасын анықтайды. Халықтардың педагогикалық ерекшеліктері, өзгешелігі әлемдік мұралар жүйесіндегі этникалық мәдениеттердің құндылығын көрсетеді. Авторлар этнопедагогикаландыру тұлғаның этномәдениеттілігін қалыптастыруға бағытталғандығын, этномәдениет пен тіл осы процестің негізі бола отырып, әр түрлі жеке қызметке ие екендігін дәлелдеген.

Sh.M. Mukhtarova, I.V. Muskhanova

Ethnopedagogical aspects of education of the personality in traditions of the kazakh and chechen people

Authors of article disclose ethnopedagogical aspects of education in traditions of the Kazakh and Chechen people. The comparative analysis of traditions of these people leads to the conclusion about its universal bases constructed on dialectics «the general – special». The originality of pedagogical features of the people emphasizes the value of ethnic cultures in system of world heritage. In article it is shown that an ethnopedagogization – the process directed to formation of the ethnocultural personality the assumption that the ethnoculture and language, being the base, a basis of this process, play in it functionally different roles is proved.

References

- 1 Mukhtarova Sh.M. *Bulletin of the Karaganda University, Pedagogics series*, 2009, 4 (56), p. 169–174.
- 2 Volkov G.N. *Etnopedagogik's*, Cheboksary, 1974, 362 p.
- 3 Yalalov F.G. *Ethnodidactics. Monograph*, Moscow: GITs VLADOS, 2002, 151 p.
- 4 Lebedeva N. *Introduction in ethnic and cross-cultural psychology*, education guidance, Moscow: A key-With, 1999, 224 p.
- 5 Berezhnova L.N. *Ethnopedagogics: the education guidance for student higher studies precept*, / L.N. Berezhnova, I.L. Nabok, V.I. Shcheglov, Moscow: Academy, 2007, 233 p.
- 6 Volkov G.N. *Ethnopedagogics in an education system: experience, problems and prospects: mater. the international scientific practical conf.*, Atyrau, 2005, p. 7–12.
- 7 Nigmatov Z.G. *Theory and practice of physical culture*, 1999, 8, p. 22–23.

- 8 Mathis V.I. *Pedagogics of international communication: studies. the settlemen*, Barnaul, 2003, 510 p.
- 9 Mukhtarova Sh.M. *Ethnocultural education of future teachers: search and problem resolution*, monograph, Karaganda: Sanat, 2008, 390 p.
- 10 Muskhanova I.V. *Bull. of the Moscow State Regional University*, 2011, 3, p. 86–92.
- 11 Kodar A. *Steppe knowledge* (Sketches on cultural science), Astana, 2002, 205 p.
- 12 Krysko V.G. *Psychology and pedagogics in schemes and tables*, Minsk: Harvest; Moscow: ACT, 2000, 384 p.
- 13 Gumilev L.N. *Ethnogenesis and the biosphere of Earth*, Leningrad, 1990, 604 p.
- 14 Sukhanov I.V. *Customs, traditions and succession of generations*, Moscow: Politizdat, 1976, 216 p.
- 15 Nurlanova K. *Nomads. Esthetics: knowledge of the world traditional Kazakh art*, Almaty: Gylym, 1993, p. 213–214.
- 16 Muskhanova I.V. *Bul. of AN of ChR*, 2012, 2, p. 160–167.

Л.Р. Золотарева¹, С.А. Лебедев²¹Карагандинский государственный университет им.Е.А.Букетова²Карагандинский государственный технический университет
(E-mail: zolotareva-larisa@yandex.ru)

Теоретическое и практическое осмысление современного дизайна

В статье рассмотрено содержательное наполнение первого академического учебного пособия «Современный дизайн» в дизайн-образовании Казахстана. Проанализированы актуальные проблемы современного дизайна во взаимосвязи с постмодернистской архитектурой. Материал охватывает период с конца XIX, XX – начала XXI вв. Учебное издание содержит тридцать разделов, каждый из которых написан по логической структуре: теоретический материал, контрольные вопросы, задания для самостоятельной творческой работы студентов, основная и дополнительная литература.

Ключевые слова: дизайн-образование, методы исследования, современный дизайн, современная архитектура, психологическая проблематика архитектурной среды, ключевые фигуры, артефакты современного дизайна.

В связи с открытием в Казахстане в 1990-х гг. новых учебных заведений и факультетов, готовящих дизайнеров, потребность в соответствующих учебных материалах встала очень остро; назрела настоятельная необходимость в создании новых учебников и учебных пособий для вузов Казахстана. Этим обуславливается современность и дизайнерско-образовательная целесообразность учебного пособия «Современный дизайн».

Актуальность учебного пособия несомненна в связи с недостаточностью современных учебных пособий и учебников для вузов Казахстана в сфере дизайн-образования. Его содержание соответствует Государственному общеобязательному стандарту МОН РК.

При наличии общей структуры исторического дискурса у каждого преподавателя-исследователя свое видение. Поэтому и предлагаемое учебное пособие не охватывает все проблемы. Это лишь некоторый итог работы авторов как исследователей-преподавателей двух ведущих вузов Казахстана: Карагандинского государственного университета им. Е.А. Букетова — кафедры изобразительного искусства и дизайна и Карагандинского государственного технического университета — архитектурно-строительного факультета, кафедры архитектуры, дизайна и прикладной механики.

Учебное пособие «Современный дизайн» соединяет в себе системность специального учебного курса и качество научного исследования и в какой-то мере отвечает жанру учебника-хрестоматии [1].

Материал охватывает период с конца XIX, XX – начала XXI вв. Соответствует типовой программе по дисциплине «Современный дизайн» для специальности 5В042100 «Дизайн», которая предлагает два модуля теоретического курса лекций по дисциплине [2].

В настоящем учебном пособии авторы синтезируют два модуля, указанные в типовой программе, выделяя наиболее актуальное; вместе с тем вносят свое видение, дополняя содержание пособия самыми насущными и своевременными темами современного дизайна, объединяя их с проблемами постмодернистской архитектуры. Это важно и значимо, так как развитие современного дизайна невозможно без развития современной архитектуры.

Учебное издание содержит введение, тридцать разделов, список рекомендуемой литературы, приложения, иллюстрации.

Основное содержание книги включает разделы:

- Эволюция железных и чугунных конструкций, современные конструкции.
- Появление железобетона и его влияние на архитектуру и дизайн.
- Развитие каркасных зданий и сооружений, современное каркасное домостроение.
- Концептуальная составляющая стиля модерн, национальные школы европейского модерна.
- Американский модерн.
- Региональные течения скандинавского модерна.
- Модерн в России.
- Модерн в Казахстане.

- Основные стили и течения в архитектуре и дизайне XX – начала XXI века. Конструктивизм. Русский авангард. Супрематизм К.Малевича. Архитектоны и планиты. Универсальная творческая деятельность Э.Лисицкого.
- Ар деко.
- Постмодернизм.
- Группа «Мемфис».
- Швейцарская школа. Калифорнийская новая волна. Современный графический дизайн.
- Предметный дизайн. Внимание к свойствам материала.
- Развитие новых возможностей в современной архитектуре.
- Архитектура как зрелище.
- Музеи современного искусства.
- Антиархитектура и зеркальная архитектура. Архитектура зеркальных фасадов.
- Динамическая архитектура.
- Проектная футурология.
- Проектная аркология.
- Минимализм в архитектуре и дизайне.
- Хай-тек в архитектуре и дизайне.
- Деконструктивизм в архитектуре и дизайне.
- Психологическая проблематика архитектурной среды.
- Органический дизайн. Биоморфизм.
- Дизайн и экология. Экодизайн.
- Кинетическое искусство.
- Ключевые фигуры в мире архитектуры и дизайна.

Каждый раздел написан по логической структуре: теоретический материал, контрольные вопросы, задания для самостоятельной творческой работы студентов, основная и дополнительная литература.

Приводим в качестве примера структурное решение раздела.

Тема. Основные стили и течения в архитектуре и дизайне XX – начала XXI века. Конструктивизм. Русский авангард. Супрематизм К.Малевича. Архитектоны и планиты. Универсальная творческая деятельность Э. Лисицкого.

Контрольные вопросы:

1. Конструктивизм.
2. Русский авангард.
3. Страницы творческой биографии К.Малевича.
4. От кубизма и футуризма — к супрематизму.
5. Черный квадрат как «нуль форм». Супрематизм как «новый реализм».
6. Архитектоны и планиты.
7. Малевич и интернациональный стиль в архитектуре.
8. Лазарь Хидекель — художник-супрематист и создатель архитектурного супрематизма.
9. Супрематическая архитектура русского авангарда.
10. Проуны Э. Лисицкого.
11. Русский авангард и современная архитектура. Кампус «Сколково».

Задания для самостоятельной творческой работы:

Задание 1. Реферат с ил.: Русский конструктивизм 1920-х годов и его значимость в аспекте современности; Объединение УНОВИС; Русский авангард 1920 годов.

Задание 2. Слайд-презентации: Лазарь Хидекель — художник-супрематист и создатель архитектурного супрематизма; Супрематизм К.Малевича; Архитектоны, планиты К.Малевича; Эль Лисицкий — мастер выставочного дизайна, фотомонтажа, художник, график.

Задание 3. Исследовательская работа: Дипломный проект Захи Хадид «Тектоник Казимира Малевича» (1977); Идея супрематизма в архитектуре, дизайне, стенографии.

Задание 4. Коллективная слайд-презентация: Кампус «Сколково».

Задание 5. Практическая творческая работа (в любой технике): Эрик ван Эгераат «Русский авангард».

*Основная литература**Дополнительная литература**Источники на электронных носителях. Интернет-источники*

В закономерной последовательности излагаются проблемы: эволюция железных и чугунных конструкций, современные конструкции; первые железные и чугунные конструкции; купол Шведлера; «Висячие покрытия» В.Г. Шухова; «Геодезический купол» Р.Б. Фуллера; появление железобетона и его влияние на архитектуру и дизайн. Гиперболоидные конструкции В.Г.Шухова впоследствии использовали многие великие архитекторы: Антонио Гауди (Гиперболические детали фасада Саграда Фамилия), Ле Корбюзье, Оскар Нимейер (Гиперболический собор в Бразилиа). Гиперболоидные башни Шухова востребованы и в настоящее время: в 1963 г. в порту города Кобе в Японии была построена 108-метровая гиперболоидная башня (Kobe Port Tower); в 1968 г. в Чехии по проекту архитектора Карела Хубачека была возведена гиперболоидная башня «Йештед» высотой 100 метров; в 2003 г. была создана гиперболоидная башня в Цюрихе, авторы башни — архитекторы Даниэль Рот и Александр Ком. Идеи гиперболоидных конструкций башен Шухова известный архитектор Михаил Посохин предложил использовать при проектировании новых небоскрёбов в деловом центре «Москва-Сити». Французский архитектор Огюст Перре одним из первых применил железобетонные каркасные конструкции, промышленные методы и стандартизацию строительства при реконструкции Гавра (1947 – 1964). Центр города Гавр, почти полностью разрушенный во время Второй мировой войны и восстановленный под руководством О. Перре, в 2005 г. был объявлен объектом Всемирного наследия ЮНЕСКО.

Рассматривается краткая история развития каркасных зданий и сооружений. Япония известна старинными каркасными «мобилями», которые характерны для японского жилого дома. В Европе каркасное домостроение стало стремительно развиваться в период Средневековья. В XV в. благодаря каркасным технологиям в Германии появились фахверки, которые стали очень популярными в Европе, особенно в северной части (от Британии до Польши). В Новом свете первые каркасные дома появились в XVIII в. Но настоящее признание и популярность они получили спустя почти двести лет: в США в 30-х годах XX в.; в Канаде после окончания Второй мировой войны, когда страну затопил поток эмигрантов, срочно нуждавшихся в дешёвом жилье. В XX в. этот стиль переживает новый расцвет благодаря эффекту натуральности и экологичности строительных материалов.

Каркасное домостроение — отличный выбор современного человека, гармоничное сочетание цены и качества.

Ввиду актуальности в современной архитектуре и дизайне анализируются концептуальная составляющая стиля модерн, национальные школы модерна Европы на примере ключевых фигур и приоритетных артефактов. Ар нуво — название универсального стиля в дизайне, возникшего в Европе в конце 1880-х гг. во времена, когда художники, дизайнеры и архитекторы искали нечто новое, на чем можно было основывать свою работу: В.Орта, Ч.Р.Макинтош, Ван де Велде и другие. Альфонс Мария Муха — один из наиболее известных представителей стиля ар нуво. Им созданы рекламные плакаты для Сары Бернар, дизайн шрифта в стиле ар нуво; по эскизам А.Мухи выполнены украшения Жоржем Фуке. Одним из ярких представителей флорального модерна стал французский архитектор Эктор Гимар, создавший свой особый, так называемый «стиль Гимар», или «стиль метро», в архитектуре. Югендстиль был немецкой и скандинавской разновидностью модерна, доминировавшего в искусстве 1890-х гг. Дизайнеры югендстиля считали использование природных форм способом реформирования в дизайне и социуме. Германская и скандинавская разновидность ар нуво, созданная под влиянием местных традиций, отличалась простотой форм и современностью, использованием природных форм. В контекст исследования вплетается творческая биография Генриха Фогелера — немецкого художника и философа, представителя немецкого югендстиля, автора иллюстраций к сказке братьев Гримм «Иоринда и Иорингель».

В Германии и Австрии была организована группа художников — Сецессион, которая отказалась от традиций академического искусства, стремясь к выработке собственного стиля в творчестве. Самым влиятельным стал венский Сецессион, или Ассоциация австрийских художников, основанный в 1897 г. группой художников и архитекторов, вышедших из состава венской Академии искусств. Несмотря на то, что большинство участников Сецессиона были художниками (Густав Климт, Карл Молл и др.) и архитекторами (Йозеф Мария Ольбрих, Коломан Мозер, Йозеф Франц Мария Хофман), некоторые его члены занимались также керамикой, дизайном мебели и работой по металлу. Созданная с целью сблизить между собой архитектуру и декоративное искусство Ассоциация начала

выпуск плакатов, репродукций, рисунков, стекла, керамики, изделий из металла и текстиля. Сецессионисты выпускали собственный журнал «Священная весна». Й. Ольбрих выстроил памятник модерну — выставочный зал Сецессиона с куполом-шаром из золотых листьев.

Модерн-стайл в Англии представлял Обри Винсент Бёрдслей — известный английский художник-график, иллюстратор, декоратор, музыкант, поэт, «гений миниатюры». О. Бёрдслей исполнил иллюстрации к рассказу Эдгара По «Чёрный кот» (Чёрная накидка), к книге О. Уайльда «Саломея».

Антонио Гауди-и-Корнет — испанский архитектор, чье творчество ознаменовало высший расцвет испанского (каталонского) модерниссимо. Гауди создал свой собственный неповторимый стиль, близкий модерну, при этом в его творчестве присутствуют элементы многих различных стилей. В причудливых по формам постройках Гауди смело изогнутые объёмы и конструктивные новшества (параболические арки, наклонные опоры, облегчённые своды) создают эффект фантастических, как бы вылепленных от руки, криволинейных форм (Дом Батльо. Барселона; Саграда Фамилия, или Икупительный храм Святого Семейства, и др.).

Либерти — национальная ветвь модерна в Италии — сложился, получил развитие в Милане и достиг своего расцвета в первое десятилетие XX в. (до 1914 г.). Милан часто называют итальянской столицей либерти, вместе с Турин и Палермо. В 1906 г. Милан являлся принимающим городом для Всемирной выставки (Экспо-1906), что явилось прекрасной возможностью продемонстрировать прогресс, достигнутый в Италии. Для Всемирной выставки был создан в стиле либерти Миланский аквариум, сохранившийся до настоящего времени. Преобладающими деталями во внешнем облике Аквариума являются гиперболические элементы — лепнина и рельефные изображения.

Американский модерн — название одного из направлений ар деко, существовавшего в 1920–1930 гг. Луис Комфорт Тиффани — художник и дизайнер, представитель американского модерна. Международное признание Тиффани принесли его изысканные изделия из стекла: витражи, абажуры, бижутерия. Изобретенный им способ соединения небольших кусочков стекла с помощью медной фольги, а также новые виды созданных им стекол произвели революцию в художественном стеклоделии. А техника Тиффани стала самой распространенной во всем мире для создания витражей, ламповых абажуров и других произведений декоративно-прикладного искусства из цветного стекла. Американский модерн славился своей приверженностью ко всему новому — от материалов до технологий.

Скандинавский модерн — одно из направлений стиля модерн — возник в 1930-х гг. Для него характерна мебель из светлого дерева, строгие линии, простые скульптурные формы; часто ее украшают яркие цветовые акценты, но в очень умеренном количестве: шведский, датский и финский модерн; «еловый стиль» в Швейцарии. По настоящее время скандинавский модерн остается ведущим стилем домашнего дизайна в Скандинавии и по всему миру.

Специфика модерна в России — восхождение мастеров модерна к историческим прообразам, к духовной традиции и «культурной памяти» нации. Художественно-эстетические признаки модерна: эстетическая трансформация народного искусства, влюбленность в органические формы природы и одновременно стилизация как основополагающее понятие для модерна (на «русские» темы и темы «готики»); тяготение к крупной монументальной форме, стремление к синтетическому началу, к стиранию границ между действительностью и фантазией; воздействие на процесс формообразования в архитектуре системы художественных принципов изобразительного искусства и прикладных искусств. Сверхзадача модерна — синтез искусств с жизнью; «приладиться прямо к жизни и создать для современного человека обстановку» (С. Дягилев). Ф.О. Шехтель, Л.Н. Кекушев — крупнейшие представители зодчества московского модерна. В Петербурге распространился северный модерн, родственник архитектурным традициям скандинавских стран; его отличает подчеркнутая строгость отделки. Наиболее видными представителями северного модерна были Ф.И. Лидваль, А.И. фон Гоген, Н.В. Васильев, П.Ю. Сюзор, Г.В. Барановский.

В рамках модерна получила большое распространение книжная журнальная графика: Обри Бёрдслей в Англии, Томас Теодор Хайне в Германии, Феликс Валлотон в Швейцарии, члены групп «Мир искусства» и «Голубая роза» в России. Авторами афиш и плакатов, ставших значительным явлением в изобразительном искусстве и графическом дизайне, были Анри де Тулуз-Лотрек и Эмиль Грассе во Франции, Альфонс Муха в Чехии. Распространению идей и новаций модерна в области форм и декора способствовали журналы «Мир искусства», «Золотое руно» в России. В декоративно-прикладном искусстве особенно ярко проявились аналогии живого и неживого, реальности и фантазии: керамика Антонио Гауди, стекло Луиса Тиффани и Эмиля Галле, ювелирные украшения Рене

Лалика, металлические решетки Парижского метро Эктора Гимара, изделия фирмы «Фаберже» в России. В конце эволюции модерна декоративная орнаментальность стала уступать место функциональному, конструктивному, «пуристскому» началу — в постройках и дизайне Отто Вагнера, Йозефа Хофмана и Адольфа Лооса в Австрии, Петера Беренса в Германии, Огюста Перре во Франции.

Особенности архитектуры модерна в Казахстане. Первое направление: здания выполнены в духе «модернизированной» классики, т. е. неоклассицизма с отдельными элементами модерна. Одной из ярких работ зодчих конца XIX в. остается жилой дом купца Янгуразова («Дом невесты») в Петропавловске (имена архитекторов неизвестны). Второе направление проявлялось в зданиях в стиле модерн, обращенном к традициям средневекового искусства. Примером могут служить бывший кинотеатр «Эхо» (затем «Октябрь», 1909–1911 гг. в Усть-Каменогорске), дом купца Юзефовича в Петропавловске, 1895 (1909), а также дом купца Зайцева в Павлодаре (1897). Третье направление не имело прецедентов в прошлом; это так называемый «чистый модерн», обновленный: здание Романовского училища (архитектор С.А. Гравильщиков, 1915) принадлежит к числу дореволюционных памятников Петропавловска. Четвертое направление модерна отражает первые попытки создания национального стиля, который прослеживается в зданиях, выполненных в так называемом «кирпичном» стиле, наглядным примером которого служит дом купца Моисеева в Акмоле (архитектор А. Павлович, 1914–1918 гг.) (ныне поликлиника по улице Сакко и Ванцетти, 40). Ряд жилых домов в Петропавловске также построены в «кирпичном» стиле.

Интересное явление — основные стили и течения в архитектуре и дизайне XX – начала XXI в.: конструктивизм и русский авангард. Конструктивизм формируется в тесном взаимодействии творчества архитекторов и дизайнеров с «левыми» течениями в изобразительном искусстве (супрематизм, кубизм, футуризм). Формально-эстетические поиски К.С.Малевича, В.Е.Татлина, Л.М.Лисицкого, А.М.Родченко возникли на стыке живописи, архитектуры и дизайна.

Заха Хадид — первая женщина-архитектор, получившая высшую архитектурную награду — Притцкеровскую премию (2004), представитель деконструктивизма. В 1977 г. она выполнила дипломный проект «Тектоник Малевича». За основу взяла его архитектуру 1923 г. и трансформировала его в 14-этажный отель, расположенный на мосту Хангерфорд на Темзе. Картина Казимира Малевича «Черный квадрат» послужила прообразом архитектурной концепции «Сколково» архитектора из Великобритании Дэвида Аджайе.

Эрик ван Эгераат — голландский архитектор, в России известен благодаря проектам «Город столиц» в Москва-Сити и «Русский авангард» (2001). Жилой комплекс «Русский авангард» архитектор спроектировал по заказу компании «Капитал Групп» в 2003 г.; это пять двадцатипятиэтажных башен, каждая посвящена великому русскому авангардисту. Одна башня называется «Кандинский», вторая — «Малевич», третья — «Родченко», есть еще «Попова» и «Экстер» (к сожалению, жилой комплекс по сей день остается нереализованным). Эрик ван Эгераат назвал Россию «идеальной средой для архитектора»; стал одним из редких иностранцев, создавших многие свои проекты в России. Он подчеркнуто современен, утверждая, что архитектура должна «отвечать вкусу эпохи».

Образцом универсализма является творческая деятельность Лазаря Марковича Лисицкого (Эля Лисицкого). Работал в нескольких областях искусства, был архитектором, художником, книжным графиком, дизайнером, театральным декоратором, мастером фотомонтажа, оформителем выставок. В каждую из этих областей внес свой вклад, вошел в практику и историю развития искусства первой половины XX в. Его проуны — экспериментальные пространственные композиции из элементарных геометрических форм («проекты утверждения нового»).

Ар деко — стилевое направление, зародившееся во Франции, возникшее в живописи, архитектуре и дизайне в первой половине XX в., буквально переводится как «декоративное искусство». До 1925 г. ар деко был известен также как стиль модерн. Факторы влияния: дягилевские балеты, ацтекские мотивы, египетское искусство, искусство кубистов, конструктивистов, футуристов. Ключевые фигуры: Жак-Эмиль Рульман, Рене-Жюль Лалик, А. М. Кассандр (Адольф Жан-Мари Мурон) и другие.

В дизайне интерьеров и мебели господствовали два направления этого стиля, каждый — с собственными эстетическими ценностями: стиль будуара 1920-х гг., в котором роскошные материалы использовались для создания объектов в экзотическом восточном стиле (мебель Жака Эмиля Рульмана); умеренный модернистский стиль в работах Ле Корбюзье и его последователей. В графике и театральном дизайне известные представители ар деко Робер Делоне и Соня Делоне — одни из создателей орфизма. Художники-орфисты стремились выразить динамику движения и музыкальность ритмов с помощью «закономерностей» взаимопроникновения основных цветов спектра

и взаимопересечения криволинейных поверхностей. Живописным языком концентрических «солнечных кругов» этот стиль выражал тонкости цветовых созвучий. Орфизм повлиял на русскую живопись в 1913–1914 гг. через прямые контакты русских художников с самим Робером Делоне. Его влияние можно увидеть в работах Аристарха Лентулова, Александры Экстер, Георгия Якулова и Александра Богомазова.

В США для стиля ар деко были характерны роскошь, полет воображения, эскапизм — стремление уйти от действительности. Классическими примерами архитектуры ар деко считаются Крайслер-билдинг, Эмпайр-стейт-билдинг и Рокфеллер-центр в Нью-Йорке.

Постмодернизм — направление в искусстве. Его зарождение началось в 1960-х гг., а окончательно оформилось в начале 1980-х гг. Постмодернисты критически отнеслись к достижениям модерна. К началу 1960-х гг. все большее число дизайнеров авангарда начинало восставать против элегантной стилистики модерна. В своей книге «Сложности и противоречия в архитектуре» (1966) Роберт Вентури ставит под сомнение акцент на логику, простоту и порядок, свойственные модерну, и утверждает, что многозначность и противоречивость также заслуживают своего места в искусстве. Вышедший в 1972 г. английский перевод «Мифологии» Роланда Барта вызвал интерес к его теории семиотики и подкрепил убежденность дизайнеров в том, что символизм в архитектуре и искусстве привлекает внимание потребителя на психологическом уровне. С этой целью сторонники движения внедряют в свои работы символизм, метафоричность: Ральф Эрскин — шведский архитектор и инженер-проектировщик: дом-короб, дома-террасы, дом-«зеленая стена», одна из достопримечательностей Японии — жилой «дом-лицо» в Киото, построен архитектором Куми Ямашита в 1970–1974 гг. Метафора — характерное свойство в архитектуре постмодернизма, одно из качеств средств выразительности; заимствуя идеи с помощью образов из круга природы, техники, иной архитектуры, усиливает впечатление от архитектуры.

Использование цвета, декоративных элементов, текстур, заимствование из других стилей и эксцентрические элементы, свойственные работам Этторе Соттасса, группам «Мемфис» и «Студия Алхимия», быстро стали характерными для движения постмодернизма в целом.

В графическом дизайне использование многослойных изображений, коллажей и фотомонтажа впервые применено в рамках кубизма и дадаизма. Дизайнеры признали эстетику модерна не соответствующей условиям жизни постиндустриального общества и начали расширять свой арсенал художественных средств, отказываясь от установленных правил и сочетая между собой мотивы из разных эпох, стилей и культур.

Современный графический дизайн представлен Швейцарской школой и Калифорнийской новой волной. Швейцарская школа оказала значительное влияние на развитие дизайна в Америке 1960–1970-х гг.; тогда же начался триумф этого стиля по всему миру. Это направление, зародившись в Швейцарии и Германии, вскоре вышло за их пределы и стало интернациональным стилем с множеством последователей. Шрифты без засечек, свойственные швейцарской школе, отражали прогрессивный дух эпохи, а выстроенные с математической точностью таблицы и решетки позволяли гармонично структурировать информацию. Ключевые фигуры: Эрнст Келлер, Макс Мидингер, Адриан Фрутигер, Вальтер Хердег и другие. Калифорнийская новая волна — стилевое направление в графическом дизайне постмодернизма, появившееся в конце 1970-х гг. Дизайнеры новой волны черпали вдохновение в живописи, фотографии, кино и рекламе, а также использовали элементы, характерные для швейцарской школы, и «священную решетку» модерна. Ключевые фигуры: Эйприл Грейман, Паула Шер, Ян ван Тоорн. Эйприл Грейман первой стала активно внедрять компьютерные технологии как инструмент дизайна; принесла дизайн «новой волны» в США.

Теоретическое и практическое значение имеет изучение современных направлений дизайна интерьера: минимализм, кантри, французская деревня (Прованс), английская деревня, японский стиль, или сѣин, фен-шуй, шебби-шик, фьюджи, современный бидермейер и др. Аналитический разбор интерьера по составляющим компонентам: пространственная форма, декор, оборудование. Современный стиль интерьера нельзя назвать отдельным течением; это совокупность таких стилей, как хайтек, ар деко, эклектика, минимализм, лофт. Все эти направления по-разному отражают видения людей на быт и комфорт, подчеркивая индивидуальность вкусов, однако общей их чертой являются простота в использовании, легкость восприятия, что и легло в основу создания нового стиля. Лофт, современное стилевое направление в архитектуре, — это новые технологии, новая эстетика, рационализм плюс аскетические тенденции современности. Лофт — направление в архитектуре XX – XXI вв., переоборудованная под жильё, мастерскую или офисное помещение верхняя часть зда-

ния промышленного назначения (фабрики, завода, склада). Направление «лофт» зародилось в 40-х годах XX в. в индустриальных кварталах Нью-Йорка. Именно здесь сосредоточивалась артистическая жизнь Нью-Йорка. Модные художники открывали в лофтах свои галереи и студии. Хрестоматийный пример — «фабрика» Энди Уорхола (1962–1968 гг.), располагавшаяся в Манхэттене на 5-м этаже дома 231 по 47-й улице. Вскоре за оригинальным жильем окончательно закрепился статус элитного. Фабрика Энди Уорхола дала старт тенденции, захлестнувшей всю Америку, а затем и Европу.

Неотъемлемая часть современного интерьера — предметный дизайн, творческая область, задача которой — объединить в единое целое функциональность и эстетику объекта работы. Этим объектом может быть все, что угодно, — светильник, кран, кровать, автомобиль. В предметном дизайне важно найти баланс между внешним видом предмета и тем, как им будет пользоваться человек. Стайлинг — особый тип формально-эстетической модернизации, при которой изменению подвергается исключительно внешний вид изделия, не связанный со сменой функции и не касающийся улучшения его технических или эксплуатационных качеств. Стилизация придает изделию новый, коммерчески выгодный вид. Стайлинг вобрал в себя программу всевозможных изменений формы. Основной тезис книги Раймонда Фернанда Лоуи «Не останавливайся на хорошем» («Never Leave Well Enough Alone») с подзаголовком «Личный опыт промышленного дизайнера от губной помады до локомотива» — уродливое не продается. Суть коммерческого дизайна — в сочетании реальных и выдуманных удобств, понимании психологии покупателя, который с радостью примет новые, еще не испытанные функции и приятные для глаза формы.

Вторую половину курса составляет изучение развития новых возможностей в современной архитектуре. Архитектурная наука, постоянно меняя свои ценностные критерии под влиянием времени, идет по пути создания междисциплинарных комплексных исследований на основе синергетического подхода: архитектурная бионика, архитектурная экология, технологическая архитектура, нелинейная архитектура, дигитальная архитектура, нанотехнологии в архитектуре и строительстве. Мейнстрим нелинейная архитектура состоит из трех относительно самостоятельных творческих концепций (течений): гиперсупрематизм (Заха Хадид); неосупрематизм (Даниэль Либерскинд, Бернард Чуми); сюрреалистическая архитектура–скульптура. Главный принцип концепции «сюрреалистическая архитектура–скульптура» — самодавление художественности над архитектурным началом. Среди разнообразной палитры сюрреалистической архитектуры–скульптуры в качестве ориентира можно остановиться на архитектуре Музея Сальвадора Дали, проект архитектурного бюро ХОК (Сент-Питерсберг, штат Флорида, США). Дигитальная архитектура рассматривается как перспективное направление, приводящее архитектуру в согласие с современной моделью мира как «живого организма», утверждающее новые динамические принципы формообразования и развивающееся в тесном союзе с новейшими технологиями моделирования. Этот термин делает акцент на использование новейших технологий в области цифровой, виртуальной архитектуры. Пионерами нелинейной, дигитальной архитектуры выступили Ф.Гери, П.Эйзенман и более молодые теоретики — Г.Линн, Д.Кипнис, Б.ван Беркель, проводившие исследования в виртуальных лабораториях. Наиболее яркими примерами в первых экспериментальных способах моделирования формы являются здания Музея Гуггенхайма в Бильбао Френка Гери, Аронофф-центра в Цинциннати Питера Эйзенмана, «Дом эмбрион» Грега Линна, Еврейский музей в Берлине Даниэля Либерскинда. Сложившаяся ситуация еще раз подтверждает продуктивность ориентации архитектурной науки на создание междисциплинарных комплексных исследований.

Культура современного общества определяет тенденцию развития архитектуры как огромного зрелищного действия. Можно выделить четыре ведущих формообразующих принципа архитектурного зрелища, проявившиеся в современной архитектуре: принцип «деформации», принцип «ухода от стереотипа», принцип «эпатажа», принцип «сценарности» [3]. Специфическим для зрелищной архитектуры является воздействие на зрителя не только через аудио-визуальные средства, но и через тактильные, обонятельные, осязательные и другие каналы восприятия. Зрелищность архитектуры сегодня является одной из самых ярких характерных черт мировых городов и столиц.

Морфология зрелищности наиболее ярко выражена в архитектуре музеев современного искусства. Центр национального искусства и культуры Жоржа Помпиду (иначе Бобур) со своей вызывающе смелой архитектурой стал частью нашей культуры и нашей цивилизации (архитекторы Ренцо Пьяно, Ричард Роджерс). Один из филиалов Музея Соломона Гуггенхайма (архитектор Ф.Л.Райт, Нью-Йорк)

— музей в Бильбао, Испания, спроектированный Ф.Герри. Архитектор Филип Джонсон назвал его «величайшим зданием нашего времени». Перед музеем находятся две огромные скульптуры, одна из которых — это металлический паук, выполненный скульптором Луизой Буржуа; на террасе музея выставлена другая скульптура — тринадцатиметровый цветочный терьер американского художника Джеффа Кунса. В 1993 г. Тадао Андо получил заказ на проектирование двух музеев: Музея современного искусства в Форт-Уэрте в Техасе и Художественного музея префектуры Хёго в Кобе в Японии. Тейт Модерн (Tate Modern) в Лондоне — один из крупнейших в мире музеев современного искусства. В 2000 г. было открыто новое «отделение» галереи, которое называют галерея Тейт Модерн. Сейчас галерею делят на «новую» часть, т.е. Тейт Модерн, и «старую» — саму галерею Тейт. В коллекции Тейт Модерн находятся картины Марка Ротко (1903–1970) — американского художника, ведущего представителя абстрактного экспрессионизма, одного из создателей живописи «цветового поля». Благодаря оригинальной конструкции здания, имеющей форму огромного, висящего в воздухе глаза, музей Оскара Нимейера в Куритибе, Бразилиа, называют «Музеем глаза», или «Всевидящий глаз». Среди других музеев современного искусства необходимо назвать музей Кампа в Праге, МОМА в Нью-Йорке, музей исламского искусства в Дохе (Катар); здание музея спроектировал Йо Минг Пей (1917, Гуанчжоу) — один из самых знаменитых современных архитекторов. Музей исламского искусства в Дохе — главный музей Катара и крупнейший в своем роде в странах Арабского (Персидского) залива.

Термин «антиархитектура», или «иная» архитектура (деархитектура), впервые был использован в архитектуроведческой науке академиком А.В. Иконниковым, где он рассматривает это явление как протест против архитектуры «современного движения», отход от ее принципов формообразования, эстетических и информационных ценностей и обращение к дизайну, рекламе с целью любыми средствами привлечь внимание потребителей. Пестрая картина альтернатив принципам современной архитектуры в 1970-е гг. дополняется направлением, названным зеркальной архитектурой. Основная характерная черта сооружений, попадающих под это определение, — их эфемеризация, т.е. зависимость здания от постоянно меняющегося контекста. В этом случае архитектурные достоинства сооружения как бы аннулируются и сводятся к простому отражению конкретной среды. Это сближает зеркальную архитектуру с «антиархитектурой». Зеркальные здания стали в определенные моменты растворяться в своем окружении; их назвали «здания-призраки»: музей Бойманса-ван Бёнингена в Роттердаме с зеркальным экстерьером и скульптурой в саду на крыше; цветущий вишневый сад отражается в зеркальных фронтонах туристического кафе в Гифу; гигантские зеркала украшают торцы Павильона в Копенгагене. Зеркальная архитектура становится вовлеченной в процесс смены времен года, дня и ночи, метеорологических изменений. Форма перестает играть роль основы архитектурного образа. Все большее значение приобретают пространственно-визуальные связи между зданием и окружающей средой.

Архитектура будущего должна соответствовать всем требованиям человека и также динамично меняться вместе с ним и его потребностями.

Кинетическая или динамическая архитектура — одно из самых новых и интересных направлений архитектуры будущего. Этот термин можно объяснить как движение объекта или группы объектов под воздействием естественных сил. Если говорить о зданиях, то это значит, что либо все здание, либо отдельные его этажи поворачиваются вокруг собственной оси. Артефакты динамической архитектуры будущего: небоскрёб «Turning Torso» Сантьяго Калатравы в шведском Мальмё, закрученный «торс» 54-этажной башни высотой 190 метров поворачивал фасад на 90 градусов; небоскрёб «Infinity Tower» и башня Кайан в Дубае. Предложения о строительстве вращающихся зданий получали также Париж, Нью-Йорк и Лондон.

В этой связи следует рассмотреть проектную футурологию. Футурология — наука прогнозирования будущего, в том числе путём экстраполяции существующих технологических, экономических или социальных тенденций или предсказания будущих тенденций. Сокращение сельскохозяйственных площадей вызовет появление «вертикальных городов» и высокоплотных мегаструктур нового поколения. В результате мощное техно-антропогенное воздействие на планету и постоянная мировая борьба человечества за выживаемость вследствие глобальных природно-климатических изменений вызовут необходимость удержать экологический баланс и равновесие между городами, природной средой и мировым океаном. Понадобится строить не только экологические убежища, но и многоэтажную сушу с парками и садами над землей, а также гигантские оранжереи под климатическими куполами и вертикальные фермы для сельского хозяйства. Строительство зданий на столбах, в труд-

нодоступных местах горных массивов, морских отмелях позволит осваивать новые малопригодные участки суши, которые раньше не застраивались.

Сопрягается с проектной футурологией и аркология. Аркология — архитектурная концепция, которая была создана Паоло Солери. Название ее является сочетанием слов «архитектура» и «экология», а цель аркологии — не оказывать абсолютно никакого отрицательного воздействия на окружающую среду. В рамках аркологии не предусмотрено строительство единичных домов, а, скорее, целых городов, которые будут находиться в гармонии с природой (экспериментальный «микроарколог» — «Аркосанти» П.Солери). Аркология делает пока только первые шаги, не реализующие в полной мере большинство идей экологического строительства. Впечатлившись идеей аркологии, инвесторы в Абу-Даби планируют построить «Масдар Сити» — экогород под куполом. Изучение данной темы располагает к перекспективному проектированию будущего.

Анализируются стилевые направления высоких технологий: минимализм, хай-тек, деконструктивизм в архитектуре и дизайне. На концепции органической архитектуры, впервые предложенной в конце XIX в. Чарльзом Макинтошем и Фрэнком Ллойдом Райтом, основан органический дизайн. Его основные черты: мягкие извилистые линии, скульптурные формы; холистический подход в дизайне — объект должен вписываться в свое окружение (*холизм*, от греч. — целый, вес); использование как натуральных, так и синтетических материалов, в частности пластика, который легко отливается в органические формы. Ярчайшим артефактом органической архитектуры и дизайна является Сиднейский Дом Оперы датского архитектора Йорга Утцона (1957), получившего за проект Притцкеровскую премию 2003 г. Актуальное стилевое направление XXI в. — биоморфизм, характеризующееся сочетанием природных форм с высокотехнологичными материалами (продолговатые растительные мотивы, природные элементы, перетекающие друг в друга). Биоморфизм — новый и оригинальный стиль; наиболее интересные артефакты: проекты Э. Сааринена — Международный аэропорт им. Джона Кеннеди, каток «Йельский кит» в Нью-Хэйвен в США.

Современные представления о дизайнерской деятельности тесно связаны с экологией. Экодизайн — направление в дизайне, уделяющее ключевое внимание защите окружающей среды на всём протяжении жизненного цикла изделия. В расчёт берутся, в комплексе, все стороны создания, использования и утилизации изделия.

Обратимся к примерам. Зеркальные фасады дематериализуют среду, как бы растворяясь в ней, вносят иллюзорную жизнь: движение облаков, людей, транспорта (район Дефанс, Париж). Гигантские кинетические фонари-скульптуры в центре Роттердама, находящиеся постоянно в движении, формой и светом (в вечернее время) непрерывно изменяют образ пространства, внося в него жизнь. Стальные деревья на одной из центральных улиц города (Гамбург, Германия): создавая свои декоративные композиции в стиле «хай-тек», дизайнер «играет» в образы природных форм: шелест листьев, мерцание воды, движение облаков.

В 2014 г. в канадском Монреале стартовал фестиваль Mosaiculture, который был призван объединить всех любителей садового и ландшафтного дизайна со всего мира. Он представляет собой конкурс на звание лучшего арт-проекта, на котором представлено более 22 тысяч разных видов растений в 30 тематических садах. Наиболее привлекательной частью является выставка так называемых «живых» скульптур из растений, на территории которой разместились 50 лучших работ молодых художников и дизайнеров из 20 стран.

Еще одним направлением в искусстве, дизайне является кинетическое искусство, обыгрывающее эффекты реального движения всего произведения или отдельных его составляющих. Кинетизм основывается на представлении о том, что с помощью света и движения можно создать произведение искусства. Объекты — движущиеся установки, производящие при перемещении интересные сочетания света и тени, иногда звучащие. Эти тщательно сконструированные устройства из металла, стекла или других материалов, соединённые с мигающими световыми устройствами, получили название «мобилей» (Фонтан Тэнгли в Базеле, Швейцария). Приёмы кинетического искусства нашли широкое применение в организации различных выставок, шоу, в оформлении парков и площадей.

Художники-дизайнеры: Флетчер Бентон, Вячеслав Колейчук, Виктор Вазарели, Наум Габо, Александр Колдер, Жан Тэнгли, Тео Янсен, Лин Эмери, Яков Агам, Хулио Ле Парк, Хесус Рафаэль Сото, Николя Шеффер, Такис, Поль Бюри, Энтони Хоу.

Завершает изучение курса тема «Ключевые персоналии в мире архитектуры и дизайна»: лауреаты Притцкеровской премии (1979–2016); известные дизайнеры интерьера, среди них Томас Мальдо-

надо, Карим Рашид, Келли Хоппен, Рон Арад, Том Диксон, Филипп Старк, Этторе Соттсасс и многие другие.

Книга снабжена иллюстрациями. Для самостоятельной работы студентов предлагаются свыше 200 источников рекомендуемой литературы, 250 тестовых заданий, соответствующих ВОУД, контрольные вопросы для экзамена.

«Современный дизайн» — первое академическое учебное издание в казахстанской системе дизайн-образования, предназначенное для бакалавров дизайна широкого профиля, магистрантов, преподавателей.

Список литературы

- 1 Золотарева Л.Р., Лебедев С.А. Современный дизайн: учеб. пособие. — Алматы: Эвера, 2017. — 252 с., ил.
- 2 Современный дизайн: типовая учебная программа по специальности 5В042100 – «Дизайн». — Алматы: РУМС МОН РК, 2013. — С. 7.
- 3 Насырова Е. Морфология зрелищ. — [ЭР] Режим доступа: <http://alexander-loz.livejournal.com/62401.html>

Л.Р. Золотарева, С.А. Лебедев

Қазіргі заманғы дизайнды түсінудегі теориялық және практикалық көзқарас

Мақалада Қазақстанның дизайндық білім беру саласындағы «Қазіргі дизайн» алғашқы академиялық оқу құралы мазмұны қарастырылған. Заманауи постмодернистік сәулет өнерімен байланыстағы қазіргі дизайн өнеріндегі өзекті мәселелер сарапталған. Материал XIX, XX ғ. аяғы – XXI ғ. басы аралығын қамтиды. Оқу құралында отыз тарау бар, әрқайсысы логикалық құрылымға негізделген: теориялық материал, бақылау сұрақтары, студенттердің шығармашылық жеке жұмысына арналған тапсырмалар, негізгі және қосымша әдебиет.

L.R. Zolotareva, S.A. Lebedev

Theoretical and practical understanding of modern design

The article discusses the content of the first academic textbook «Modern design» in design education in Kazakhstan. Analyzed actual problems of modern design in conjunction with post-modern architecture. The material covers the period from the end of XIX, XX – beginning of XXI centuries. The publication includes thirty sections, each of them is written in a logical structure: theoretical material, control questions, tasks for independent creative work for students, the basic and additional literature.

References

- 1 Zolotareva L. R., Lebedev S. A., *Modern design*: tutorial, Almaty: The Evera, 2017, 252 p., ill.
- 2 *Modern design*: a model curriculum on specialty 5B042100 – «Design», Almaty: REMU MES RK, 2013, p. 7.
- 3 Nasyrova E. *Morphology circuses*. [ER]. Access mode: <http://alexander-loz.livejournal.com/62401.htm>

Б.А. Қадырбаева, Б.Қ. Төлбасова

*Абай атындағы Қазақ педагогикалық университеті, Алматы
(E-mail: kbagda@mail.ru)*

Жоғарғы оқу орындарында студенттер білімдерін рейтингтік бағалау ерекшеліктері

Мақалада қазіргі қоғам дамыған елдерінің жоғарғы оқу орындары қоятын талаптарды қанағаттандыратын студенттерді кәсіби біліктілікке машықтандыру үшін оқытуда тапсырмалар түрлері мен оның балл көрсеткішіне сәйкес топтастырылуы нәтижесінде білімді бағалау мәселелері қарастырылған. Білім сапасының сипаттамасы толықтық, тереңдік, шапшаңдық, бірізділік, нақтылық, жалпыламалық, орамдылық, тармақталғандық, жүйелілік, түсініктілік және тиімділік тұрғысынан зерттелген. Студенттердің білімін бағалау үшін білімнің тереңдігі, дағды және икемділік ұғымдарының алатын орны, дағды мен икемділік ұғымдарын ажырата білу маңыздылығы жайлы айтылған.

Кілт сөздер: білім сапасы, біліктілік, дағды, қабілеттілік, білімнің жүйелілігі, жоғарғы оқу орындары, студент, рейтинг, білім.

Ұлт жоспары — Н.Ә. Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы бойынша экономиканың алты негізгі саласы үшін он жоғарғы оқу орнында білікті кадрларды әзірлеу міндеті көтерілген. Аталған міндетті шешу үшін жоғарғы оқу орындарында студенттер білімдерін рейтингтік бағалау сапалы жүргізілуінің алатын орны ерекше.

Педагогика әдебиеттерінде білім сапасы ұғымы оқыту нәтижесінің негізгі сипаттамасы ретінде қарастырылады. Оқыту нәтижесінің сапасы деп меңгерудің толықтық, дұрыстық сияқты кейбір аспектілерін түсінеді. Әдетте, қандай да бір объект-нәрсенің және құбылыстың сапасы болып, оның осы нәрсе екенін көрсететін мәнді, орнықты қасиеттері, сипаттамалары саналады [1].

Білім сапасының сипаттамасы толықтық, тереңдік, шапшаңдық, бірізділік, нақтылық, жалпыламалық, орамдылық, тармақталғандық, жүйелілік, түсініктілік және тиімділік екендігі белгілі.

Білімнің толықтылығы оқу бағдарламасында қарастырылатын объектілердің барлық белгілерін білумен сипатталады. Студенттер білімін бағалауда, алдымен, олардың объектілердің белгілерін бөліп көрсете алуы мен баяндап бере алуы тексеріледі.

«Бағалау» ұғымына Ұлттық энциклопедияда «оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор. Бағалау, көбінесе, баға қоюдың синтездік түрі (1-ден 5-ке дейінгі ранг) арқылы жүзеге асады. Сондай-ақ мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу фактісімен қатар, оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Жоғарғы оқу орындарында бағалау рейтингтік әдіс арқылы жүргізіледі» деген анықтама берілген [2].

«Рейтинг» ұғымы болса нақты объектінің немесе құбылыстың мәні мен маңыздылығын көрсететін сандық немесе реттік индикатор деп түсіндіріледі.

Қазіргі таңда білімді тексеру мен бағалаудың рейтингтік жүйесі кең көлемде қолданыста, өйткені жүйе жоғарғы оқу орындарында меңгерілетін білімді жеке-даралық тексеру құрылымының негізін қалайды. Студенттердің білімін бақылаудың психологиялық және педагогикалық мәні студенттерге дер кезінде көмек көрсету, олардың шығармашылық ізденісіне, қабілетіне сенім білдіру, сонымен қатар бағдарламалық талаптарды нәтижелі етіп орындауға ынталандыру, сапалы еңбекке баулу болып табылады. Білімді бақылаудың рейтингтік жүйесіне Н.А. Васильева, В. Надеяев, Т.С. Куликова, Н.Ю. Коробова, С. Ершиков, В.Е. Сосенко, Г.Н. Юшко, Л.Г. Устинованың ізденістері арналған. Мұндай түбегейлі зерттеулерден қазақстандық әдіскер-ғалымдар да тыс қалған жоқ. Олар оқытудың нәтижелерін тексеруде әрбір студентке жекелеген тапсырмалар берудің барынша тиімді екенін өз еңбектерінде дәлелдеп отыр. Математиканы оқытуда білімді тексеру мен бағалауды тиімді ұйымдастыруды А.Е. Әбілқасымова, А.К. Көбесов, Д.Р. Рахымбек, И.Б. Бекбоев, Л.Т. Исакова,

Е.Ж. Смағұлов, М. Есмұхан, Б.Б. Баймұханов, Е. Медеуов, Ә.К. Қағазбаева, Н.К. Ахметов, Ә.С. Кенеш, Ә.П. Мұстафаев, В.П. Добрица, Б.К. Өтеджанова, Е.А. Тұяковтың кандидаттық зерттеу жұмыстары баяндаған. Онда білімді тексеру мен бағалаудың нақты тәсілдерін қарастырып қана қоймай, студенттердің педагогикалық ой-өрісін кеңейту, оқу қызметін ұйымдастыру түрлері мен әдістерінің жалпы қағидалары айқындалып көрсетілген [3].

Білімнің тереңдігі студенттердің оқу объектісін тұтастай бейнелеуімен, білімдерін басқа білімдермен мәнді байланыстыра білуімен белгілі болады. Байланыстардың анықталуы белгілі бір уақытты қажет етеді, тіптен кейде оқу курсына оқытудағы барлық уақытты қамтуы мүмкін. Білім бағалануының көрсеткіші 50-74 балл аралығында болатын студенттер, әдетте, білімдер арасындағы байланыстарды бірден байқай бермейтіні себепті болады, өйткені олар, біріншіден, параллель немесе тізбекті орналасқан байланыстарды түсіне алмай қалып жатады, екіншіден, ол байланыстарды түсіну үшін жаңа аралық байланыстың болуы қажет етілетіні себеп болады.

Сонымен қатар студенттердің білімін бағалау үшін білімінің тереңдігі, дағды және икемділік ұғымдарының да алатын орны ерекше және дағды ұғымы мен икемділік ұғымдарын ажырата білу маңызды. Білімінің тереңдігі студенттердің білімді, интеллектуалдық дәрежеде меңгерулеріне, практикада қолдана алу дағдылары мен икемділігіне қатысты сипатталады. Икемділік – белгілі бір дағдылар мен білім қорын практикада қолдана алудың көрінісі, білімнің амалға айналуы және амалды жүзеге асырудың де тәсілі. Білімнің икемділігі студенттердің тапсырмаларды орындаудың тиімді нұсқасын табудың жылдамдылығымен және де студенттердің бір тапсырманы бірнеше нұсқамен орындау қабілет-тілігіне де қатысты анықталады.

Білімнің жеделдете меңгерілуі нақты жағдайлар үшін білім мен дағдыны қолдану болса, ал білімнің икемділігі белгілі жағдайлардан ауытқып жаңа тәсілді бұрыннан белгілілері арқылы шығарып алуға қатысты жаңа білік пен дағдыны қалыптастыру болып табылады.

Білімді жалпылауда нақтылы көріністерді ашу мен жалпылама білімдерді нақтылау қабілеттілігі арқылы білімнің нақтылығы мен жалпыламалылығы сипатталады. Білімді жалпылау білімді нақтылау арқылы қарастырылады. Екеуін студенттер бір мезетте қолданған жағдайда нақтылы фактілерді жалпылау дағдысының қалыптасуына, жекеден жалпыға біртіндеп өтуге игі әсерін тигізеді.

Білімнің жалпыланған болуымен қатар жинақталған болуы да маңызды. Студенттерге кей жағдайда білімнің жинақталған түрін қолдану үшін жалпыланған білімді негізге алатын нақты білімдер қажет. Жалпыланған білімдерді нақтылап, оны негіздегеннен кейін студенттердің білімді тереңдете түсуі жеткілікті, ал ол білімді меңгеруді тексергеннен кейін нәтижелі болады.

Білімді тексеру — кең ауқымды ұғым. Оған білімді тексеру жүйесі тексерудің әдіс-тәсілдері, оған қойылатын талаптарды анықтау, ұйымдастыру мен мазмұндық құрылымы сияқты мәселелер қамтылады. Психологиялық-педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде жоғарғы оқу орындары студенттерінің білімдерін тексеру мен бағалаудың практикалық жағдайына талдау жасау білім сапасын бағалауды ұйымдастырудың инновациялық формасы теориялық тұрғыда жеткілікті баяндалғанымен, оны білімді үздіксіз бақылау жүйесінде қолдану деңгейінің практикалық қолданылуы айқындала түсуді қажет ететіні ақиқат.

Студенттердің кез келген оқыту курсына дағды сияқты информатика курсына берілген материалдарды жалпылау қабілеттері әр деңгейлі тапсырмаларды орындауда ортақ тәсілді таба алуымен, сәйкесінше, ортақтан әр түрлі тәсілді байқау қабілеттерінен көрінеді.

Информатика курсына тапсырмаларды орындағанда тапсырмалардың типі басқа болса да, тұжырымдаудың жинақталуы арқылы студенттердің ойлау қабілеті қалыптастырылады. 50–74 балл жинаушы студенттер тапсырмаларды бірнеше рет орындағаннан кейін ғана, ол туралы білімін жалпылай алады. Сондықтан ол студенттерде тұжырымдау, тексеру, түзету әрекеті сирек байқалады. Информатикадан тапсырмаларды орындауда ойлау үдерістерінің жинақталуы бағытының айқындалуы:

- шапшаңдығы (тапсырма шартын оқығаннан кейін бірден жауап беріледі);
- ой қорыту үдерісінде бірнеше буындар қалып қойса да, ойлау үдерісін дұрыс бағытта жүргізе алуы (ойлаудың жоқ буындарында);
- қиындығы, студенттердің ойлау үдерісінің мүмкіндіктерінің толық ашылуын талап етеді.

Білімнің жүйелілігі оның жинақтылығымен анықталады. Студенттердің білімді жүйелі меңгеру деңгейі бағытының көрсеткіштері:

- оқу материалдарының мазмұнын білімдерді өзара байланыстыра меңгертетіндей айқындау;
- оқу материалдарын қайта өзгеше құрып, байланыстырып мазмұндау;
- қажетінше әрекеттерді тізбектей орындауы;
- жаңа байланыстарды өзінше орналастыру, атап айтқанда, біріншіден, меңгерілетін білімдер аралығы, екіншіден, жаңа білімдер мен меңгерілген білімдер аралығы.

Студенттерге білімді жүйелі меңгертуде оқытушыдан білімдерді меңгерту арасындағы байланыстарды біртіндеп жалпылау талап етіледі. Жалпыланған идеялар білімдерді меңгерту аймағында жинақталып жүйеленеді. Әрбір оқыту курсы үшін жүйелеу әр түрлі болады. Білімнің берілуі келесі тізбек бойынша: негізгі ұғым, негізгі ереже, салдар, қосымша анықтамалар берілсе, онда білімнің берілуі жүйеленген деп саналады.

Білімнің берілуінің жүйелілігіне келесі белгілер енеді: бір білімнен кейінгі жаңа білімнің туындауы, бірінің келесі білім үшін негіз болуы. Дегенмен, білім кей жағдайда жүйелі берілгенімен де, бір жүйеге келмеуі мүмкін. Білімнің берілу жүйелілігін анықтауда информатика курсын оқыту объектісі мазмұнының сипаты мен тәсілін, оны студенттердің меңгеру деңгейін ескеру қажет.

Білімнің сапалылығы білімдер арасындағы байланыстарды түсінуімен, елеулі және елеусіз байланыстарды ажырата білу біліктілігімен, осы байланыстардың байқалуы мен жүзеге асырылу механизмін түсінумен, білімдерді меңгеруде қолданатын тәсілі мен оны қолдану үшін негізге алатын принциптерді ұғыну аймағын анықтаумен сипатталады, осы білімнің сапалылығы белгілерін қалыптастыру біртіндеп жүзеге асады. Студенттердің информатикадан білімін бағалауда білімнің сапалылық белгілерінің көрсеткіштерін анықтай білу керек. Білімнің сапалылығының негізгі көрсеткіші критерийіне студенттердің берілген сұраққа оқулықтағы, оқу-әдістемелік кешендегі келтірілген дайын жауап бергені емес, сұраққа жауапты өздігінше тұжырымдап, ой қорытып беруі үшін білімдерді топтау мен жүйелей алуы енеді. Білімнің жүйелілігі мен тереңдігі білімдердің арасындағы байланысқа қатысты болғандықтан, сапалылықтың артуына әсерін тигізеді. Біртұтас теорияда жүйелілік білімнің орнықтылығын анықтайды.

Студенттердің білімді меңгеру орнықтылығы деп ойында ұмытпай сақтау ұзақтығы мен есінде сақтап алуы, білімді толық жүйелілігімен қайталай алуын айтамыз. Білімнің меңгеру орнықтылығы елеулі білімдер жүйесін есте сақтау мен оны қолдану тәсілдерін білуден тұрады. Ұзақ уақыт бойы жоғарғы оқу орындарының оқыту тарихында студенттерге білімді меңгерту орнықтылығы білімді бір немесе бірнеше формада бір мазмұнды қайталап айтқызу арқылы қамтамасыз етіліп келді.

Зерттеу жұмыстарынан қайталап айтқызу білімнің сапалы меңгерілуін барлық уақытта қамтамасыз ете бермейтіндігін, керісінше, білімді жүйелі ұғынып меңгерту, оны талдауға үйрену білімді орнықты меңгеруге септігін тигізетіні белгілі болды және білімнің орнықты меңгерілуін іске асыру арқылы оқытудың тиімділігін арттыруға болады [2].

Дәстүрлі педагогикада студенттер практикалық сабақтарда оқулықтар немесе оқу құралдарда берілген жатығулар арқылы білім алушылардың жаңа ақпаратты қалай меңгергенін анықтау мақсатында жеке студенттермен тақтада алған білімді пысықтау мен бекіту түріндегі жұмыстар жүргізілетін де, меңгерілген тақырыптың мазмұнына үңілдіртіп, тереңірек ойлануды оқытушыдан да, студенттерден де талап етілмейтін. Осының салдары студенттердің өз ісіне сын көзбен қарап, өздеріне талап қою, өз ісіне баға бере алу сияқты қабілеттерінің төмендеуіне әкелді. Олай болса, білімнің орнықты болуы үшін, келешекте нәтижелерге жету үшін кепіл болатын, болашақтағы педагогикалық әрекеттеріне қызмет ететін біліммен қарулану үшін шығармашылықпен немесе инновациялық тұрғыда өздігінен жұмыс жасап, әрекетінің мәнін мейлінше терең ойлануының маңызы зор. Әрекетті орындау алдында ойлану немесе орындалған соң толғану, ой қорыту дұрыс па, әлде, керісінше, алдымен пайымдап алып, содан соң іске асыру дұрыс па, қайсысы тиімді деген сұрақты да туындары сөзсіз. Біздің зерттеулеріміз бойынша, ойлану әрекеттің барлық кезеңдерінде жүзеге асырылуы тиіс. Сол уақытта шешілетін мәселенің мақсат-міндеттеріне сәйкес ойлау жүйесінің деңгейлері де әр түрлі болады. Адамның ойлау жүйесінің деңгейлері көптеген ғалымдарды ойландырғаны анық, солардың бірі – әлемдік деңгейде танымал болған Б. Блум таксономиясы.

Блум таксономиясында білім алу үдерісінің әрекеттер жүйесі қарапайым деңгейден бастап бірте-бірте күрделенетін 6 категорияға жіктелетінін ескерсек, онда қарапайым деңгейде есте сақтау, жаттау, танып білу, еске түсіру әрекеттері, ал одан кейінгі түсіну деңгейінде сол ақпаратты өз сөзімен жеткізе алу сияқты әрекеттермен жалғастырылады. Жаңа ақпаратты бөліктерге бөліп зерттеуден кейін оны өз тәжірибесіне қолдана алу, 1-кестеде көрсетілгендей, күрделі әрекетке ұласады.

**Б. Блум таксономиясындағы ойлаудың 6 негізгі деңгейіне қарай
білім алу үдерісінің әрекеттер жүйесі**

Деңгейлер	Білім алу үдерісінің әрекеттер жүйесі
Тану	Есте сақтау, жаттау, танып білу, еске түсіру
Түсіну	Интерпретация, өз сөзімен мәлімдеу
Қолдану	Тәжірибеде қолдану, жетістікке қолжеткізу үшін мәліметті қолдану
Талдау	Білімді меңгеру мақсатында бірнеше бөліктерге бөлу, оларды зерттеу
Жинақтау	Сөзден немесе объектілерден тиімді нәтиже алу үшін тұтас күйінде қарау
Бағалау	Қарама-қарсылық туғызу, шешім қабылдау, баға беру

Әлемдік білім кеңістігіне ену міндеттеріне қарай болашақ педагогтардың мәдениеттілік құндылықтарын арттырып, өздігінше әрекет ету қабілеттіліктерінің мүмкіндіктерін мейлінше кеңейту қажеттілігін бүгінгі күннің талабымен сәйкестендіру мәселесін шешу тәсілдерін анықтау үшін ол «білім, білік, дағды» қалыптастыру парадигмасының орнына «білім арқылы тұлғаны дамыту» парадигмасын таңдауға әкеледі. Олай болса, жаңа қоғамдық қатынаста құзыреттілігі жоғары, сын тұрғысынан ойлайтын, өзін-өзі жетілдіруге қабілетті, кәсіби біліктілігі жетілген педагог дайындау қажеттілігінен білім беру тұжырымдамасын түбегейлі өзгерту талап етеді.

Қазіргі кезеңдегі оқытудың педагогикалық жаңа үдерісіндегі оқыту тәсілдері студенттердің білімді меңгеру әрекеттерін белсенді етудің, олардың кәсіби мүмкіндіктерін ашып, жеке кәсіби тұлғалық қабілетін жетілдіруді және оны болашақта жүзеге асыруға дайындықты қамтамасыз етеді. Біздің зерттеуіміз бойынша, білімді меңгеру әрекеттерін белсендендіру үшін оқытудың формасы мен студенттердің өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың маңызы зор. Оқытудың формасы мен студенттердің өзіндік іс-әрекетін ұйымдастырудың белсендендіруді қалай жүзеге асыруға болады? деген сұраққа жауап беру үшін студенттердің білімдерінің сапасын және білімінің деңгейін олардың білімді қаншалықты меңгергенін анықтайтын индикаторларды анықтау жеткілікті дер едік.

Оқыту үдерісінде білімнің сапалылығын жүзеге асыратын барлық элементтері бір мезгілде кейде қабаттасып жатады. Студенттердің білімдерінің сапасын және білімінің деңгейін олардың білімді қаншалықты меңгергенін алған білімдерін әр түрлі типтегі тапсырмаларды орындауда қолдана алатындығын тексермей білу мүмкін еместігі айқын.

Мысалы, «Ақпарат және информатика. Информатиканың негізгі мәселелері. Санау жүйелері» тақырыбы бойынша тапсырмалар түрлерінің жеке студент үшін нұсқалары мен оның рейтинг балл көрсеткішіне сәйкес топтастырылуы 2, 3-кестелерде келтірілген [3]:

Тапсырмалар мен студенттердің атқаратын әрекеттерінің бағалану индикаторының I-нұсқасы

№	Тапсырма мазмұны	Әрекетті бағалау (max балл)
1	Дәріс конспектісі, сабаққа қатысуы	50
2	$11110101, 1101_2 = x_{10}, \quad x - ?$ $1238,547_{10} = y_2, \quad y - ?$	10
3	$11110001, 111_2 + 11000101, 1_2,$ $1101111, 101_2 - 11, 1_2$	10
4	$1011101_2 : 11_2$	15
5	$1011, 11_2 * 1, 011_2$	15
	Барлығы	100

Тапсырмалар мен студенттердің атқаратын әрекеттерінің бағалану индикаторының II-нұсқасы

№	Тапсырма мазмұны	Әрекетті бағалау (max балл)
1	Дәріс конспектісі, сабаққа қатысуы	50
2	$10010101, 1001_2 = x_{10}, \quad x - ?$ $3457,634_{10} = y_2, \quad y - ?$	10
3	$10011101, 111_2 + 11110101, 1_2,$ $1100011, 101_2 - 110, 1_2$	10
4	$100111_2 : 11_2$	15
5	$1101, 11_2 * 1, 101_2$	15
	Барлығы	100

Осы уақытқа дейін оқу бағдарламасына сәйкес нақты оқулықтар, тапсырмалар жинағы, әдістемелік құралдар қарастырылғанмен де, студенттердің информатика курсынан білім алу қабілетіне қарай баллдық бағалау бойынша нені меңгеру қажеттілігі, білімі мен икемділігіне қойылатын талаптарды анықтау әлі де жетілдіре түсуді талап етеді.

Осы мәселелердің ерекшеліктері тапсырмалардың қиындығына байланысты студенттердің қабілетіне қарай жіктеп ұсыну критерийлерін анықтау болып табылады. Тапсырмалардың қиындығына байланысты студенттердің қабілетіне қарай жіктеп ұсыну нәтижесін объективті тексеру мен бағалау тек талап етілетін білім сапасы мен оны меңгерудің деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Объективті түрде студенттер білімін тексеру мен бағалағанда білім сапасы мен оны меңгерудің деңгейі дәл анықталады.

Оқытуды студенттер білімін бағалау үшін оларға берілетін тапсырма рейтинг балл көрсеткішіне сәйкес топтастырылады:

- міндетті тапсырма (50–74 балл);
- шығармашылық зерттеу жұмыстарына дайындық деңгейіндегі тапсырма, бағдарламадағы міндетті білімді толық меңгертетін, жоғары деңгейге жетуге жағдай туғызатын тапсырма (75–89 балл);
- шығармашылық зерттеу жұмыстары тапсырмасы, студенттердің қызығушылық пен танымдық қажеттілігіне, қабілетіне байланысты білімін тереңдететін, оперативтік өзіндік ойлау іс-әрекетін орындауды талап ететін тапсырма (90–100 балл).

Тапсырмалардың қиындығына байланысты студенттердің қабілетіне қарай жіктеп ұсыну нәтижесінің жеке студент үшін *жетістіктері*:

- ақпаратты терең игереді, өйткені оны ой елегінен өткізеді;
- тыңдау дағдысын қалыптастырып, өзгені тыңдай алады;
- ойлауды белсендіреді;
- әлеуметтік қарым-қатынас тәжірибесін қалыптастырады;
- өз іс-әрекетін талдайды;
- ынтымақтастықпен әрекет етуге үйренеді.

Ескеретін ерекшелік: жеке бастық «Мендерінің» қақтығысу қауіпі.

Оқытушы үшін жетістік: студенттердің санының көп болғанында да тиімді болады.

Қиындықтары:

- әрбір жеке студент үшін тапсырма дайындау ұзақ уақытты қажет етеді;
- әрбір жеке студенттің орындаған жұмысын тексеру де уақытты қажет етеді.

Дегенмен де, одан шығудың жолдары студенттерге бір-бірлерін бағалау әрекеттерін орындату мәселесін де іске қосу болып табылады. Білімді меңгеру әрекеттерінің нәтижелі болу өлшемдері:

- «білім және түсінік» (қандай да болмасын ғылым саласындағы теориялық білім, білу және түсіну);
- «қалайша әрекет жасау керектігін білу» білімі (нақты ситуацияларда білімді практикалық және оперативтік тұрғыдан қолдана білу);
- «қалайша болу керек» білімі (әлеуметтік контексте түйсіну мен басқа адамдармен өмір сүрудің ажырамас бөлігі болып табылатын құндылықтар).

Білімді меңгеру үдерісінің нәтижесі кәсіби мүмкіндіктерін мен жеке кәсіби тұлғалық қабілетін жетілдіруге бағытталады. Ал ол қабілеттер өз кезегінде білім алушыларға техникалық, экономикалық және мәдени өзгерістерді саналы түрде түйсініп, әлеуметтік тәртіп пен топ ішінде жұмыс жасай білу, бастамашылдық пен жауапкершілік, шығармашылық пен конструктивтік көзқарас, икемділік пен бейімшілдік сынды қасиеттерді өз бойына сіңіруге және дамытуға мүмкіндік береді.

Білімдарлық студентті өзін-өзі ұйымдастыру, басқару, бағалау, қадағалау, түзету әрекеттеріне ниеттейді, оны масылдық пен бәлсенділіктен арылтып, белсенді және өмірінің қалайша өтетіндігіне деген жауапкершілікті толық өз мойнына артуға негізделген өмір сүру қағидасына бағыттайды.

Қорыта келгенде, жүйелі бақылау жүргізілу барысында студенттердің алған білімінің сандық сипатын ғана емес, сапалық көрсеткішін де толық алуға мүмкіндік туады және де оқытудың және студент білімін бағалаудың жариялылығы білім беруді ізгілендіру мен білім берудің мазмұны мен әдістерін жаңарту және мамандар даярлаудың сапасын жетілдіру мәселелерін шешудің тәсілі екендігі ақиқат.

Әдебиеттер тізімі

- 1 *Қадырбаева Б.А.* Оқытудағы басты тұлға – студент: сб. матер. междунар. науч.-практ. конф. «Непрерывное пед. образование в контексте современности: теории, концепции, опыт» // СГПИ, Московский ГПИ, Новосибирский ГПИ, Респ. ИПК рук. и науч. пед. кадров системы образования. — Семей, 2008. — С. 404.
- 2 *Tulbassova B.K., Kadyrbayeva B.A., Tekesbaeva N.A.* Information and Communication Technologies (ICT) in the Higher Education System of Kazakhstan, New Directions in Multidisciplinary Research & Practice (NDMRP-May, 12-13, 2015), Istanbul, Turkey, NDMRP-2015. — P. 298–302.
- 3 *Қадырбаева Б.А., Белгожаева Ш.Д., Унайбаева Р.К., Тохтаметова А.А.* Информатика пәнінен зертханалық жұмыста: әдіст.-оқу құралы. — Алматы: Tandem-2, 2010. — 89-б.

Б.А. Кадырбаева, Б.К. Тульбасова

Вопросы рейтинговой оценки знаний студентов

В статье рассмотрены вопросы оценки знаний студентов по развитию профессиональных навыков. Рейтинговая оценка выводится по совокупности выполнения определенных заданий и набранных баллов по заданию, что соответствует требованиям высших учебных заведений развитых стран и современного общества. Характеристика качества знания исследована через призму таких категорий, как системность, конкретность, эффективность, полнота, глубина и т. д. Кроме того, показано, что в оценке знаний студентов немаловажную роль играют навыки, гибкость, умение отбора материала.

B.A. Kadyrbayeva, B.K. Tulbassova

Questions rating assessment of students' knowledge

The article discusses the assessment of students' knowledge for the development of professional skills at rating together perform certain tasks and of points of reference on the requirements of the higher educational institutions of developed countries and of modern society. Characteristics of quality of knowledge studied through prism categories such as consistency, specificity, efficiency, completeness, depth, and so on. In addition, in the assessment of students' knowledge plays an important role the groove, flexibility, ability to material selection.

References

- 1 *Kadyrbayeva B.A.* The student-main personality in training/SGPI, the Moscow GPI, Novosibirsk GPI, Resp IPK of hands. and scientific ped. education system shots, collection materials of the international conference. «Continuous education in the context of the present: theories, concepts, experience», Semey, 2008, p. 404.
- 2 *Tulbassova B.K., Kadyrbayeva B.A., Tekesbaeva N.A.* Information and Communication Technologies (ICT) in the Higher Education System of Kazakhstan, New Directions in Multidisciplinary Research & Practice” (NDMRP- May, 12-13, 2015), Istanbul, Turkey NDMRP-2015, p. 298–302.
- 3 *Kadyrbayeva B.A., Belkogaeva Sh.D., Unaiybaeva R.K., Toktametova A.A.* Informatics: the methodical book, Almaty: Tandem-2, 2010, p. 89.

Sh.M. Kalanova¹, A.Z. Assylbekova^{1,2}

¹*Independent Kazakh agency for quality assurance in education, Astana;*

²*L.N. Gumilyov Eurasian national university, Astana
(e-mail: skalanova@mail.ru).*

The external review feedback results

In order to improve the quality of external (on-site) visits and activities of the Independent Kazakh agency for quality assurance in education systematically conducts a cross-survey of coordinators, experts and representatives of accredited educational institutions (higher education institutions and colleges) after each audit (feedback). The article reveals the findings of the on-site visits feedback of 2015, which are presented in detail thematic analysis on the website of the agency. The results of the feedback show that the work of the agency's coordinators and experts was of high quality, however there were some places for improvement. Heads of the external review teams and experts, involved in expertise of self-assessment reports, need to be trained to develop leadership skills in first case and improve review skills in the second case.

Key words: quality, quality assurance, accreditation, external review, feedback, coordinator, expert, higher education institution, expertise, self-assessment report.

The Bologna process, which aims to create European Higher Education Area (EHEA), in last few decades, has been the object of attention and interest of scholars, politicians and global community in general. In higher education systems of 50 country-members of the Bologna process, the reforms are implemented in the frame of the following basic principles:

- a comparable diploma of higher education or postgraduate education;
- a unified mechanism of accounting scope of gained knowledge of students in terms of ECTS-European Credit Transfer System;
- the mobility of students and teaching staff;
- a three-tier system of education;
- a life-long learning;
- an integration of research and education;
- the openness of the European Union in research and education;
- a quality assurance of higher education.

The latter has always been a core value of the European universities in their 800-year history of formation and development. In particular, in the early 90's in a massification of higher education and a sharp reduction in the budget, the quality of education was challenged and became an issue.

To increase the level of student mobility through the Erasmus exchange program the European countries intended to ensure the comparability of the quality of foreign and domestic education. In this regard, the European Commission, originally organized a small group, consisting of the Ministers of Education of several countries and agencies. At that time, not all European countries had national agencies. For instance, the external quality assurance agencies were in place only in Denmark, France, the Netherlands and the UK, while Finland and Norway were preparing for the establishment of quality assurance agencies in the frame of the pilot projects. Sweden and Spain were only at the stage of consideration of this issue [1].

Thus, in 1991, to assess the state of quality assurance mechanisms of European countries, the European Commission launched a pilot project in which EU member countries were surveyed. The results of this project, published in 1994-1995, demonstrated the feasibility of dissemination of good practices and cooperation in the field of quality assurance. Therefore, the quality assurance of higher education has become a cornerstone of the Bologna process, which involves the European cooperation and the use of unified criteria and methodology [2]. In turn, cooperation in the field of quality assurance aimed at achieving comparability of qualifications and the mobility of students, academics and labor on the entire EHEA.

In 1998, in line with the recommendation, derived from above stated pilot project of the European Union, the Commission supported the idea of creating a network of quality assurance agencies, which will contribute to ensuring the quality of higher education in the EHEA and support accreditation bodies [3]. As

a result, in 2000 Network for Quality Assurance in Higher Education was created. Later in 2004, it was transformed into European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA) an umbrella organization of quality assurance agencies, devoted to promoting and support quality assurance in EHEA. Today, apart from the affiliated members, 46 agencies from 27 countries and 2 international organizations have a membership of ENQA [4-6].

In 2005, to develop a unified methodology and quality assurance criteria, with the participation of E4 Group, composed of ENQA, the European Students Union (ESU), the European University Association (EUA), European Association of universities (EURASHE), ENQA, have developed the first European standards and guidelines for quality assurance in the EHEA (ESG). Subsequently, ESG twice subjected to changes and additions in 2008 and 2015. ESG is a tool to ensure the quality of both higher education institutions (HEIs) and accreditation agencies [7]. Implementation of these standards is a basic requirement for the inclusion of quality assurance agencies in ENQA membership and European register of quality assurance in higher education (EQAR), which was established in 2008 in order to improve the transparency of higher education.

The EQAR registered 42 quality assurance agencies from 20 countries, most of which are represented by the agencies of Germany (8) Spain (7) [8]. In 2012, according to the results of the Bucharest communiqué, it was decided that the agency, registered in the EQAR, will be able to carry out its activities in the EHEA, if it does not contradict to national legislation of the state, where the accreditation will be conducted [9]. The findings of the international activities of EQAR quality assurance agencies have revealed that more than half of agencies, registered in this register, work at cross-border level. For example, in the period from 2009 to 2013, 26 accreditation agencies, registered in the EQAR, evaluated educational programs and educational institutions of 39 EHEA countries and 46 non-EHEA countries. However, in practice, the scope of international activity of the agencies is mostly restricted to EHEA due to national legislation barriers, while it is not always the case in non-EHEA countries. There are countries that have national accreditation agencies, and legislation, which allows counting the evaluation results of these agencies in program recognition or fund allocation. In EHEA, the largest amount of higher education programs were accredited by the agencies, registered in EQAR, in Kazakhstan (57), Russia (16) and Austria (8), which have their national agencies [10, 11].

In Kazakhstan, there are 10 agencies registered in the register of the accrediting bodies of the Ministry of education and science. Two of these agencies are national agencies, while others are foreign bodies. One of the national agencies is Independent Kazakh agency for quality assurance in education (IQAA), which has accredited the vast majority of programs and HEIs in Kazakhstan. The accreditation procedures of the IQAA involve:

- 1) preparing a self-evaluation report by HEIs;
- 2) preliminary review (in case of institutional accreditation) of HEI;
- 3) external review;
- 4) Accreditation Council's decision making;
- 5) post-accreditation monitoring (follow-up procedure).

After the external review and expertise of the self-evaluation reports the experts and coordinators are evaluated, the core findings of which is elaborated further.

Methodology

In order to improve the quality of external (on-site) visits and IQAA activities in general, the agency systematically conducts a cross-survey of coordinators, experts and representatives of accredited educational institutions (higher education institutions – HEIs/colleges) after each audit. For these purposes following 6 forms of survey were designed by the agency:

- Form 1 for evaluation of coordinators (for external visit experts);
- Form 2 for evaluation of coordinators (for accredited educational institutions);
- Form 3 for evaluation of external visit team chair (for coordinators and experts);
- Form 4 for evaluation of external visit experts (for coordinators);
- Form 5 for evaluation of external visit team (for accredited educational institutions);
- Form 6 for evaluation of experts, dealt with expertise for self-evaluation (for coordinators).

The list of respondents was drawn up in line with the audits schedule and lists of members of expert teams of the external audit.

The survey has been carried out since 2014, however, to gain comparability this study presents the results of 2015.

Initially, the forms were piloted, during which a number of difficulties were revealed. They were taken into account in the application of the forms.

The survey was conducted via an online questionnaire www.monkeysurvey.com

Evaluation of coordinators

The questionnaires (form 1) were sent to 487 experts, who took part in the external audits of specialized accreditation of 18 HEIs and 9 colleges, as well as in institutional accreditation of 10 HEIs and 7 colleges.

As a result, the responses of 245 experts were obtained (50%). The form №2 was sent to 27 representatives of reviewed educational institutions, including 18 HEIs and 9 colleges. The answers were obtained from 16 educational institutions (60%), including 13 HEIs and 3 colleges. Overall, 10 coordinators of the agency were evaluated by external audit experts and representatives of educational institutions in the following activities:

- timely ensure external visit experts with materials;
- conduct webinar;
- provide support;
- consultation;
- follow procedures of on-site visit and ethical norms.

Analysis and discussion

According to opinion of the vast majority of respondents, coordinators facilitate preparation of experts to audit by providing them with the necessary materials, including:

- the standards and criteria for institutional accreditation of educational institutions (HEIs/colleges) or standards and criteria for specialized (program) accreditation of educational programs;
- the handbook of student-experts, participating in the accreditation procedures;
- the handbook of external audit;
- the self-evaluation report of educational institution educational program;
- the code of good practice;
- the list of the experts in external visit team.

In addition, coordinators support experts through arranging webinars via communication tools, among which skype or Polycom is the most popular. Below is the list of resources stated in line with their frequency of application by coordinators of the agency:

1. skype/polycom.
2. e-mail.
3. telephone.

During the webinar, the coordinators discuss a number of key issues, related to the activities of the external visit experts. They are:

- the responsibility of experts in the accreditation procedure;
- ethical issues in the audit;
- interview questions;
- requirements for external visit report, terms of preparation and delivery of the report;
- delegation of the functions.

Significant progress has been taken place in the coverage of the main topics, discussed during the preparation of the audit team. Currently, in the opinion of almost all the respondents, the aforementioned aspects are explained fully by the coordinators. For comparison, in the first half of 2015 the coordinators emphasized only these 3 core components of expert activities: the role and responsibility of experts, the requirements for the external audit report and the delegation of authority, while ethics and interview questions were considered least. However, in comparison with the 1 half of 2015 in the 2 half of 2015 the number of experts, saying that the interview questions were preliminarily discussed collectively, increased from 50% to 82%. Moreover, in last year the experts and the expert team chairs became more active in consideration of the interview questions during the webinar for more than 2,5 times from 24% to 61% and more than 10 times between 2% and 25% respectively. Nevertheless, these results show the need to increase the activity of expert team chairs in the webinar.

In addition, there is a steady improvement in the work of the coordinators in audits particularly in ensuring the voice of the experts and collegiality in decision-making. Experts say that their opinion is taken into account in full (the 1 half of 2015 – 85%, the 2 half of 2015 – 97%). For example, as of the year-end, the recommendations of 91% were fully taken into account. However, some state that in the on-site visit in the frame of the institutional accreditation the view of the experts should be considered regardless the standard they in charge of. Furthermore, experts propose to extend the audit period from 2 to 3 days, which is not always possible. Since the additional audit days lead to more financial and moral burden on the educational institution being accredited, which the agency seeks to avoid. Another suggestion of the experts is to develop communication skills of the coordinators and provide experts with more support, particularly, by answering questions appropriately.

In general, experts and representatives of educational institutions appraised highly the agency's coordinators. According to their opinion, the coordinators arrange the external audits, distribute the responsibilities of all members of expert groups properly (91%), provided the educational institutions with the support in all stages of preparation and conduction of the review (81%). In addition, they believe that coordinators comply with ethical norms (representatives of HEIs - 81%, external review experts - 93%).

In line with the last survey results, the coordinators were asked to provide less time to experts to work with the departments, where they were left alone with their representatives. In this regard, during the audit in the 2 half of 2015, the experts had less time to work with the departments. Additionally, some measures were taken on the following recommendations of representatives of educational institutions:

- to deliver instruction to the members of the expert team regarding the difference between accreditation and certification;
- provide colleges with more information on the importance of accreditation and give an understanding of the fact that the accreditation is not much of inspection but an assurance of quality.

The first was carried out by coordinators during the webinars while the second was realized through workshops, conducted on the basis of educational institutions. Nevertheless, some experts and representatives of educational institutions do not fully distinguish accreditation from certification, which requires more effort of the agency to work in this area.

Evaluation of the head of the expert team

The heads of the experts' teams were evaluated by the coordinators and experts. The survey responses were 208.

Analysis of the responses showed a generally high level of preparedness of the leaders of the expert teams to the external audit, and their awareness of the process of preparation of the on-site visit report and its main functions. The vast majority (86%) of the received feedback is positive.

However, some leaders of the expert groups were not prepared fully for the external audit (3%). 2% did not meet their duties properly and 4% did not participate in the development of the recommendation. Moreover, 2 of the experts were included in the "black list" of the experts' database and not recommended for further participation in any procedures of accreditation.

Nevertheless, there is a significant improvement in the activities of the team leaders within 2015. The team leaders became more aware of the purpose of the accreditation and their role in the external audit (1 half of 2015 - 75%, 2 half of 2015 - 95%), in addition, they were more often involved in the organization of work with every member of the expert team (1 half of 2015 - 67%, 2 half of 2015 - 79%).

In the 1 half of 2015, it was recommended to provide extra training for team leaders with negative feedback. For example, one of the experts, attracted by the agency as the team head, was suggested to develop the leadership skills:

- in the organization of the work of the panel;
- in the distribution of responsibilities to other members of the panel;
- in peer discussion of comments and recommendations of the external visit.

However, the vast majority of the coordinators stated that the group leaders were good enough to cope with their roles.

Evaluation of external review experts

The main parameters, against which the on-site visit experts were evaluated, are:

- awareness of the external visit procedures, self-evaluation report of the reviewed educational institution and other materials, provided by the agency;

- participation in the interviews and relevance of the questions;
- timely arrival and departure;
- accuracy and timeliness in the preparation of the external audit reports;
- participation in the discussion of the on-site visit program;
- the amount of contributed effort in the activities of the team;
- awareness of the purpose of the accreditation and his/her role in the on-site visit;
- following the ethical standards and demonstration of the respectful attitude to the reviewed educational institution;
- whether the coordinators recommend experts for further cooperation.

During the survey 10 coordinators of the agency and 19 representatives of reviewed educational institutions evaluated 136 experts, 132 out of 136 answers were full and eligible for analysis.

Overall, the analysis shows a fairly high level of the experts' work, involved in the external audit. 76% of coordinators and representatives of educational institutions gave a positive feedback to their activities.

In considered year, there is a progress in all major areas of experts' activities. In particular, it should be noted that in comparison with the 1 half of 2015, experts increasingly began to provide audit reports timely (1 half of 2015 – 90%, 2 half of 2015 – 99%). In addition, a significant improvement is can be seen in the experts' preparedness for external audit (1 half of 2015 – 96%, 2 half of 2015 – 99%). As it is known, the expert preparedness plays an important role in the accreditation of educational institutions and educational programs, as fixed deadlines and high responsibility of the agency, its coordinators and experts for the results of the accreditation require their maximum fitness to the procedures. Before stated positive results can be explained by to the fact that the experts gained more experience and became more aware of the purpose of the accreditation as well as their role in the external visit, in addition, the work of the coordinators in explaining procedures of the external visit and accreditation, in general, was intensified. However, a small number of surveyed representatives of educational institutions were not satisfied with the quality of the expert preparedness for external audit. Thus, 4% of the experts have not been recommended for further cooperation, the reason for this was the lack of understanding of the accreditation's aim and their role in this process, and the inability to work in a group.

Evaluation of the experts, involved in the preparation of an expertise to the self-evaluation report of educational institutions programs

In 2015, 55 experts, in charge of preparation of the expertise on self-evaluation reports, were assessed by the agency's coordinators. The results of questionnaire data analysis showed that 100% of the agency coordinators positively evaluated the quality of these experts. However, according to some of the coordinators the experts, involved in the examination of the self-evaluation report of educational institutions and educational programs, particularly those, attracted for the first time, require additional training.

Conclusions and recommendations

In general, the work of the coordinators was highly appreciated by the experts. Due to the activities of the coordinators, the work of the experts' team was arranged properly. The voice of the experts was assured, however, some suggested to extend it regardless the standard the expert responsible for. In addition, the heads of the teams need to be more active in discussions especially in consideration of interview questions, which is one of the key aspects of data collection of the experts in the audit. The coordinators should pay more attention to preparation of the team leaders for their roles and stimulation their activity. Furthermore they are expected to:

- strengthen the role of the team leaders in the discussions, particularly in consideration of the interview questions;
- ensure the voice of all experts, regardless of their designated standards;
- improve the communication skills of the coordinators;
- provide more support to experts.

In 2015, the majority of the team leaders fulfilled their functions at the highest level. Substantial progress was observed with regard to several areas of their activities. Team leaders became more aware of the purpose of the accreditation and their role in the external audit. However, some of the team heads are not

sufficiently prepared for their role. Nevertheless, the agency coordinators believe that the team chairs met their obligations quite good. Thus, they are recommended:

- to pay attention to leadership skills of candidates to team heads in the recruitment process;
- to increase the activity of the team leaders in the webinars.

The work of the external review experts was positively assessed by the coordinators of the agency and the representatives of the reviewed educational institutions. During the year, significant improvements were noted in their activities, in particular, this applies to the timely preparation of the audit report. However, a small number of representatives of reviewed educational institutions are not fully satisfied with the awareness of the experts with external review materials. Moreover, some experts due to a number of reasons are not recommended for further work by coordinators of the agency. Taking in account these findings the coordinators were advised to:

- pay attention to ability to work in a group and to sense of responsibility in the selection of the external review experts;
- strengthen the preparation of the experts for an external review.

The experts, dealt with preparation of the expertise on self-evaluation reports, were positively assessed by the agency's coordinators. However, some of the coordinators state that these experts, particularly those, attracted for the first time, require additional training. Thus, the coordinators should consider the possibility of delivering training courses for experts involved in the preparation of an expertise on self-evaluation reports of educational institutions and educational programs.

References

- 1 ENQA. A decade of European co-operation in quality assurance in higher education. — Helsinki, 2010. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/ENQA-10th-Anniversary-publication.pdf>.
- 2 European Commission: Directorate General XXII: Education, Training and Youth, Socrates: European Pilot Project for Evaluating Quality in Higher Education. The European Report, November 1995.
- 3 Council recommendation of 24 September 1998 on European cooperation in quality assurance in higher education (98/561/EC) // Official Journal of the European Communities. — 1998. 7.10.98. — P. 56–58. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/wp-content/uploads/2013/06/Recommendation-of-the-Council-98.561.EC-of-24-September-1998.pdf>.
- 4 ENQA. History. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/index.php/about-enqa/enqa-history/>.
- 5 ENQA. Affiliates. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/index.php/enqa-agencies/affiliates/>.
- 6 ENQA. Members. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/index.php/enqa-agencies/members/full-members/>.
- 7 ENQA. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. — Brussels: ENQA, 2015. — [ER]. Access mode: <http://www.enqa.eu/index.php/home/esg/>.
- 8 EQAR. Quality Assurance Agencies Registered on EQAR. — [ER]. Access mode: <https://www.eqar.eu/register/search.html>.
- 9 EHEA. Bucharest Communiqué. — Bucharest, 2012. — [ER]. Access mode: <http://www.ehea.info/Uploads/%281%29/Bucharest%20Communique%202012%281%29.pdf>.
- 10 EQAR. Annual report. — Brussels: EQAR, 2014. — [ER]. Access mode: <https://www.eqar.eu/documents/reports/annual-report-2014.html>.
- 11 EQAR. Recognising International Quality Assurance Activity in the European Higher Education Area (RIQAA). — Brussels: EQAR, 2014. — [ER]. Access mode: http://www.eqar.eu/fileadmin/documents/eqar/riqaa/WP5_RIQAA_Report_final.pdf.

Ш.М. Каланова, А.З. Асылбекова

Кері байланыс нәтижелері

Мақалада сыртқы аудиттер сапасын жақсарту мақсатында Білім беру сапасын қамтамасыз ету тәуелсіз қазақстандық агенттігі жүйелі түрде координаторлар, сыртқы аудит сарапшылары мен жоғарғы оқу орындар мен колледждер өкілдері арасында өзара бағалауға бағытталған сауалнама өткізді (кері байланыс). 2015 жыл қорытындысы бойынша кері байланыс нәтижелері қарастырылды. Оның толық нұсқасы Агенттік сайтындағы тақырыптық талдауда орналастырылған. Кері байланыс нәтижелері координаторлар мен сарапшылар жұмысы жоғары бағаланғанын көрсетті, дегенмен жетілдірілуді қажет ететін салалар бар. Мәселен, сарапшылар тобының басшысы мен өзін-өзі бағалау есебіне сараптама даярлайтын эксперттерге көшбасшылық қасиеттері мен бағалау дағдыларын жетілдіру мақсатында білімдерін жетілдіріуі қажет.

Ш.М. Каланова, А.З. Асылбекова

Результаты обратной связи

В целях совершенствования качества внешних визитов Независимое казахстанское агентство по обеспечению качества в образовании на системной основе проводит перекрестный опрос координаторов, экспертов внешней экспертной группы и представителей высших учебных заведений и колледжей по итогам каждого аудита (обратная связь). Рассмотрены результаты обратной связи по итогам 2015 г., которые также представлены в деталях в тематическом анализе на сайте Агентства. Анализ обратной связи показал, что работа координаторов и экспертов получила высокую оценку, тем не менее ряд областей требует улучшения деятельности. Определено, что руководителям экспертных групп и экспертам, участвующим в подготовке экспертного заключения, необходимо пройти обучение для развития лидерских качеств и навыков оценки.

Қ.М. Калиева¹, М.Б. Коржумбаева¹, Ж.Х. Калменова³

¹Левке Европа университеті, Солтүстік Кипр, Түркия;

²Қарағанды мемлекеттік техникалық университеті;

³«Тұран-Астана университеті», Астана

(E-mail: maral_k79@mail.ru)

Жеке тұлғаны қалыптастыратын алғашқы субъект ата-ананың алатын орны

Мақалада адам қалыптасуының әр түрлі кезеңдері қарастырылған. Сондай-ақ мұнда отбасындағы тәрбие ерекше мәнге ие. Мәселен, мектепке дейінгі жаста баланың барлық талаптарын (материалды, рухани, танымдық) қанағаттандырады, кіші мектеп жасында материалды, эмоциялық, коммуникативті талаптар алдыңғы қатарға шығады. Ал есею шағында отбасы әсері әлсірейді, алайда, авторлардың ойынша, өзін-өзі тану, жеке тұлға болып қалыптасуында, әлеуметтік, кәсіби тұрғыда өз орнын табуға көмектеседі.

Кілт сөздер: жеке тұлға, отбасы, субъект, феномен, күрделі, неке, ата-ана, бала, жасөспірімдер, оқушы, тәрбие, мәселе, ғалымдар, институт, тұрмыс, жанжал, эксперимент, нәресте, өмір, звено, ұғым, топтар, ұрпақ жалғастыру, ағза, шаруашылық, түсініктеме.

Отбасы — адамның барлық өмір ағымында бірге еріп жүретін маңызды феномендерінің бірі. Оның жеке тұлғаға әсерінің маңыздылығы, күрделілігі, жан-жақтылығы мен проблемалылығы отбасын зерттеудегі көптеген әр түрлі көзқарастар мен ғылыми әдебиеттерде кездесетін анықтамаларға алып келді. Отбасындағы өзара қарым-қатынас мәселелері көптеген зерттеушілердің еңбектерінде қарастырылған [1].

Отбасы — неке негізінде немесе қан жағынан туыстас шағын топ, олар өзара көмек көрсету, жауапкершілік алу және тұрмыстық жалпылылықта байланысады (Э.Г.Эйдмиллер, В.В.Юстицкий, 1990). Отбасы балаға ықпал етеді, оны қоғамдық өмірге жетелейді. «Отбасының тәрбие институты ретіндегі маңызы зор. Онда бала өз өмірінің маңызды бөліктерін өткізеді және де тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ету ұзақтығы жағынан басқа тәрбие институттарына бой бермейді,» — деп көрсетті А.И. Шужебева [2].

А.Б. Харчев берген «отбасы» ұғымына түсініктеме неғұрлым жалпылама болып табылады: «Отбасы денелік өмір мен әлеуметтік ағза өмірінің арасында байланыстырушы звено болып табылады».

Қазіргі таңда отбасы қызметінің ортақ топтамасы немесе жіктелімі жетік түрде толық жасалмаған. Мысалға, Г.М. Свердлов және В.Л. Ресенцев (1958) отбасының маңызды қызметтеріне ұрпақ жалғастыру, тәрбиелеу, шаруашылық және өзара көмек көрсету қызметтерін айтады.

Э.К. Васильева (1981) өз зерттеулерінде отбасы қызметінің үш тобын қарастырады: шаруашылық-экономикалық, генеративті-тәрбиелік, мәдени, репродукциялық. С.Д. Лаптенконың пікірінше (1967), отбасының маңызды қызметтеріне шаруашылық-тұрмыстық, халықтың көбеюі, өз мүшелерінің демалысын ұйымдастыру, тәрбиелік жатады [3].

70 жж. басты назар отбасындағы қарым-қатынас пен оның тұлға қалыптасу процесінде алатын орны туралы Б.П. Парыгин, А.Г. Харчев айтады, сондай-ақ әйел адамның кәсіби іс-әрекетімен отбасы жағдайындағы міндеттерін үйлестіре білу сипаты және де отбасы өміріне қалай ықпал етеді» деген тақырыптарда С. Голод, З. Янкова т.б. зерттенеді.

З.И. Файнбург «отбасындағы эмоциялық жағдайлар, олардың отбасы ішілік қатынастың тұрақтылығына ықпалы, отбасының тұрақтылық жағдайы» туралы Ю.Г. Юркевич отбасы мүшелері арасында қысымның бөлу себептері жайлы А.М. Уматин және т.б. сөз етеді [4].

Сол жылдардың аяғына қарай отбасы мен неке психологиясында неке жұптарындағы әлеуметтік-перцептивті үрдістерді зерттеп, анықтаған Ю.Е. Алешина, «қалалық отбасыларда некелік рольдерді бөліп беруді» З.И. Янкова және т.б. қарастырды. Отбасы ішіндегі қарым-қатынастың даму заңдылықтарын саналы түрде түсіну талпыныстары жасалды.

Қарым-қатынасындағы маңызды объект — бала. Бала қай жас ерекшелік кезеңінде болмасын, ол әрдайым отбасының, яғни ата-ананың, қамқорлығын қажет етеді. Сол кезеңнің бірі, яғни, бала өміріндегі толқымалы кезең — студенттік кезең [5].

Қазіргі зерттеулерде отбасына байланысты оның әр түрлі аспектілері қамтылды: тұлға дамуының негізгі көздері мен механизмдері туралы зерттеген ғалымдар Фельдштейн, Д.Л. Кондратьев және т.б., тұлғалық жаңа құрылымдардың ерекшеліктері туралы шетелдік И.С. Кон, Р. Дубровина, жас ерекшелік дағдарысының құрылымын зерттегендер Г.П. Гаврилова, Т.В. Драгунова және т.б., танымдық эмоциялы-еріктік және мінез-құлықтың ерекшеліктерін Кучинский, жеке тұлғаның өзіндік сананың құрылымы мен қызметі туралы В.В. Баруалкина, тұлғаның аномальды даму механизмдері туралы Е.Г. Дозорцева сияқты ғалымдарды атауға болады.

Отбасы туралы басқа көзқарас А.И. Захаровтың пікірлерінде жазылған. «Әлеуметтік психологияда «Бастапқы топ» деген түсінік бар. Бұл топтағы байланыстар топ ісіне оның мүшелерінің тікелей келісімдеріне, эмоционалдық әсерлерінен құрылады, оның қатысушыларының жоғары дәрежедегі бірігуін қамтамасыз етеді. Мұндай бастапқы топ отбасы болып табылады, ол жаңа мүшелердің сырттай «тәсілдерінің» арасында емес, балалардың дүниеге келуі арасында көбейіп, өсетін жалғыз топ».

Н.Я. Соловьёвтің анықтамасына сәйкес: «Отбасы — ерлі-зайыптылардың одағы мен туыстық қатынастарына негізделген қоғамның кішкентай әлеуметтік тобы, жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формасы, яғни бірге тұратын және жалпы шаруашылықты бірге жүргізетін еркек пен әйелдің, ата-аналар мен балалардың, аға мен қарындастың немесе басқа туысқандардың арасындағы қарым-қатынас» [6].

Отбасы қатынасының категорияларына құрылған отбасы анықтамаларының ішінде А.Г. Харчев берген анықтама ерекшеленеді: «Отбасы — бұл кішкентай топ ретінде ата-аналар мен балалар арасындағы өзара қарым-қатынастың нақты тарихи жүйесі, оның мүшелері некелік немесе туысқандық қатынаспен, тұрмысының ортақтығымен және өзара моральдық жауапкершілікпен байланысқан және халықтың рухани туындыларымен қоғам сұранысына негізделген әлеуметтік қажеттілік» [7].

А. И. Антонов отбасын «адамдардың біріккен жалпы отбасылық ортақ әрекетіне негізделіп, ата-ана-туысқандық желілермен байланысқан және балалардың өсіп-жетілуі мен отбасы мүшелерінің өмір сүруін қолдау» деп түсіндіреді [8]. Отбасы қарым-қатынасын зерттеудің тарихи негізін қалаған швед тарихшысы И.Я. Баховеннің 1861 жылы жарық көрген «Материнское право. Исследования гинекологии старого времени и её религиозной и правовой природы» атты кітабы көп үлес қосты. Екі автор да неке формасының өзгеруі туралы идеяны талдайды.

Отбасылық қатынас жеке тұлға мен қоғамның өзара байланысында қарастырылады. Бұл бағыттың негізін салушылар мен жақтаушыларына У.Джемс, Ч. Кули, У. Томос, Ж. Пиаже, З. Фрейд және т.б. жатады. Қандай да болмасын жолдың алғашқы қадамынан басталатыны сияқты, адамның жеке тұлғасының қалыптасуы да отбасынан басталады.

Отбасы — бұл адамға өмірлік құндылықтар жайында түсінік беретін алғашқы ұжым. Адам қандай дәрежеге жетеді, жалғыз тұлға бола ма немесе адамгершілік тұрғыдан кеміс болып қалыптасады ма, мұның бәрі көбіне ол адамның балалық шағында қаншалықты дұрыс ата-аналық тәрбие алғанымен байланысты. Қарым-қатынас адамзат өмірінің аса маңызды және негізгі сферасы болып, соның нәтижесінде тұлғааралық байланыс орнығып, өзара мәмле қалыптасып дамиды.

Қарым-қатынас дегеніміз — өзара пікір алмасу, сезім әлемінде бірлесіп ләззат алу, қайғы, қуаныш-та ортақтас болу секілді кең ауқымды эмоция спектрлерін қамтиды. Қарым-қатынас барысында екі не бірнеше психологиялық жүйе, екі не бірнеше рухани әлем және ой-пікір, сана-сезім, мінез-құлық, қылық-жорықтар арасында келісім, не өзара түсінік тұрғысында, не болмаса қақтығыс, талас-тартыс, қарама-қайшылық тұрғысындағы мәмле үрдісі іске асады. Отбасы қарама-қатынасында, олардың ішінен келісім, өзара түсіністік, бірінің екіншісіне бой сынуы, бірінің екіншісін құптауы секілді қарым-қатынасының қазіргі кездегі басты ерекшелігі әр тұлғаның мейлі балалары, мейлі ересектері болсын, ақпарат байлығы болып, өзара қарым-қатынас осы мағлұмат алмасу кезінде өте тығыз орнығуы ықтимал.

Отбасы — адамның эмоциясы, уайымы, көзқарасы мен қатынасымен байланысты емес, ол ерекше феномен. Отбасы феноменінің бір жолы оның құрылымын, тарихи уақыт талабына сай өзгеруін және бір отбасының өмірлік циклын логикалық түсіндірілуі. С.И. Голод (1998) пікірінше, отбасы феноменінде құрылымдық өріс ерлі-зайыптылар және ата-ана мен бала қатынасы деп қарастырады.

Терең тұлғааралық қатынастарды реттеу механизмдеріне арналған жұмыстарды талдауда шетелдік ғалым Э. Фромм, ресейлік ғалым М.И. Лисина, өзіміздің қазақстандық ірі ғалымдардың бірі

С.М. Жақыповтардың қойылған мәселені толығымен шешуге мүмкіндік берді. Біріншіден, отбасы жағдайында бірлескен іс-әрекетті орындау барысында жеткіншектердің құндылықты-мағынылық құрылымдардың қалыптасу жағдайларын нақтылауға мүмкіндік берілді.

Екіншіден, жасөспірімдердің тұлғалық дамуында ауытқулардың пайда болуының отбасы ішіндегі алғышарттарын анықтауға мүмкіндік береді. Зерттеудің методологиялық бағытына қарай жеткіншектерге отбасы ішілік құндылықтарды беру процесі, отбасы мүшелері арасындағы бірлескен әрекет пен эмоцияның өзара байланыстардың үйлесімділік механизмдерін қолдануға негізделеді.

Жеткіншектерді зерттеуге психология ғылымындағы базалық теориялар мен концепциялар негізге алынады. Психиканың онтогенезде дамуы мен тұлғаның қалыптасуы жайлы Л.С. Выготский мен А.Н. Леонтьевтің ғылыми мектебінде қалыптасқан психикалық даму теориялары жеткіншек жасының ерекшеліктерін зерттеген негізгі жұмыстар және жеткіншектердегі тұлғаның дамудағы өзіндік сана сезімдерді зерттеген концепциялары, Э. Берннің трансактілік талдауы, С.М. Жақыповтың бірлескен диалогты танымдық іс-әрекет концепциясы зерттеудің методологиялық-теориялық негізін құрады.

Жасөспірімдердің агрессиялық мінез-құлқын зерттеген жұмыстар зерттеудің теориялық мәнділігін негіздеді (Н.Д. Левитов, Л.И. Божович).

Жасөспірімдердің психикалық даму мәселелеріне қатысты қазақстандық жұмыстар зерттеудің теориялық негізі мен мәнділігін құрады (С.М. Жақыпов, Қ.Б. Жарықбаев т.б.).

Ал басқа да қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріне үңілсек, С.Б. Елубаева «қазіргі қазақ жасөспірімдердің өзіндік бағалауларын мен этностық сәйкестік пен өзіндік бағалауларының психологиялық ерекшеліктерін зерттеген. Бұл зерттеу нәтижесінде қазіргі замандағы жасөспірімдердің өзіндік бағалау құрылымын ересек алдыңғы толқын жеткіншектердің өзіндік бағалауымен салыстырғанда этностық сәйкестіктің компоненттері мәнді түрде азаятыны анықталды, өзіндік бағалаудың жалпы құрылымында түсінуі «өзін білу» және «ұйымдасқандық» сияқты сапалар бірінші орынға шықты.

Т.К. Күнсләмова өз зерттеу жұмысында жасөспірімдердегі агрессиялық мінез-құлықты өзіндік сана-сезімдерді құрайтын негізгі компоненттері өзіндік бағалау және өзіндік реттелу мен өзара байланыста қарастырған. Педагогикалық-психологиялық көп қолданылатын психокоррекциялық жұмыстарға негізделген топтық оқыту әдісі, яғни психологиялық-педагогикалық тренингтер, арқылы жеткіншектердегі агрессиялық мінез-құлықты азайту мен оның өзіндік бағалау мен өзара байланыс ерекшеліктері жан-жақты зерттелген. Зерттеу жұмысында белгілі ғалым Э. Берннің трансактілік талдау концепциясы арқылы жасөспірімдердің эго күйлерін белсендірудің негізінде олардағы агрессиялық мінез-құлықты өзгертудің психологиялық ерекшеліктері қарастырылды. Жұмыста эксперименттік топтың сыналушылары «полигон балалары» деп аталатын әлеуметтік мәртебесі бар жасөспірімдер болды, яғни «радиациялық былғанған» аймақтардағы балалардың агрессиялық мінез-құлық ерекшеліктері теориялық-эксперименттік зерттеу барысында зерттеледі. Зерттеуде жасөспірімдердің өзіндік бағалау, өзіндік реттелу эго күйдің белсендендірілуі мен агрессиялықтың өзара байланысын психологиялық-педагогикалық тренинг арқылы зерттеу және агрессиялықты азайту үшін психокоррекциялық жұмыстардың мүмкін жолдарын көрсетті.

Қ.А. Айдарбеков «Развитие диалогической структуры самосознания у подростков во внутри-семейных взаимодействиях» зерттеу жұмысы жеткіншек жастағы тұлғалық жекелік-вариациялық даму механизмдерін анықтауға бағытталған. Осы мақсатта жеткіншектің өмірлік әрекетін неғұрлым байланыстырып отыратын жаңа тұлғалық құрылымдардың кезекті психологиялық талдауы жүргізілген. Осы байланыстағы негізгі мәнділік жеткіншек жастағы тұлғалық жаңа құрылымдардың психологиялық мазмұнының іздестіру мен үлгісін жасау болып табылады, ал жеткіншектерді жаңа әлеуметтік қатынастарының жаңа деңгейге өтуін қамтамасыз етеді. Олардың пікірінше, жеткіншектерде осы тұлғалық жаңа құрылымдардың даму жағдайлары мен механизмдерінің тиімді жолы индивид енген отбасылық жүйенің қызмет атқару ерекшеліктері назарға алынып отыратын бағыт болып табылады.

Т.М. Шалғынбаев «Мінез-құлқы дезадаптивтік жасөспірімдердің кісілік қасиеттері мен кісіаралық қатынастар ерекшеліктері мен оларды келтіру» жұмысының мақсаты мінез-құлқы бұзылған жасөспірімдердің кісілік қасиеттерінің даму ерекшеліктерін және олардың кісіаралық қатынастар жүйесінде көріністерін кешенді түрде психологиялық зерделеу, сондай-ақ психологияның көмек көрсету мазмұнын жасау. Зерттелу барысында тәрбиеленуі қиын жасөспірімдердің кісілік қасиеттерінің даму ерекшеліктері анықталған.

М.В. Күзубаева «Тұлғалық алаңдаушылықтың көріну механизмдері өзгеруіне әр түрлі фактордың әсері» атты тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Зерттеу объектісі – адамның тұлғалық алаңдаушылық деңгейінде көрінетін эмоциялық күйі. Зерттеу пәні ретінде тұлғалық алаңдаудың эмоциялық күйі ретіндегі көріну ерекшелігі жасөспірім шақтан жиырма сегіз жасқа дейін оның көріну механизмдерінің өзгеруі алынды. Жұмыстың ғылыми жаңалығы тұңғыш рет тұлғалық алаңдаушылықтың жағымды сипаттамасы зерттелінді. Бұл жұмыста тұлғалық алаңдаушылық бағдарлаушы іс-әрекеттің эмоциялық құраушы екендігі көрсетілді.

Ж. Намазбаеваның жетекшілігімен С.Ж. Өмірбекованың «жасөспірімдік және ерте балауса жас кезіндегі өзін-өзі бағалаудың ерекшеліктері» атты кандидаттық диссертациясы қорғалды. Зерттеу жұмысының мақсаты – мектептегі оқыту жағдайындағы әр түрлі факторлардың жасөспірімдік және ерте жастық кездегі өзіндік бағалауға әсер ету ерекшеліктерін анықтау. Зерттеу барысында өзін-өзі бағалаудың деңгейлері мен құрылымдық бөліктерінің ерекшеліктері айқындалды. Зерттеудің ғылыми жаңалығы мынадан тұрады: өзін-өзі бағалаудың құрылымдық құрауыштарын, оның жасөспірім кезден ерте жастық кезге дейінгі оқушыларда қызмет етуі зерттелінді, жасөспірімдер мен ерте жастық шақтағылардың қала мен ауылдағы әлеуметтік даму жағдайына байланысты өзін-өзі бағалауының танымдық және эмоциялық бөліктерін зерттеу, қала мен ауылдық оқушылардың осы жас аралықтарындағы өзін-өзі бағалауының даму ерекшеліктеріне жыныстық факторлардың әсерін анықтаудан тұрады. Зерттеуде келесі тұжырымдар делелденді: қала мен ауылдың жасөспірімдер мен балаң жас кездегілердің өзін-өзі бағалау арасындағы айырмашылықтар өзін-өзі бағалаудың эмоциялық, сондай-ақ танымдық бөліктерінде көрінеді деп көрсетті.

Қарым-қатынас стилі шет елдерде және ТМД елдерінде жоғары дәрежеде талданған, соның ішінде әлеуметтік психологияда. Ұстаздың оқушылармен қарым-қатынас стилін дамытуда айтарлықтай зерттеу жұмысын жүргізген А.А. Бодаев, А.А. Леонтьев, А.В. Петровский, Н.Г. Михайлов, Ю.П. Ахзаров және т.б. Олардың тұжырымдары бойынша, оқушыларға тек қана білім мен оқу-тәрбие жұмысын жүргізу жеткіліксіз, сонымен қатар тікелей және жанама түрде қарым-қатынас жасау қажет екендігі белгілі. Ұстаздың бастауыш сынып оқушылармен қарым-қатынасын оқу-тәрбие үрдісінде ұйымдастыру жөнінде көптеген маңызды зерттеулер бар. Кейінгі жылдарда мұғалім мен бастауыш сынып оқушыларының қарым-қатынасы және оны қалыптастыру механизмін қазақстандық ғалымдары да зерттей бастады, олар Қ.Ж. Қарақұлов, С.М. Елеусізов, С.И. Қалиева, В.К. Шабельник және т.б.

Солардың ішінде Г.К. Шолпанқұлова «гумандық қарым-қатынас» адам бойындағы адамгершілік, түсінік, сезім және мінез-құлықтың тұтастығымен, бірлігімен анықталады деп келтірген. Бұл зерттеу жұмысының мақсаты бастауыш сынып мұғалімі мен оқушылардың оқыту үрдісіндегі қарым-қатынас стилінің тәрбиелік негізін дәлелдеді.

А.И. Шужебаева «Отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың қарым-қатынасындағы қиындықтарын психологиялық-педагогикалық зерттеу» атты жұмысында: балаларды тәрбиелеу жүйесіндегі ең түйінді мәселелердің бірі қарым-қатынас проблемасын қарастырады. Тұлғааралық қарым-қатынас саласындағы сәйкессіздіктер психологиялық-педагогикалық бағытта болады, ондай балалар тобын проблемалары бар балалар деп анықтауға болады. Мектепке дейінгі және кіші мектеп жасындағы балалардың тұлғааралық қарым-қатынасының ерекшеліктерін анықтау, психологиялық-педагогикалық ғылымда қажетті деңгейде екенін дәлелдеді.

Зерттеу жұмысында отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың ересектермен өзара қарым-қатынасының психологиялық-педагогикалық негіздері, бала мен ата-ана қарым-қатынасының құрылымы зерттелінген бала мінезіндегі қиындықтарды жеңу механизмдері жасалынып, балалар мен ересектердің қарым-қатынасының дербес бағытталған мәдени сәйкес жүргізудің әдістері мен тәсілдері анықталған. Зерттеу барысында толық емес отбасы жағдайындағы балалардың қарым-қатынастары сарапталған.

Э. Берн теориясының мәнін, қарым-қатынастағы эго күйлерді белсендіру ерекшеліктерін, оның ішінде қарым-қатынас үшін «Ересек» позициясының жағымды болатынын түсінді. Жасөспірімдердің өзіне және айналасындағыларға жағымды, позитивті қатынасты орната білу, эго күйді белсендіру қақтығысты адекватты шешуге, агрессияны азайтуға нақты көмек беретіні анықталды.

Қ.А. Айдарбеков «Отбасындағы ішкі қарым-қатынас жүйесінде жасөспірімдердің өзіндік санасының диалогтік құрылымдардың дамуы» атты зерттеу жұмысы жасөспірімдік кезеңдегі өзіндік сана дамуының ерекшеліктерін және бүкіл тұлға дамуының ауытқу өзгешеліктерін тудыратын факторларды зерттеуге арналған.

Өткізілген зерттеу жұмысының нәтижесі бойынша жасөспірімдердің дамуы кезіндегі орталық тұлғалық жаңа құрылымы өзіндік санасының диалогтік құрылымдары екені туралы болжам өзінің дұрыстығын жойған. Дәл осы жасөспірімдердің дамуы кезіндегі тұлғалық жаңа құрамының талдауы жастағы тапсырмаларды өнімді атқаруға қамтамасыз ететін функционалды механизмдерінің деңгейіне жеткізілген. Ішкі жанұяның құндылықтарды өсіп келе жатқан буынға берілуіне, дамуына және сақтандыруға бағытталған, сондай-ақ отбасында белгіленген оның мүшелерінің арасындағы коммуникативтікпен эмоционалды қарым-қатынастардың үлгілері бойынша үйлестірілетін, отбасындағы жүргізетін бірлескен іс-әрекет жасөспірімдерде өзіндік санасының диалогтік құрылымдар дамуының негізгі көзі болып келеді.

Психологиялық ілімдер жүйесіндегі басты орынды таным үрдісі алады. Адамдардың қарым-қатынас жасау кезінде бір-бірін тану мәселелері бойынша ғылыми пікірталасты ұйымдастырушы және оның бастамашысы А.А. Бодалев болған еді. Оның тікелей басшылық етуімен 1970–1973 жж. Ленинград қаласында «Адамдар арасындағы қатынастар дамуы мен қарым-қатынас формаларының әлеуметтік-психологиялық және лингвистикалық сипаттамалары» және «Қарым-қатынас теориялық және қолданбалы психология» симпозиумдары өткізілді.

Отандық психологтардың көбісі, мысалы, Д.Б. Эльконин, Т.В. Драгунова, жеткіншектік жастың жетекші іс-әрекеті ретінде қарым-қатынасты келтіреді. Жеткіншек жаста қарым-қатынастың ерекше орнын дәлелдей келе, В.В. Давыдов өз пікірін ұсынды: «Жасөспірім кезең — адамда қарым-қатынасты құраушы тәртіптер мен ережелердің қалыптасу кезеңі».

Ал В.В. Бушельяның пікірі де қызықты мазмұнға ие: «Жеткіншектік кезең үшін бала-құрдас қатынасы жетекші орын алады, ал ересек бала қатынасы жетекші орын алмайды. Жасөспірім жастың өзара қарым-қатынас типін қолдай отырып, Я.Л. Коломинский және А. Березовин мынадай пікірін ұсынады: «Баланың шағын ортасы негізгі екі әлеуметтік-психологиялық астарлы жүйе бірлігінен тұрады: алғашқысында бұл «ересек бала» қатынасындағы астарлы жүйе, белгілі бір кезеңде бұл жүйеге «бала-бала» қатынасындағы астарлы жүйе бастапқы жүйе орын алады. Дәл осы жүйеде қарым-қатынасқа қажеттілік пайда болып, дамуға түрткі алады, ол тұлғааралық қатынастардың негізінде жатыр. И.С. Кон құрдастарымен қарым-қатынасқа сілтей отырып, «құрдастарымен қарым-қатынасты» келесі түрде түсіндіреді:

- ақпараттардың маңызды арнасы;
- ерекше іс-әрекет түрлері мен тұлғааралық қатынастар;
- эмоциялық қатынастың ерекше түрі.

Л.Н. Десев жеткіншектің сынып ұжымындағы құрдастарына деген қатынасына зерттеу жүргізді. Оның анықтауынша, жеткіншек өз құрдасының бойындағы жоғары адамгершілік қасиеттерді жоғары бағалайды. А.В. Петровский сонымен қатар мынаны ескертеді, «жеткіншектер жақсы жолдас болуға даяр, әр бейім келетін құрдастарын бағалайды. Жомарттылық бастауыш мектеп кезеңіндегідей, тұлғааралық таңдаудың жетекші негізі болып қала береді».

Жасөспірімдердің бесінші бөлігі құрдастарымен қақтығыстардың болуымен сипатталады, қақтығыстың жағдайдан дұрыс түрде шыға білмеуімен байқалады. Құрдастарымен қарым-қатынаста ұмтылыс пен қақтығыстық жағдайлардан шыға білмеуі арасында қарама-қарсылық туындайды деп көрсетті Т. Шалғынбаев «Дезадаптивтік мінез-құлқы бар жасөспірімдердің жеке тұлғалық қасиет-тері мен тұлғааралық қатынастарының ерекшеліктері және оларды реабилитациялық жұмыста қолдану» атты зерттеу жұмысында.

Баланың даму жақтарының қайсысын алмасақ та, отбасы төмендегі маңызды қызметтерді атқара отырып, қандай да болмасын жас кезеңінде шешуші рөл атқарады, яғни, баланың

- физикалық және эмоционалды дамуын ретке келтіру;
- психологиялық жынысын дамытуға ықпал ету;
- ақыл-ойының дамуына ықпал ету;
- әлеуметтік нормалармен таныстыру;
- құндылық бағдарды қалыптастыру;
- әлеуметтік қорғау.

Осы қызметтердің жүзеге асырылуына отбасы мүшелерінің әр түрлі ұрпақтарына тән отбасылық қарым-қатынастық орта, отбасылық өмірдің реті (отбасындағы бір-біріне деген талаптарының деңгейі), іс-әрекет мазмұны да мүмкіндік жасайды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Назарбаев Н. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы–2050. Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ!». — [ЭР]. Қолжетімділік тәртібі: <http://www.aikyn.kz/>
- 2 Абдракова А.Б. Роль общения в воспитании трудных подростков: автореф. дис. ... канд. пед. наук. — Алматы, 2004. — 120 с.
- 3 Айдарбеков Қ.А. Развитие диалогической структуры самосознания у подростков в системе внутрисемейных взаимодействий: автореф. дис. ... канд. психол. наук. — Алматы, 2003. — С. 165.
- 4 Атоян А.Д. Конфликтология. — М.: Смысл, 2006. — С. 325.
- 5 Абдумуталип К.Д. Тәртібі қиын жасөспірімдерді арнайы мектеп жағдайында тәрбиелеудің және қайта тәрбиелеудің педагогикалық жолдары: психол. ғыл. канд. ... дис. автореф. — Алматы, 2004. — 203 б.
- 6 Елубаева С.Б. Психологические особенности этнической идентичности и самооценки современных казахских подростков: автореф. дис. ... канд. психол. наук. — Алматы, 2004. — С. 145.
- 7 Жақыпов С.М., Бизақова Ф.Ә. Білім беру жүйесінде қолданылатын психокоррекциялық жаттығулар. — Тараз: Қорғау, 2010. — 206 б.
- 8 Жақыпов С.М., Бизақова Ф.Ә. Білім беру жүйесінде қолданылатын психодиагностикалық жаттығулар. — Тараз: Сенім, 2009. — 245 б.

К.М. Калиева, М.Б. Коржумбаева, Ж.Х. Калменова

Роль родителей как первичных субъектов при формировании личности

Рассмотрены различные периоды жизни человека, с разной степенью интенсивности воспитательного влияния семьи. Отмечено, что в дошкольном возрасте воспитание в семье играет исключительно важную роль в реализации практически всех (материальных, духовных, познавательных) потребностей ребенка; в младшем школьном возрасте доминирует удовлетворение материальных, коммуникативных и эмоциональных потребностей, уступая школе приоритет в развитии познавательной сферы. Подчеркнуто, что на этапах отрочества и юности, несколько ослабевая в целом, влияние семьи сохраняет для растущего человека большое значение в части развития его самопознания, личностного, социального и профессионального самоопределения.

K.M. Kaliyeva, M.B. Korzhumbaeva, J.H. Kalmenova

Parents as a subject in identity formation

The article discusses the various periods of human life, the intensity of the educational influence of the family in the preschool age she plays a vital role in the implementation of almost all (material, spiritual, educational) needs of the child; in the Junior school age — is dominated by the satisfaction of material, communicative and emotional needs, giving the school a priority in the development of the cognitive sphere; on the stages of puberty and adolescence the influence of families, several slabeva in General, save for a growing person of great importance in the development of his self-knowledge, personal, social and professional self-determination.

References

- 1 Nazarbaev N. *Address to the Nation «Kazakhstan–2050 road. The main aim, common interests, common future!»*, [ER]. Access mode: <http://www.aikyn.kz/>
- 2 Abrakova A.B. *The Role of dialogue in educating troubled Teen*: abstract dis. ... cand. ped. sciences, Almaty, 2004, 120 p.
- 3 Aidarbekov K.A. *Development biologicheskii structure of self-consciousness among adolescents in the system of family interaction*. abstract dis. ... cand. psychol. sciences, Almaty, 2003, 165 p.
- 4 Atoyan A.D *Conflict*, Moscow: Smysl, 2006, 325 p.
- 5 Abdumutalip K.D. *Pedagogical methods of education troubled teens in a special school*: abstract dis. ... cand. psychol. sciences, Almaty, 2004, 203 p.
- 6 Elubaeva S. B. *Psychological characteristics and ethnic identity and self-esteem of modern Kazakh teenagers*: abstract dis. ... cand. psychol. sciences, Almaty, 2004, p. 145.
- 7 Zhakupov S.M., Bisakova F.A. *Psychocorrectional exercises used in the field of education, Taraz: Korgau*, 2010, p. 206.
- 8 Zhakupov S.M., Bisakova F.A. *Psychodiagnostic exercises used in the field of education, Taraz: Senim*, 2009, p. 245.

Н.А. Минжанов, М.К. Абдакимова

*Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза
(E-mail: messages-noreply@linkedin.com)*

Основные структурные элементы профессионально-педагогической подготовленности социального работника

Рассмотрены проблемы формирования модели подготовки студентов по специальности «Социальная работа» к работе с детьми-сиротами. Описаны основные структурные элементы профессионально-педагогической подготовленности социального работника: социально-педагогическая образованность; социально-педагогическая убежденность; социально-педагогическая активность; социально-педагогические умения. Сделан анализ психолого-педагогической и философской литературы, опросов общественного мнения и передового опыта деятельности социальных работников.

Ключевые слова: подготовка студентов, социальная работа с детьми-сиротами, компоненты, критерии, показатели, модель, структурные элементы, уровни подготовленности.

Согласно анализу научной, специальной литературы и результатам проведенного исследования модель профессионально-педагогической подготовленности социального работника, на наш взгляд, состоит следующих основных диалектически взаимосвязанных и взаимообусловленных структурных элементов: 1) педагогическая образованность; 2) педагогическая убежденность; 3) педагогическая активность; 4) педагогические умения. Каждый элемент модели как подсистема, в свою очередь, является сложным явлением и включает в себя ряд компонентов.

Практической предпосылкой эффективности использования педагогического образования в тех или иных его данных репрезентациях является умение социального работника в зависимости от управленческого контекста практически применять и формировать его в своей повседневной деятельности. При этом он формирует задаваемые этим контекстом педагогические переменные, отсекает ненужные, прогнозирует возникновение желаемых или нежелаемых, т.е. приспособливает свою деятельность к возникающим при этом психологическим задачам. Научной предпосылкой эффективности влияния на эти психолого-педагогические репрезентации (переменные) является раскрытие механизма взаимосвязи психологических переменных и механизма их детерминации, ибо, как отмечал С.Л. Рубинштейн, вопрос о детерминации психологических процессов — это вопрос об управлении ими [1].

Социально-педагогическая образованность составляет исходный, необходимый элемент высокой профессионально-педагогической подготовленности социального работника. Социально-педагогическая образованность, это прежде всего, общие знания о дидактике и воспитании; знание существа воспитания, норм, принципов, закономерностей и методов, лежащих в основе педагогического мастерства; знание достоинств и недостатков собственной деятельности и личности; социальные знания (наличие социального кругозора); знание и понимание политики государства в области оказания социальных услуг. Под знаниями вообще понимается «система понятий о предметах и явлениях, усвоенных в результате восприятий, аналитико-синтетического мышления, запоминания и практической деятельности» [2]. Исходя из этого общего определения можно сказать, что педагогические знания — это рациональная сторона отражения социально-педагогических отношений в теоретической форме: в форме понятий, идей и психолого-педагогических умений.

При оказании социальных услуг перед сотрудником нередко стоит задача достижения того или иного требуемого психолого-педагогического явления: улучшение морально-психологического климата, разрешение или предупреждение психологического конфликта, преодоление негативных явлений в поведении, формирование убеждений, подавление или завоевание авторитета и т.д. Социальный работник не всегда называет это социально-педагогической целью, задачей, но от этого она не перестает быть таковой. Конечный результат — оказание социальных услуг, таким образом, в существенной степени зависит от того, умеет ли работник ставить и достигать психолого-педагогические цели (психолого-педагогические задачи).

Педагогические цели существуют как независимые, самостоятельные цели, которые должны достигаться сотрудником всегда, независимо от его намерений или складывающейся обстановки. Это, собственно, человеческие аспекты его деятельности, связанные с воспитанием, отбором, составлением представления о личности или группе и т.п. Психолого-педагогические цели могут возникать и как подцели, т.е. промежуточные цели, возникающие в ситуации решения непсихологической задачи. Например, специальные социальные услуги — комплекс услуг, обеспечивающих лицу (семье), находящемуся в трудной жизненной ситуации, условия для преодоления возникших социальных проблем и направленных на создание им равных с другими гражданами возможностей участия в жизни общества, — не являются непосредственно психологической целью. Но если комплекс услуг этого вида завсит от личности или коллектива, то социальный работник вынужден ставить перед собой целый ряд психолого-педагогических задач: диагностических, оценочных, аналитических, практического воздействия на значимые психолого-педагогические переменные [3,4].

При решении социально-педагогических задач совершенно не обязательно должны быть применены педагогические средства. Очевидно, должна быть устранена причина, вызвавшая то или иное нежелательное психолого-педагогическое состояние. Или должно быть использовано какое-то средство (техническое, химическое, информационное, экономическое), чтобы появилось желаемое психологическое явление. Но это требует от социального работника глубокого понимания логики перехода применяемых стимулов из одной (технической, например) плоскости в другую (психологическую) и наоборот, т.е. понимания и системы детерминационных связей.

Социально-педагогическая убежденность, на наш взгляд, является основой профессионально-педагогической подготовленности социального работника, обеспечивает целеустремленность всех его желаний, усилий, дает ему силу противостоять всему чуждому, формируется главным образом в процессе усвоения психолого-педагогических знаний и овладения опытом учебно-воспитательной работы. Проверяется, оценивается социально-педагогическая убежденность в общественно-педагогической деятельности социального работника.

Для решения как социально-педагогических, так и непедагогических задач социальный работник использует выработанные педагогической наукой рекомендации, которые в широком смысле могут быть названы педагогическими средствами. К ним относятся как простейшие средства выражения намерений (вербальные и невербальные), так и сложные методики достижения тех или иных целей, например, методика установления психологического контакта при затрудненных условиях общения (Л.Б.Филонов). Однако понятие «педагогическое средство» шире традиционно понимаемого [5–9].

Социально-педагогическая убежденность социального работника, осуществляющего социально-воспитательную работу, характеризуется активностью и самостоятельностью в социально-педагогической деятельности: педагогическим оптимизмом; непримиримым отношением к недостаткам; активным влиянием на внешние обстоятельства; патриотизмом; добросовестным отношением к порученному участку работы. Она позволяет свободно ориентироваться во всем многообразии учебных и воспитательных явлений, идей, теорий, определяет подход к работе, общий стиль и логику его практической деятельности.

От социального работника, в случае поиска и использования готового средства, требуется умение проследить всю цепочку детерминированных взаимосвязей между средством и результатом, к которому он стремится. Разные психологические средства могут вести к существенно разным результатам. Уровень «вооруженности» психологическими средствами является предметом оценки (и самооценки) руководителя, предметом постоянных забот и показателем уровня его профессиональной квалификации.

Социально-педагогическая активность личности предполагает инициативные постановки, способствующие успешному решению педагогических задач, в том числе управленческого характера, реализации комплексных планов и программ социальных коллективов: новаторство и целеустремленность в совершенствовании учебно-воспитательного процесса; самоотверженность и смелость в борьбе с антиобщественными элементами, чуждыми социальными явлениями; решительность, бескомпромиссность в отстаивании идейных позиций, общегосударственных интересов, в преодолении негативных тенденций, недостатков и отрицательных явлений в ходе социально-экономических реформ; борьба за осуществление педагогических принципов, непримиримость к нарушениям норм социального общежития; способность и готовность всегда и во всем оценивать и решать жизненно важные вопросы с позиции интересов общества, народа.

Среди совокупности условий, в которых приходится действовать социальному работнику, выделяется особая группа психолого-педагогических условий, к которым относятся значимые для выбора направления и способы реализации деятельности, психологические явления как среди населения, так и среди сотрудников. Их диапазон широк и связан с целым рядом масштабных социально-психологических условий. Назовем только некоторые из них. Самым главным социально-психологическим условием, определяющим судьбу республики, является степень доверия к проводимым в республике радикальным реформам в области политической системы, экономики, социальной политики, права. Без этого доверия и рождаемого им желания активно участвовать в изменении никакая реформа не была бы возможной [10,11].

В контексте обсуждаемой проблемы изменения в психологии людей другого поколения выступают как условия, трансформирующие механические повторы в истории. Возникает качественно иная историческая ситуация, исключающая прямое повторение прошлого.

К числу педагогических условий, определяющих характер деятельности социального работника, могут быть отнесены: общественное мнение о деятельности социального работника, в частности, гражданско-правовая пассивность, рост агрессивных, а иногда и прямо антисоциальных настроений, неумение части социальных работников выполнять свой долг, особенно в сложных условиях, растерянность при оказании социальных услуг, страх и боязнь проявления насилия при социальной работе с трудными подростками, возникающие из-за разгула преступности, деятельности криминальных молодежных группировок [12].

В соответствии с общими представлениями о влиянии условий на способы осуществления деятельности социального работника следует еще раз подчеркнуть, что наличие в социальной обстановке осложняющих ее психологических явлений требует глубокого изучения и, главное, реального учета при проведении всех мероприятий по оказанию социальных услуг. Вместе с тем надо понимать, что психологические условия в ряде случаев создаются именно в силу неумелой организации деятельности социальных работников, применения старых, дискредитированных в глазах населения форм и методов работы и т.п. Вот почему психологические условия должны не только учитываться, но и устраняться.

Социально-педагогические умения. В структуре профессиональной педагогической деятельности, каковой является деятельность сотрудника, особо важное значение приобретают твердые педагогические умения. Они являются обязательным элементом его высокой педагогической культуры. На это указывают многие исследователи [12]. Социально-педагогические умения, или, другими словами, культура педагогической деятельности, — это сложное психологическое и социально-политическое качество, которое требует своего рассмотрения и изучения на основе уже достигнутого уровня исследования проблемы умений в педагогике и психологии.

Свою наиболее сильную роль педагогическое умение выполняет в том случае, если оно выступает как причина тех или иных явлений, причем независимо от того, понимает ли социальный работник весь комплекс причинно-следственных связей или нет. Любая педагогическая реальность, включенная в общую картину взаимодействия и взаимосвязи в мире, неизбежно выступает в этой своей причинной функции [13–16]. Вот почему никогда не может быть полным анализ, в процессе которого вскрываются какие угодно причинные явления, за исключением педагогических. Поясним это на одном из примеров, связанных с реализацией в Республике Казахстан курса на построение правового государства.

В качестве одного из направлений профилактического воздействия на лиц, склонных к различным видам преступлений, нередко видят сугубо юридические аспекты. Представляется, что цепочка причинных факторов в данном случае была бы существенно неполной, если бы мы не затронули ряд социально-психологических причин. Важнейшей среди них, по нашему мнению, является деформирование шкалы ценностей у подобного рода лиц. В частности, ценность человеческой жизни в этой шкале не находится на верхних этажах, а в ряде случаев ее вообще нет в структуре ценностей личности. О каком правовом сознании может идти речь? О каком правовом просвещении и даже о каком правовом воспитании должны заботиться те, кто занимается профилактикой? Если, конечно, под этим понимать воспитание уважительного отношения к закону. Никакой закон не может работать нормально там, где сдвинуты, а в ряде случаев перевернуты все общечеловеческие ценности. Понимание педагогического как причины тех или иных негативных явлений в деятельности социальных работников требует от сотрудника развитого умения устанавливать причинно-следственные связи разнородных по своим качествам явлений, умения проследить развитие того или иного психологи-

ческого явления до тех пределов, за которыми они могут приобрести характер причины нежелательных явлений [17].

Социальная действительность последних лет дает много примеров этой группы явлений. Понятно, что далеко не все психолого-педагогические явления, формирующиеся в сотруднике, носят негативный характер. Есть целый ряд явлений и процессов, которые чрезвычайно важны, полезны, стимулируют дальнейшее развитие общества: подъем политической активности, укрепление правового сознания, вера в достижение социальной справедливости и другие [2; 11].

Таким образом, при решении социальными работниками задач важно не только хорошо знать причины негативных и позитивных педагогических явлений, но и прогнозировать и вовремя замечать результат, к которому приходит деятельность социального работника. Важно прогнозировать возможные осложнения социально-психологического климата, изменение стиля и методов работы социального работника, реальную мотивацию деятельности, психологические конфликты во взаимоотношениях, степень соответствия уровня профессионально-педагогической подготовленности реальным требованиям сложившейся ситуации и т.п. [18, 19].

Обобщенным выражением результатов процесса подготовки является профессионально-педагогическая готовность выпускника к деятельности по должностному предназначению. Общая готовность предполагает как наличие профессионально важных личностных качеств, так и развитие навыков и умений — организаторских, гностических, коммуникативных, конструктивных и др. Кроме этого, профессионально-педагогическая готовность как результат процесса профессиональной подготовки студентов проявляется также в виде ситуационной, т.е. готовности к действиям в конкретных проблемных профессионально-педагогических ситуациях, в том числе внезапно возникающих и сложных условиях.

Список литературы

- 1 Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — СПб.: Питер, 2002. — 720 с.
- 2 Акимов А.П. Формирование у студентов творческих умений решать педагогические задачи в области воспитания: дис. ... канд. пед. наук, 1972. — 203 с.
- 3 Социальная работа: теория и практика / Под ред. Е.И. Холостовой, А.С. Сорвиной. — М.: ИНФРА-М, 2001. — 427 с.
- 4 Дятченко Л.Я. Социальные технологии в системе управления общественными процессами // Управление персоналом. — 2002. — № 4(69). — С. 27–31.
- 5 Чорбинский С.А. Социальная работа и социальные программы в США. — М.: Центр общечеловеческих ценностей, 2003. — 392 с.
- 6 Социальная работа: теория и практика / Под ред. А. Сорвина. — М.: Аспект Пресс, 2001. — 256 с.
- 7 Доуэлл М., Шадлоу С. Практика социальной работы: пер. с англ. — М.: Аспект Пресс, 1997. — 245 с.
- 8 Бернлер Г., Юнссон Л. Теория социальной психологической работы: пер. со шв. — М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1992. — С. 278.
- 9 Взаимосвязь социальной работы и социальной политики: пер. с англ. — М.: Аспект Пресс, 1997. — 296 с.
- 10 Минжанов Н.А., Ертисбаева Г.Н. Модель профессионально-педагогической подготовленности будущего социального работника // Междунар. журн. прикладных и фундаментальных исследований. — 2015. — № 5. — С. 499–501.
- 11 Тойлыбаев Б.А. Методика преодоления страха на занятиях по физической подготовке // Активные формы и методы обучения: материалы метод. семинара проф.-препод. состава КЮИ МВД РК. — Костанай, 1999. — С. 53–57.
- 12 Васильев В.Л. Судебная психология. Психологический практикум для следователей. — М.: Знание, 1979. — С. 67, 68.
- 13 Социальная работа за рубежом: материалы для практ. занятий. — Ростов н/Д.: Феникс, 1999. — С. 226.
- 14 Павленок П.Д. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности. — М.: Дашков и КО, 2006. — 596 с.
- 15 Анисимов О.С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышления. — М.: Знание, 1991. — 415 с.
- 16 Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе. — М.: Высш. шк., 1980. — 368 с.
- 17 Смирнова Е.Э. Пути формирования модели специалиста с высшим образованием. — Л.: Аврора, 1977. — С. 249.
- 18 Холостова Е.И. Теория и практика социальной работы. — М.: Инфра-М, 2002. — С. 384.
- 19 Основы социальной работы / Под ред. П.Д. Павленка. — М.: Инфра-М, 1998. — С. 345.

Н.А. Минжанов, М.К. Абдакимова

Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік-педагогикалық дайындықтың негізгі құрылымдық элементтері

Мақалада «Әлеуметтік жұмыс» мамандығы бойынша студенттерді жетім балалармен жұмыста дайындау моделін қалыптастыру мәселелері қарастырылған. Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік-педагогикалық дайындықтың негізгі құрылымдық элементтері зерттелген: әлеуметтік-педагогикалық білімділік; әлеуметтік-педагогикалық сендіру; әлеуметтік-педагогикалық белсенділік; әлеуметтік-педагогикалық шеберлік.

N.A. Minzhanov, M.K. Abdakimova

The main structural elements of professional and pedagogical a social worker

The article deals with problems of formation of student training model in the specialty «Social work» to work with children orphaned. The authors describe the basic structural elements of the professional-pedagogical training of social workers: social and pedagogical education; socio-pedagogical conviction; socio-pedagogical activity; social and pedagogical skills. The analysis of psycho-pedagogical and philosophical literature, public opinion surveys and study best practices of social workers.

References

- 1 Rubinstein S.L. *Fundamentals of general psychology*, Saint... Piter, 2002, 720 p.
- 2 Akimova A.P. *Forming students' creative skills to solve educational problems in the field of education*, dis. ... cand. ped. nauk. 1972, 203 p.
- 3 *Social work: theory and practice*, Ed. E.I.Holostova, A.S.Sorvino, Moscow: INFRA-M, 2001, 427 p.
- 4 Dyatchenko L.Ya. *Personnel Management*, 2002, No. 4 (69), p. 27–31.
- 5 Chorbinsky S.A. *Social work and social programs in the United States*, Moscow: Center for universal values, 2003, 392 p.
- 6 *Social work: theory and practice*, Under grandfather. A.S.Sorvino, Moscow: Aspekt Press, 2001, 256 p.
- 7 Dowell M., Shadlou S. *Social Work Practice: translation from English*, Moscow: Aspekt Press, 1997, 245 p.
- 8 Bernler G., Jonsson L. *The theory of social psychological work*, trans. with the Swede, Moscow: The center of human values, 1992, p. 278.
- 9 *The relationship of social work and social policy*, trans. from English, Moscow: Aspekt Press, 1997, 296 p.
- 10 Minzhanov N.A., Ertysbayeva G.N. *International Journal of Applied and Basic Research*, 2015, No. 5, p. 499–501.
- 11 Toylybaev B.A. *Active forms and methods of teaching: Mater. Methodological. Workshop faculty QUY Ministry of Internal Affairs of Kazakhstan*, Kostanay, 1999, p. 53–57.
- 12 Vasiliev V.L. *Forensic Psychology*, Psychological workshop for investigators, Moscow: Znanie, 1979, p. 67, 68.
- 13 *Social work abroad: materials for practical classes*, Rostov-on-Don: Phoenix, 1999, p. 226.
- 14 Pavlenok P.D. *Technologies of social work in different spheres of life*, Moscow: Dashkov i Ko, 2006, 596 p.
- 15 Anisimov O.S. *Methodological culture of pedagogical activity and thinking*, Moscow: Znanie, 1991, 415 p.
- 16 Archangelic S.I. *Lectures on the theory of learning in higher education*, Moscow: Vysshaya shkola, 1980, 368 p.
- 17 Smirnova E.E. *Ways of formation of a specialist model with a higher education*, Leningrad: Aurora 1977, p. 249.
- 18 Holostova E.A. *Theory and practice of social work*, Moscow: INFRA-M, 2002, p. 384.
- 19 *Fundamentals of social work*. ed. P.D. Pavlenok, Moscow: INFRA-M, 1998, p. 345.

U.A. Kosybaeva¹, N.I. Pak², N. K. Syzdykova¹

¹*Ye.A. Buketov Karaganda State University;*

²*Krasnoyarsk State Pedagogical University, Russia
(E-mail: s_nazym_1807@mail.ru)*

The methodical bases on realization of online mathematics lessons in secondary schools

In article there is considered the role of information technologies, widely used in all spheres of public life, and also the network services applied in educational process. It analyses teaching mathematics at secondary schools by means of information networks, the software of bases of online lessons. Requirements for carrying out online lessons are listed, on their basis methodical recommendations about carrying out network lessons are developed. In article there is given an assessment to information technologies, to differences of online lessons from classical types, to methods of organization and carrying out online lessons.

Key words: Internet, e-mail, a teleconference, multimedia, online lesson, communication technologies, computer communications, the pedagogical experience, educational process, Integration.

Our Head N. A. Nazarbayev in the message to the people of Kazakhstan said that "National competitiveness first of all is determined by the level of its education. The unique way of sovereign independent Kazakhstan in achievement to the world civilization – is in education system" [1].

In the Law of the Republic of Kazakhstan "About education" it is specified that "A main goal of an education system – national and universal values, forming of necessary conditions for the education directed to forming of the personality and professionalism on the basis of achievements of science and practice; implementation of new technologies of training; education informatization, entry into the international global communication networks" [2].

Due to the current of time before teachers are given new requirements for increase of interest to education at pupils. For this reason new technologies of training are formed and take root. As a result of comprehensive study both quality and amount of new pedagogical technologies grows in education. The teacher has to work always creatively that will bring him closer to innovation. Usage of examples of others in his work, accession his personal qualities – his achievement in teaching and education of pupils. It is known that more than 50 modern pedagogical literatures are introduced in educational technologies.

Such opportunities of the Internet as e-mail, a teleconference, Mailing lists, electronic textbooks, electronic libraries, information search in WWW are widely used in education. Also, lessons with use of resources of network, such as animation, applets or interactive virtual laboratories in online mode are conducted when carrying out a lesson.

One of forms of modern teaching is considered an online lesson which expands and develops the horizons of traditional methods of teaching, develops informative and creative activity of pupils, gives the chance for complete development of a training material. With respect thereto, carrying out of online lessons when training mathematics is considered one of topical issues.

Online technologies in the properties are close to the usual lessons conducted in audience that provides exchange of information in the present, however, at the same time, demands equipment of educational classes with computers and Internet connection and projective devices, means for video conference communication and presence of teachers and pupils at computers.

Online lessons are conducted by the experienced teachers living in other city, in other country, and pupils can live in the most distant villages and the cities of our country and the whole world. Pupils use own computers or school computers in computer classes for participation in online lessons. Bilateral communication without an exit from the house or school gives the chance to reach directly to efficiency and quality of the lesson. There usually participate one teacher and five-six pupils from the house or a class in such lessons. The most profitable technology of online teaching is a video-conference [3].

In respect of the organization the online lesson differs with limitation of time allocated for a lesson, constancy of structure of pupils, carrying out a lesson according to the schedule, carrying out a lesson only in a virtual look.

Main types of online lessons: acceptance and development of new knowledge, formation of skills and knowledge, problem lessons, the mixed lessons.

Pedagogical features of online lessons:

- Unity of functions of teaching and education, actions of the teacher and pupils, content of teaching and methods of education;
- Activity of pupils when making written answers in the mode of "forum", "chat", "blog";
- Development of informative qualities (i.e. the aspiration to learn new in the course of creative search and execution);
- Unit of the didactic purpose and subordination of separate parts, lesson elements to this unit;
- Formation of a lesson and its parts according to the maintenance of a lesson, regularity of development of a training material, the venue of a lesson.

Feature of these properties providing efficiency of a lesson, on the one hand, is objectivity of training process, on the other hand, shows, how deeply the teacher mastered the content of a lesson, shows regularity of development, etc. (subjective aspects of training process). Besides, fulfillment of requirements, shown to a lesson, considering works of the teacher and feature of group of pupils, doesn't limit the methodical help.

The teacher of online lesson has to master work with information and communication technologies at the high level. The organization of educational process at distance education training demands from the teacher carries out educational process as in specialized information training center. The teacher can collect the class in convenient time [4].

Structure of online lessons same as well as structure of usual lessons: training updating, explanation of new material, fixing, observation. The following methods are applied: explanation, reproduction, internal search and others. However, the orientation of a lesson differs with interactivity, urgent feedback with specialists -advisers, expansion of information outlook of a lesson.

It is possible to use the next methodical ways at online lessons:

1. Use of Internet technologies by the teacher: organization of an educational conversation with leading experts of a subject;
2. Use of Internet technologies by pupils: consultation with leading experts in the video-conference mode on subject of a lesson;
3. Observation of knowledge: network project, network competitions, Olympic Games, quizzes;
4. The conversation of pupils with multimedia acquaintants develops their language, thinking, memory, and trains to allocate the main thing, to define logical communications.
5. Role-playing game – divide group of pupils into little groups and give them the following tasks:
 - Analysis of a topic of the lesson. Allocation of opinion of the author of a lesson.
 - Search on the Internet and placement of the reference to this resource at a forum.
 - The short description of opinions of foreign and domestic scientists on this subject.
 - Search on what page is information on this subject in the Internet, the indication of own opinion to a subject.
 - Comparison of designations, their use in the text, an explanation of their emotional color and others, analyzing it at a forum.

The benefit of online lesson before traditional lesson is comprehensively considered: expansion of information outlook of a lesson, involvement of teachers of others educational institutions (schools, gymnasiums and lyceums) to a lesson, a victory over a geographical favor and others. This opportunity is also good for educational institutions where the limited number of teachers is observed, and for institutions which teachers can't participate in rates on increase of qualification.

The algorithm of the organization of online lessons consists of the following stages:

- The choice of a subject with participation of skilled experts;
- Justification of the choice of the teacher;
- Observation of training (granting an opportunity to the teacher to conduct a lesson at first before small audience).

On the other hand, online lessons don't differ from traditional lessons, i.e., the purpose and duties are completely executed, stages remain. The applied methods are also left without changes.

Didactic opportunities of such online lessons:

- Integration with other objects;
- Systematicity and high level of submission of information within program material;
- Maximum security with computer communications;
- Support of educational process from the methodical part [5].

Carrying out online lessons from all points of view exerts a great influence on quality. On this basis, in connection with carrying out online lessons we prepared the methodical instruction "Methodic of carrying out online lessons". In this methodical benefit are described questions of carrying out online lessons and considered types of online lessons. The educational and methodical benefit is intended for teachers of secondary schools and students of specialty "Mathematics".

In the methodical instruction the main types of online lessons, pedagogical features, a technique of carrying out are considered.

In methodical benefit there are noted methods of transfer of audio and video information by means of technology of a video-conference, usage of modern achievements in the sphere of chats and forums. On the basis of it, in the methodical instruction there is considered the method of carrying out online lesson with use of technology of a video-conference, demonstration experience, and satellite communication; with use of Internet resources on a subject.

As additional information, in the methodical instruction there are given several video of the lessons conducted by the undergraduate of the specialty "Mathematics" 6N010900 of the Karaganda state university named after Ye.A.Buketov A. Kaparova Videos lessons have been conducted in 2015-2016 academic year to pupils of the 5th class of KGU №92 gymnasium" of the city of Karaganda on the following subjects: "The image of fractions and the mixed figures in system of coordinates", "The solution of tasks of a subject of reduction of simple fractions to the common small denominator", "Comparison of simple fractions". Lessons were very interesting for pupils. After each lesson, skilled school teachers have expressed their opinions. Thus, the shortcomings and advantages noticed during a lesson were analyzed.

Nowadays, in our country many teachers exchange the pedagogical experience by means of carrying out online lessons. Thus, after a lesson, they exchange opinions and analyze mistakes and advantages of a lesson.

In this regard, it is clear that the methodical instruction on carrying out online lessons will be big help for many teachers, including, for the young teachers which only begin their work. Now, due to the lack of methodical rules based on a scientific basis on the organization of online lessons, there are problems at the solution of many questions connected with network.

In conclusion, we will note that main purposes which are set before education consist in increase of national competitiveness, in complete entry into world education, on raising of an education system on the international level, in implementation of achievements of information and communication technologies in the course of education, in effective and wide use of electronic textbooks and multimedia programs, in interaction of information infrastructure of the country with world education, in strengthening of ties between organizations of education. Objective of interaction condition in world network is wide possibility of obtaining and exchange of information in education. Use of network in online mode allows people to communicate in an information and education key, timely and reliably to transfer information.

References

- 1 [ЭР] Қолжетімділік тәртібі: <http://www.akorda.kz>.
- 2 Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңы. — [ЭР] Қолжетімділік тәртібі: <http://www.adilet.zan.kz>
- 3 Баймулдина Н.С., Джаманкулова Н.О. Внедрение системы электронного обучения в вузах Республики Казахстан // Бюллетень лаборатории математического, естественнонаучного образования и информатизации: Рецензируемый сб. науч. тр. — М., 2012. — Т. 2.
- 4 Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық — коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. — Алматы: Дайыр Баспа, 2010.
- 5 Есполов Т.Е., Кунанбаева С.С., Курманалина Ш.Х., Моминбаев Б.К., Нургалиева Г.К., Сулеев Д.К. Педагогическая технология информатизации образования. — Алматы: РЦИО, 2002.

У.А. Қосыбаева, Н.И. Пак, Н.Қ. Сыздықова

Жалпы білім беретін орта мектептерде математика пәнінен өткізілетін онлайн-сабақтардың әдістемелік негіздері

Мақалада бүгінгі таңда қоғамның барлық салаларында кеңінен қолданыс тапқан желі қызметтерін оқыту үрдісінде пайдалану мәселесі қарастырылды. Жалпы білім беретін орта мектептерде математика пәнін оқытуда сол ақпараттық желінің қызметіне жүгіне отыра онлайн-сабақтар өткізудің әдістемелік негіздері зерттеліп, нақты жүргізілген жұмыстарға практикалық тұрғыда талдау жасалды.

У.А. Косыбаева, Н.И. Пак, Н.К. Сыздыкова

Методические основы проведения онлайн-уроков по математике в средней школе

В статье рассмотрены роль информационных технологий, широко используемых во всех сферах общественной жизни, а также сетевые сервисы, применяемые в учебном процессе. Проведены анализ преподавания математики в средних общеобразовательных школах с помощью информационных сетей, программного обеспечения основ онлайн-уроков. Перечислены требования для проведения онлайн-уроков, на их основе разработаны методические рекомендации по проведению сетевых уроков. Дана оценка информационным технологиям, показаны отличия онлайн-уроков от классических типов, методы их организации и проведения онлайн-уроков.

References

- 1 [ER] Access mode: <http://www.akorda.kz>.
- 2 Law about Knowledge in Republic of Kazakhstan, [ER] Access mode: <http://www.adilet.zan.kz>
- 3 Baimuldina N.S., Dzhamankulova N.O. *Bulletin of laboratory of mathematical, natural-science education and informatization*, The reviewed collection of scientific works, Moscow, 2012, Vol. 2.
- 4 Mukhambetzhanova S.T., Meldebekova M.T. *Technique of forming of competence of teachers when using information and communicative technologies*, Almaty: Dayir Baspa, 2010.
- 5 Espolov T.E., Kunanbayeva S.S., Kurmanalina Sh.Kh., Mominbayev B.K., Nurgaliyeva G.K., Suleyev D.K. *Pedagogical technology of education informatization*, Almaty: RCOI, 2002.

Ж.О. Жилбаев, Ж.Ж. Наурызбай, Л.С. Сырымбетова

*Национальная академия образования им. Б. Алтынсарина, Астана
(E-mail: zh.64@mail.ru)*

О некоторых аспектах воспитания детей в Казахстане

В статье изложена авторская концепция воспитания детей в Казахстане, ориентированная на интеграцию обучения и воспитания, баланс государственного, общественного и семейного воспитания. Впервые предложены механизмы реализации, критерии оценивания воспитанности, которые определены через отношение личности к фактам и явлениям окружающего мира. Отмечено, что новизна предлагаемой концепции заключается также в том, что обеспечивается построение ценностной модели воспитания, так как провозглашается первичность нравственно-духовных ценностей, ценности жизни и здоровья человека, свободного развития личности. Общий вектор концептуальных основ воспитания направлен на формирование человека гармоничного, всесторонне развитого, обладающего высокими нравственными качествами, способного к сотрудничеству и межкультурному взаимодействию.

Ключевые слова: воспитание, концепция, модель воспитания, нравственно-духовные ценности, патриотизм, ответственность родителей.

В рамках глобальных интеграционных процессов молодежь Казахстана стала участницей интенсивных взаимообменов в области образования, культуры, информации. У молодых казахстанцев сегодня появились новые позитивные тренды: усиление мотивов престижного образования, стремление к овладению новыми профессиями, социальная активность, межкультурная коммуникативность.

Позитивные изменения в стране создали условия для возрождения интеллектуального, духовного и творческого потенциала, развития общеказахстанского менталитета, культурных, национальных традиций.

В стране принята программа нравственно-духовного образования «Самопознание», которая основана на идеях народной педагогики с учетом современных воспитательных теорий. Эта программа имеет огромный метапредметный и воспитательный потенциал.

Наблюдается развитие функциональной грамотности школьников, поликультурного воспитания, трехязычного образования. Большими возможностями располагает система дополнительного образования детей.

Вместе с тем, имеются серьезные проблемы в системе воспитания. Так, для значительной части школьников и молодежи становится характерным:

- потребительское, эгоистичное отношение к окружающему миру;
- пренебрежение такими духовно-нравственными ценностями, как доброта, милосердие, справедливость, совесть, честь, почитание старших;
- культ материальных ценностей, легкого поведения и наслаждения;
- увлечение низкопробной информацией СМИ и интернет-сайтов, элементами западной массовой культуры;
- социальное сиротство, детский и подростковый суицид и т.д.
- По нашему мнению, причинами указанных проблем являются:
- недооценка воспитания как социального явления;
- недостаточность эффективных воспитательных программ и технологий;
- ослабление трудового воспитания;
- негативное влияние средств массовой информации;
- недостаточно развитая система дополнительного образования, детских и молодежных движений;
- слабая подготовка педагогических и руководящих кадров к воспитательной работе в новых условиях.

Особенно острая проблема — низкая ответственность родителей за воспитание детей.

Как известно, Президент Республики Казахстан Н.А.Назарбаев в своем Послании от 2012 г. поручил Правительству кардинально пересмотреть законодательство в сфере защиты материнства и детства, а также в области семьи и брака, потребовал ужесточить наказание за преступления против материнства и детства, за нарушения законодательства в этой сфере, вплоть до самых мелких.

Считаем, что сегодня назрела необходимость внесения поправок и дополнений в нормативно-законодательные акты с целью повышения ответственности родителей или даже принятия Закона «Об ответственности родителей за обучение и воспитание детей».

С учетом сказанного вышепо поручению Министерства образования и науки Национальной академией образования им. Ы.Алтынсарина был разработан проект Концептуальных основ воспитания.

Новизна Проекта заключается в следующем:

- цели, задачи, приоритетные направления воспитания определяются в рамках общенациональной Стратегии «Казахстан-2050» – Мәңгілік Ел;
- впервые предлагаются механизмы реализации, критерии оценивания воспитанности. Они определены через *отношение* личности к фактам и явлениям окружающего мира;
- обеспечивается построение *ценностной* модели воспитания, так как провозглашается первичность нравственно-духовных ценностей, ценности жизни и здоровья человека, свободного развития личности;
- ориентация на интеграцию обучения и воспитания, баланс государственного, общественного и семейного воспитания;
- предусматривается трансляция опыта Центра «Бөбек», АОО «НИШ» и др.

В Послании Главы государства Н.А.Назарбаева народу Казахстана «Казахстанский путь – 2050: «Единая цель, единые интересы, единое будущее» названы главные ценности, которые объединяют всех казахстанцев и составляют фундамент будущего нашей страны:

- независимость Казахстана и Астана;
- национальное единство, мир и согласие в нашем обществе;
- светское общество и высокая духовность;
- экономический рост на основе индустриализации и инноваций;
- Общество Всеобщего Труда;
- общность истории, культуры и языка;
- национальная безопасность и глобальное участие нашей страны в решении общемировых и региональных проблем.

Президент также поставил задачу формирования активных, образованных и здоровых граждан, придания новых импульсов развитию всеказахстанской культуры.

Предлагаемый Проект определяет *цель, задачи и принципы воспитания* с учетом этих государственнообразующих, общенациональных ценностей.

Концептуальные основы воспитания определяются принципами: гуманистической направленности; культуросообразности; непрерывности; природосообразности; целостности; диалогичности; этничности и др.

Цель: воспитание гражданина с богатым духовным миром, уважающего и почитающего своих родителей, любящего родную землю, Родину Казахстан, знающего и ценящего язык, культуру и историю казахского народа, укрепляющего единство страны, владеющего родным и иностранными языками, умеющего трудиться.

Задачи сформулированы в соответствии с приоритетными направлениями воспитания.

Нами предлагаются 8 направлений:

1. Воспитание казахстанского патриотизма и гражданственности, правовое воспитание.
2. Нравственно-духовное воспитание.
3. Национальное воспитание.
4. Семейное воспитание.
5. Трудовое, экономическое и экологическое воспитание.
6. Поликультурное и эстетическое воспитание.
7. Интеллектуальное воспитание, воспитание информационной культуры.
8. Физическое воспитание, здоровый образ жизни.

По каждому из направлений определены цели воспитания, критерии оценивания и механизмы реализации.

Цели реализуются в образовательном процессе, во внеучебное и досуговое время. Критерии выступают измерителями уровня воспитанности. Механизмы реализации представляют собой совокупность традиционных и инновационных форм, средств и методов воспитания.

Общая структура предлагается на примере двух следующих направлений.

Первое направление – Воспитание казахстанского патриотизма и гражданственности, правовое воспитание.

Оно предполагает содействие формированию патриота и гражданина Казахстана, способного жить и успешно трудиться в демократическом обществе, развитие политической и правовой культуры личности, правосознания детей и молодежи, готовности противостоять проявлениям жестокости и насилия.

Критерии оценивания:

проявление уважения, чувства гордости и ответственности по отношению к:

- Родине, государственному строю, государственной идеологии, государственной политике;
- Конституции и законодательству РК, государственным символам (гербу, флагу, гимну);
- межнациональному и межконфессиональному согласию в стране;
- достижениям своей страны в сфере экономического и культурного развития;
- ценностям, правам и свободам человека;
- природе, культуре, истории своего края;
- к правам и обязанностям гражданина Казахстана.

Механизмы разнообразны. Особо отмечаем встречи и прямые обращения к детям и молодежи государственных, политических и общественных деятелей, сенаторов, депутатов, ученых, писателей, акынов, популярных артистов на страницах СМИ, в социальных сетях, через онлайн-платформы и т.д.

Активизацию детских и молодежных движений; организацию «служб доверия», общенациональной акции «Я и закон».

Второе направление – Нравственно-духовное воспитание.

Оно ориентировано на формирование духовных, нравственных и этических принципов, моральных качеств и установок личности в соответствии с общечеловеческими ценностями, нормами и традициями казахстанского общества.

Критерии оценивания:

1) проявление осознанного и положительного отношения к:

- нравственно-духовным ценностям, общепринятым нормам морали;
- собственному достоинству, чести и долгу;
- внутренней свободе;
- росту духовности и нравственности;
- культуре, традициям, обычаям своего и других народов;
- религиозным ценностям;

2) проявление стремления к:

- единству мыслей, слов и дел;
- бескорыстию и доброжелательности;
- ответственности за свои поступки и собственные решения.

Среди *механизмов* особо выделяем усиление воспитательного потенциала школьных предметов, выполнение социальных, благотворительных проектов, развитие волонтерства, проведение постоянного мониторинга уровня воспитанности школьников, а также повышение ответственности педагогов и руководителей организаций образования за свое профессиональное поведение, усиление требований к их моральному облику и личностным качествам.

Примерно по такой схеме разработаны и другие направления воспитательной работы.

Важное значение имеют условия реализации концептуальных основ воспитания. Предлагаются следующие меры:

1. внесение изменений и дополнений в Законы РК «Об образовании», «О правах ребенка», Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье» в части усиления ответственности родителей за воспитание детей;

2. пересмотр штатного расписания организаций образования в части выделения дополнительных должностей (тьютер, воспитатель) – опыт НИИШ;

3. активизация научно-исследовательских работ по этнопедагогике и этнопсихологии;

4. разработка учебно-методических пособий и рекомендаций по организации воспитательной работы (особенно на государственном языке);

5. изучение, анализ и внедрение передового опыта, креативных идей и авторских программ по организации воспитательной работы;

6. включение в перечень ежегодно рекомендуемой учебной литературы книг, хрестоматий и альманахов «Менің Отаным - Қазақстан», «Мен Қазақстанның азаматымын»;
7. совершенствование программ повышения квалификации педагогических работников, заместителей директоров, классных руководителей, психологов, социологов;
8. повышение квалификационных требований к психологам и социологам;
9. улучшение качества подготовки будущих педагогов с учетом новых условий;
10. повышение роли и активизация деятельности попечительских советов;
11. совершенствование механизмов социального партнерства организаций образования;
12. трансляция и внедрение опыта НИИШ: ученические сообщества «Шаңырақ», краеведческая исследовательская экспедиция «Туған елге тағзым», летние социальные практики, волонтерство, социальные акции, интеллектуальные игры и др.

Реализация Проекта должна обеспечить:

- позитивность мотивационно-ценностной сферы межличностных отношений;
- постепенно и стабильно возрастающий уровень сформированности казахстанского патриотизма, гражданского самосознания, толерантности и нравственных качеств; уважение к родному и государственному языкам, культуре разных этносов;
- усиление воспитательного потенциала содержания образования;
- повышение ответственности и педагогической культуры родителей, усиление роли попечительских советов;
- создание в организациях образования поликультурной среды;
- осознанное отношение к профессиональному становлению, активную гражданскую позицию, высокий уровень экологической культуры;
- укрепление института семьи.

Таким образом, общий вектор Концептуальных основ воспитания направлен на формирование человека гармоничного, всесторонне развитого, обладающего высокими нравственными качествами, способного к сотрудничеству и межкультурному взаимодействию, обладающего чувством ответственности за судьбу страны, активно участвующего в достижении главной цели Стратегии «Казахстан – 2050» – Мәңгілік Ел.

Ж.О. Жилбаев, Ж.Ж. Наурызбай, Л.С. Сырымбетова

Қазақстанда балаларды тәрбиелеудің кейбір қырлары туралы

Мақалада Қазақстанда балаларды тәрбиелеудің авторлық тұжырымдамасы, білім беру мен тәрбиелеуді біріктіру, мемлекеттік, қоғамдық және жанұялық тәрбие балансы баяндалған. Ең алғашқы рет авторлар іске асыру механизмдерін, деректер мен қоршаған әлем жайлы құбылыстарын тұлғалық қатынасы арқылы анықтаған тәрбиені бағалау өлшемдерін ұсынып отыр. Бұл тұжырымдаманың жаңалығы – тәрбиелеудің құндылық моделін құруды қамтамасыздандырған, сонымен қатар ең бірінші адамгершілік-рухани құндылықтар, яғни өмір құндылығы мен адам денсаулығы, тұлғаның еркін дамуы басты назарда болған. Тәрбиенің жалпы концептуалды негіздері адамның үйлесімді, жан-жақты жоғары адамгершілік сапасымен, ынтымақтастық пен мәдениетаралық өзара қарым-қатынасқа қабілеттілігін қалыптастыруға бағытталған.

Zh.O. Zhilbayev, Zh.Zh.Naurysbai, L.S. Syrymbetova

Some aspects of the education of children in Kazakhstan

The article describes the author's conception of early childhood education in Kazakhstan which relates to integration of training and education, balance of the state, public and family education. Authors first proposed implementation mechanisms, criteria of estimation of education which are determined through the relation of the personality to the facts and the phenomena of the the world around. Novelty of the author's conception is also in development of model of education which includes, in particular, primacy of moral cultural wealth, values of life, health of the person and free development of the personality. The general vector of conceptual bases of education is directed to forming of harmonious personality, all-round man, having high moral qualities and capable to cooperation and cross-cultural interaction.

Ж.О. Жилбаев¹, Л.С. Сырымбетова¹, А.М. Затынейко²¹Национальная академия образования им. Б. Алтынсарина, Астана;²Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова
(E-mail: zh.64@mail.ru)

О модернизации казахстанского образования в контексте устойчивого развития и образования через всю жизнь

В статье изложена авторское видение продвижения принципов устойчивого развития и образования через всю жизнь в Казахстане. Отмечено, что имеющиеся проблемы в этом плане присущи не только Казахстану. Особое значение авторы придают экологическому образованию как одному из важнейших стратегических механизмов устойчивого развития. В этой связи особое внимание обращено на Партнерскую программу «Зеленый мост», инициированную Казахстаном и поддержанную Экономической и социальной комиссией ООН в рамках Генеральной Ассамблеи ООН. В проекции на образовательную плоскость две указанные выше позиции (непрерывное и экологическое образование) актуализируют необходимость формирования «зеленых» навыков в процессе обучения в течение всей жизни.

Ключевые слова: непрерывное образование, экологическое образование, навыки 21 века, «зеленые» навыки.

Статью мы решили начать с констатации следующего факта. Наши дети, заканчивающие в этом году обучение в средней школе, выйдут на пенсию, вдумайтесь, через 38–46* лет, в 2053–61 гг. Всё это время они должны будут работать, чтобы обеспечить определенное качество жизни себе и своим семьям. Будет ли актуальным уровень их сегодняшней образованности в течение всего этого срока, чтобы обеспечить себе достойное существование? Полагаю, ответ очевиден.

А если учитывать постоянно увеличивающуюся динамику изменений всех сфер нашей жизни в свете ускоряющегося научно-технического прогресса, мы не можем быть уверены даже в том, что потребует жизнь от нас и от нашей молодежи уже через пять — десять лет.

Для нашего времени характерны чрезвычайно активные процессы устаревания знаний и, соответственно, необходимость их обновления и приобретения новых компетенций. Получаемые сегодня знания уже не могут оставаться неизменным багажом, эффективно обеспечивающим социальную и профессиональную адаптацию в течение всей жизни. Сегодня перестает быть типичной картина, когда человек всю жизнь живет там, где он родился, и занимается тем, чему обучался в юности. Отсюда возникает необходимость в том, чтобы в течение всей своей жизни человек постоянно доучивался и, возможно, переучивался.

Концепция обучения в течение всей жизни имеет большую актуальность не только для развитых государств, но и для стран с переходной экономикой, где модели развития как общества в целом, так и каждого человека в отдельности изменяются еще стремительней. Масштабы и динамика происходящих перемен требуют совершенно нового подхода к образованию и обучению.

Быстрые темпы развития экономики и технологий в Казахстане делают необходимым адекватное обеспечение этих процессов высококвалифицированными кадрами, способными гибко реагировать на возрастающие изменения на рынке труда. Чтобы идти в ногу с этими изменениями, специалисты должны владеть соответствующими качествами, не только профессиональными, но и личностными, помимо специальных, имеется в виду целый комплекс жизненно важных на сегодняшний день навыков, позволяющих эффективно действовать в любой сфере жизнедеятельности.

В первую очередь это:

- навыки в области переработки информации и коммуникационных технологий (ПИКТ);
- социальные и (меж)культурные навыки (умение работать в команде, навыки общения, понимание наличия разных культур, знание иностранных языков, толерантность и др.);
- навыки самоуправления (мотивация к обучению, способность к решению проблем, творчеству, предпринимательству, риску, трудоустройству, способность приспосабливаться к переменам).

Очевидно, что в рамках традиционного профессионального образования развитие у молодежи и взрослых названных качеств, мягко говоря, затруднено. Более того, как показывает опыт многих

* Расчет указан для Российской Федерации и Республики Казахстан (по пенсионному возрасту по состоянию на 2015 г.)

стран, эту задачу нельзя решить силами только официальных структур образования. В этот процесс должно быть вовлечено общество в целом.

На наш взгляд, образовательная система Казахстана, вполне адекватная для советского периода, уже не годится для настоящего и будущего. В существующей ситуации нам, как ответственным за формирование и проведение образовательной политики, необходимо мыслить вне традиционных форм и границ образования. Не случайно в концепции «Образование для всех на протяжении всей жизни» акцент делается на развитии всех видов и форм целенаправленной учебной деятельности, которые включают в себя как формальное, так и неформальное и даже спонтанное обучение.

В Казахстане превалирует формальное обучение, которое определяет порядок предоставления образовательных услуг и накладывает отпечаток на содержание и результаты образования в общем.

Неформальное обучение, осуществляемое вне школ, колледжей и университетов, зачастую не считается настоящим образованием, и его результаты сильно недооцениваются. Несмотря на то, что в Казахстане существует более десяти тысяч учебных центров, которые предоставляют услуги по неформальному обучению, последнее на сегодняшний день еще не получило адекватного восприятия и применения.

Если же говорить о спонтанном обучении, которое включает в себя и самообучение, то оно вообще выпадает из общей системы образования. И это несмотря на то, что является самой древней формой передачи знаний и умений и продолжает оставаться основой обучения в раннем детстве. Примером такого обучения может быть привитие родителями своим детям жизненно важных навыков, таких как самостоятельность принятия решений, забота о собственной безопасности, сохранение здоровья и тому подобное.

Итак, в Казахстане понятие «система образования» по-прежнему, как правило, связывается с деятельностью преимущественно формального сектора. Неформальное и спонтанное обучение, при всей их распространенности в республике, не имеют должного официального признания, что существенно ограничивает возможности людей в приобретении нужных квалификаций и сертификации.

Важно отметить, что принципы устойчивого развития и непрерывного образования в течение всей жизни позволяют переосмыслить отношение к неформальному и спонтанному образованию и определить его место в общем образовательном контексте.

Общепризнано, что образование является не только фактором экономического роста государства, но и определяющим фактором человеческого развития и формирования человеческого потенциала. В свое время «железная леди» Маргарет Тэтчер говорила: «Богатство страны не обязательно строится на собственных природных ресурсах, оно достижимо даже при их полном отсутствии. Самым главным ресурсом является человек. Государству лишь нужно создать основу для расцвета таланта людей».

Именно такой основой, на наш взгляд, является система образования, построенная на принципах непрерывного обучения в течение всей жизни.

Образование является общенациональным приоритетом нашей республики, как одна из частей модели устойчивого развития, смежная область социально-экономического прогресса.

Если же говорить о контексте устойчивого развития, то одним из его столпов является так называемая «зеленая экономика». Поворот к этой модели развития произошел на конференции «Планета Земля», проходившей в Рио-де-Жанейро (Бразилия), в 1992 г., на которой была принята «Повестка дня на XXI век» [1–3]. Этот программный документ стал основой для переосмысления путей экономического роста, продвижения социальной справедливости и защиты окружающей среды. Принципиальным отличием новой модели стала рекомендация о необходимости обеспечения баланса экономических, эколого-ресурсных и социальных интересов общества.

В 2008 г. Программа ООН по окружающей среде (ЮНЕП) призвала всех к Глобальному «зеленому» курсу [4–6]. А в 2010 г. Казахстаном была выдвинута так называемая Астанинская инициатива «Зеленый мост», которую поддержали участники 6-й конференции Министров Азиатско-Тихоокеанского Региона, проходившей в Астане [7].

Инициатива Астаны получила продолжение под названием Партнерская программа «Зеленый мост» на 2011–2020 гг., которая была поддержана Экономической и социальной комиссией ООН в рамках Генеральной Ассамблеи ООН в сентябре 2011 г. [8].

В контексте реализации задач перехода к устойчивому развитию и «зеленой экономике» в Республике Казахстан начата большая работа по модернизации всех уровней образования. Важно отметить, что эта работа коррелируется с концепцией «Образование через всю жизнь» в интересах устойчивого развития.

В ближайшем будущем нам предстоит разработать долгосрочную политику и стратегию подготовки кадров для отраслей «зеленой экономики», определить генеральные компетенции, необходимые для ее поддержания, а также разработать стандарты «зеленых» навыков/компетенций для специальностей профессионального образования. Предполагается пересмотр учебных планов профессионального образования в контексте перехода к «зеленой экономике», сопряженный с повышением квалификации преподавателей для формирования «зеленых» компетенций у студентов.

Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина также вносит свой вклад в реализацию стратегических задач перехода к «зеленой экономике». Проведено исследование научно-методологических основ формирования экологической культуры школьников, разработана и апробирована соответствующая методика и определены перспективы формирования экологической культуры учащихся в условиях модернизации системы среднего образования. Немаловажное значение в данном контексте имеет формирование естественнонаучной грамотности школьников, которая является предметом международных сравнительных исследований TIMSS и PISA. В этом направлении Академией разработана национальная методика подготовки учащихся к этим исследованиям. Издана серия методических сборников.

Особо значимым в контексте устойчивого развития является обновление содержания образования. Так, Академией совместно с инновационной сетью Назарбаев интеллектуальных школ (НИШ) разработан новый Государственный стандарт для начального образования.

Следует отметить, что прежние стандарты образования давали нашим школьникам сильные предметные знания. Но сегодня необходимы интегрированные знания, а также умение применять их в реальной повседневной жизни. Новый стандарт при сохранении фундаментальности образования ориентирован на развитие навыков, необходимых для успешной жизнедеятельности в 21 веке.

Таким образом, в Казахстане уже сегодня подрастает новое поколение, готовое к восприятию идей обучения через всю жизнь.

Список литературы

- 1 [ЭР] Режим доступа: <http://www.carecnet.org/mp/globalnye/>
- 2 [ЭР] Режим доступа: <http://www.calend.ru/event/7121/>
- 3 [ЭР] Режим доступа: <http://ria.ru/spravka/20120620/676610251.html>
- 4 [ЭР] Режим доступа: <http://www.primeminister.kz/news/show/21/kazahstan-na-puti-k-%C2%ABzelenoj-ekonomike%C2%BB-idei-i-resheniya-15-04-2014>
- 5 [ЭР] Режим доступа: <http://www.unepcom.ru/unep/gei/216-toward-ge.html>
- 6 [ЭР] Режим доступа: <http://www.parlam.kz/ru/blogs/Nigmatulin/Details/7/3422>
- 7 [ЭР] Режим доступа: <http://greenkaz.org/index.php/ru/glavnaya/50-sobytiya/312-po-initiative-koalitsiya-byl-organizovan-kruglyj-stol-vovlechenie-obshchestvennosti-v-realizatsiyu-programmy-partnerstva-zelenyj-most-s-uchastiem-deputatov-parlamentark-predstavitelej-gosorganov-biznesa-i-npo-a-takzhe-delegatsii-s-eskato-vo-glave-s-g-no>
- 8 [ЭР] Режим доступа: http://www.parasat.com.kz/index.php?id=420&tx_ttnews%5Btt_news%5D=0&tx_ttnews%5BbackPid%5D=223&tx_ttnews%5BcalendarYear%5D=2011&tx_ttnews%5BcalendarMonth%5D=8&cHash=a33abbd6276960ffd163d9039137dd03

Ж.О. Жилбаев, Л.С. Сырымбетова, А.М. Затынейко

Тұрақты даму мен өмір бойы білім беру мәнмәтінде қазақстандық білім беруді жаңғырту туралы

Мақалада Қазақстанда тұрақты даму мен өмір бойы білім беру ұстанымдарын алға жылжытудың авторлық көзқарастары қарастырылған. Сонымен қатар авторлар осы орайда туындаған мәселелер тек қана Қазақстанға тиесілі емес екендігін тұжырымдады. Экологиялық білім берудің маңызды түрі ретінде тұрақты дамудың стратегиялық механизмдеріне, сондай-ақ Қазақстанның бастамасымен және БҰҰ Бас Ассамблеясы аясында БҰҰ Экономикалық және әлеуметтік комиссиясының қолдауымен құрылған «Жасыл көпір» серіктестік бағдарламасына басты назар аударылған. Жоғарыда аталған екі білім беру позициялары (үздіксіз және экологиялық білім беру) өмір бойы білім беруде қажетті «жасыл» дағдыларды оқу үдерісінде қалыптастыру өзектілігін негіздейді.

Zh. O. Zhilbayev, L.S. Syrymbetova, A.M. Zatyneiko

On the modernization of Kazakhstan's education in the context of sustainable development and life-long education

The article presents the author's vision of promoting the principles of sustainable development and life-long education in Kazakhstan. The author argues that the existing problems in this respect are not unique to Kazakhstan. Particular importance attaches to the author of environmental education as one of the most important strategic tools for sustainable development. In this regard, particular attention is drawn to the Partner Program «Green Bridge», initiated by Kazakhstan and supported by the Economic and Social Commission in the framework of the UN General Assembly. The projection on the educational plane two above-mentioned positions (continuous and environmental education) actualize the need to create green skills in the learning process throughout their lives.

1 [ER] Access mode: <http://www.carecnet.org/mp/globalnye/>

2 [ER] Access mode: <http://www.calend.ru/event/7121/>

3 [ER] Access mode: <http://ria.ru/spravka/20120620/676610251.html>

4 [ER] Access mode: <http://www.primeminister.kz/news/show/21/kazahstan-na-puti-k-%C2%ABzelenoj-ekonomike%C2%BB-idei-i-reshenija-/15-04-2014>

5 [ER] Access mode: <http://www.unepcom.ru/unep/gei/216-toward-ge.html>

6 [ER] Access mode: <http://www.parlam.kz/ru/blogs/Nigmatulin/Details/7/3422>

7 [ER] Access mode: <http://greenkaz.org/index.php/ru/glavnaya/50-sobytiya/312-po-initsiative-koalitsiya-byl-organizovan-kruglyj-stol-vovlechenie-obshchestvennosti-v-realizatsiyu-programmy-partnerstva-zelenyj-most-s-uchastiem-deputatov-parlamentar-predstavitelej-gosorganov-biznesa-i-npo-a-takzhe-delegatsii-s-eskato-vo-glave-s-g-no>

8 [ER] Access mode: http://www.parasat.com.kz/index.php?id=420&tx_ttnews%5Btt_news%5D=0&tx_ttnews%5BbackPid%5D=223&tx_ttnews%5BcalendarYear%5D=2011&tx_ttnews%5BcalendarMonth%5D=8&cHash=a33abbd6276960ffd163d9039137dd03

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ MODERN MANAGEMENT IN EDUCATION

UDC378.018.8:658.2:796.035.062(574)

Doshybekov A.B.

*Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty
(E-mail: doshybekov@mail.ru)*

Theoretical and methodological aspects of the sports and event marketing

The article describes the theoretical and methodological aspects of the organization and conduct of major international sports events as large-scale sporting mega-events. During large-scale sporting mega-events, such as Olympic Games, the Universiade, the World Cup, the country shows its level, becomes a financial center and promotes dynamic development of the cities, regions, welfare of the people, formation of culture. In the course of conducting mega-events new conditions, cultural and entertaining places are created for citizens, sports constructions are built, the cities and regions are changed. It analyzes the programmed content of sports and event marketing, which is characterized by specific, unique features, revealing the geographical and national identity of the city and the area where the event is held.

Key words: event, regional image, sports and event marketing, franchising, branding, marketing programme, mega-event.

Location of major international sporting events in the capitals, in a specific city or country - a topical issue of the sports industry, which affects for prioritization in the positioning of the territory, creating an image, awareness and maintaining the reputation within the major sporting events. Such events are becoming brands of territories; they are working to improve the reputation of the host sporting events in the eyes of the world community and the local population, in case it is carried out to the highest quality standards.

Today we can observe a strong tendency to increase the social and cultural role of sport as a social institution, as a cultural phenomenon. Success in formation of image of the territory mainly depends on to what extent conscious forming image of subject of a certain area will comply with, on the one hand, its objective qualities, and on the other hand - the expectations and demands of the target audience. It should be remembered that the efforts to organize and conduct large-scale events are always accompanied by certain risks and threats such as the capital intensity of the event, limited resources and low demand for facilities after the event. It is very important to preserve the good reputation of the upcoming events among the local population, because successful presentation of the event by the city will depend on every citizen.

The question of social identification of the population and territories through technology in the course of large-scale sporting events needs the active promotion, meaningful and effective promotion of the information, as well as strengthening the positive reputation of the areas within the events worldwide.

The quality of infrastructure in the region indicates its potential for growth in the long-term period. Investments in the construction of infrastructure for large-scale sporting events can accelerate economic development for decades ahead. Transformations associated with the creation of a well-designed infrastructure for major sporting events such as the World Student competition (Winter and Summer Universiade), the Olympic Games or the World Cup provide long-term economic, demographic and social impact throughout the region. The way in which public authorities - at national, regional or municipal level - are planning to use the built infrastructure, could have an impact on the region's development in the long-term period.

As a practical study of the material there were used examples of the active participation of the cities of Kazakhstan in the organization and carrying out on its territory of large-scale sporting events, which affect

not only the development of sport in national and international scale, but also create favorable conditions for investment in the tourism industry of the country. Improving the country's image and building brand of the cities with the help of a sports component can be carried out at the focus of such international sporting events like the VII Asian Winter Games Almaty-Astana 2011, Grand Prix Judo 2016 and Winter Universiade, which will take place in 2017 in Almaty. At the same time there is a need for the development and promotion among the population the idea of creating the image of the territory and its positioning as the benchmark for sports and tourism development [1].

Creation an image of its territory and increasing of awareness by sporting events are a multi-faceted and complex task. In Kazakhstan, these processes are characterized by the formation of the image, debunking of stereotypes, formation of fundamentally new ideas and views, both the international community and the population in the country.

The aim of this work is to study the role of sports and event marketing in brand building of the city and the region's development.

Research objectives:

1. The analyze of the scientific literature on branding of the regions, event and sports marketing;
2. To identify the current problems, particularly, trends and prospects of development of event marketing on the example of Almaty and Astana;

Methods of research: analysis of the scientific and methodical and special literature, study of normative documents.

Results of research: The events in modern conditions are becoming a necessary part of public life, in which there is growing interest in the city to attend sporting contests, sports performances, congresses, conferences, festivals and forums. Event is a planned activity that occurs in a specific time period and for a specific purpose and has a particular resonance for society. Events could be in different scales, levels and directions [2].

Event marketing is a fast-growing segment, whose share among the other marketing tools today is close to 50% [3].

In our opinion, the types of event marketing can be classified as follows (Figure 1).

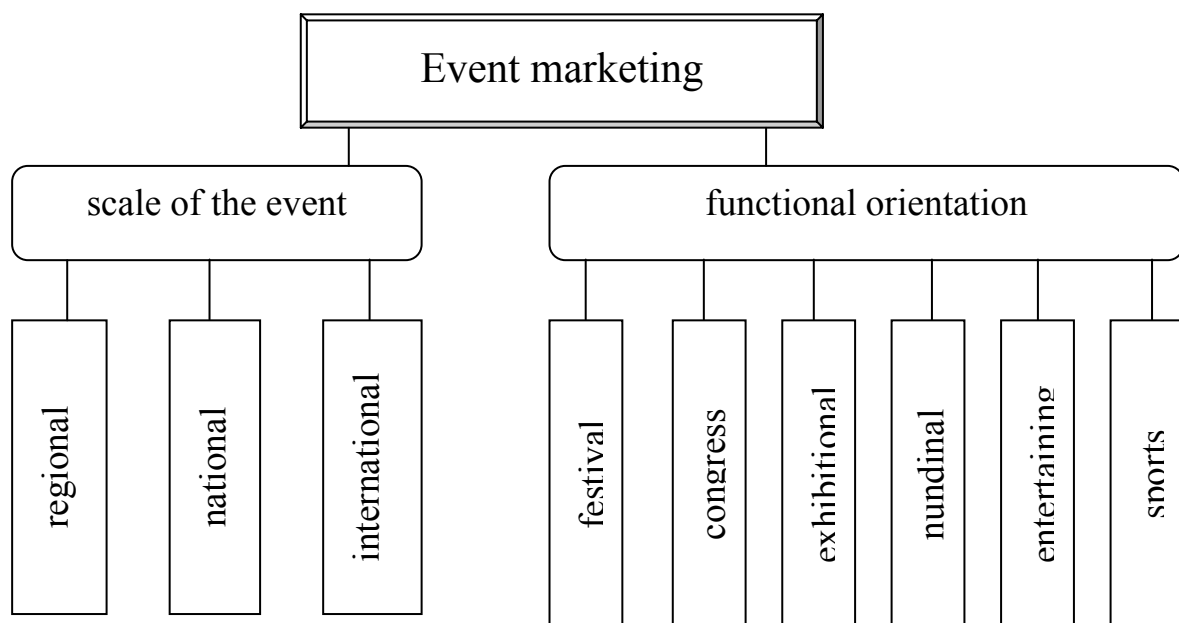

Figure 1 - Classification of event marketing

Each event has its own brand, its technology, its target audience. Event is also a product that needs special measures for promotion. One of the methods of promoting events can be a franchise.

Event franchising is a duplication of the format of certain public events in another territory, with the preservation of the original brand name, logo, mission, concept and format of the event. The basic principle of event franchising is built on precisely copied successful events, which has as a successful technology and a recognized brand. In fact, any successful event can be copied [4].

Among the most famous sporting events, event-driven mega-brand can be called the Olympic Games, which are elements of franchising event. The owner of the franchise, the International Olympic Committee, assign rights to hold the event in a certain area, the logo, the unique format of the event organizing committee of the host country. The host country receives events for temporary use a well-known brand, proven technology, and various instructions, and most importantly - millions of customers. In this case, the IOC acts as the event of the franchisor and the country - as the event franchisee.

Today, there are few publications containing a methodology to assess the effectiveness of marketing events. Few questions are investigated systematization of tools for promoting urban brands, measuring the value of brands, the effectiveness of branding and event marketing. It should be noted that issues relating to the essential aspects of the branding of territories, sporting event marketing, marketing communications effectiveness, remain poorly understood.

Sports and event marketing as the strategy and tactics of promotion of the territory

International sporting events such as World and Continental Championships, Olympic Games, Youth Olympics, the Universiade attracted the attention of millions of people in the context of globalization has gained new meaning. In economic terms, the disappearance of spatial boundaries increased the sensitivity of equity to local differences, the consequence of which was the growing competition between regions for potential investors, employees and tourists. Having won the competition at the stage of consideration of applications and having succeeded in preparing prestigious landmark events the city has to promote, advertise and position itself as a winner.

The growing relationship of sports and event marketing has led to intensification of the search possibilities of using their potential in stimulating the development of certain areas.

The concept of sports and event marketing is a synthesis of definitions of "sports marketing" and "event marketing". Sports and event marketing - a complex of measures aimed at promoting the brand through sports events that attract the attention of a large number of the target audience, as well as stimulate the flow of investment [5].

This is one of the most effective tools for creating and maintaining the image of the territory, and therefore it has been proposed to define sports event marketing from the perspective of geobranding. Sports and event marketing is a kind of marketing activities aimed at the planning, preparation and implementation of activities of sporting nature, which, in its turn, contribute to the branding of the host city of event.

Implementation of major sporting events, sporting events such as the Olympic and Paralympic Games, allows to accelerate the development of cities and regions, the territories as a whole, to change the quality of the urban environment in accordance with the principles of sustainable development, to improve the living conditions of people and to generate significant financial and humanitarian heritage. Almaty example shows how the Games contribute to the development of city infrastructure, as well as its cultural, educational and social components. And it is important to emphasize, as the sustainable development - it is not only tangible, but also spiritual part of society.

In particular sports mega-events are a tool for a number of features, confirmed the practice of many years. Such events attract additional investments from a variety of sources - public, private, foreign. The process of preparation involves a lot of creative people, there are flows of information and knowledge that allows you to isolate and use the most effective approaches and innovations. In addition to this, when it comes to national prestige, the motivation of organizers is very high, and all stakeholders are involved in the process. As a result, typically it occurs synergistic effect, is accelerated solution of the problems which takes considerably more time in normal practice.

Therefore, under current conditions the main task in the organization of mega-events, in addition to the actual sporting event, is to use its potential for the development of the host city, region and the country as a whole.

The development of sports and event marketing involves the following: the formation of institutional and economic environment for the creation and functioning of regional tourist complex, based on the maximum use of the resource potential and terrain; development of event-related activities in the region; development of marketing and active promotional activities; creation of favourable conditions for increasing the investment attractiveness of the region.

The concept of development of sports and event marketing - it is a strategic plan, for its formation it is necessary to outline the main tasks that will contribute to the development of sports and event marketing in the region. It is advisable to highlight three elements of the strategy of development of sports and event marketing: development of infrastructure in the region, promotion of tourism products and encouraging consumers. The important point is that without development strategy of sports and event marketing it is impos-

ible to form a concept of its development in the city and the region. The development strategy of sports and event marketing are planning, legal aspects, political and economic situation, advancement.

The infrastructure of sports and event marketing: sports movement, sports venues, safety, innovation and information technology, media work.

Problems of sustainable development of the city in the context of the preparation and conduct of major sporting events.

Kazakhstan with its unique resource potential is a great opportunity for the development of cities and regions with the help of sports events, especially in regions where the infrastructure is poorly developed, and at the same time there is a huge untapped potential for recreation.

Today, there is a problem of formation of an effective system of event marketing and further promotion of Kazakhstan in the event-driven market.

In this connection it is necessary to consider in more detail the reasons hampering the development of event marketing in Kazakhstan. Subjective reasons include: weak or no deliberate policy of the executive authorities of positioning the country as the venue for the events of event scale; lack of interest among Kazakhstani organizations and their representatives to participate in international associations to promote the Kazakh cities and regions as the venue of the event marketing activities; lack of professional database, open to interested international organizations representing the possibility of Kazakhstani cities and regions to conduct activities on event marketing in accordance with international norms and rules.

Objective reasons are visa formalities. Kazakhstan has a visa regime for most of the world, which greatly complicates the participation in contests of event marketing of external audiences, and thus slows the brand promotion of Kazakhstani cities and regions on the external market.

The efforts of regional authorities with an interest in the successful development of the region should be aimed at improving the industrial, social, institutional and environmental infrastructures of the region, to establish and maintain its image as a means of attracting investment to the region. In other words, the region must become a place of realization of marketing programmes and businesses in making the product sold on the domestic and international market.

The programme aimed at the development of cities and regions should include the following items: development of event-related activities in the region, creation and development of event-urban centers, tourist routes, according to their kinds, the season, interests of the various categories of target audience, focused on specific localities, architectural, construction facilities; development of marketing and active promotional activities; employment of local population through the development of sports infrastructure of cities and regions, establishment of elements of a sports complex in the service sector; creation of favourable conditions for increasing the investment attractiveness of the region through the implementation of adapted to the international standards of economic mechanisms, as well as fostering the development of sports tourism in the region, creation of a modern sports center, which requires a qualitative improvement in the service, to achieve high flexibility in sports activities, the formation of a wide range of entertainment opportunities.

The main advantages of event marketing - all seasonality and, as a rule, high profitability. Some cities in recent years have received adequate experience in the preparation and implementation of international sporting events, in particular the Asian Winter Games 2011, held in Almaty and Astana. To achieve these objectives in the areas of branding and the successful implementation of such large-scale projects it needs to focus their efforts on organizing, advertising and promotion. The coordination of these processes and long-term planning should be organized by the authorities. In addition, the organizers need to advance, at least 1-2 years to launch an information campaign.

As a result, the organization of mega-events, new residential areas, infrastructure, recreation areas, business and training centers that can significantly change the appearance of the city, improve the quality of life of its inhabitants.

At the same time during mega-events there are not only advantages, but also disadvantages. One of the main negative factors are short-term sporting events. Even the most popular competitions, unless they are held in the same place year after year, may not recoup the capital investment. And if there is no understanding, how this or that object will be run profitably in the long-term period, investors will not be of interest to such events. Therefore, planning and organization of major events is important to consider the existing positive and negative experience.

Conclusion.

Event marketing is a fast-growing segment, whose share among the other marketing tools today is closer to 50%.

An important factor for sustainable development of the regions, preservation comfortable living environment of the population is to maintain the sequence of events, providing the most efficient model exchange

with the outside world. As the result, sustainable development paradigm enablesto transform major sports events from the large-scale and popular events into the universal instrument of development.

References

- 1 Зимние Азиатские игры 2011 в Астане-Алматы // [ЭР] Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
- 2 Алексеева О.В. Событийный туризм как фактор социально-экономического развития региона: дис. ... канд. экон. наук / О.В.Алексеева. — М.: Рос. междунар. акад. туризма, 2012. — 213 с.
- 3 Богинский К.А. Использование потенциала спортивного туризма в формировании комплексного турпродукта дестинации: дис. ... канд. экон. наук / К.А.Богинский; СПб., 2011. — 227 с.
- 4 Коновалов А.В. Формирование условий развития спортивно-событийного туризма в регионе: автореферат дис. ... канд. экон. наук / А.В.Коновалов. — СПб., гос. ун-т сервиса и экономики. СПб, 2007. — 22 с.
- 5 Дэвис А. Д. Эффект Олимпийских игр. Как спортивный маркетинг создает сильные бренды. — 2-е изд. испр. и доп.; пер. с англ. / Джон. А Дэвис. — М.: Рид Медиа, 2013. — С. 48.

А.Б. Дошыбеков

Спорттық іс-шаралық маркетингтің теориялық-әдістемелік қырлары

Мақалада ірі халықаралық спорттық жарыстарды ұйымдастыру және өткізу қырлары мен әдіс-тәсілдері ашылды. Ірі деңгейде спорттық іс-шараларды өткізу барысында, мысалы, олимпиадалық ойындар, универсиада, әлем чемпионаттары мемлекеттің деңгейін көрсетіп, қаржы орталықтарына айналады және қалалардың, өңірлердің тез өркендеп дамуына, халықтың жақсы өмір сүрулеріне, мәдени қалыптасуларына ықпалын тигізеді. Мега-шараларды өткізу барысында тұрғындарға жаңа тұрғылықты жайлар, мәдени-тынығу орындары, оқу, спорттық ғимараттар бой көтеріп, қала мен өңірлерге көрік береді. Автор іс-шаралық маркетингтің құрылымы және бағдарламасын талдап, жарыс өтіп жатқан қаланың ерекшеліктері, географиялық және ұлттық бояуы мен аумағын ашып көрсетті.

А.Б. Дошыбеков

Теоретико-методические аспекты спортивно-событийного маркетинга

В статье раскрыты теоретические и методические аспекты организации и проведения крупнейших международных спортивных соревнований, как масштабных спортивных мега-событий. Подчеркнуто, что во время проведения крупных спортивных мероприятий, таких как олимпийские игры, универсиада, чемпионат мира, страна демонстрирует свой уровень, превращается в финансовый центр и способствует динамичному развитию городов, регионов, благосостоянию народа, формированию культуры. В ходе проведения мега-событий, отмечено авторами создаются новые условия, культурно-развлекательные места для горожан, возводятся спортивные сооружения, преображаются города и регионы. В статье проанализированы программа и содержание спортивно-событийного маркетинга, который характеризуется специфическими, уникальными особенностями, раскрывающими географическое и национальное своеобразие города и территории, где проводится событие.

References

- 1 *Asian Winter Games 2011 in Astana, Almaty*, [ER] Access mode: <https://ru.wikipedia.org/wiki> online resources.
- 2 Alekseyeva O.V. Event tourism as a factor of social and economic development of the region: dis. ... cand. economic sciences, Moscow: Ros. Intern. Acad.of Tourism, 2012, 213 p.
- 3 Boginsky K.A. *Using the potential of sports tourism in the formation of an integrated tourist product destination*: dis. ... cand. economic sciences, Saint Petersburg, 2011, 227 p.
- 4 Kononov A.V. *Formation of conditions for the development of sports and event tourism in the region*: the dissertation..., the candidate of economic sciences / St. Petersburg State University of Service and Economics, Saint Petersburg, 2007, 22 p.
- 5 Davis J.A. *The effect of the Olympic Games. As a sports marketing creates strong brands*, 2nd edition, revised and expanded: Per. from English. /John. And Davis, Moscow: Reed Media, 2013, p. 48.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

INFORMATION ABOUT AUTHORS

- Abdakimova, M.K.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the department of social and political disciplines, Karaganda Economic University Kazpotrebsoyuz.
- Abdrasheva, B.J.** — Head of the Department of Social Work and Social Pedagogy, Candidate of Social Sciences, Associate Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Abugaliev, B.N.** — Senior teacher of the Theory and methodology of physical culture and sport preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Akhmetzhanova, G.A.** — Master of Science, Lecturer Department of Transport and professional education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Amirbekova, M.R.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Docent Associate Professor of the Department of pedagogics and methods of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Assylbek, T.D.** — Student, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Assylbekova, A.Z.** — PhD student of social pedagogy and self-knowledge academic unit, Senior expert of the Department of Analysis and Quality, Independent kazakh agency for quality assurance in education, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana.
- Asylova, R.O.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.
- Azanbekova, G.T.** — Senior lecturer of Training and Education Methods Department, I.Zhansugurov Zhetysu State University, Taldykorgan.
- Beisenbayeva, A.M.** — Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher Associate Professor of the Department of pedagogics and methods of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Doshybekov, A.B.** — PhD student, Kazakh Academy of Sport and Tourism, Almaty.
- Dyusenbayev, A.Zh.** — Master of Education, Senior teacher, M.Utemisov West Kazakhstan State University, Uralsk.
- Ershatov, K.B.** — Senior teacher, I.Altynsarin Arkalyk State Pedagogical Institute.
- Gorbachev, A.A.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Krasnodar State Institute of Culture (KGIK), Russia.
- Imanbetov, A.N.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of department Theory and methodology of physical culture and sport preparation, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kabyrbekova, J.K.** — EdM, Senior teacher, Department of Social Work and Social Pedagogy, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kadyrbaeva, B.A.** — Senior teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.
- Kalanova, Sh.M.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Chemical Sciences, Professor, President Independent kazakh agency for quality assurance in education, Astana.
- Kaliyeva, K.M.** — Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Lefke European University, North Cyprus, Turkey.
- Kalmenova, Zh. Kh.** — Master of the Department of pedagogy and psychology, University «Turan-Astana», Astana.
- Karmanova, A.A.** — Master of Education, Senior teacher of the Chair of English language and linguo-didactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

- Korzhumbaeva, M.B.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Department of basic military training of Associate Professor, Karaganda State Technical University.
- Kosybaeva, U.A.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of Chair of teaching methods mathematics and informatics sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kubeyeva, A.E.** — Doctoral, Master of Science, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Kultanov, D.T.** — Senior teacher, I.Altynsarin Arkalyk State Pedagogical Institute.
- Lebedev, S.A.** — Associate Professor of design, architecture and applied mechanics, Honoured architect of the Republic of Kazakhstan, Karaganda State Technical University.
- Mazacova, N.** — Professor, Karlov University, Czech Republic.
- Medieva, S.H.** — Master of Pedagogical Sciences, Senior teacher Associate Professor of the Department of Pedagogics and methods of primary education, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Minzhanov, N.A.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social and political disciplines, Karaganda Economic University Kazpotreboyz.
- Mukhtarova, Sh.M.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Social Work and Social Pedagogy, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Muskhanova, I.V.** — Director of the Institute of Philology, History and Law, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chechen State Pedagogical Institute, Grozny, Russia.
- Naurysbai, Zh.Zh.** — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the department of education, I.Altynsarin National Academy of Education, Astana.
- Pak, N.I.** — Professor, Doctor of Pedagogical Science, managing of Chair of informatics and information technologies, Krasnoyarsk State Pedagogical University, Russia.
- Pastushenko, T.A.** — Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Foreign Languages, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Sarmantayev, A.S.** — Senior teacher of the Theory and methodology of physical culture and sport preparation, Ye.A. Buketov Karaganda State University.
- Sokolova, I.N.** — Master of Education, Senior teacher of the Chair of English language and linguodidactics, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Strama, M.** — Teacher of Polish language abroad, The Centre for the Development of Polish Education Abroad, Mokotow, Poland.
- Syrymbetova, L.S.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of Center for trilingual education, I.Altynsarin National Academy of Education, Astana.
- Syzdykova, N.K.** — Candidate of Physics and Mathematics Sciences, Assistant Professor, Managing of Chair of teaching methods mathematics and informatics sciences, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Tulbassova, B.K.** — Senior teacher, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty.
- Ulbrikht, O.I.** — Master of Science, Senior lecturer of the department prof. T.G. Mustafin of algebra, geometry and mathematical logic, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Yessenbayeva, G.A.** — Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor prof. T.G. Mustafin of algebra, geometry and mathematical logic, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zatyneiko, A.M.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Transport and Vocational Training, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhakenova-Bike, J.A.** — EdM, Senior teacher, Department of Social Work and Social Pedagogy, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhetpisbayeva, B.A.** — Dean of the Faculty of Foreign Languages, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhetpisbayeva, M.A.** — Candidate of Philology Sciences, Assistant professor of methodology and practice of the Russian language and literature, Ye.A.Buketov Karaganda State University.
- Zhilbayev Zh.O.** — President Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, I.Altynsarin National Academy of Education, Astana.
- Zolotareva, L.R.** — Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of department of the fine arts and design, Ye.A.Buketov Karaganda State University.

**2016 жылғы «Қарағанды университетінің хабаршысында»
жарияланған мақалалардың көрсеткіші.
«Педагогика» сериясы**

№ б.

**ТӘРБИЕЛЕУ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ
МЕН ТЕОРИЯСЫ**

<i>Абдрашева Б.Ж., Кабылбекова Ж.К., Жакенова-Бике Ж.А.</i> «Өзін-өзі тану» курсының оқыту барысында жеке тұлғаның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру	4	35
<i>Абдуллина Г.Т., Анарбаева А.У.</i> Заттық-дамытушы ортаның балаларды әлеуметтендірудегі орны.....	1	26
<i>Абильдина С.К., Кененбаева М.А.</i> Қазақстан Республикасында бастауыш білім беруді дамытудың негізгі үрдістері.....	3	10
<i>Азанбекова Г.Т., Асыллова Р.О.</i> Аутизмді бар балаларды оқытуда кешенді әдістерді қолдану	4	56
<i>Астафьева Ю.В., Герфанова Э.Ф.</i> Ағылшын тіліне диалогтық және топтық оқыту.....	2	50
<i>Аязбаева С.С., Ахметжанова Г.А., Михайлова Н.Б.</i> Оқу материалдарын оқу үрдісінде қолдану ерекшеліктері	1	44
<i>Бөдеев М.Т., Жангабыл М.С., Ахметжанова У.А., Алимжанов Е.М.</i> Жоғары сынып оқушыларын әскери-патриоттық тәрбиелеудегі спорт үйірмелерінің маңызы	2	24
<i>Данек Ян, Ишанов П.З., Улжабаева А.Г., Ералинова Т.Е.</i> Педагогикалық процестегі студенттердің шығармашылық қабілеттерін дамыту кезеңдерінің мазмұны	3	29
<i>Дюсенбаев А.Ж., Горбачев А.А., Ахметжанова Г.А.</i> Кәсіби құзыреттілік оқушылардың кәсіби бағдар беру саласындағы міндеттердің бірі ретінде.....	4	25
<i>Егорова Н.А.</i> Оқушылардың коммуникативті алдаумен байланысты педагогикалық жағдайдың шешімі	2	16
<i>Есенбаева Г.А., Ульбрихт О.И.</i> Дискреттік математиканы оқыту туралы	4	40
<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е., Мазачова Н.</i> Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда педагогтардың кәсіби міндеттерін кеңейту	4	8
<i>Жетписбаева Б.А., Шелестова Т.Ю., Таборэк Я.</i> Бастауыш мектеп жастағы балаларға ағылшын тілін оқытуда ойын технологияларын қолдану.....	1	9
<i>Жетписбаева М.А., Яганишина Д.С.</i> Бастауыш сынып оқушыларының ағылшын тіліндегі тыңдау және сөйлеу қарапайым дағдыларын қалыптастыру	2	44
<i>Жетписбаева М.А., Асылбек Т.Д.</i> Инклюзивті білім беру ерекшеліктері: Финляндия тәжірибесі	4	29
<i>Жұмақаева Б.Д., Сағынаева Г.Ә.</i> Жоғары мектепте қазақ әдебиетін оқыту әдістемесінің жетілдіруі.	3	16
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Абуғалиев Б.Н., Култанов Д.Т., Еришатов Қ.Б.</i> Алғашқы әскери дайындық сабақтарында азаматтық патриотизмді қалыптастыру	4	47
<i>Камалов Ю.Н., Дүйсеханов Т.О., Камалов М.Ю.</i> Оқушыларды бейіндік оқытуда политехникалық қағиданы жүзеге асыру ерекшеліктері.....	1	21
<i>Карманова А.А., Соколова И.Н., Пастушенко Т.А., Страма М.</i> Шетел тілдер факультеті студенттерінің академиялық жазу дағдыларын дамыту	4	50
<i>Козел В.И.</i> Жасөспірімдерді зорлау және адамдарды сатудың алдын алуда әлеуметтік педагогтарды дайындаудың мазмұндық-процессуалдық моделі	2	8
<i>Копжасарова У.И., Даулет Г.</i> Кіші жастағы оқушыларды шетел тілі біліктеріне оқытудың ерекшелігі	1	15
<i>Копжасарова У.И., Надворник В., Реттих Д.О.</i> Іскерлік ойындардың қолданылуы негізінде заң мамандықтары студенттерінің шетелдік кәсіби құзыретінің дамуы.....	3	34
<i>Куралбаева А.А.</i> Пәндер интеграциясы негізінде білім сапасын арттыру	3	53
<i>Қалтаева Г.К.</i> Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесі педагогтарының кәсіби құзыреттілігін дамыту моделі туралы.....	3	22
<i>Максименкова Т.Н.</i> Ағылшын тілін шетел тілі ретінде оқытуда әзіл-оспақты қолдану	1	48
<i>Медиева С.Х., Әмірбекова М.Р., Бейсенбаева А.М.</i> Тәртібі қиын оқушыларды тәрбиелеу әлеуметтік-педагогикалық мәселе ретінде	4	16
<i>Одинцова С.А., Одинцова Е.А.</i> Кіші мектеп оқушыларының құқықтық түсініктерінің қалыптасуын эксперименттік зерттеудің нәтижелілігі	2	35

<i>Рахметуллина М.А., Мухамеджанова Ш.Т., Абишева Г.И., Ниязова Ж.К.</i> Шетел тілін оқу барысында сомафразеологиялық тіркестерді меңгеру үшін адамның ділдік әлемін когнитивті-коммуникативті игеру (қазақ және француз тілдерін салыстыру мысалында).....	1	38
<i>Сакаева А.Н., Олексюк З.Я.</i> Инклюзивті білім беру жағдайында жалпы білім беретін мектептердегі педагогтардың кәсіби шеберліктер әрекеттерінің дайындығы туралы	1	32
<i>Соколова И., Аккерман Е., Страма М.</i> Шетел тілін оқыту үдересінде төменгі сынып оқушылардың ішкі және сыртқы мотивациясын дамыту	1	53
<i>Тимошенко В.И., Оспанова В.А.</i> Шет тілдік білім берудегі ерте жастан оқыту мәселелері	1	58
<i>Тоқтыбаева Г.С., Қыпшақов С.А.</i> Білім бакалаврында студенттердің ақпараттық-коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру («Инженерлік графика» пәні мысалында)	2	29
<i>Төлбасова Б.Қ., Қадырбаева Б.А.</i> Диалогтық оқыту әдістемесін жоғары оқу орындарында қолдану ерекшеліктері	3	57
<i>Хабадашев Н.А., Горбачев А.А., Аязбаева С.С.</i> «Бейнелеу өнері» пәнін оқыту ерекшеліктері.....	3	49
<i>Хафтон С., Боброва В.В., Ашимханова Г.С., Яковенко И.В.</i> Инновациялық технологиялар негізінде компьютерлік технологияларды қолдану арқылы мүмкіндіктері шектелген балалардың көру арқылы қабылдау процестерін дамыту.....	3	40

БІЛІМ БЕРУДЕ ИННОВАЦИЯЛАР МЕН ДӘСТҮРЛЕР

<i>Абылбаева Б.А., Ахметжанова Г.А.</i> Қазақ тілін мамандыққа сәйкестендіріп қатысымдық тұрғыдан оқыту мәселелері	1	135
<i>Алметов Н.Ш., Айтжанова А.Б., Сулейменова А.А.</i> Жастардың саяси мәдениетін қалыптастыру: құндылық бағдарлар мен жаңашыл тәсілдер	1	70
<i>Алметов Н.Ш., Булетова Л.А., Сулейменова А.А.</i> Қазіргі қоғамда этносаралық қатынастарды нығайтудың әлеуметтік-психологиялық және білімдік тетіктері.....	2	54
<i>Ахманова Д.М., Сыздыкова Н.Қ., Бейсенова Д.Р., Михайлова Н.Б.</i> Шағын жинақты мектептерде оқыту ерекшеліктері.....	3	116
<i>Аюлов А.М., Кенжебулатова С.С.</i> E-learning жоғары білім беру жүйесінде жаңа парадигма ретінде.	1	112
<i>Баймуханова А.М., Баймуханова М.Т., Нұрланова С.С.</i> Жас түлек-мамандарды кәсіби қызметке бейімдеу мәселелері	1	128
<i>Балабеков Қ.Н., Жалғасбекова З.Қ.</i> Физика пәні бойынша оқу үрдісін ұйымдастыру барысында интерактивті оқыту әдісін қолдану	1	106
<i>Бейсенбекова Г.Б., Казанғанова С.О.</i> Заманауи педагогтардың кәсіби құндылығы ретіндегі коммуникативті құзыреттілік.....	1	94
<i>Белгібаева Г.Қ., Кеңесбекова С.А., Нусипова М.Н., Базар А.</i> Мұғалімнің психологиялық саулығы және оның оқу процесіне әсері.....	2	87
<i>Власенко С.В., Корягина О.В.</i> Оқытушылардың кәсіптік дамуы 2011–2020 жылдарға арналған Қазақстан білімді дамытудың мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру жағдайында біліктілікті арттыру жүйесінің өзекті мәселесі ретінде.....	1	76
<i>Гусейнова И.А.</i> Халықаралық ынтымақтастық контекстегі жоо: желі қатынастарының міндеттері....	3	77
<i>Гуэрра Ж.</i> Португал тілін дамытудың ұлттық бағдарламасы негізінде ана тілін оқытуда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану мәселелері	1	63
<i>Допира Р.И., Базикова К.М., Попова Н.В.</i> «Visual Basic – 2010 тілінің негіздері» зертханалық практикумын оқу процесінде пайдалану және құру.....	1	142
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Базикова К.М., Ганзер О.</i> Ақпараттық сала мамандарды даярлауда заманауи білім беру технологияларын қолдану.....	2	106
<i>Жилбаев Ж.О., Наурызбай Ж.Ж., Сырымбетова Л.С.</i> Қазақстанда балаларды тәрбиелеудің кейбір қырлары туралы	4	110
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Затынейко А.М.</i> Тұрақты даму мен өмір бойы білім беру мәнмәтінде қазақстандық білім беруді жаңғырту туралы	4	114
<i>Завалко Н.А., Стеблецова И.С., Чжан Е.Е.</i> Зияткерлік және шығармашылық ресурстарды тиімді басқару мүмкіндігі ретінде Дарынды балаларды дамыту бойынша аймақтық кешенді мақсатты бағдарламаны әзірлеу	3	71
<i>Золотарева Л.Р., Лебедев С.А.</i> Қазіргі заманғы дизайнды түсінудегі теориялық және практикалық көзқарас	4	72
<i>Золотарева Л.Р., Медведев А.В.</i> Қарағанды суретшілері шығармашылығындағы қала тарихы	3	98

<i>Исаева К.Р., Өтебаев И.С., Бокаева Г.Б.</i> Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың шығармашылық құзыреттілігін қалыптастыру	2	100
<i>Ишанов П.З., Каргин С.Т., Ибраева Э.С.</i> Кәсіби тілдесу дағдыларын жетілдіру үрдісінде электронды оқулықты қолдану ерекшеліктері	2	94
<i>Каланова Ш.М., Асылбекова А.З.</i> Кері байланыс нәтижелері	4	88
<i>Калиева Қ.М., Коржумбаева М.Б., Калменова Ж.Х.</i> Жеке тұлғаны қалыптастыратын алғашқы субъект ата-ананың алатын орны	4	95
<i>Кароглы А., Бодықов С.Ж.</i> Ұлттық дәстүрлердің көркем білім берудегі және бейнелеу өнеріндегі жақындасуын саралау	2	83
<i>Кормилина Н.В., Шугаева Н.Ю.</i> Шетел тілдер факультетінде ағылшын тілін оқытуда жобалау әдісін қолданудың әдіснамасы	1	83
<i>Қадырбаева Б.А., Төлбасова Б.Қ.</i> Жоғарғы оқу орындарында студенттер білімдерін рейтингтік бағалау ерекшеліктері	4	82
<i>Қожабаев Қ.Ғ., Ғабдуллин Р.С.</i> Тәрбиелеу мен дамытудың мақсаттары — математиканы оқыту үрдісінің маңызды компоненті	2	67
<i>Қосыбаева У.А., Пак Н.И., Сыздықова Н.Қ.</i> Жалпы білім беретін орта мектептерде математика пәнінен өткізілетін онлайн-сабақтардың әдістемелік негіздері	4	106
<i>Маканова А.Ж., Молдахметова Г.М., Данилова В.В.</i> Жоғарғы оқу орны түлектерінің жеке және әлеуметтік табысын дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары	3	119
<i>Мекебаев Н.О.</i> Оқу үдерісінде <i>Lesson Study</i> әдісін пайдалану	3	111
<i>Минжанов Н.А., Абдақимов М.К.</i> Әлеуметтік қызметкердің кәсіптік-педагогикалық дайындықтың негізгі құрылымдық элементтері	4	101
<i>Мирза Н.В., Бескоровайная Н.А., Андреева О.А.</i> Кәсіби тілдің ерекшеліктері мен белгілері	2	75
<i>Муканова С.Д., Қушнир М.П.</i> Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің біліктілікті арттыру институтпен байланысы	3	63
<i>Мукушева С.Б.</i> Педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін арттыру жүйесінде үштілді дамытуды ұйымдастыру шарттары	3	102
<i>Мухтарова Ш.М., Муханова И.В.</i> Қазақ және шешен халықтары дәстүрлеріндегі тұлғаны тәрбиелеудің этнопедагогикалық аспектілері	4	62
<i>Өтемұратова Б.К.</i> Ресурстық орталық жағдайындағы әлеуметтік серіктестік	3	94
<i>Пудовкина Н.В.</i> Ауыл шаруашылығы жооның студенттерін әлеуметтік-кәсіптік орнату кезеңдерін қалыптастыру жүйесінің мазмұны	1	118
<i>Рахметова А.М., Ашимханова Г.С., Қударина А.С.</i> Психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу тілін дамытуда қолданатын электрондық оқулықтың маңыздылығы	3	89
<i>Семенчук Ю.А.</i> Студенттерге экономикалық терминологияны оқыту процесіндегі интерактивті әдіс-тәсілдер	1	100
<i>Серикбаева А.Б., Қажикенова С.Ш.</i> Мәселелік оқытудың технологиясы	3	82
<i>Тынбаева Г.С., Михайлова Н.Б.</i> Шетел тілін оқытудағы қарым-қатынас жасаудың рөлі	2	79
<i>Шкутина Л.А., Бимагамбетова Л.Ж., Мун Н.Т.</i> Тілдесу әріптестермен қарым-қатынасты іске асыру құралы ретінде	2	61

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ҚАЗІРГІ МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Абильдина С.К., Рамашов Н.Р., Адамов К.Б.</i> Оқытушының іс-әрекет шығармашылық стилі басқару мәдениетінің компоненті ретінде	3	126
<i>Дошыбеков А.Б.</i> Спорттық іс-шаралық маркетингтің теориялық-әдістемелік қырлары	4	118
<i>Каренов Р.С.</i> Қазақстандағы нарықты экономиканың өзекті міндеттерін шешуге бағдарланған ғылыми зерттеулер нәтижелерінің басымдылықтары	1	147
<i>Маженова Р.Б., Санхаева А.Н., Абылайхан С.М.</i> Қашықтықтан оқытуда басқару функцияларын жүзеге асыру	1	156
<i>Семенова Л.А.</i> Жалпы орта білім беру мектептегі оқушылардың білім сапасын жоғарлату мен түзетудегі педагогикалық бақылау	2	112
<i>Хаджаева Ж.Б., Абишева С.К.</i> Білім беру жүйесіндегі көшбасшылық пен менеджмент	1	160

**Указатель статей, опубликованных
в «Вестнике Карагандинского университета» в 2016 году.
Серия «Педагогика»**

№ с.

ТЕОРИЯ И ТЕХНОЛОГИИ ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

<i>Абдрашева Б.Ж., Кабылбекова Ж.К., Жакенова-Бике А.Ж.</i> Формирование духовно-нравственных качеств личности в процессе изучения курса «Самопознание»	4	35
<i>Абдуллина Г.Т., Анарбаева А.У.</i> Роль предметно-развивающей среды в социализации детей	1	26
<i>Абильдина С.К., Кененбаева М.А.</i> Основные тенденции развития начального образования в Республике Казахстан	3	10
<i>Азанбекова Г.Т., Асыллова Р.О.</i> Применение комплексных методов обучения для детей с аутизмом ..	4	56
<i>Астафьева Ю.В., Герфанова Э.Ф.</i> Диалогическое и групповое обучение английскому языку	2	50
<i>Аязбаева С.С., Ахметжанова Г.А., Михайлова Н.Б.</i> Особенности использования учебных материалов в образовательном процессе	1	44
<i>Бодеев М.Т., Жангабыл М.С., Ахметжанова У.А., Алимжанов Е.М.</i> Значение спортивных секций в военно-патриотическом воспитании старшеклассников	2	24
<i>Данек Ян, Ишанов П.З., Улжабаева А.Г., Ералинова Т.Е.</i> Содержание этапов развития творческих способностей обучающихся в педагогическом процессе	3	29
<i>Дюсенбаев А.Ж., Горбачев А.А., Ахметжанова Г.А.</i> Профессиональная компетентность как одно из условий в сфере профориентации учащихся	4	25
<i>Егорова Н.А.</i> Решение педагогических ситуаций, связанных с коммуникативным обманом учащихся	2	16
<i>Есенбаева Г.А., Ульбрихт О.И.</i> О преподавании дискретной математики	4	40
<i>Жетписбаева Б.А., Кубеева А.Е., Мазачова Н.</i> Расширение профессиональных функций педагогов при интегрированном обучении предмету и языку	4	8
<i>Жетписбаева Б.А., Шелестова Т.Ю., Таборэк Я.</i> Игровые технологии в процессе обучения английскому языку детей младшего школьного возраста	1	9
<i>Жетписбаева М.А., Яганишина Д.С.</i> Формирование элементарных навыков аудирования и говорения на английском языке учащихся начальных классов	2	44
<i>Жетписбаева М.А., Асылбек Т.Д.</i> Особенности инклюзивного образования: опыт Финляндии	4	29
<i>Жумакаева Б.Д., Сагынаева Г.А.</i> Совершенствование методики преподавания литературы в высшей школе	3	16
<i>Иманбетов А.Н., Сармантаев А.С., Абуғалиев Б.Н., Култанов Д.Т., Еришатов К.Б.</i> Формирование гражданского патриотизма на уроках начальной военной подготовки	4	47
<i>Калтаева Г.К.</i> Модель развития профессиональной компетентности педагогов системы технического и профессионального образования	3	22
<i>Камалов Ю.Н., Дүйсеханов Т.О., Камалов М.Ю.</i> Особенности осуществления политехнического принципа в профильном обучении школьников	1	21
<i>Карманова А.А., Соколова И.Н., Пастушенко Т.А., Страма М.</i> Развитие навыков академического письма у студентов факультета иностранных языков	4	50
<i>Козел В.И.</i> Содержательно-процессуальная модель подготовки социальных педагогов к профилактике насилия над несовершеннолетними и торговли людьми	2	8
<i>Копжасарова У.И., Даулет Г.</i> Специфика обучения иноязычным умениям младших школьников ...	1	15
<i>Копжасарова У.И., Надворник В., Реттих Д.О.</i> Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетенции студентов юридических специальностей на основе использования деловой игры на занятиях английского языка	3	34
<i>Куралбаева А.А.</i> Повышение качества знания на основе интеграции предметов	3	53
<i>Максименкова Т.Н.</i> Использование шуток в преподавании английского языка как иностранного	1	48
<i>Медиева С.Х., Амирбекова М.Р., Бейсенбаева А.М.</i> Воспитание трудных детей как социально-педагогическая проблема	4	16
<i>Одинцова С.А., Одинцова Е.А.</i> Результативность экспериментального исследования сформированности правовых представлений младших школьников	2	35

<i>Рахметуллина М.А., Мухамеджанова Ш.Т., Абишева Г.И., Ниязова Ж.К.</i> Когнитивно-коммуникативное изучение ментального мира человека для усвоения сомафразеосочетаний при изучении иностранного языка (на примере сопоставления казахского и французского языков).....	1	38
<i>Сакаева А.Н., Олексюк З.Я.</i> Готовность педагогов к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования.....	1	32
<i>Соколова И., Аккерман Е., Страма М.</i> Развитие внутренней и внешней мотивации младших школьников в процессе обучения иностранному языку	1	53
<i>Тимошенко В.И., Оспанова В.А.</i> Проблемы раннего обучения в иноязычном образовании	1	58
<i>Токтыбаева Г.С., Кипшаков С.А.</i> Формирование информационно-коммуникативной компетентности бакалавра образования (на примере дисциплины «Инженерная графика»)	2	29
<i>Тульбасова Б.К., Кадырбаева Б.А.</i> Особенности применения методики диалогового обучения в высших учебных заведениях	3	57
<i>Хабдашев Н.А., Горбачев А.А., Аязбаева С.С.</i> Особенности преподавания дисциплины «Изобразительное искусство»	3	49
<i>Хафтон С., Боброва В.В., Ашимханова Г.С., Яковенко И.В.</i> Развитие процессов зрительного восприятия у детей с ограниченными возможностями посредством использования компьютера на основе инновационных технологий.....	3	40

ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Абылбаева Б.А., Ахметжанова Г.А.</i> Проблемы профессионально-ориентированного обучения при изучении языка	1	135
<i>Алметов Н.Ш., Айтжанова А.Б., Сулейменова А.А.</i> Формирование политической культуры молодежи: ценностные ориентации и новые подходы.....	1	70
<i>Алметов Н.Ш., Булетова Л.А., Сулейменова А.А.</i> Социально-психологические и образовательные механизмы совершенствования межэтнических отношений в современном обществе	2	54
<i>Ахманова Д.М., Сыдыкова Н.К., Бейсенова Д.Р., Михайлова Н.Б.</i> Особенности преподавания в малокомплектных школах	3	116
<i>Аюлов А.М., Кенжебулатова С.С.</i> E-learning как новая парадигма в системе высшего образования ..	1	112
<i>Баймуханова А.М., Баймуханова М.Т., Нурланова С.С.</i> Проблемы адаптации молодых специалистов-выпускников к профессиональной деятельности.....	1	128
<i>Балабеков К.Н., Жалгасбекова З.К.</i> Использование интерактивного метода обучения при организации учебного процесса по физике	1	106
<i>Бейсенбекова Г.Б., Казанганова С.О.</i> Коммуникативная компетентность как профессиональная ценность современного педагога	1	94
<i>Бельгибаева Г.К., Кенесбекова С.А., Нусипова М.Н., Базар А.</i> Психологическое здоровье учителя и его влияние на процесс обучения.....	2	87
<i>Власенко С.В., Корягина О.В.</i> Профессиональное развитие учителя как актуальная задача системы повышения квалификации в условиях реализации Государственной программы развития образования РК на 2011–2020 годы	1	76
<i>Гусейнова И.А.</i> Вузы в контексте международного сотрудничества: задачи сетевого взаимодействия	3	77
<i>Гуэрра Ж.</i> К вопросу использования ИКТ в обучении родного языка в рамках национальной программы функционирования португальского языка	1	63
<i>Допира Р.И., Базикова К.М., Попова Н.В.</i> Разработка и использование лабораторного практикума «Основы языка Visual Basic 2010» в образовательном процессе	1	142
<i>Допира Р.И., Попова Н.В., Базикова К.М., Ганзер О.</i> Применение современных технологий обучения в подготовке специалистов информационного профиля	2	106
<i>Жилбаев Ж.О., Наурызбай Ж.Ж., Сырымбетова Л.С.</i> О некоторых аспектах воспитания детей в Казахстане	4	110
<i>Жилбаев Ж.О., Сырымбетова Л.С., Затынейко А.М.</i> О модернизации казахстанского образования в контексте устойчивого развития и образования через всю жизнь	4	114
<i>Завалко Н.А., Стеблецова И.С., Чжан Е.Е.</i> Разработка региональной комплексно-целевой программы развития одаренных детей как возможность эффективного управления интеллектуально-творческими ресурсами.....	3	71
<i>Золотарева Л.Р., Медведев А.В.</i> История города в творчестве карагандинских художников	3	98

<i>Золотарева Л.Р., Лебедев С.А.</i> Теоретическое и практическое осмысление современного дизайна...	4	72
<i>Исаева К.Р., Утебаев И.С., Бокаева Г.Б.</i> Формирование творческой компетенции учащихся с применением информационно-коммуникационных технологий	2	100
<i>Ишанов П.З., Каргин С.Т., Ибраева Э.С.</i> Особенности использования электронных учебников в процессе совершенствования навыков профессионального общения	2	94
<i>Кадырбаева Б.А., Тульбасова Б.К.</i> Вопросы рейтинговой оценки знаний студентов	4	82
<i>Каланова Ш.М., Асылбекова А.З.</i> Результаты обратной связи	4	88
<i>Калиева К.М., Коржумбаева М.Б., Калменова Ж.Х.</i> Роль родителей как первичных субъектов при формировании личности	4	95
<i>Кароглы А., Бодиков С.Ж.</i> Осмысление сближения национальных традиций в изобразительном искусстве и художественном образовании	2	83
<i>Кожжабаев К.Г., Габдуллин Р.С.</i> Воспитательно-развивающие цели — важный компонент процесса обучения математике	2	67
<i>Кормилина Н.В., Шугаева Н.Ю.</i> Методология проектного обучения английскому языку на факультете иностранных языков	1	83
<i>Косыбаева У.А., Пак Н.И., Сыздыкова Н.К.</i> Методические основы проведения онлайн-уроков по математике в средней школе	4	106
<i>Маканова А.Ж., Молдахметова Г.М., Данилова В.В.</i> Психолого-педагогические условия развития личного и социального успеха выпускников вуза	3	119
<i>Мекебаев Н.О.</i> Использование метода <i>Lesson Study</i> в образовательном процессе	3	111
<i>Минжанов Н.А., Абдакимова М.К., Михайлова Н.Б.</i> Основные структурные элементы профессионально-педагогической подготовленности социального работника	4	101
<i>Мирза Н.В., Бескоровайная Н.А., Андреева О.А.</i> Особенности и признаки профессионального языка	2	75
<i>Муканова С.Д., Кушнир М.П.</i> Взаимодействие института повышения квалификации с дошкольными организациями образования	3	63
<i>Мукушева С.Б.</i> Организационные условия развития трехязычия в системе повышения квалификации педагогических работников	3	102
<i>Мухтарова Ш.М., Мусханова И.В.</i> Этнопедагогические аспекты воспитания личности в традициях казахского и чеченского народов	4	62
<i>Пудовкина Н.В.</i> Содержание системы поэтапного формирования социально-профессиональной установки студентов сельскохозяйственного вуза	1	118
<i>Рахметова А.М., Ашимханова Г.С., Кударинова А.С.</i> Значение электронного пособия в развитии речевой деятельности учеников начальной школы с задержкой психического развития	3	89
<i>Семенчук Ю.А.</i> Интерактивные приемы в процессе обучения студентов экономической терминологии	1	100
<i>Серикбаева А.Б., Кажикенова С.Ш.</i> Технология проблемного обучения	3	82
<i>Тынбаева Г.С., Михайлова Н.Б.</i> Роль коммуникации в процессе преподавания иностранных языков	2	79
<i>Утемуратова Б.К.</i> Социальное партнерство в условиях ресурсного центра	3	94
<i>Шкутина Л.А., Бимагамбетова Л.Ж., Мун Н.Т.</i> Общение как средство реализации взаимоотношений в коллективе	2	61

СОВРЕМЕННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ОБРАЗОВАНИИ

<i>Абильдина С.К., Рамашов Н.Р., Аданов К.Б.</i> Творческий стиль деятельности педагога как компонент управленческой культуры	3	126
<i>Дошыбеков А.Б.</i> Теоретико-методические аспекты спортивно-событийного маркетинга	4	118
<i>Каренов Р.С.</i> Приоритеты ориентации результатов научных исследований на решение актуальных задач рыночной экономики в Казахстане	1	147
<i>Маженова Р.Б., Санхаева Э.Н., Абылайхан С.М.</i> Реализация функций управления в дистанционном обучении	1	156
<i>Семенова Л.А.</i> Педагогический мониторинг в коррекции и повышении качества знаний учащихся в средней общеобразовательной школе	2	112
<i>Хаджаева Ж.Б., Абишева С.К.</i> Лидерство и менеджмент в системе образования	1	160

**Index of articles published
in the «Bulletin of the Karaganda University» in 2016 y.
«Mathematics» Series**

No. p.

THEORY AND TECHNOLOGIES OF EDUCATION AND TRAINING

<i>Abdrasheva B.J., Kabylbekova J.K., Jakenova-Bike A.J.</i> Formation of spiritually-moral qualities of the person in the process of studying the course «Self-knowledge»	4	35
<i>Abdullina G.T., Anarbaeva A.U.</i> The role of specialization-developing environment in the socialization of children	1	26
<i>Abildina S.K., Kenenbaeva M.A.</i> The main trends in the development of primary education in the Republic of Kazakhstan	3	10
<i>Astafyeva Yu.V., Gerfanova E.F.</i> Dialogic and cooperative learning in teaching English.....	2	50
<i>Ayazbayeva S.S., Akhmetzhanova G.A., Mikhaylova N.B.</i> The features of use of training materials in educational process.....	1	44
<i>Azanbekova G.T., Asylova R.O.</i> Use of complex methods in teaching children with autism	4	56
<i>Bodeyev M.T., Zhangabyt M.S., Akhmetzhanova U.A., Alimzhanov E.M.</i> The value of sports sections in the military-patriotic educating high school students	2	24
<i>Danek Jan, Ishanov P.Z., Ulzhabayeva A.G., Yeralinova T.Y.</i> The content of students' development stages of creative abilities in the pedagogical process	3	29
<i>Dyusenbayev A.Zh., Gorbachev A.A., Akhmetzhanova G.A.</i> Professional competence as one of the conditions in the field of vocational guidance of pupils	4	25
<i>Egorova N.A.</i> Solution of pedagogical situations, connected with communicative deception of pupils	2	16
<i>Houghton S., Bobrova V.V., Ashimkhanova G.S., Yakovenko I.V.</i> Development of visual perception processes in children with disabilities by means of use of the computer on the basis of innovative technologies	3	40
<i>Imanbetov A.N., Sarmantaev A.S., Abugaliev B.N., Kultanov D.T., Ershatov K.B.</i> Formation of civic patriotism on lessons of basic military training	4	47
<i>Kaltayeva G.K.</i> The model of teachers' professional competence development at institutions of technical and vocational education	3	22
<i>Kamalov Yu.N., Duissekanov T.O., Kamalov M.Yu.</i> The peculiarities realization of polytechnic principles in pupils profile education	1	21
<i>Karmanova A.A., Sokolova I.N., Pastushenko T.A., Strama M.</i> Teaching academic writing skills to students of the faculty of foreign languages.....	4	50
<i>Khabadashev N.A., Gorbachev A.A., Ayazbayeva S.S.</i> Features of discipline «fine arts» in personality formation	3	49
<i>Kopzhasarova U.I., Daulet G.</i> Specificity of teaching foreign language skills to young learners.....	1	15
<i>Kopzhassarova U.I., Nadvornic V., Rettikh D.O.</i> Development of foreign language professional communicative competence of law students on the base of business games use English language classes	3	34
<i>Kozel V.I.</i> Substantial and procedural model of training of social teachers for prevention of violence over minors and human trafficking.....	2	8
<i>Kuralbayeva A.A.</i> Improvement of knowledge quality on the basis of integration of subjects	3	53
<i>Maximenkova T.N.</i> Jokes in teaching English as a Foreign Language	1	48
<i>Medieva S.H., Amirbekova M.R., Beisenbayeva A.M.</i> The education of difficult children as a socio-pedagogical problem.....	4	16
<i>Odintsova S.A., Odintsova Ye.A.</i> The results of experimental research of formation of primary school students' legal representations	2	35
<i>Rakhmetullina M.A., Mukhamedzhanova Sh.T., Abisheva G.I., Niyazova Zh.K.</i> Cognitive-communicative study of man's mental world for assimilating soma collocations in the process of learning a foreign language (as exemplified by comparison of Kazakh and French languages)	1	38
<i>Sakayeva A.N., Oleksyuk Z.Ya.</i> Readiness of teachers for professional activity in the conditions of inclusive education	1	32
<i>Sokolova I., Akkerman E., Strama M.</i> Development of internal and external motivation of young learners while foreign language teaching	1	53

<i>Timoshenko V.I., Ospanova V.A.</i> Problems of early learning in foreign language education.....	1	58
<i>Toktybaeva G.S., Kipshakov S.A.</i> Forming of informatively-communicative competence of bachelor of education (there are the «Engineering graphic arts» on the example of discipline)	2	29
<i>Tulbassova B.K., Kadyrbayeva B.A.</i> Features of teaching methods dialog in higher educational institutions	3	57
<i>Yessenbayeva G.A., Ulbrikht O.I.</i> On Teaching of Discrete Mathematics.....	4	40
<i>Zhetpisbayeva B.A., Kubeyeva A.E., Mazacova N.</i> Expansion of teachers' professional functions in the content and language integrated learning	4	8
<i>Zhetpisbayeva B.A., Shelestova T.Y., Taborek Ja.</i> Games in teaching English to primary school children ...	1	9
<i>Zhetpisbayeva M.A., Assylbek T.D.</i> Peculiar features of inclusive education: experience of Finland	4	29
<i>Zhetpisbayeva M.A., Yaganshina D.S.</i> Forming of basic listening and speaking skills in English at primary school	2	44
<i>Zhumakaeva B.D., Sagnaeva G.A.</i> Formation methods of teaching literature in high school	3	16

TRADITIONS AND INNOVATION IN EDUCATIONS

<i>Abylbayeva B.A., Akhmetzhanova G.A.</i> The problems of teaching language according to scpeciality.....	1	135
<i>Akhmanova D.M., Syzdykova N.K., Beysenova D.R., Mikhailova N.B.</i> Features of teaching in small-completed schools.....	3	116
<i>Almetov N.Sh., Aitzhanova A.B., Suleymenova A.A.</i> Formation of the youth's political culture: the value orientations and new approaches	1	70
<i>Almetov N.Sh., Buletova L.A., Suleimenova A.A.</i> Socio-psychological and educational tools improvement ethnic relations in modern society	2	54
<i>Ayulov A.M., Kenzhebulatova S.S.</i> E-learning as a new paradigm in higher education.....	1	112
<i>Balabekov K.N., Zhalgasbekova Z.K.</i> Use of an interactive method of training at the organization of educational process for physics	1	106
<i>Baymukhanova A.M., Baymukanova M.T., Nurlanova S.S.</i> Problems of adaptation of University graduates to professional work	1	128
<i>Beisenbekova G.B., Kazangapova S.O.</i> Communicative competence as aprofessional value of modern teachers	1	94
<i>Belgybaeva G.K., Kenesbekova S.A., Nusipova M.N., Bazar A.</i> Psychological health of the teacher and its influence on the process of learning	2	87
<i>Dopira R.I., Bazikova K.M., Popova N.V.</i> Development and use of laboratory practical «Based on language Visual basic 2010» in the educational process.....	1	142
<i>Dopira R.I., Popova N.V., Bazikova K.M., Ganzer O.</i> The use of modern learning technologies in training of specialists Information Profile of databases	2	106
<i>Guerra J.</i> What about ICT on Portuguese Language National Syllabi for Mother Tongue Education	1	53
<i>Guseynova I.A.</i> Higher educational institutions in the context of international cooperation: goals of net interaction	3	77
<i>Ishanov P.Z., Kargin S.T., Ibrayeva E.S.</i> The features of using electronic textbooks in the process of improving skills of professional communication	2	94
<i>Issayeva K.R., Utebaev I.S., Bokayeva G.B.</i> Formation of creative competence of pupils with the use of information and communication technologies	2	100
<i>Kadyrbayeva B.A., Tulbassova B.K.</i> Questions rating assessment of students' knowledge	4	82
<i>Kalanova Sh.M., Assylbekova A.Z.</i> The external review feedback results	4	88
<i>Kaliyeva K. M., Korzhumbaeva M.B., Kalmenova J.H.</i> Parents as a subject in identity formation.....	4	95
<i>Karoğlu A., Bodikov S.Zh.</i> Understanding the convergence of national traditions in the fine arts and art education.....	2	83
<i>Kormilina N.V., Shugaeva N.Yu.</i> Methodology of Project-based Teaching of the English Language at the Faculty of Foreign Languages	1	83
<i>Kosybaeva U.A., Pak N.I., Syzdykova N.K.</i> The methodical bases on realization of online mathematics lessons in secondary schools	4	106
<i>Kozhabaev K.G., Gabdullin R.S.</i> Educational and developmental goals are important component for mathematics teaching process	2	67
<i>Makanova A.Zh., Moldakhmetova G.M., Danilova V.V.</i> Psychological and pedagogical conditions of development of personal and social success of university alumni.....	3	119

<i>Mekebaev N.O.</i> Use of <i>Lesson Study</i> in the educational process	3	111
<i>Minzhanov N.A., Abdakimova M.K.</i> The main structural elements of professional and pedagogical a social worker.....	4	101
<i>Mirza N.V., Beskorovainaya N.A., Andreyeva O.A.</i> Characteristic properties and features of professional language	2	75
<i>Mukanova S.D., Kushnir M.P.</i> Interaction of institute of professional development with the preschool organizations of education	3	63
<i>Mukhtarova Sh. M., Muskhanova I. V.</i> Ethnopedagogics aspects of education of the personality in traditions of the kazakh and chechen people.....	4	62
<i>Mukusheva S.B.</i> Organizational conditions of development of trilingualism in system of advanced training of pedagogical workers.....	3	102
<i>Pudovkina N.V.</i> The content of the phase of development of social and professional attitudes of agricultural students of the university	1	118
<i>Rahmetova A.M., Ashimhanova G.S., Kudarinova A.S.</i> The value of electronic aids in the development of speech activity of children with mental retardation	3	89
<i>Semenchuk Yu.O.</i> Interactive techniques in the process of teaching students economic terminology	1	100
<i>Serikbayeva A.B., Kazhikenova S.Sh.</i> Technology of problem training.....	3	82
<i>Shkhutina L.A., Bimagambetova L.Zh., Mun N.T.</i> Communication as a Means of Realizing Relationships Among Staff Members	2	61
<i>Tynbayeva G.S., Mikhailova N.B.</i> The role of communication in teaching of foreign language	2	79
<i>Utemuratova B.K.</i> Social partnership in conditions of the resource center	3	94
<i>Vlassenko S.V., Koruagina O.V.</i> Professional development of teachers as a topical task training system in the implementation of state education development program of Kazakhstan for 2011–2020 years.....	1	76
<i>Zavalko N.A., Stebletsova I.S., Chzhan Ye.Ye.</i> Development of a regional complex target program for gifted children as the ability to effectively manage the intellectual and creative resources	3	71
<i>Zhilbayev Zh.O., Naurysbai Zh.Zh., Syrymbetova L.S.</i> Some aspects of the education of children in Kazakhstan	4	110
<i>Zhilbayev Zh.O., Syrymbetova L.S., Zatyneiko A.M.</i> On the modernization of Kazakhstan's education in the context of sustainable development and life-long education	4	114
<i>Zolotareva L.R., Lebedev S.A.</i> Theoretical and practical understanding of modern design.....	4	72
<i>Zolotareva L.R., Medvedev A.V.</i> Art history of Karaganda	3	98

MODERN MANAGEMENT IN EDUCATION

<i>Abildina S.K., Ramashov N.R., Adanov K.B.</i> Creative style of activity as a component of the management culture of pedagogue.....	3	126
<i>Doshybekov A.B.</i> Theoretical and methodological aspects of the sports and event marketing.....	4	118
<i>Karenov R.S.</i> Priorities of orientation of results of scientific researches on the solution of actual problems of market economy in Kazakhstan.....	1	147
<i>Khajayeva Zh.B., Abisheva S.K.</i> The importance of leadership and management in education system	1	160
<i>Mazhenova R.B., Sankhayeva A.N., Abylaikhan S.M.</i> Realization of management functions in distance learning	1	156
<i>Semenova L.A.</i> The pedagogical monitoring is in a correction and improving of students' knowledge at high school.....	2	112